DE PERFECTO PRINCIPE AD CLEMENTEM 8. APOPHTEGMATA CARD. P...

Pietro Aldobrandini, Enrico Farnese

NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
12
30 G
8

De Perfecto Principe
AD
CLEMENTEM
VIII.

APOPHTHEGMATA
CARD. P. ALDOBRANDINI
IN QVIBVS ARS IMPERANDI
TENETVR INCLVSA

AB

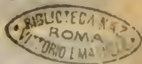
HENRICO FARNESIO EBVRONE I.C.
& Artis Oratoriæ in Ticinensi Gymnasio, Regio Interprete, in librum vnum congesta,

ATQVE REGVM, IMPERATORVM, ac sapientissimorum Heroum exemplis,

Ex omni antiquitate aucta, & locupletata.

TICINI, Ex Typographia Andreæ Viani. MDC.

De Consensu Superiorum.

CLEMENS·VIII·PONT·MAX·

CLEMENTI VIII.

APOPHTHEGMATA CARD.

P. ALDOBRANDINI

DE

PERFECTO PRINCIPE

PLENA AD BENE BEATEQ.

IMPERANDVM

DOCTRINÆ MVLTOQVE

VRBANITATIS SALE

ASPERSA

HENRICVS FARNESIVS EBVRO

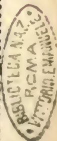
PVBLICÆ VTILITATIS

ERGO

EX PRISCÆ ANTIQVITATIS

MONIMENTIS RECOGNITA

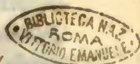
NVNCVPAT DICATQVE.

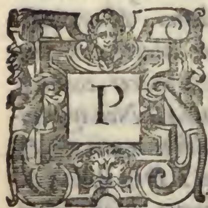

PETRVS ALDOBRANDINVS·S·R·E·
CARD·

Quòd semper cum
ANTIQVISSIMA
ALDOBRANDINORVM
DOMO
CREVERIT RELIGIO, IN QVA ARS, arxq; omnis fundata est Imperij,

AD PRAESTANTISSIMVM
Religione, & Pietate Cardinalem
P. ALDOBRANDINVM
Henricus Farnesius Eburo.

ARVM est, fateor, Cardinalis Genere, ac virtute Amplissime P. ALDOBRANDINE, in rebus operosis, vacare negligentia. Habet enim cura etiam solers, & diligens suos reprehensionis morsus, & aculeos. Nam qui audet, quòd supra vires est, attentare: non tam videtur notam vitare negligentiæ, quàm in reprehensionem temeritatis incurrere. Quare ne error potius exeat, quàm officium: modus adsit oportet. Statueram autem de te, hoc est, de optimi Principis fabrica, & structura scribere: sed partim orationis inopiæ, & iejunitati diffisus: partim rerum à te

gestarum magnitudine territus, consilium abieci. Nam exemplo instructus Chærilli, cuius scripta, in laudatione, probri plus Alexandro Macedoni attulerunt, quàm laudis: nihil ausus sum, quod impar est meis humeris, in tanta rerum à te gestarum amplitudine, suscipere. Cùm igitur penderem animi, nec mihi viderer posse, sine quasi iustitiæ vulnere, tuas laudes præterire: quia alteri, quod debet, qui non reddit, fit iniustus: tum fortè Papiæ Reuerendiss. Generalis Carmelitarum HENRICVS Syluius summæ tuæ in se beneficentiæ memor: vir acri ingenio, pariq; virtute, & doctrina, qui summa te colit, & obseruat beneuolentia, ne animum abijcerem monuit, atq; ita me confirmauit, vt eo, qui me pungebat, omnino quasi liberarit scrupulo. Res est, ait, neq; artis ad inuestigandum: neq; doctrinæ ad iudicandum: sed tantum consilij, & deliberationis ad suscipiendum. Nam ALDOBRANDINORVM virtus attrectatur, non auditur: in manus sumitur, non procul apparet, eorumq; gloria plena sunt vniuersa dicendi genera. Nec ipsa inanima mundi fabrica, de eorum laudibus muta est, & elinguis, sed eius vocibus, præclara ALDOBRANDINORVM facinora resonant omnia. Nam quemadmodum olim Crotoniatæ, & Metapontini ex Pythagoræ domo, qui de vita migrarat, Dei templum fecerunt, vt Pythagoram, quasi numen quaddam sempiterna colerent memoria: ita ALDOBRANDINORVM domus, cuius virtus, & gloria nullis, neq; Italiæ, neq; Hispaniæ, neq; Galliæ finibus clausa potest teneri, quasi

diuinitus facta est Gentium omnium schola, ac totius mundi arx munitissima, ne deinceps antè quàm mundus, ALDOBRANDINORVM intereat memoria. Habes inquit sapientissimus ille Carmelitarum Antistes HENRICVS Syluius, non rerum testimonia: sed res ipsas loquentes. Ex ijs quippè virtutibus, pro cæmentis, erecta est ALDOBRANDINORVM domus, quæ non parum nostræ ætati: multum etiam æternitate quadam gloriæ, consulunt posteritati. placuit mihi eius iudicium. Nam id nemo, non ratum debet habere, quod ab eo, qui probatur ab omnibus, iudicatum est. Neq; rem, sine culpa mihi videbar posse non suscipere. Nam cùm Laus, merces sit virtutis, qui summas in ALDOBRANDINORVM genere virtutes, non laudat, alienum videtur retinere, non quod laudandum est, tacere. vrgebat tamen expostulans, quòd Achilles non propter res ab eo gestas: sed propter rerum ab eo gestarum præconium, magna etiamnum floreret gloria: quòd contrà incredibiles ALDOBRANDINORVM virtutes, quibus continenter illuxit imperij gloria, obscurarit superior ætas quasi quadam muta, & tacita temporum iniuria. Quid multa? auctoritate commotus sapientissimi, ac integerrimi viri: non ingenij viribus fretus, hoc quicquid est oneris suscepi. is enim ille est HENRICVS Syluius Carmelitarum Antistes, tanta prudentia, pietate, & religione, tamq; singulari sapientia, vt nemo ab eius voluntate, & consilio possit, sine culpa recedere. At cùm res ab ALDOBRANDINIS gestæ, maxi-

mæ sint historiæ: prudenter verò dicta, & responsa Cardinalis P. ALDOBRANDINI, summae artis, & ingenij: Historiam, illius Apophthegmate oblectatus, & doctrina, in aliud tempus reieci. Nihil enim latet, in priscae virtutis arcanis, quorum ille est peritissimus, quod non liceat plurima cum eruditionis suauitate, & ingenij condimento, in hoc eius laconismo regustare. Nec mirum id quidem. Nam quanta quisq; praestat sapientia, tanta eius ex oratione, instructio efflorescit, & doctrina, quando, vt quisq; virtute sit præditus, ita loquatur. Cyrus itaq; Xenophonticus, iam morti vicinus liberis suis optimam ex sapientum dictis, ac responsis doctrinae supellectilem esse petendam, quasi thesaurum, testamento reliquit. Non enim magis, aut Leo ex rugitu, aut pecus ex balatu, aut deniq, ex Barritu Elephas cognoscitur, quàm mens Principis, & natura, ex vocis eius sonitu percipitur. Quare omnis ferè Antiquitas, Agesilai: Epaminundae: Pyrrhi, aliorumq; summorum Principum Apophthegmata: ideò commendauit memoriae, vt nullo vnquàm tempore, non viderentur esse superstites, quasiq; adessent absentes, in omni rerum deliberatione audirentur loquentes. Sed quid ego hæc? Quemadmodum Xenophon Socraticus, qui Platonis fuit æmulus, Cyri iunioris Persarum Regis pædiam cùm scriberet, patrem Cambysem inducit præceptorem, cò, quòd non magis ars medendi ex medico, quàm regendi disciplina, ex Rege sit haurienda: ita ego Amplissimum virtute, & sanctimonia Principem lubens delegi Cardinalem ALDO-

BRAN-

BRANDINVM, qui Apophthegmata de perfecto Principe, quasi decreta, quæ Græci vocant δογματα funderet plena ingenij, & grauitatis. Haud enim quisquam ad hanc rem, nisi qui sit sapientißimus, est idoneus. Quandoquidem nemo potest, melius, quàm quod est instructus, alios instruere. Hic igitur, cùm multa diuino quodam spiritus afflatu intelligat, quae nunquam didicit; sitq; non Philosopho aliquo, sed Deo immortali magistro, factus omnium sapientißimus: non possunt haec eius Apophthegmata non plena esse recunditæ doctrinæ, & plurimæ vtilitatis. quid inquam vtilitatis? Quemadmodum olim Lysippus, Doriphorum puerum à Polycleto sic effictum esse dicebat, vt omnes artis virtutes in se haberet, atq; Artifices illum, Canona vocabant, lineamentaq; totius artis, ex eo veluti quadam ex lege totius picturae, sumebant: ita opus hoc de arte imperandi cùm exierit ex dictis P. ALDOBRANDINI, & responsis, qui tantum sapit, quantum vix cuiquàm mortalium fas est de cœlo optare: illud fore censeo, veluti quoddam exemplar Regiae virtutis, & disciplinæ. Etenim quae optima ars est imperandi, ea maximè fundata est in sacrosancta Aldobrandinorum religione, quam artem Cardinalis P. ALDOBRANDINVS à maioribus suis accepit veluti quadam ex hereditate. Ars enim imperandi nascitur ex religione: nata, ab Æquitate veluti ab obstetrice excipitur: excepta, ab obseruantia nutritur: nutrita, pietate corroboratur: corroborata, gratia adolescit: adulta vindicta armatur: ac demum veritate ad gubernacula

imperij

imperij instruitur. Hæ autem omnes virtutes cùm Aldobrandinorum generi quasi diuinitus desponsae sint, et destinatæ, non potest ars imperandi, non quasi nexu, & mancipio illis fieri singularis, & propria. Hæc autem ars & doctrina Aldobrandinorum, si ab vllo Apelle posset suo colore figurari, cerneretur in picta tabula; non solum ijs virtutum lineamentis expressa, quarum olim, & Solon apud Athenienses, & Lycurgus apud Lacedæmonios, & Numa Pompilius apud Romanos, floruit gloria: sed etiã ijs sapientiæ pigmentis colorata, quæ aciem fugit ingenij; nedum oculorum. Quare felix, & perenne sit oportet Aldobrandinorum imperium. Nam quae sedes imperij nescit cadere, est religio. olim igitur mundi Imperium cùm affectarent Romani, non ferro ad eius gloriam; sed religione sibi iter aparuerunt. Nec inconsultè id quidem. Nam quandiu, apud eos, tanti fuit inanis etiam cultus religionis, vt mulieres Romanæ non vererentur in deprecandis hostium periculis, templorum pauimenta, solutis crinibus verrere, semper creuit aduersus hostes Romanum imperium: vbi contrà in eo cœpit contra ius, fasq; violari pietas, statim vis, ac robur omne cum religione cecidit imperij. Atq; quoniam vexillum virtutum omnium, quibus sustentatur imperium, est religio, iccircò, & Persæ Regem suum, quasi numen adorabant, et Romani Pompilium Numam à numinibus colendis vocarunt, vt docerent, puto, neq; Regnum sine Rege: neq; Regem sine religione posse consistere. id omne certè quidem gloriosius Græci. vt ipsa vox ALDOBRANDINVS satis

videtur

videtur docere. Nam eam, ſi ad viuum velimus reſecare ἀλδάνω, creſco: βραβεῖον victoria: νοῦς mens, quæ ſedes eſt ſapientiæ, & religionis interpretatur, quaſi nihil ſit ALDOBRANDINVS, niſi contra hoſtes creſcens, ex religione victoria. Glorioſum igitur eſt Aldobrandinorum nomen: Gens verò cœleſtis, & propè diuina, vt quae viuens in terris, ſemper in cœlo, cum Deo immortali viſa ſit habitare. vetus eſt, in HORLANDO Aldobrandino teſtimonium. Nam quadringentis iam antè annis, hic ſibi non ſolum pietatem, ſanctimoniam, ac religionem comparauit, ſed etiam publicos pietatis, ſanctimoniæ, ac religionis fauſtus omnes intra domeſticos parietes aduexit. Nec id, ſine magna nominis ſui, & famæ gloria. Nam ſi laudatur Lycurgus, qui paruarum rerum ſacrificia inſtituit, ne vllus in ſacrificijs peragendis, relinqueretur excuſationi locus: quanta laude, & gloria debet in cœlum efferri HORLANDVS Aldobrandinus, qui vt ſacrificia paßim fierent, multos religione inſtitui iußit, nec minimas opes erogauit? Hic vt facultates eius pauperibus erogatas prætercam: Florentiæ habet tanquam perenne ſuæ clementiæ monumentum: Seruitarum Cænobium, quod vulgo Annunciatæ Virginis nuncupatur nomine. Nam cùm in ſqualore, & inopia iacentibus, nunquam dextram, vt aiunt, porrigeret, digitis clauſis: tum Seruitarum Patribus templi, & fundum, & fundamentum donauit, in quo auguſtimum Diuæ Virginis MARIÆ Fanum, quod vrbis Florentiæ decus eſt, & ornamentum, etiamnum cernitur in cœlum erectum. Is

autem

autem nunc iuris, nunc earum rerum opifex fuit, & architectus, quibus fides, quibus religio, quibus ius deniq; humanum, diuinumq; sustentatur. Tot tantásq; res gessit, vt non ciuis, sed hominis nomen videretur virtute, & gloria superare. Hoc semen, haec stirps est ALDOBRANDINÆ Gentis, cuius fructibus imperij vis, religio, atq; Reip. virtus alitur, & confirmatur. docent id prisca ab HORLANDO Aldobrandino rerum gestarum monimenta. Nec enim patriae solum tutor solers fuit, & diligens: sed etiam publicae salutis tam acer, & acerbus propugnator, vt in eius fide, & tutela, tota ciuitas angores omnes, et molestias soleat deponere. Quare ab ea, honoris ergo, pacis, & otij parens: felicitatis auctor & dominus sæpè est vocatus, semper autem habitus. Haec virtus in Aldobrandinorum genere, semper creuit cùm aetate, & ita creuit, vt quando iustitiae statera fuerint eorum merita librata, solō potuerint papatu compensari. Quid altè repetam? confirmauit id à teneris, vt aiunt, vnguiculis HIPPOLYTVS Aldobrandinus, qui vix adultus ita iura tenuit, vt ea non ab alijs accepisse, sed ad alios ipse de cœlo attulisse videretur. Mox igitur à PIO V. Auditor Rotae factus, tanto ingenij, & doctrinae illuxit splendore, vt in obscurissima rerum caligine, nullae propè quaestiones, & controuersiae, vllas, contra ancipitem, & dubiam mortalium opinionem, haberent inducias, nisi in HIPPOLYTI Aldobrandini voluntate, & iudicio. virtutis igitur ergo à SIXTO V. Cardinalis Creatus, tanta repente, in eo creuit, cùm dignitate

tate ſanctimoniae vis, vt nullo in loco pedem imponeret, in quo non plurima relinqueret pietatis, obſeruantiæ, & religionis veſtigia. Teſtis eſt, non modo Italia, ſed etiam vniuerſa Sarmatia. Nam in ea Legatus, vniuerſam ſtatim regionem tanta opinione imbuit ſuae virtutis, et doctrinae, vt nullum imperij conſilium aut oppugnarit, quod non euertit, aut defenderit, quod non ſuſtinuit: nihilq́; et ab Imperatore, & à Rege orarit, quod non exorauit. Quare illi cùm nefarium eſſe putarent, ab eius voluntate recedere, grauiſſimas ſimultates, quibus inter ſe erant abalienati, depoſuerunt. quid? multa ſunt, nec muta ſummæ eius ſapientiae teſtimonia. quid dicerem ſanctimoniæ? in primo ſui pontificatus veſtibulo, & ingreſſu à Claritate mentis, CLEMENS VIII. nominatus, religionis claritatem eam traxit de cœlo, qua procul etiam occæcati illuminantur Hæreticorum animi. Ita quippè continenter exarſit communis ſalutis amore, vt ſtatim in Pontificatum aſcitus fana, ac delubra omnia ſigillatim perluſtrans, non ſolum in ijs plurima pietatis, & clementiae monimenta reliquerit, ſed etiam quaſi diuinitus, ex ijs religionem, & pietatem ad remotas, et longinquas gentes propagarit. Nec enim res latens eſt, & obſcura, quæ Gens, quae regio, qui populi, per eum recuperati ſunt perditi. Atq; quoniam nihil eſt Epiſcopatus, niſi veluti quidam religionis magiſtratus: nihil Epiſcopus, niſi piè, ſanctèq́; viuendi magiſter, & dominus: futuris Epiſcopis virtutis examen præſcripſit, in quo magnum eſt certamen, ac diſcrimen ingenij, & doctrinæ: anſa verò, non

exigua

exigua publici commodi, & communis vtilitatis. Pastoris enim industriæ par est, & æqualis gregis vtilitas. Nec minus CLEMENS VIII. in Ecclesiæ Romanæ periculis habet animi, quàm in obscurißima rerum caligine, consilij. Bis igitur firmißimum virtute, & viribus conflatum exercitum, Imperatori grauiter periclitanti, in Pannoniam misit subsidio. Quod enim ab hoste non potest iure, & legibus impetrare, id nunquam est veritus armatorum militum neruis, & viribus extorquere. Atq; quoniam imperium facile ijs artibus retinetur, quibus initio partum est: quid fecit, aut non fecit potius, vt viuendi normam de via deflectentem, intra pristinos religionis cancellos reuocaret? Res est illa admirabilis, reformationis congregatio, qua Religiosorum patrum familiae sic ad antiquam illam vitae sanctimoniam excitantur, vt à CLEMENTE VIII. partæ videantur, non restitutæ. Testis est opt. ille Carmelitarum Antistes qui priscam familiae consuetudinem collapsam, non solum Deo immortali, omni sanctimonia restituit: sed etiam tanta pietate honestauit, vt illius familiæ virtute, & doctrina iam compleãtur quasi vrbes vniuersæ. Facit autem ad rem mirum in modum, graue in Summo Pontifice vitæ testimonium, qui opere magis, quam lingua: nec adeò verbis, quàm exemplis loquitur, qui pauperes quotidie sibi ascìscit commensales, & ita vt ijs præter cibum, & potum, diligentem suam nauet operam. Quo fit, vt eo nihil sit, aut in summa dignitate humilius, aut in humilitate, maiori gloria dignius. Non arte, sed virtute: non præscri-

pto,

pto, ſed vita exemplo vrbem non modo abſterſit ab omnibus vitiorum ſordibus, ſed etiam ita inſtruxit, vt nihil iam videatur eſſe Roma, niſi religionis domus, atq; pietatis, & ſanctimoniae ſchola. Hoc autem fauſtiſsimo Iubilei Anno, aduentantibus in vrbem peregrinis, eam pietatis tundit incudem, vt ijs quæ ſunt vſui, priumpta ſint, & expedita. Clericis verò Vltramontanis Xenodochium omni ſanctimonia refertum, eſt expoſitum: in quo non ſolum quæ ad victum pertinent, præſtò ſunt omnia: ſed etiam ſummus ipsè Pontifex, qui vim, & numen obtinet Dei Immortalis, ijs ſæpe miniſtrat, atq; eorum pedes non minus humiliter, quàm diligenter ſacroſanctis lauat manibus. eo quippè charitatis flagrat ardore, vt non ſolum continenter, ad charitatem proſeminandam excubet animo: ſed etiam in eo, nulla quaſi relangueſcat defatigatione, finiſq; vnius operae, principium ſit futurae. Nec tot, tantis, tam grauibus vnquam negotijs diſtrahitur, quin, vbi reſpirare poteſt, eò contendat ingenij, et induſtriae vires, vt aut in D. Petri templo confeſſarij fungatur munere, omnes ad ſe ſine vllo admittens diſcrimine: aut anſam rapiat de nobilibus præſertim benemerendi, qui clam, præ pudore, iacent in aliqua calamitate. Nec vllus vnquam dies abit, quo, niſi infirma prohibeatur valetudine, res ſacra, pro publica omnium ſalute, ab eo non celebretur. Sed quid ego trita, & vulgata hæc? eam ſemper vitam egit, vt viuens nihil unquam uiſus ſit appetere, quod morienti non ſit appetendum: illa plena ſunt pietatis, & ſanctimoniae: hæc plurima etiam utilitate,

&

& iucunditate referta, quòd maximè nefarios hostes religionis represserit: quòd omnes Ecclesiae regiones plurimis latrociniјs obnoxias, ab omni latronum incursione liberarit: quòd vrbem oppressam, multo leuauit vectigalium onere: quòd Ecclesiam Romanam eorum Cardinalium corroborauit præsidio, quorum sapientia, spes omnis publicæ salutis est depascenda: quòd Rutenos Græcos Ecclesiae Romanae, & summo subiecit Pontifici: quòd deniq; supplicem HENRICVM IIII. Galliae Regem tam piè in sacrosanctae Ecclesiae gremium receperit, eiq; ad regiam Maiestatem, qui clausi erant, ipsos aperuerit aditus: atq; duos simul Reges potentissimos, qui à se abalienati erant, mutuo inter se amoris fœdere, & arctissimo pietatis obstrinxerit vinculo. qua ex re non solum plaudit, & Gallia, & Hispania: sed etiam vniuersa Europa. Quare omnes eius amant industriam: nemo non admiratur iustitiam. Quod si igitur reuiuiscat iam HORLANDVS ille Aldobrandinus, videatq; domum, quam reliquit, veluti quoddam mundi esse theatrum, in quo non solum omnes congestae teneantur imperij virtutes, sed etiam procul pellantur omnia vitia, non hoc modo loquatur? Ego vitam uixi non unius hominis, sed omnium hominum, quos uniuersos suscepta ex me soboles prudentia, uirtute, sapientia, atq; rerum gestarum exæquauit gloria: præclara est, fateor, viri sapientis vita, quae in contemplatione est posita: armati autem militis minimè contemnenda: HORLANDI verò Aldobrandini multò fuit præstãtissima, quae vtran-

que

que plurima rerum ſimul humanarum, & diuinarum auxit gloria. Feraciſſimus eſt, in hac Ampliſſima ALDOBRANDINORVM familia, virtutum omnium campus: ex qua quid Marti cum Muſis: quid Togae, cum ſago: quid calamo, cum ferro: quid deniq; paginis commune ſit cum armis, nullo propè negotio fas eſt intelligere: in quibus omnibus, quid affectandum ſit docet religio: quod iter ad felicitatem imperij ſit inſiſtendum, præcipit ius, & ratio. Quare in Imperio nullum vallum, aduerſus iniuriarum procellas, & tempeſtates, eſt firmius iure, & aequitate, cuius in finibus nihil poteſt quis timere mali, quia ex ijs omnis exulat iniuria. Teſtis eſt grauiſſimus, vt ab aliorum infinitate recedam, SILVESTER ALDOBRANDINVS CLEMENTIS VIII. pater, qui Principes optimos quoſq; beneuolentiae fædere, tanquam Herculeo nodo, ita ſibi obſtrinxit, vt nulla in re, conſueuerint facilius, quàm in eius opinione, & voluntate acquieſcere. Nihil enim in omni diſsidio præter ius: nihil in iure ardentius, quàm publicae ſocietatis incolumitatem anhelabat. quid dicerem concordiam, & amorem? vt Medicus non eſt amicus aegroti, qui eius aegritudinem non habeat in odio: ita is patriam minimè amat, qui patriæ non odit incommoda. itaq; haud quicquàm potius habebat, quàm vt eius aut inopiae pecunia, aut imbecillitati auxilio, aut imprudentiae conſilio occurreret: quod cùm fecit, nihil, niſi quod regium ſapit Diadema fecit. Quare nunquàm de SILVESTRI ALDOBRANDINI fide, pietate,

& sapientia cogito, quin mihi veniat in mentem Agasiclis Regis Lacedaemoniorum: qui non alijs praeesse, sed prodesse studebat: quiq; sui praesidia, non in populi armatura: sed in beneuolentia collocabat. Nam in firmamentis Imperij, nullum neq; valentius beneficio viget Diadema, neq; gestatur amore gloriosius. Atqui SILVESTER Aldobrandinus tanto erga Patriam semper exarsit amoris incendio, vt pro patriae salute, nunquàm veritus sit suum iugulum ostentare. Itaq; cùm posse plus non videatur princeps, quàm quod iubet virtus, & doctrina, nulla est principis potentia, quae non videatur SILVESTRO Aldobrandino semper fuisse singularis, & propria. Quocirca ille cùm apud omnes exterarum gentium Principes, tum in Italia, apud & Vrbini, & Feriae Duces, tanti est habitus, vt illi in consilij sui deliberatione SILVESTRVM non solum vellent interesse, sed etiam praeesse: nec eum comitem habere, sed Ducem gestirent, in rebus arduis sequi. Norat enim hic plebis temeritatem frenare prudentia: rabularum lites & iurgia iure sedare: perditorum libidinem arcere continentiae exemplo: furorem iratorum fortitudine restinguere: ac demum impiorum facinora aequitate superare, & iustitia. Quare à PAVLO IIII. Aduocatus, & consistorialis, & Fiscalis creatus, eum se praestitit in tractandis imperij habenis, vt non tam videretur regere, quàm quomodo esset regendum alijs ostendere. Hic enim quasi de cœlo facem Promethei cùm haberet accensam, homines ex caeno vitiorum concretos, sapientiae flamma, omnes ad virtu-

tem

tem informabat: Nec ferro, ut olim Romulus, Romanis: sed sanctimonia, & religione posteris, ad imperium iter aperuit. Etenim nihil erat SILVESTRI I. C. sapientia, nisi ars imperandi, & scientia. Hac quippe instructus norat ex aliorum & erroribus, quod rectum est sequi, & periculis, quod tutum est amplecti, ac deniq; erudiri ad gloriam ex aliorum infamia. Ius autem omne summa definiuit religione: religionem tot artium dotibus locupletauit: tanta virtutum omnium dignitate honestauit, atq; ea facultate dicendi illuminauit, vt in religione non solum iuris, & iustitiæ, sed etiam sanctimoniae videretur magister, & dominus. Quare in florentißimis Italiae Gymnasijs iuris interpres, non tam lingua, quàm manibus ius docebat. Nam cùm firmius inculcatur morum disciplina, exemplis: quàm verbis, ita viuebat, vt illius vita multorum eßet instructio, & disciplina. Quanquam gloriosius ducebat hominum oculos, quàm aures erudire, tamen non solum voce, sed etiam stylo, veluti quodam sole, quæ in iure, & legibus occulta sunt, & retrusa, illuminauit. Nec ad fidem opus est verbis. Nam cùm eßet splendor sui ordinis, eximium patriæ decus, atq; exemplar veræ, germanæq; iustitiæ, non modo, non potuit virtus eius occuli: sed etiam eo illuxit splendore, vt SILVESTER ALDOBRANDINVS non solum Italorum, verum etiam gentium omnium clarißimum lumen haberetur. Magna, fateor, fuit viri, ex virtute felicitas: summa ex liberis quatuor ab eo in lucem susceptis, THOMA: JOANNE,

HIPPOLYTO, & PETRO, qui omnes optimæ reip. summi fuerunt Architecti, & opifices. Ea quippe illorum omnium erat æquitas, qua populorum pax nutritur, et concordia: ea sapientia, qua cessant maleuolorum quærelae, odia, inimicitiae, bella, seditiones: ea deniq; industria, qua tantum in tractando imperij clauo valebant, vt illi præter cæteros viderentur totius orbis, & bona conseruare, & mala euertere posse. In eo enim quem colebant iustitiæ campo, neq; violentiae, neq; fraudi, nec audaciae, nec temeritati, nec deniq; iniuriae vllus est in quo consistat locus. Quare in ALDOBRANDINIS Ars ea imperandi potissimum laudatur, quae imperantem sic afficit, vt non malit alijs imperare, quàm rationi obedire. Iustitia quippe Magistra, volebant Principis officium, non priuata, sed publica vtilitate esse definitum: officij eius esse, legibus parere: ius, & libertatem populi seruare: Senatus auctoritatem defendere, reuereri, & obseruare. Imperium enim propter virorum bonorum præsidium, contra sceleratos, & improbos homines, est institutum: huicq; summa potestas concessa, vt vindex iniuriarum, custos libertatis, & iudex vitiorum existeret. Quorsum hæc? nihil est in iure, & legibus: nihil in præceptis de officio, & virtute Principis, quibus non solum instituitur, sed etiam seruatur, atq; omni gloria augetur imperium, quod non habemus in Præclarissima ALDOBRANDINORVM familia, exemplorum testimonijs corroboratum: nedum promptum, & expeditum.

Nec

Nec enim CLEMENS VIII. quenquam, præter sapientem, ad tractandas imperij habenas admittit. Nam Imperanti duplici virtute cùm opus sit, vna externa, politica nimirum, quam qui habet non se, sed alios magis bonos viros facit: altera insità quam qui poßidet, vir bonus dicitur, nouitq́; spem, timorem, cupiditatem, ac iram deniq; in rationis finibus arcere. vtranq; enim Summus Pontifex à puero ita traxit de cœlo, vt non tam Imperij administratores, quàm cum ijs, virtutem administrandi videatur humanæ societati suggerere. in quo vix satis dici potest, quanta ipse Pontifex dignus sit gloria. Nam vbi deest politica virtus: ibi in Imperio, ex beatis infausta, & misera fiunt omnia. Etenim quorsum, quòd Romani toties Triumphi Pompeius auctor, & opifex, sola inuidiæ causa, ad opprimendum C. Cæsarem impulsus, auctor sui interitus fuit, et magister publicæ calamitatis? Ea est politicæ virtutis ratio, ut nulli ne minima quidem scintilla odij sit inter Principes admittenda, nisi qui uelit grande incendium accendere. Atq; ne de THOMA Aldobrandino taceam, quid uel à natura, uel ab arte desiderari potest, quo non cultum, ornatumq́; extitit eius ingenium? tam subtilis fuit Philosophus, & orator vehemens, ut magis artes ingenio: quàm ingenium artibus honestare uideretur. Huius singularem doctrinam cùm omnes suspicerent pari eloquentia coniunctam: tum PIVS V. propter admirabilem uim eius ingenij, mirifice oblectatus est eius consuetudine. Quare illum, penes se, vt haberet, constituit à secretis orationis latinæ.

qua ex re summo Pontifici ad voluptatem, non exigua etiam accessit dignitas. Nam quid est tam horridum, et incultum, quod eius non splendesceret oratione? quid tam incredibile, quod dicendo non redderet probabile? Haec, & multo maiora loquuntur, quae ab eo profectae sunt Diogenis Laertij traductiones. Si maximum vrbis decus, est virtus: quanti ab vrbe is debebat fieri Philosophus, qui summus erat architectus virtutis? Non, si maiores sunt ingenij, & doctrinae: quàm corporis, & fortunae vires, pluris fuit in vrbe THOMAS Aldobrandinus omni Regia Gaza, qui in philosophia Isocratis retinebat eloquentiam, & in eloquentia Aristotelis Philosophiam, cuius disciplina inuentrix est legum: morum magistra: ingenij lumen: cos deniq; veritatis? Nec is adeò virtutes omnes laudabat, quam vnam in cœlum attollebat obseruantiam. Quid enim aut in scholis prosit veritatis disciplina, nisi veritati obtemperent artes omnes, et scientiae, aut in moribus valeat iuris imperium, nisi populi adsit obsequium? non una est, sed omnis uirtus obseruantia, qua detracta, & lex, & ratio omnis relanguescat oportet. quid? Nemo est in tam eminenti dignitatis gradu constitutus, qui rectè antè posit imperare alijs, quàm caeperit Deo Opt. Maximo, atq; summae rationi parere. nec exitus potest, non miser esse imperij: nisi ex animo obediat Principi populus. Quare nihil est obedientia ciuium, nisi vrbis felicitas, & Principis gloria. Nam quorsum duplex ius, diuinum vnum, alterum positiuum? Vt huic populus, alteri Princeps cùm subijciatur, intelligamus

mus virtutes omnes, in obedientiae prædio nasci, & possessione. Hac vna virtute THOMAS Aldobrandinus sic oblectabatur, vt mallet rationi parere, quàm viris imperare. qua in re, non tam fuit Filosophus: quàm philosophorum omnium lumen, atq; sapientiæ decus: nec adeò virtutibus omnibus fuit instructus: quàm ipse virtutum omnium minister simul, & magister. Quare tantæ apud PIVM V. fuit auctoritatis, vt vix quicquam summus Pontifex ratum haberet, nisi quod ante THOMAS Aldobrandinus probasset. Sed quid ego hæc de summa doctrina THOMÆ Aldobrandini? Quemadmodum ab vno Hippocrate vniuersa medicinae adiumenta, sic ab eo ALDOBRANDINO omnia politicae virtutis, ad benè beateq; regendum, præcepta fas erat optimo cuiq; Principi haurire. Quas igitur Cardinalis P. ALDOBRANDINVS, THOMAM Patruum imitatus cœlesti spiritus afflatu, continenter arcendo populum in rationis gyro, fudit animi sui sententias, eas volui, non minori fide, & integritate, quàm studio, & solertia longè lateq; perquirere, atq; tanquā veros rectè, & feliciter imperandi aphorismos in vnum locum congerere. Nec solum probauit hoc meum consilium IO. BAPTISTA Costa primarius iuris Canonici in Ticinensi Gymnasio, interpres: sed etiam veluti quodam studij ardore inflammauit. Nemo enim potest non prudenter agere qui prudentißimi viri stat iudicio. ita autem ille iurisprudentiæ seruat momenta omnia, vt totus videatur ex iure pendere, & iustitia. ab eo enim lex non modo publicè do-

cendo, aut funditur aperta, aut latens explicatur diuidendo: aut incognita demonstratur definiendo: aut incerta probatur argumentando: aut anceps & dubia illustratur interpretando: sed etiam ita colitur, & obseruatur, vt ille nunquam videatur sine iure publicae vtilitatis, & communis commodi respirare. Nam quid de Aldobrandinorum iustitia dicerem? quemadmodum non vir ab vxore, sed vxor à viro nobilitatem capit: ita apud Aldobrandinos, non iustitia ex officij dignitate: sed officij dignitas ex iustitia, monimenta sumit laudis, & gloriæ. Hæc autem in CLEMENTE VIII. tanta est, vt iustitiam, neq; virtutum omnium optimam, sicuti Plato: neq; admirabilem, vt Aristoteles: nec præstantißimam veluti Cicero: nec fundamentum perpetuae commendationis, & famae quemadmodum cæteri, modo gestiam nominare: sed vna cum Demosthene velim, aut cogar potius eam Reip. felicitatem, atque mundi animam appellare. Nam quid est summi eius Pontificis iustitia, nisi rerum humanarum, & diuinarum vinculum: nisi Terrae, et Cœli veluti quædam amicitia? nisi interioris, & exterioris hominis Tranquillitas? nisi quasi pabulum religionis: nisi decus communis vitae, & publicae salutis firmamentum? Nihil maiorem in modum Antiquitas anhelauit, quàm Principem diuina ferri, duciq; virtute. Nam cur Achillem à Thetide: Memnonem ab Aurora: Theseum à Neptuno: Romulum à Mare genitum esse volebat? res fictæ, & commentitiae, in fabulis magnam ansam mortalibus porrigunt veritatis. Non est Principis virtus ex

scholis

ſcholis accerſita, ſed de cœlo profecta: non vigilijs, & laboribus comparata, ſed veluti quadam ex hæreditate nata. Teſtis eſt in Præclariſsimo Heroum genere. IOANNES Aldobrandinus ſummi Pontificis Frater: ſapientiae exemplar, & Hetruriæ decus. Nam ille primum Auditor Rotae, iura omnia veluti quadam diuinitate recreauit debilitata: deinde Cardinalis, ita vitae ſanctimonia Eccleſiae Romanae dignitatem honeſtauit, vt non ſolum ſplendor fuerit ſui ordinis: ſed etiam, teſte PIO V. à quo in Collegium Purpuratorum patrum cooptatus fuerat; animi caſta, verecunda, & incorrupta integritate, ſapientiae nomen viſus ſit ſuperare. Quare conſueuit CLEMENS VIII. dicere Pontificatum ex eius morte orbum ad ſe perueniſſe: in Pontificatu, ideò tibi locum eſſe datum, quia non eſſet ſuperſtes IOANNES Card. Aldobrandinus. At qui longius Superſtes is, qui tantam imperij molem ſuſtinebat, eſſe potuiſſet? neſcit pietas, quod graue, & acerbum eſt, ſi honeſtum ſit modo, timere: mori pro patria, pro religione, pro imperij libertate glorioſum eſſe ducit, & ſuaue. Hæc eſt, vt ſuo docuit IOANNES Cardinalis inſtituto, virtus Aldobrandinorum: Hæc eius Antiquiſsimae familiae induſtria: hæc laus: & gloria, quae in pietate, nihil videtur Antiquitati concedere. Nam laudatur apud Romanos, Metellus Pontifex, qui Veſtali Æde fortuto flagrante, per medias flammas, Palladium, ex incendio ſubſtraxit, & iure quidem laudatur, quippe qui malebat pietatem ſine vita, quàm vitam ſine pietate. Laudatur, tot antè ſeculis Æneæ pietas,

quod

quod Capto Ilio, Achiui miserati captiuorum ærumnas, cùm per praeconem denunciarent, vt singuli ex liberis ciuibus, quod uellent, unum aliquod secum auferrent, ille cæteris neglectis, Deos Penates exportarit: At fuit adumbrata illa, & adulterina utriusq; pietas: vera autem germanaq; pietatis laus est, in ALDOBRANDINORVM stirpe, et semine: & ita vera, vt si hoc genus, erga Deum immortalem tollatur pietatis, statim & fides, & iustitia, & societas humani generis intereat necesse sit. Non longè abeo, IOANNES ille Aldobrandinus summus I. C. summus Rotæ Auditor, summus Cardinalis natura fuit adeò Clemens & pietate insignis, vt semper, & in egestate abundaret, & in opulentia egeret. Nam, quod dictu est admirabile, in summa opum, erga pauperes erogatione, diues: in procacitate perditorum hominum, gloriosus: in periculis, quæ nunquam pro patria, recusauit, vltro etiam sæpè est aggressus, incolumis semper remansit. Quemadmodum enim Myro pisci si oculus eruatur, frontiq; hominis, aiunt, appendatur ex ophtalmia laborantis, solet pisci oculus renasci: homini verò ophtalmia sanari: ita nihil ex pietate optimi Antistitis vnquam potuit detrahi, quod non visum est, ad eum cum admiratione reuerti. Hæc quippè eius erat Pietas, quae fidem constantia: officij dignitatem iustitia: pietatis nomen admirabili superaret sanctimonia, quae eò magnitudinis processit, vt ei ad glariam nihil amplius addi posset. Quanquam tamen pietas non est eius Cardinalis: sed virtus Aldobrandini generis. Nec in rebus apertis

vti

vti volo exemplis non necessarijs: Nam cùm ea omnis familia, ex sua pietate Religioni plurimum attulerit ornamenti: tum CLEMENS VIII. tam pium, erga Deũ immortalem, se præbet, vt CLEMENTIS VIII. nomine recreari videatur ipsi in Fanis, & delubris parietes. Etenim cùm multæ sacrae Ædes per eum sunt restitutae: tum Fanum ipsum D. IOANNIS Lateranensis: tanto sumptu, tam artificiosè est restitutum, vt à CLEMENTE VIII. non renouatum: sed erectum esse videatur. Quid? in Rebus bello ardentibus, nulla vnquàm tam plena horroris fuerunt pericula, quae non consueuit pro religione, & pietate, contemnere: in otio autem, & pace, tanta semper fuit erga populum liberalitate, vt cùm continenter in caritate annonae, recreatus fuerit summa eius beneficentia: tum vrbem ipsam multis liberarit oneribus, quae à XISTO V. & alijs summis Pontificibus vrbi erant imposita. Hac autem sapientiae semita, vt ij omnes, ad Pietatem contenderent, in quibus cardo vertitur imperij; nullos vnquam antè creauit Cardinales, quàm norit eos esse, qui in Puppi sedentes possint gubernacula tractare communis salutis, & vitæ: ad quos omnes excitandos non minori munificentia, quàm prudentia ad deligendos, semper fuit propensus. Quantum enim in eo ad res grandes sit animi, testis est purpuratorum patruum consessus: Testis est Regina MARGARITA. Testis Archidux Austrius: quorum altera Ferrariae incredibilem Apparatum: alter in apparatu, sapientiam magnanimitatis Regiæ plenam non suspiciebat sine admiratione.

tione.

tione. Decorabat omnia gloriae monimenta, in Matrimonij nexu constringendo, singularis erga PHILIPPVM III. & MARGARITAM Reginam Summi Pontificis benignitas, plena magnificentiæ simul, & diuinitatis. Nec enim cuiquam in apparatus elegantia, & copia rem vllam commendauit, nisi ei, qui esset Religiosus, doctrinae singularis: ingenij admirabilis: modestus: grauis, & temperans: consilio prudens: iudicio constans: fortis deniq; in periculis, atq; in omnes facilis, & benignus. Qui autem Antistites potißimum Reginæ aduentum honestabant, eorum à Summo Pontifice is habitus est delectus, vt nullus inter eos conspiceretur, qui aut Soloni in sapientia, aut Isocrati in suauitate dicendi, videretur concedere. Fit igitur, quoniam, aut proprijs, aut sapientum tantum, in tractando imperij clauo, vtitur adminiculis, vt res vniuersæ obsecundare uideantur cœlesti illius, ac diuinae uoluntati. Quare si liberorum uirtus, patris est felicitas, non potest SILVESTER Aldobrandinus ex tam cœlesti, & diuina liberorum virtute, & gloria, non esse etiamnum inter mortales ter felix, & beatus, qui orbi vniuerso terrarum, tantum peperit felicitatis. Etenim cùm nihil ab eo non æquum: nihil non salutare: non vtile: non plenum deniq; felicitatis manaret, factum est, vt eum omnes quasi quoddam terrestre, oraculum humanae sapientiae intuerentur, atq; veluti diuinum hominem è cœlo, ad sedandas Principum discordias, et ad propagandam imperij incolumitatem, missum contemplarentur. Hic quippè nihil vnquam ardentius

curauit,

curauit, quàm vt hominum generi, & animi bona inseреret, & extirparet contraria. constat enim homo ex animo, & corpore, quorum alter, altero longè est praestantior. Quare legumlatores absurdum esse putabant externa bona, quae corpori tribuuntur, curare: animi verò bona negligere, quorum gratia potissimum censebant homines viuere. itaq; nemo vnquam Philosophus de Rep. scripsit: nemo aliquando sapiens Remp. formauit: nemo vsquam gentium Magistratus ciuitatem rexit, qui non ciues suos bonos efficere conatus sit. Hùc Charondae: Zaleuci: Minois: Lycurgi: Solonis, ac Priscorum omnes leges pertinent: Nec horum temporum extat vllus legislator, qui non supplicia improbis, & præmia bonis viris statuerit: quiq; non quasi pestem ciuilem perhorrescat fœdifragos: periuros: ambitiosos: mendaces: libidinosos, ac omnes deniq; nefario pastos scelere. Hæc omnia cùm præclarius ex Aldobrandinorum rebus gestis possint spectari, quàm ex veterum libris de Rep. legi, existimaui plurimum me humanæ societati profuturum, si minus facta possem: at dicta eorum sapienter, & responsa commendarem posteritati. quid inquio me profuturum? non est boni viri spem, sed officium sequi. illa quippè est ALDOBRANDINORVM virtus, quae depascenda est omni mortalium gloria. Nec enim vnquam post homines natos, cuncti populi, vniuersæ gentes, atq; nationes omnes quicquam habuerunt antiquius, quàm vt ijs, qui aut fines auxissent imperij, aut imperium ex hostium clade, & periculi faucibus eripuissent, summi honores decernerentur.

nerentur. Neq; enim alia de causa, Creta Iouem: Athenæ Theseum: Osyrim Ægyptus in cœlum laudibus sustulit, nisi quia, superatis hostibus, in iure, & legibus firmamenta fixerunt imperij. Ex quo quantum omnis hæc nostra ætas debeat Aldobrandinorum generi, non difficile est odorari. Nam PETRVS ALDOBRANDINVS, CLEMENTIS VIII. frater, ita publicæ continenter excubabat vtilitati, vt in iure dicendo, cuius magister erat, & dominus, vix vnquam hominum, semper Dei duceretur consilio: nec adeò virtutibus humanis sua firmaret iudicia, quàm ipsas humanas virtutes, veluti quadam iudicij diuinitate. Hic autem in toga sic erat animatus, vt quæ religioni, & pietati vulnera iniuriæ, per vim essent illata, summa vi, et impetu moliretur repellere: atq; afflictæ Ecclesiæ ita succurrere, vt ibi, vbi non esset consilio locus, non metueret, quod ius, quod ratio non impetrarat, ferro extorquere. Hic inter omnes fratres, post CLEMENTEM VIII. maximè profuit humanæ societati: Non quoniam veræ germanæq; exemplar fuit sapientiae: sed quia Card. PETRVM ALDOBRANDINVM suscepit filium. Huius enim sapientissimi Antistitis Ecclesia armata cùm sit virtute, potest nunc demum ex rerum asperitatibus caput attollere. Nam is ille est, cui & animus crescit cum rerum difficultate, & consilij lumen, cum earum obscuritate, quiq; tantum iudicio valet, vt nihil lateat in artis, et doctrina nomine, quod non uideatur usu, & experientia tenere. Huc accedit quòd nihil est Cardinalis PETRI

ALDO-

ALDOBRANDINI fortitudo, nisi quasi quidam virtutum omnium circuitus. Grandia quippè quae sunt, & sublimia iustè appetit: appetita fidenter suscipit: suscèpta fortiter tolerat: tolerata deniq; strenuè ad exitum perducit. Quae autem duae res, in armis, plurimum valent, robur, & consilium: illæ ambæ in eo non minus vigent, quàm fas est in inuictissimo Principe desiderare. Itaq; consueuit, vt olim Anthistenes, omnia bona Hostibus, præter fortitudinem à Deo precari: quòd ea non sint possidentium, sed eorum, qui possidentes virtute superant. In Bello igitur Hostes: in otio voluptates rationi inimicas sic contemnit, vt turpius putet voluptati, quàm hosti succumbere. Virtutis bellicæ, in Ferrariensi expeditione graue reliquit monimentum, quod quia neq; huius est otij, neq; instituti, facilè prætereo: hoc autem tacere nequeo. quod ea floret dicendi facultate, qua possit milites animare metuentes: fugientes retinere: omnes hortari publicè: priuatim saluti omnium consulere: arma expedire: milites conscribere: phalanges, ac turmas ad signa vocare: tormenta disponere: hostem ferocia exultantem arcere, ac deniq; boni ducis, & Imperatoris fungi munere. Sed quid ego hæc ex tanto Heroum numero in ALDOBRANDINORVM Domo? est hæc eorum domus non sedes, sed officina virtutis, & gloriae. Nec, vt Græcia vnum tantum: sed plurimos habuit Solones. quid enim dicerem HERCVLES? ea virtus est JO. FRANCISCI Aldobrandini, cuius splendorem hostes Ecclesiae non possunt sustinere: nedum vim, & impetum retundere

tundere

tundere semper hic ea arte, intelligentia, industria, & doctrina præcelluit: qua portenta scelerum: libidinum gurgites: flagitiorum sentinæ, atq; lerna malorum omnium facile ex mortalium finibus, potest eijci, & exterminari. Atq; ita continenter in præclarißimorum Heroum ordine vixit, vt vel stupidißimum quemq; sua laude commoueret, exemplo doceret, atq; quod iter, qua via virtutis ad Imperij gloriam sit affectanda, apertè palamq; demonstraret. Atq; cùm versetur Res bellica partim in viris, partim in armorum genere, partim in bellandi disciplina: hæc omnia bellè in vno IO. FRANCISCO Aldobrandino strenuißimo Armatorum exercituum, in Pannonia Duce, nuper summo gloriæ splendore illuxerunt. Nam cùm virorum, in bello, hæc est conditio, vt alij Imperent, alij imperata faciant, eum se Imperatorem præstitit, vt difficile sit dicere, vtrum fortior in agendo, an prudentior in deliberando fuerit. Nec enim minus vnquam habuit in periculis, animi, quàm in rebus obscuris, & dubijs consilij. Quos autem habebat milites suæ disciplinæ alumnos, & rei bellicæ ministros, ita instruxerat, vt aduersus Turcarum vim, & impetum, animo essent grandi, & elato: in machinandis insidijs, vafri, & veteratores: in conflictu, ira et audacia ita precipites, vt signo dato salutis, & vitæ prodigi magis viderentur, quàm liberales. Armorum autem varia, et multiplex est ratio: quorum omnium, in IOANNE FRANCISCO Aldobrandino tanta est peritia, & quicquid legiones, cohortes, Turmae: Phalanges: Hastati: Antesi-

gnani:

gnani: Rorarij: ac deniq; Triarij milites armis praestarent, id omne nunc Pedes, nunc eques sic exerceret, vt ad omnia armorum genera, non factus, sed natus esse videretur. Virtus demum Militaris, quae ars est imperij, & regia disciplina, ei ita est familiaris, & cognata, vt nihil fuerit, aut in Cyri Regis exercitu tam elaboratum, aut in Astu Annibalis tam recunditum, quod apud :um Imperatorem non continenter frequens fuerit, & vsitatum. Belli enim tempore, nihil committebat fortunae temeritati, sed omnia virtuti. Norat enim Geometriae præsidio, quibus in locis, lignari: aquari: pabulari possent milites: qui recessus quae flexiones, quae diuerticula ab hostibus essent cauenda: quidue de commeatu esset aut sperandum, aut timendum. Atq; artem militarem tanta prudentia, tolerantia, iustitia, fortitudine, & solertia commendauit, vt ingens saepe Turcarum exercitus parua manu ab eo restinctus sit, & deletus. Quem enim non poterat armis, & viribus, norat stratagemate superare: atq; si res ferebat, malebat ex hoste, consilio, incruentam: quàm aliena clade emptam, victoriam reportare. Verum inter summas eius aduersus Scytharum vim, & impetum, victorias, ea in primis laudatur, qua Strigoniam non sine plurimo discrimine, recuperauit perditam. Confligebat enim non cum Auaritia timidorum: sed cum face, & furia armatorum, qui non opes, sed sanguinem videbantur sitire. At quoniam boni Imperatoris ducebat esse, milites maiori amore, quàm hostes odio prosequi: malleq; mori in acie, quàm hosti terga dare:

 eas

eas in periculis norat vias, ex quibus miles, hoste profligato, incolumis euaderet. Scythae enim ferociter magis quàm prudenter Pannoniam inuadentes cùm omnia non solum suo polluerent scelere, sed etiam barbara, & immani crudelitate omnes ad defectionem ab Imperatore, & obsequio Romanae Ecclesiae compellerent, ingenti celeritate semel atq; iterum IO. FRANCISCVS Aldobrandinus cum exercitu ex Italia Pannoniae labenti præsto fuit: eiusq́; opera, et studio vrbes omnes, in ea regione, quae partim peste, partim fame, partim cladibus erant exinanitae, priscae virtuti sunt restitutae. Nec minus, quàm in bello, fortitudo: eius laudatur, in pace summa iustitia, cuius duae sunt, quibus reguntur vniuersa habenae: seueritas in puniendo, & præmium in remunerando. Nam illius præsidio viae clauduntur ad peccandum: Huius spe contra iter aperitur, ad benè beatèq́; agendum. Vrbes enim molitur decorare non magnificis ædificijs, sed ciuium virtutibus: non opulentia, sed ingenio augere, & doctrina. in bello igitur Hostes vincit: in pace ciues non tolerat improbos. Nam qui Princeps tolerare improbos non grauatur, improbitatis fit socius, legesq́; omnes, sine ciuium bonis moribus, etiam sanctißimae, redduntur inutiles. Quare in eo tota est ALDOBRANDINORVM Domus, vt legum inuiolata sit auctoritas: Magistratuum in munere obeundo, prudentia, diligentia, & alacritas: populi solers obsequium: & Principis erga populum, acre & intentum studium. Nihil est itaq; in arte imperandi, quod in rebus, ab ea præclarißima

rißima

rißima familia gestis, non videatur, inclusum contineri. Nam si ad arma animum intendimus, facile ex ea intelligimus, bellum sine religione, sine iure, non solum belli nomen amittere: sed etiam sacrilegij turpitudinem, & latrocinij dedecus induere. Quare Hostes omnes Romanae Ecclesiae, non adeò videntur bellum conflare, quàm belli iura, atroci, & nefaria iniuria lacerare. Non enim virtus bellica in furore, sed in prudentia consistit: non in crudelitate, sed in pietate: non in scelere, sed in æquitate: non deniq; in iustitiae offensione, sed defensione versatur. Siquidem alia est rapina, alia Militia: aliud bellum, aliud latrocinium: alius Imperator, alius Tyrannus: alius deniq; miles, alius Latro. Ille enim virtute honesta: hic scelere molitur turpia: ille iure, hic iniuria ducitur: ille iustitiam, hic anhelat pecuniam. Est igitur, & Belli, & pacis magistra, atq; domina ALDOBRANDINORVM domus, quæ ius & scriptum, & non scriptum tuetur summa religione auctum, & cumulatum. Quid à viris gloriae eius monimenta requiram, cùm elucescant etiam in fœminis? Testis est vna instar omnium MARGARITA IOANNIS FRANCISCI Aldobrandini filia Inuictißimi Ducis RANVTII coniunx integerrima. Nec quisquam est tam tardi, & hebetis ingenij, qui ex oris eius figura, non poßit omnia regiæ virtutis pigmenta recognoscere. Quemadmodum enim Socrates, à Diotima fatidica instructus norat statim, ex cuiusq; indole, qui essent mores animi, & sensus intimi: ita nemo est, in quo mica modo sit salis, qui

MARGARITAM cùm intueatur, non sentiat continentiæ, modestiæ, ac summæ virtutis exemplar se intueri. Virtus enim omnis in eius indole, tanquam in picta tabula, suis lineamentis ita est expressa, vt eos omnes a quibus cernitur, ad gloriam videatur virtutis amore accendere. Quare sicuti quod honestum est, corpore simul fit, & animo: ita in oris eius figura spectanda, non solum adhibendi sunt oculi, sed etiam iudicium. Quocirca non possunt Amplissimo Principi RANVTIO FARNESIO, non felices, & beatæ esse eius nuptiæ, quæ non magis sunt Matrimonij fœdere, quàm virtutum omnium societate coniunctæ. Nam sicuti in vxore, formæ venustas, omni virtutum comitatu tenetur stipata: ita in viro summa prudentia, cum pari corporis dignitate spectatur coniuncta: quid enim altè repetam? animaduerto ex eo sacrosancto Matrimonio, non solum Italiam: Sed etiam Europam omnem gestire lætitia. Etenim Principum matrimonia non solum affinitates, in coniunctione: sed etiam in imperio, pacis, & concordiae arctissima quæq; habent vincula. Atq; si Matrimonij interuentu inter mortales, non solum inueteratæ intermoriuntur inimicitiæ: sed etiam iura amicitiae concitantur ea, quae vix vlla dirimi possunt iniuria: quænam ex faustissimo hoc Matrimonio perpetuo futura est, & Hispaniae, & Germaniae, & Italiae seges, & materia concordiae? MARGARITA AVSTRIA RANVTII Auia Germaniae obses est: Rex PHILIPPVS II. Auunculus ALEXANDRI FARNESII, Hispaniarum

arctißimum nunc etiam fœdus cum Jtalia constringit beneuolentiae: Rex Gallorum HENRICVS II. HORATII FARNESII (Castri Ducis Socer, firmamenta affinitatis reliquit. Nihil est igitur hoc matrimonium, nisi veluti quoddam plurimarum regionum vinculum summo amoris fœdere constrictum. Res est Antiquis exemplorum testimonijs aperta. Etenim nisi Raptæ virgines Sabinae coniugio fuissent placatae, connubijq́; iura, parentum animos reddidißent tranquillos, & quietos, actum omnino erat de re Romana. ex quo intelligimus odij flammam non solum restingui matrimonio: Sed etiam accendi mutui amoris ardore, & beneuolentiae. Quare nemo est qui, si pacis publicae, & concordiae gustum, sensumq́; modo habet, non totus iam, pro auspicatißimis his nuptijs, gestiat lætitia. Atq; vt illa omittam: is est RANVTIVS FARNESIVS, qui religione: gratia: veritate: obseruantia: pietate, atq; vsu, & experientia rerum tractandarum tantum valet, vt nihil vnquam fuerit in sapientißimo Principe, tam gloriosum, et admirabile, cuius per omnes gentes, non efferatur gloria, & laudibus. Nam sicuti res est admirabilis Salamandra, quae non solum, non vritur in igne, sed etiam ignis restinguit incendium: ita ille demum verè temperans est, & integer, qui in ardore iuuentutis, nulla flagrat cupiditate, qui in ipso æstu ætatis, faces omnes restinguit voluptatis: qui appetitus domat ratione: qui sensum, qui impetus omnes frenat consilio: qui deniq; ita sui habet imperium, vt rerum omnium simul videatur habere ob-

 sequium:

ſequium: quod omne, eò præclarum eſt magis, quò glorioſius eſt voluptate abſtinere, quàm frui. Sed quò me mea ab ALDOBRANDINIS abducit oratio? aggrediuntur illi omnes ſummis vigilijs, et laboribus, quæ in omni imperij faſtigio ſunt difficillima. Nec id inconſulto. Nam ſi quis, aut ex ſcientiarum tenebris, aut ex hoſtium copijs aliquid ſtudeat commodi extorquere, ſine labore, & tolerantia: nihilo plus proficiat, quàm ſi quis det operam, vt vir bonus, ſine virtute euadat. Itaq; Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS ſuis quaſi humeris tantam imperij molem ſuſtentat, atq; eam vrbem, quae vrbium cunctarum, orbisq; terrae eſt domicilium, ſic in officio continet, vt non ſolum toleranti, ſed etiam hilari animo omnes videatur abſorbere difficultates. Nam quid antè quàm in purpuratorum patrum numerum à Patruo CLEMENTE VIII. eſt aſcitus, fecit, aut non fecit potius? qua arte, & induſtria Arci D. Angeli præfectus rem omnem adminiſtrauit? eum non ſolum Populus Romanus, propter res ab eo benè geſtas, ſed etiam tota Italia ita obſeruabat, vt eius gloria in ore, et ſermone omnium videretur habitare. Habet quippe is in tractandis Imperij habenis, Ariſtidis iuſtitiam: Scipionis ſedulitatem, atq; Mithridatis Regis conſtantiam. Quo fit vt conſueuerit, ad felicitatem imperij, aut noua documenta inuenire, aut inueterata renouare, aut deniq; renouata meliora ſemper reddere. Hic Pontificiae virtutis, & dignitatis obſes, leges eas non ſolum in tractando imperij clauo miniſtrauit, ſed etiam illuſtrauit,

quarum

quarum adminiculis in cœlum tollitur Ecclesiæ Romanae felicitas. Atq; vt pacis, & otij iura omittam, nullum in armorum periculis est tam tetrum, & horridum monstrum, cuius ille crudelitatem non quasi nouus aliquis Theseus vincat, ac superet. Nam quo Marte in bello Ferrariensi, periculi flammam statim restinxit? qua arte Ferrariam vrbem munitißimam in deditionem venire coegit? Quemadmodum ibi apertum Argumentum est inclinantis imperij, vbi virtus languet Principis: ita ibi omen summae est felicitatis, vbi Princeps amicos superat consilio: hostes virtute. Hæc quippè eius est Antistitis sapientia, quae capi vix potest hoc elementari globo. Etenim quae fluxa sunt, & caduca despiciens, nihil præter id, quod diuinum est, & immortale suspicit: opes tanquam Ludibria fortunae aut non admittit sibi traditas: aut admißas partim in pauperibus recreandis, partim in extruendis, & reparandis religiosorum aedificijs erogat. Hæc cùm omnes de eo prædicant, tum vnus Melchion Alciatus Iuris publicus interpres, ea prædicandi finem nullum facit: cuius laudo voluntatem: amo magis iudicium. in eo enim viro omnia sunt, quae inueniri ingenio, quae ornari arte, quæq; singulari poßunt fieri virtute. At laudes omnes Card. P. ALDOBRANDINVS vincit magnitudine virtutis: quid dicerem pietatis? Templum D. MARIÆ in via vt dicitur, fratrum Seruitarum non vulgare vrbis Romae ornamentum, in quo, monumentum est P. ALDOBRANDINI Patris, non modo plurimis, ac magnificis muneribus hone-

stauit: Sed etiam praclaro auxit ædificio: Ædem pariter diui Nicolai, cuius in Cardinalatus dignitate, decoratur titulo, ea magnificentia restituit demolitam, vt non ab eo restituta, sed erecta videatur. Nam quid de Fano trium vt vocant, fortium dicerem? nihil est tam retrusum in arte, nihil tam ingens in re numaria, quod non videatur pietatis causa, in vrbem aduexiße. His igitur virtutibus, quibus ille floret, summam laudem definio perfecti Principis. Nam cur apud Virgilium Æneas, qui veri Principis induit figuram, & faciem, fingitur ex matre Dea Venere, & Patre homine Anchise esse natus? non vt hoc sentiamus, sed vt fateamur Principem non esse, nisi qui norit, & diuina intelligere, & humana operari, malitq; Deo obedire, quàm hominibus imperare, quibus ille semper studuit non praeesse, sed prodeße. Sunt praterea in hoc vno Card. ALDOBRANDINO omnia rei bellica documenta, atq; vniuersa virtutum omnium ne procul, vel à Gracis, vel à Romanis petantur, exempla: summaq; gloria testimonia, vitae probitate expressa. Nam quae in pace eius est iustitia: quae in bello virtus: quae in omni fortuna moderatio? virtus in eius vita gloriosius cernitur, quàm in Herorum Historijs legitur: nec adeo verborum luce, quàm rerum ab eo gestarum gloria illustratur. Sed quo ad laudes ALDOBRANDINORVM rapior? ne videar, tanquam alter Icarus, nimium sublimia petere, ingentes eorum virtutes, quae sua in cœlum feruntur gloria, malo deserere, quàm eas persequendo, ruere cum discrimine, & dedecore. Non

est

est igitur cur quis mecum expostulet, quòd iam de rebus à Card. P. ALDOBRANDINO gestis commentarios non scripserim: hæc eius tantùm Apophthegmata ad scribendum delegerim. Nam cùm sapienter eius facta, non possunt cognosci nisi à sapiente viro: quæ res commentarios eos scribendi causam multis præbet: facultatem tollit quasi omnibus, summa atq; admirabilis eius magnitudo.

HENRI-

HENRICVS FARNESIVS
Eburo Lectori beneuolo. S.

TA est, vt ait ingenij, & doctrinæ decus, Atq; Academiæ Intentorum auctor & opifex Don CAROLVS Bossius, omnia turbulentissimis his temporibus, collucere summi huius Pontificatus splendore. Atq; ea demum vera est in Card. P. ALDOBRANDINO virtutis, & doctrinæ gloria, in qua, neq; res verborum nebulis obscurari, neq; verba rebus augustissimis non consonare videntur. Nam vt ipse ALDOBRANDINVS obscura & retrusa omnia consilio: ita difficillima quæq; vincit virtute: nemoq; est eius disciplinæ, in tractando imperij clauo, alumnus, qui non videatur quasi nouus aliquis Orpheus. At quis, inquiet aliquis, Orpheus? non qui Lyram ab Apolline, sed qui sapientium accepit ab ipso rerum omnium Imperatore Deo: non qui aurium, sed qui corporis sensus temperat vniuersos: non qui cantus suauitate montes moueat de sua sede, sed qui, quò ius, quò ratio vocat, vrbes, atq; summas regiones, post terga trahat consilio: non qui cursus fluuiorum conuersis reuocet fluctibus, sed qui populum voluptate diffluentem, cursu retorto rapiat ad virtutem: non deniq; qui syluas permulceat vocis iucunditate, sed qui hominum genus Syluestre, & agreste norit placatum, & mansuetum reddere: quiq; eam & rerum, & sententiarum Syluam, in consilij capiendi trahat deliberationem, vt eius in ore, & sermone Reges, Imperarores, summiq; Principes curas omnes gestiant deponere. Quare

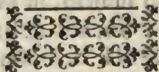
re

re Card. P. ALDOBRANDINI de arte imperandi dicta, & responsa, cùm mihi videantur imperij habenas tractantibus digna, quia crescit, & decrescit imperium, cum imperantis disciplina: tùm illa, & philosophis ad intelligendum, & oratoribus ad dicendum, & Principibus ad strenuè agendum censeo maximè esse accommodata. Nam cùm nihil sit ars imperandi nisi Dei, qui rebus imperat vniuersis, disciplina, illa omnis in ea virtute est fundata: quæ vt mare suo ambitu terræ globum: ita scientiarum regiones omnes, & lambit, & ambit veluti quodam sapientiæ circuitu. Quocirca nihil meo quidem iudicio, in Musarum hortis, potest aut nasci, aut legi fructuosius hoc, de perfecto Principe, Card. P. ALDOBRANDINI laconismo: nullum germen defringi doctrinæ suauius: nulla stirps ingenij propagari feracior, quem si amabis, nihil te mordebunt, quæ in hoc libro imprimendo, obrepserunt menda: quæ, quoniam erroris sunt, non culpæ, tu, puto, feres sine stomacho. Vale.

QVI

QVI CONTINENTVR IN HOC LIBRO TITVLI, HI SVNT.

DE PERFECTO PRINCIPE APOPHTEGMATA P. ALDOBRANDINI CARDINALIS

In quibus Ars imperandi tenetur inclusa.

AB

HENRICO FARNESIO EBVRONE I. C. & Artis Oratoriæ, in Ticinensi Gymnasio, Regio Interprete, in librum vnum congesta.

ATQ. REGVM, IMPERATORVM, ac Sapientissimorum Heroum exemplis,

EX OMNI ANTIQVITATE Aucta, & locupletata.

DE PRINCIPE TITVLVS PRIMVS.

ES est operosa & difficilis, ars imperandi. nec eam benè beateq; tractare potest Princeps, sine sapientiæ lumine, aut numine potius. Non retrusa, vel etiam aperta sunt priscæ vetustatis testimonia. Nam apud Romanos, nullus olim propè Cæsar extitit, qui non, quasi victus Cæsaris nomine, deterior factus est. Solus enim Vespasianus, vt Cornelius Tacitus refert, Principis dignitatem nulla dedecoris contaminauit macula. Qua-

re quidá olim, ex intimis familiaribus Claudij Neronis, nihil est veritus dicere, bonorum Principum imagines omnes in vnius annuli pala effingi potuisse. id autem lubens recenseo, non vt antiquitati detraham, sed vt omnes ex admirabili ALDOBRANDINORVM religione, pietate, ac sapientia fœlicitatem recognoscant horũ temporum. Vt enim Lychni lumen aperto sole, sic bonorum laus omnis cœlesti, ac diuina CLEMENTIS VIII. obscuratur virtute: gloriosiusq; omnes de eo sentiunt, quàm loqui possunt. Nec enim formica Taurum: nec vlla nox mortalium incredibiles eius laudes potest absorbere. Nam quid attinet hoc loco dicere quanta Præstantissimus Cardinalis P. ALDOBRANDINVS, summas, quas continenter gessit, dignitates auxerit & ornarit sapientia? virtus eius singularis vno omnium ore, & sermone sic percrebruit, vt nullus sit tam desertus in Italia angulus, qui non eius resonet nomine & fama: rumorq; apud exteras, & longinquas gentes ipse iam raucus sit. Quanquam tamen Reuerendiss. Carmelitarum Antistes, religionis ornamentum, & doctrinæ Decus, HENRICVS Syluius de summis, ac propè diuinis eius meritis semper aliquid habet, in quo Sol & sal sit recunditæ eius virtutis & glorię. is autem cùm vbiq; locorum semper summæ illius prudentiæ, iustitiæ, ac pietatis sit buccinator: tum mihi Papiæ sepè inculcauit, eum esse P. ALDOBRANDINVM Cardinalem, cui nunc summus Pontifex onus credat Atlanticum: nunc Rex Catholicus PHILIPPVS III. in cæca & obscura consilij capiendi deliberatione, nodum, vt est in prouerbio, Gordium proponat soluendum, eumq; nullo in loco pedem imponere, in quo non optimi Principis vestigia relinquat: Huius oratio apud me, non solum vim habuit ad fidem auctoritatis: sed etiam, ad scribendum tanti Principis Apophthegmata

thegmata necessitatis. Nihil enim Religiosissimus hic Antistes neq; perhorrescit, nisi quod turpe est: neq; minus cognoscit, quàm aut consilio labi, aut errare iudicio. Quoniam igitur non solum sacer habetur sapientissimus ille Princeps: sed etiam veluti quoddam iuris Sacrarium, eius consilium: placuit ex eo hæc, tanquam sapientiæ surculos, excerpere de Principe Apophthegmata, quorum series hæc est.

1 *Quòd ruentis Imperij res omnis fulcienda sit Principis solertia.*
2 *Quòd ingens est, sibi imperantis imperium.*
3 *Quòd Princeps hominum probetur suffragijs: fiat vero Dei consilio.*
4 *Quòd Principi virtus imperandi, pacientia sit depascenda.*
5 *Quòd ars imperandi, vna potissimum commendetur prudentia.*
6 *Quòd in principe oris figura minimè orba sit sua laude, & gloria.*
7 *Quòd Principi oris deformitas etiam ornamento sit in virtute.*
8 *Quod Principis disciplina ex Chirone magistro sit haurienda.*
9 *Quòd Princeps nulla propius semita ad Deum immortalem accedat, quàm liberalitatis.*
10 *Quòd Principis auro æque pareat inimicus, atq; amicus.*
11 *Quòd clementia cum Principe summo constringatur societatis vinculo.*
12 *Quòd Religio Principis Atheneus murus sit imperij.*
13 *Quòd Princeps ciuilem omnem societatem vno constringat iustitiæ vinculo.*
14 *Quòd Principis virtuti, nulla par sit, & æqualis.*
15 *Quòd naturæ ius violet, qui Principem non summa colat beneuolentia.*
16 *Quòd præsentia Principis in rebus arduis, pro auxilio habeatur.*
17 *Quòd Principi tegenda sint simulatione, & dissimulatione sua consilia.*

QVOD RVENTIS IMPERII res omnis fulcienda ſit Principis ſolertia. I.

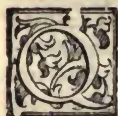

CVM creſceret rerum difficultas, vna cum imperij dignitate, & magnitudine, Summo Antiſtiti ALDOBRANDINO iſq; imperium, tanquam onus Atlanticum cum omnium admirationi ſuſtineret, cuidam ex domeſticis eius, atq; intimis familiaribus ab eo interroganti, cuius præſidio fretus, tam graue imperij onus, tantamq; publicæ ſalutis molem auderet ſuſtentare: ſolertiæ reſpondit. Nihil maiore compendio aut grandius, aut dignius Principe dici potuerat. Nam ſolertia Principis, non ſolùm difficultatis in imperio, ſed etiam deficientis temporis eſt medicina. Hùc pertinet Maronis fides, & auctoritas. Cur enim apud eum, Æneæ comes eſt

Achates,

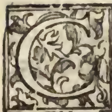
Achates, qui primus excitat ignem? ignis, quia nescit quiescere, nec vllis contaminari sordibus, non habet ibi elementi significationem: sed solertiæ, quæ imperium non solum peperit, sed etiam alit, ac summa quæq; ei incrementa tribuit. Nec aliam ob rem, puto, Achates dictus est Græcè ab a, priuandi particula, & χατέω indigeo, quasi nullius rei indigens, nisi quia ibi, vbi adsit Principis solertia, omnia exulant, in imperio incommoda.

QVOD INGENS EST SIBI IMPERANTIS IMPERIUM. II.

VONIAM in doctrinæ sole mentis oculos, non perstringunt; sed illuminant rerum exempla: multa ad triumphalem Reginæ MARGARITÆ Austriæ ingressum, expressa Mediolani spectabantur Persarum, & Assyriorum Regum simulacra. Hæc suspiciens Regina, interrogauit ab ipso legato, P. ALDOBRANDINO, quem non comitem, sed ducem sequebatur: qui Regum omnium esset maximus: qui sibi libentius dixit, quàm alijs imperat. Sapienter ille quidem, vt solet omnia. Non enim ingens & admirabile est imperium, quod vel Africæ, vel Asiæ, vel Europæ finibus terminatur: sed quod vsq; eò protenditur, quousq; sol ipse potest suo lumine peragrare. Hoc imperium solus is possidet, qui numquàm in alia fortuna, est alius: sed semper idem. Hunc Græci Μικροκοσμον vocant quasi, per antiphrasim, magnũ mundi dominum. potuit enim Cyrus Asię: potuit Anibal Aphricæ: potuit C. Cæsar Europæ Imperare: non potuit non turpiter huic mundo succumbere.

QVOD PRINCEPS HOMINVM probetur suffragijs: fiat verò Dei consilio. III.

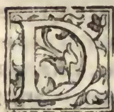

REATO CLEMENTE VIII. cùm vniuersus gestiret lætitiá populus, rogareturq; à quibusdam P. ALDOBRANDINVS quorum suffragijs summus factus esset Pontifex: Non fit, respondit, summus Princeps: sed factus de cœlo recipitur. Nam maius imperium à minore creari ius non est. Cœlestis verò, & diuina responsio. Idipsum enim puto, vt doceret, & Homerus apud Græcos, & Virgilius apud Latinos, alter Herculem ex Deo Ioue patre, & fœmina Alcmena matre: alter Æneam ex matre Dea Venere, & Patre Anchise voluit esse natum. ex quo fas est odorari Principem non tam ex humano, quàm ex diuino fieri consilio. Nec enim par est, & consentaneũ rationi, vt quis fiat ab hominibus, qui potest plus, quàm hominum vis simul potest, & natura. Non igitur quod multi: sed quod sapiens loquitur est probandum.

QVOD PRINCIPI VIRTVS imperandi patientia sit depascenda. IIII.

VM aliquando neq; P. ALDOBRANDINVS piacula populi: neq, Populus P. ALDOBRANDINI iustitiam sine stomacho videretur pati: dixit sapientissimus ille Antistes Principi multò plus cum populo, quàm olim fuit Herculi cum tauro esse negotij: nec quicquam esse difficilius, quàm populum, qui bellua est multorum capitum, vno rationis freno arcere, atq; in officij gyro retinere. Sapienter ille quidem: Nihil enim est, vt

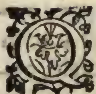
asseuerabat Diocletianus Cæsar, Imperij domus, nisi Arca Noes. Nec enim in ea tot, tantæ, tamq; variæ bestiæ tenebantur inclusæ: quot, quanto, quàmq; inter se dissidentes resident in ciuitate perturbationum varietates, & vesanę hominum opiniones. Quare optimè ille demum nouit gubernacula tractare imperij, cui consuetudo diuturna quasi callum quoddam obduxit labori: quiq; aduersus omnia mala, obduruit patientia.

QVOD ARS IMPERANDI *vna potissimum commendetur prudentia. V.*

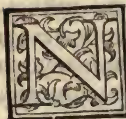
DISCEPTANTIBVS nonnullis de arte imperandi, inter quos fortè inciderat, subrisit, quòd multa sine argumento, sine sale & condimento effutirent. Eorumq; ineptias vt tegeret potius, quàm vt nodum solueret quęstionis: dixit, & artem & arcem Principis vnam esse prudentiam. Hoc cęteri principes omnes, ex oraculo Apollinis Pythij, sibi editum putent: nihil potest esse verius. habet enim prudentia in consilij deliberatione, futuri temporis prospicientiam: in iudicij æquitate, pręteriti Memoriam: atq; in pręsenti, rerum agendarum, & vitandarum scientiam. Nec alia de causa Persę opinor, Regem Cyrum inquiebant à Cane fuisse nutritum, nisi vt eum gnarum imperandi esse ostenderent. Non enim canis habet animi plus, ad mala oppugnanda, quàm sagacitatis ad bona inuestiganda. Ex hoc commento, quod nihil sonat, aut olet nisi artem regiam, intelligimus, eum etiam in periculis fortitudine destitui, qui in otio, & pace vacat prudentia. Nam fortitudo prudentia expers, fortitudinis nomen amittit: induit temeritatis.

QVOD IN PRINCIPE ORIS *figura, minimè orba sit sua laude, & gloria.* VI.

VIA non solum frons, sed etiam vniuersa totius corporis figura, tacita est animi oratio: illa in ijs præsertim, qui personam induunt publicæ societatis, minimè est contemnenda. vbi igitur de forma ageretur Principis: etsi, dixit, non est faciendum de Principe iudicium ex oris figura, sed ex moribus: habet tamen Principis forma, & species liberalis non minimum ad dignitatem ponderis. Cæci enim est, & amentis quærere, cur si amentur quæ pulchra sunt, gratus sit & iucundus is, in Imperio, cuius forma grauis sit & elegans. Barbari ferè omnes nullos putabant magnorum operum esse opifices, nisi illos, quos ipsa corporis species, ad opinionem laudis publicæ euexerat. Itaq; Macrobij, qui, vt cæteras Gentes prætercam, Meroen Nili Insulam incolebant; Principem, cui parerent à formæ pulchritudine eligebāt: nec vnquàm deformi viro obedire dignabantur. quæ res ad Aphricani maioris laudem, non paruus accedit cumulus. Nam ea is fuit formæ dignitate, vt inter quoscunq; viros esset, solus præter cæteros, videretur imperio dignus. Quare Principi non solum est occultanda animi, sed etiam corporis deformitas. illa enim laudem comminuit: auget hæc contumeliam. Quocirca Periclem, cuius præclara gesta omnis Græcia admirata est, sculptores eius imaginem, Casside velabant, ne deformitas appareret, quia oblongo erat capite.

QVOD

QVOD PRINCIPI CORPORIS deformitas, in virtute sit ornamenti loco. VII.

ONNVLLIS obicientibus Galbæ Imperatori, & Annibali corporis deformtatem: præclaram dixit eam esse, in principe, oris turpitudinem, quam non fucus gloriosam redderet, sed animi decus. Non enim in administrando imperio de forma, sed de sapientia fit contentio. Nec Princeps requiritur robustus, sed fortis: nec elegans, sed sapiens. Itaq; etsi inter Medicos Hippocrates strabo erat, Imbecillis, paruus, & deformis: quia tamen neminem curauit, quem ad pristinam sanitatem non restituit: nihilq; alteri prædixit, quod ei non contigerit: Hippocratem omnes Medici, post Æsculapium, maximè colunt, & obseruant. duplex quippè in eo fuit gloria: vna quòd norit naturæ non cedere impedimentis: altera, quòd non ignorarit ipsa, in cæteris hominibus, formæ superare commoda. Sic & Agesilaus Lacedæmoniorum Rex laudatur, qui cum toruus esset aspectu, & altero pede claudus: nomen tamen regis superauit magnitudine virtutis. Nec ei probro fuit imbecillitas corporis. Fortis enim multo robustior est Cyclope Vlysseo. Hic quippe poterat tantum saxum, quod duo, & vigenti iuga boum non valebant amouere, parua manu huc, illuc versare: ille non saxum, sed Imperium potuit, & depræssum attollere, & elatum deprimere. Etsi enim non habebat vires Atlantis, qui mundi globum suis sustentabat humeris: eos tamen habebat animi neruos, quibus mundus ipse cogitur cedere, atq; obtemperare.

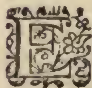
QVOD

QVOD PRINCIPIS DISCIPLINA ex Chirone magistro sit haurienda. VIII.

VM pluris sit Principem benè institui, quàm bene nasci, est eorum mens graui opinionis errore oppressa, atq; impedita, qui autumant neq; rem literariam armorum: neq; arma, literarum præsidio magnoperè egere. Itaq; Musarum ille Mecęnas, non solum plerumq; ingemuit educationem Principum alterutro destitui: Sed etiam dixit iccircò nullum inclinato iam imperio præsto adesse Achillem: quia nemo Chirone vteretur præceptore. latet in ipso verborũ lepore acer, & acerbus reprehensionis aculeus. Chiron enim Centaurus, apud Homerum, ex altra parte hominis: ex altera equi speciẽ præseferens: ideò Achilli est datus, vt cum equus rei bellicæ, homo virtutis literariæ sit minister, ostenderetur æque disciplina literarum, atq; arte militari. vt felix sit imperium, instructũ oportere esse Principem. Non minus quippè est Principis gloriosũ, populũ in prosperis fortunæ ventis, legibus arcere, ne labatur in luxuriã: quàm in aduersis casibus, inclinatum erigere, & restituere perditũ. qui verò vtrumq; potest, dicitur Princeps fortunatus, hoc est vtriusq; fortunæ, aduersæ scilicet, & secundæ magister, & dominus.

QVOD PRINCEPS NVLLA PROPIVS semita ad Deum Immortalem accedat, quàm liberalitatis. IX.

TSI beneficio homines, vt hamo pisces, trito sermone prouerbio, non modo capiuntur, sed etiam conseruatur: capere tamen ab infimis hominibus,

quæ

quæ sunt exigua, nunquàm recusatur ALDOBRANDINVS nec summa ijs sæpe dare. Quare cuidam interroganti quodnā in tanta multitudine, & varietate munerum gratissimum putaret collocatum apud amicos, beneficium: quod respondit, non fuit petitum. gratum enim est prodesse: gratius humaniter. illud quippe est vtile tantum: hoc etiam iucundū: vtrumq; simul præstare est magnæ virtutis, nec exiguæ gloriæ. Nam quò quis impensius benefacit, eò magis vim & naturam Dei immortalis attingit. Æthiopes igitur, qui vlteriorem Nili regionem incolebant, vt strabo Geographus scribit, duos colebant Deos, vnum immortalem: alterum mortalem. Illum dicebant qui rerum omnium est causa: hunc à quo plurimi afficiuntur beneficio. ex quo intelligimus nihil esse Principi laudabilius ea liberalitate, & beneficentia, quæ censetur ad plurimos proficisci.

QVOD PRINCIPIS AVRO ÆQVE pareat inimicus, atq; amicus. X.

CVM in sermonem de bello incidisset, interrogareturq; quomodo contra hostes superiores esset pugnandum: non ferro, dixit, sed auro. Salsè id quidem. Nam Philippus Macedonum Rex, hostium vrbes dando expilauit magis, quàm rapiendo. Quocirca Græcorum sermone percrebruit, non à Philippo, sed à Philippi auro direptam fuisse Græciam. Nihil est non modo apud amicos, sed etiam apud inimicos omnes, auro valentius. Itaq; Alexander Philippi filius, vt beneficentia, sic rebus gestis reges omnes superauit.

QVOD CLEMENTIA CVM PRINCIPE summo constringatur societatis vinculo. XI.

VM nihil sit neq; gratius populo, neq; iuri renitentius impunitate: difficile est Principi, in animaduertendo, vtriq; satisfacere. Sciscitâti igitur quæ vindicta contra improbos esset sumenda. Ea dixit, quæ corrigit, non destruit. Non est obscurum, in Apum Rege, qui solus inter omnes apes aculeo destituitur, naturæ testimonium. quid enim ab Antiquitate, quod paucis perstrinxit tantus, tamq; sapiens Antistes, altius repetam? Non alia de causa ex Iouis semine, vt est apud Orpheum, natæ sunt preces, nisi vt admoneantur Principes omnes, apud se miserorum preces ponderis plus sæpè debere, quàm iura ipsa, & leges habere.

QVOD RELIGIO PRINCIPIS, Aheneus murus sit Imperij. XII.

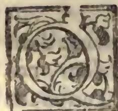

VM multa vario, & ancipiti Marte conflictantur regna, afflictumq́; passim, & iacẽs sit imperium: interroganti fortè qua in re firmamenta posita essent, imperij: in religione, respondit, Principis. Nihil hac vna voce neq, sanctius, neq; verius audiri potuit. Nam si antiquos consulimus, cur apud Homerum, ea ciuitas, in qua erat Palladium, nulla vi hostium expugnari poterat? nihil est Palladium, si benè attendimus, nisi præsidium religionis, qua cum semper crescit, & decrescit imperium. Ab hac, Princeps rerum agendarum omnia primordia debet

capere.

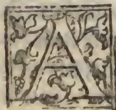
capere, Nam religione magistra, & Deo duce non potest errare. Nec quicquàm est, quod Principem magìs commendat populo, quàm religio. fieri enim non potest, vt quis sit religiosus, qui non item sit pius, clemens, & iustus. Quare Cyro Religionem in primis commendauit Cambyses pater.

QVOD PRINCEPS CIVILEM *omnem societatem vno constringat iustitiæ vinculo. XIII.*

VONIAM facile, ait Salustius, ijs artibus Imperium retinetur, quibus ab initio partum est, interrogatus à quodam, cuius rei gratia Princeps primum esset creatus, iustitiæ respondit. Nec falso id quidem. Nam vt scribit Herodotus, nulla est arctior humani generis societas, quàm quæ iustitiæ vinculo constringitur: nec magis resp. potest consistere sine iustitia: quàm hominis vita, sine anima. Quod omne ex nomine patere videtur Principis. Non enim alia de causa Princeps à capite est dictus, nisi vt, sicuti ex capitis partibus, per vniuersum corpus, nerui omnes, & sensus distribuuntur, ita intelligamus ex principe, per vniuersum imperium iustitiam manare, oportere.

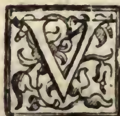
QVOD PRINCIPIS VIRTVTI *nulla sit par, & æqualis. XIV.*

RCTA & astricta dubitationi semper ferè est veritas. Itaq; cùm vis potentia, & robur à quibusd.m laudaretur principis: atq; iccirco inter se quærerent quidnam esset id, quo princeps potissimum cæteros mortales deberet anteire: virtus respondit. ita

ita quippè natura comparatum est, vt optimus quisq; Imperet deteriori. Quoniam igitur Princeps imperat omnibus, par est rationi, vt omnium sit optimus. Ideo autem antiquitas Iouem Principem fecit deorum: vt mortales sibi persuasum haberent, eum demum esse Principem, qui quantum cæteris præstat dignitate: tantum ijs antecellat Virtute.

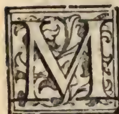
QVOD NATVRÆ IVS VIOLET, *qui Principem non summa colat beneuolentia.* XV.

VBI de bono publico incidisset quæstio: dixit nihil in terris, post Deum immortalem, nec melius esse, nec amabilius Principe. Personam enim induit publici commodi, & communis salutis, cuius ex finibus & terminis, quod exulat, statim nomen amittit bonitatis. Nam detracto, aiunt Dialectici, vniuersali, detrahuntur singularia. Eò igitur pluris à nobis debet fieri princeps, quò pluris est totum qualibet sua parte, idq; non ex Philosophorum modo opinione, sed etiam ex naturæ, quæ nescit mentiri, disciplina. Nam cur natura duce, minus cibo, & potu animans oblectatur, quo sustentatur, quàm re venera, qua ipsa destruitur? quia certè quidem ille ad bonum priuatum: hæc ad commune bonum; quod est propagandum, magis pertinet. ex quò intelligimus, nihil magis esse contra naturæ ius, quàm priuatum commodum publico anteponi, atq; Principem non proxime, ac secundum Deum, coli & obseruari. Nam qui amat Principem: amat publicum bonum, in cuius fide, & tutela, quæ diuina sunt simul, & humana posita sunt omnia.

QVOD

QVOD PRÆSENTIA PRINCIPIS: *in rebus arduis, pro auxilio habeatur.* XVI.

AGNA est in otio dignitas principis: auctoritatis vis multò, in bello maxima. Cùm quæreretur igitur, quod in conflictu ægrè renitentibus summum esset præsidium, conspectus, dixit, Principis. Nam sicuti Aquila vna sexcentas fugat aues: ita solus sæpe Imperator vniuersum territat exercitum hostium. hùc accedit, quòd sine duce, eneruantur militum animi. Nec solum Principis: sed etiã dignitatis oportet adsit præsentia. hoc sentiens Agabrias aiebat pluris esse pecudum exercitũ, Leone duce, quàm Leonum imperante pecude: quocirca nemini debet mirum videri, quòd vbi, in pugna Pharsalica, animo concidit Pompeius, atq; aciem reliquit, ibi statim summa strages à Cæsare non renitentibus, sed fugientibus hostibus sit illata. Nam sicuti in alto nauigantes quò ducit Gubernator, qui sedet in puppi, clauumq; tenet: sic milites in bello, Imperatorem omnes sequuntur.

QVOD PRINCIPI TEGENDA SINT *simulatione, & dissimulatione sua consilia.* XVII.

VONIAM semper, in principe, latens sit oportet animi sui voluntas: nunquàm apertum consilium: cuidam sciscitanti quis maximè esset ad benè imperandum accommodatus: qui naturam respondit habet Polypi: nouitq; in populo morum colores omnes induere: atq;, vt dicam apertius, qui ita artificio simulandi, & dissimulandi est eruditus, vt frons ipsa, quæ tacita est animi oratio, longe alia, quàm animus loqui videatur.

videatur. Nihil hoc vno prudentius dici poterat. Teſtis eſt vnus inſtar omnium Alcibiades. Nam tanta fuit ad id, ingenij facilitate, vt ad hoc vnum natus eſſe videretur, quod ipſe vltro ſuſceperat. Itaq; pro diuerſis populorum moribus, ita mutabatur, vt apud eos non inſtructus, ſed natus: non inquilinus, ſed habitandi dominus videretur.

QVOD NEQVE VIRTVS SINE eruditione: neq; Eruditio ſine virtute ſatis ſit Principi. XVIII.

CVM res ſit plena admirationis perſona Principis, qui non intelligit Principem vim habere numinis, nulla excuſatione vti poteſt, niſi ſtuporis. Sciſcitanti amico igitur, qualis debeat eſſe Princeps, doctus ne, an vir bonus: neuter illorum dixit. Nam alter alijs magis quàm ſibi: alter ſibi potius quàm alijs prodeſt. ſed ſapiens, ait, ſit oportet, vt non ſolum norit alijs imperata dare, ſed etiam ipſe facere. Quare neq; Sylla, neq; Lyſander vacat repræhenſione. Ille enim cum eſſet diſſolutus & perditus, ciues ad frugalitatem legibus compellebat: Hic contrà ciuibus flagitiorum lenotinia permittebat, à quibus ipſe abſtinebat. Laudatur igitur ex ALDOBRANDINI ſententia, princeps Lycurgo ſimillimus, quippe qui nihil vnquàm in alios ſtatuit, quod ipſe non ante ſeruarit. quæ res plurimi intereſt Reip. Nam qualis eſt Princeps, vt refert Plato, talis ſolet eſſe ipſe populus. Teſtis eſt ipſa temporum vetuſtas. Nam cùm Ptolemaici Reges Mathematicas diſciplinas callerent, eorum temporibus, complures egregij mathematici claruerunt: cumq; contra Xerxes voluptati eſſet deditus, regiones omnes, quibus ille imperabat, omni turpitudinum genere

conta-

contaminauit. Nihil enim est principum vita, nisi aliorum omnium instructio, & disciplina.

QVOD ET PRINCEPS, ET LEX *mutuo gaudeant obsequio.* XIX.

LATO vix quicquàm inter legem, & Principem, facit discriminis: eò quòd hic legis vim habeat loquentis: illa principis, qui expers sit mortalitatis. cùm igitur in dubium venisset vter alteri in administratione Reip. deberet obtemperare, dixit par esse superiorem imperare inferiori: legem diuinam præstare principi: Principem ciuili. Ideo virum ab illius virtute: hanc autem virtutem à viro esse nominatam. Quare vt lex scripta paret principi, corrigiturq́, eius æquitate, ita Princeps subijcitur rationi, hoc est legi non scriptæ, cui nisi obtemperet, nomen amittit Principis, induit Tyranni. In iure igitur scripto satius est per Principem administrari Remp. quàm per legem. Nam vbi est Princeps, ibi, vt ait Euripides, Deus est in humano corpore hospes. quod cùm olim sentirent Persæ, Reges omnes suos adorabant: omnisq́; fere antiquitas eos fecit ex Ioue natos.

QVOD FERENDI SVNT, NON *culpandi Principes.* XX.

INIMA culpa in Principe fit maxima. Nam vt detestabilior est inscitia in magistro, quàm in discipulo: ita turpius est vitium in Principe, quam in populo: it q; cùm concitaretur hic dubitandi scrupulus, num Princeps prauus esset tolerandus. dixit

Principem à populo magis ferẽdum esse, quàm culpandum, Siquidem nemo, post homines natos, vnquam est iuuentus, cui nihil deesset. Notatur igitur Cæsar ambitionis: Alexander temulentiæ: Pyrrhus inconsiderati furoris: Annibal ambiguæ fidei: Fabius tarditatis: Marcellus præproperæ festinationis. Qua ex re intelligimus, neminem omnibus horis sapere; nec omnes omnia posse.

QVOD PRINCEPS CVRA, ET *Industria vnus instar sit omnium. XXI.*

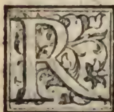
VM nihil intentatum, quod ad felicitatem reip. pertineat, relinquant Principes: interroganti cuidam ex amicis, quid in bonis potissimum curare deberet Princeps, non bonum dixit corporis, vt medicus: non animi, vt Theologus: non fortunæ, vt iurisperitus: sed hæc solus vniuersa. grauis certè, & tali Antistite digna responsio, cui multis ante sæculis suffragatus est Demosthenes. Sed tamen cum morsu aliquo in imperium, & aculeo. Nam in exilium proficiscens, vbi Arcem Atheniensium suspexit, altiore voce exclamasse dicitur, ò Pallas vrbium custos, cur tribus truculentissimis belluis delectaris: Noctua, Dracone, & Populo? insignia hæc tria quæ Palladi tribuuntur, docent vniuersa bonorum genera consistere in principis tutela. Corporis enim, & virium neruos sapit populus: fortunæ bona olet Draco, qui vt elementis fruatur omnibus, volat cum alitibus, natat cum piscibus, & grassatur cum quadrupedibus: animi vero lumen noctua, quæ in tenebris videt plus, quàm alites cæteræ aperto Sole.

Quod

QVOD EX PRINCIPIS VIRTVTE Petenda sit Imperij fœlicitas. XXII.

VIA Acrius videntur turpia, quàm recta: hebescuntq; sæpè in rectis percipiendis hominum oculi, quærenti aliquando vnde felicitas proficiscatur reip. non ex lege, non ex populo dixit, sed ex Principe. Nam vt itineris duces, qui recta antecedunt via, hoc præstant sequentibus, vt nunquam aberrent: sic qui bonus est princeps, nec à rationis semita deflectit, nec alios sinit deflectere. Hinc Plato solitus est dicere, tum fore beatam remp. cum aut sapiens inciperet regere, aut Rex sapere. Nam vt vetus est Xenophontis sententia, omnes ciuiles societates, eorum ruunt vitio, qui illis præsunt. Quare si resp. rectè administraretur: perpetua euaderet, & cum virtute immortalis.

QVOD PRINCIPI PRÆCLARIVS sit amari, quàm timeri. XXIII.

ERVM in dubijs suspicio multos non solum amariores, sed etiam mordaciores facit. cum igitur multi, dentes in sui rectores exacuant, quod vt caueretur, sciscitanti cuidam quomodo amaretur Principis imperium, si talis respondit princeps fuerit in subditos: qualis pater est in liberos. Nec alia de causa, puto, Homerus Iouem, quem deorum, hominumq; regem facit, patrem appellat, nisi vt demonstret regnum paternum esse imperium. Itaq; ius, neq; ab imperando, neq; à præcipiendo est dictum, quorum alterum est domini: alterum magistri: sed dictum est à iubendo, quasi iussum:

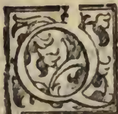
quòd iubere patris est proprium, vt in iure nihil sit non plenum amoris, & beneuolentiæ.

QVOD DISCIPLINA PRINCIPIS nullo vacua sit doctrinæ genere. XXIV.

VIA imperium Principis, multa adiumenta doctrinæ desiderat, interrogatus ab amico qualis disciplina deberet esse Principis, in bello, respondit, qualis Achilli: in pace, & otio qualis Vlyssi tribuitur ab Homero. illi enim animi fortitudo, corporis robur, disciplinaq; ascribitur militaris: huic omnes ingenij tribuuntur dotes, consilium, eloquentia: prudentia quidem tanta, vt omnia etiam videat in tenebris, & audiat in silentio.

QVOD NEC SOLES PLVRES mundus: nec plures Principes idem imperium potest pati. XXV.

VIA sapientis oratio auctoritatem habet rationis, & veritatis testimonium, nemo sine culpa non potest in sententia ALDOBRANDINI acquiescere. Est autem in eius ore, & sermone hoc peruagatum, quòd longè melius à Principe, quàm à Rep. administretur populus. Virtus coniuncta enim roboris plus habet, quàm diuisa. itaq; Romani in magnis periculis, dictatorem vnum creabant, cuius imperio omnia permittebant: Dictatoremq; iccirco appellari Varro existimauit, quòd illius dicto omnes auscultare, atq; obtemperare cogerentur. Nec Romanorum solum, sed etiam naturæ patet testimonio, vnius imperium, plurium Imperio esse anteponen-

ponendum. Vnitas enim, quæ Μονὰς à Grecis dicitur, mas est simul & fœmina: par & impar, nec per se numerus, sed fons, & caput numerorum, Principij & finis expers: principium tamen, & finis rerum omnium. Ex quo non solum amicitiæ, sed etiam Dei constituitur Symbolum.

QVOD PRINCIPIS SIT NON TAM regere: quàm quomodo sit regendum alijs ostendere. XXVI.

ARVM est Principi, vitæ splendorem nullis maculis aspergere. Nam dignitatem muneris augere debet virtute. Quare ex ALDOBRANDINI percrebruit oratione, gloriosum Principem esse eum, non qui sciret imperare, sed qui multos ad imperandum, ex imperitis redderet peritos. hùc pertinet Iphicràtis gloria, qui iactitabat se neq; equitem, neq; sagittarium, neq; scutatum, neq; peditem esse, sed eum, qui hos omnes posset instruere.

QVOD OMNES PRINCIPIS: NON Princeps aliorum egere debeat consilio. XXVII.

VM res sit morosa, administratio Principis, quia vt ait Chrisippus, si benè regit populo: sin malè Deo displicet: interrogatus cuius consilio vti potissimum deberet Princeps, proprio respondit. Magna enim est imperij infirmitas, cum Princeps aliorum magis, quàm alij Principis cogantur vti consilio. hoc sentiens Anacharsis felicitatem Reip. ex eo definiebat Principe, qui solus saperet. Nam populus debet ab ore principis pendere, tanquàm ab aliquo Delphico oraculo.

TITVLVS SECVNDVS DE VIRTVTE.

VONIAM vt Rationi corpus: sic Principi obedire debet populus, faciliusq; mundus sole, quàm populus Principe potest carere: qui Principem contemplatur, verum sapientiæ exemplar, qua reguntur vniuersa, contemplari videtur. cùm igitur in sermonem Don CAROLI Boslij incidissem, quem de summa atq; admirabili virtute P. ALDOBRANDINI Cardinalis habebat, multa retulit cur summus ille Religionis, ac pietatis Antistes viuens in terris, habitare in cœlo, cum Deo immortali, continenter videatur. ille igitur cùm multos, tùm me vnum in primis vehementer mouit. Nam tanta præstat sapientia, vt sicuti Sylla consueuit dicere in C. Cæsare multos esse Marios, ita ausim iam fateri, in vno Don CARLO Boslio plurimos esse Solones. cùm igitur nullus vrbis sinus sit apud nos tam recunditus, qui tanti Cardinalis non resonet laudibus, & gloria; tum vnice amo eius de virtute Principis sapienter dicta, & responsa. Nihil enim est virtus, nisi Demon Socratis, quo ille duce fertur nunquam errasse. Sola quippe virtus vna cum Deo nescit errare. Quare non falso qui habenas tractant imperij, ad virtutem omnia referunt: optimatesq; eò quasi optimi, sunt dicti, quod præmium virtutis sit ipse Deus. de ea autem Apophthegmatum series hæc est.

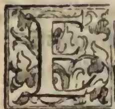
1 *Quòd virtus sola pariat viros.*

2 *Quòd nunquam sit miser, qui possessionem habeat virtutis.*

3 *Quòd vir bonus nunquam in alia fortuna sit alius.*

Quòd

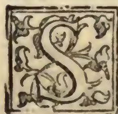
QVOD VIRTVS SOLA pariat viros. I.

ETSI virtus non solum est honesta, sed etiam honestos reddit eos, à quibus tenetur complexa difficile est tamen dicere, vtrum plures virtutem laudent: an pauciores sequantur. eò quòd semper virtus est in bonorum morsu aliquo, & aculeo. cuidam igitur sciscitanti quodnam in terris maximum ex virtute mor

tales referant præmium, quam qui habet nullum vitæ suæ tempus videt cruciatu vacuum. quòd, respondit, viri fiunt, præclara verò vox, & tali tantoq; Principe digna. Non enim magis Musici ex Musica, quàm viri ex virtute, & fiunt, & dicuntur. Nam si Antiquitatem consulimus, cur veteres virtutem, non viri imagine effingebant, sed fœminæ? quia certè quidem, nisi plane hebescimus, sola virtus viros parit. Quam igitur Plato dixit virtutem, officium ab efficiendo, quòd viros efficiat, nominauit ingenij & eloquentiæ Princeps Cicero.

QVOD NVNQVAM SIT MISER, qui possessionem habeat virtutis. II.

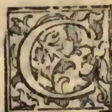

SOLET sapientissimus ille Antistes, in recreandis Religiosorum familijs, virtutem prædium Plutonis vocare. Salsè quidem. Non enim quis magis propter virtutis honestatem, dicitur vir bonus, quàm propter vtilitatem, felix & beatus. Nam quorsum apud Homerum, cornu Amaltheæ? significationem habet virtutis dona omni tempore ferentis, quam qui habet, nihil frustra cupit, sibiq; solus ad bene beateq; viuendum sufficit. Bias igitur, cùm in direptione patriæ admonerentur omnes, vt aliquid ex suis bonis asportarent, nudus exijt, quod admirantibus alijs, omnia, dixit, bona mea mecum porto. virtutem enim, non pecuniam, bonam esse putabat: suam solam probitatem, non fortunam. Nam si Euripidi credimus,

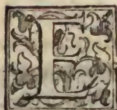
non numisma splendens, argentum solum est, & aurum:
sed etiam virtus hominibus moneta recondita
est omnibus, quam qui habet, non solum fit diues, sed etiam
diuinus.

QVOD

QVOD VIR BONVS NVMQVAM in alia fortuna, sit alius. III.

VM haberetur aliquando de virtutis laudibus oratio: tùm cuidam fortè quærenti, cuius pręmij fiducia olim fretus miles Romanus, qui omnia definiebat lucis huius vsura, mortem in armis non refugeret, constantiæ respondit. magna verò, & prolixa oratione digna, in solo verbo sententia. Sola enim constans, & perpetua est virtutis possessio: sola expers vicissitudinis: quam qui habet, non periculum timet, sed dedecus. In externis contra bonis, nihil est non fluxum & caducum. id Æsopus vt ostenderet, asseuerabat à Ioue nullam aliam, in hoc elementari globo tundi incudem, nisi vt continenter excelsa deprimeret, & depressa attolleret; nec quicquàm in terris pateretur stabile esse, & permanens, præter virtutem. Quare nunquàm verè fuit vir bonus, qui semel abduci à virtute potuit.

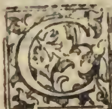
QVOD VIRIS BONIS NON SINT scriptæ leges, quia vltrò honestum sequuntur. IIII.

TSI apud Lacones, qui breui genere dicendi oblectantur, Rex Agesilaus in primis laudatur: quia ex tempore, multa fundebat facetè, & acutè dicta, quibus solet audientium animos in quemcumq; volebat affectum trahere: húc tamen vicit summus virtutis, & gloriæ Antistes ALDOBRANDINVS, cui ita breuitas dicendi suffragata est ad promerendum om-

nium

nium gratiam, vt boni viri omnes non modo eius dicto obtemperare videantur, ſed etiam ex eius præſcripto viuere. Sciſcitanti igitur cuidam cur leges ſcriptæ in bello impunè non ſeruarentur à Militè: quia reſpondit, cenſetur eſſe vir bonus, qui pro æquo, & bono pugnat: viro autem bono non ſcriptæ ſunt leges. Nam vltro quæ honeſta ſunt facit: nec vi aut metu cogi poteſt. Sicuti enim Arbor Iouis, Quærcus nec ope mortalium, nec cultura eget ad fructus pariendos: ita vir bonus ſanctimonia, ad benè beateq; viuendum paſtus, nec ſpe, nec metu legiſlatorum opus habet, ad virtutis, & gloriæ præſidium. apud eum enim, qui neq; lucrum appetit: neq; mortem perhorreſcit, nulla eſt aut metus, aut præmij auctoritas.

QVOD SVMMA SIT VIRTVTIS cum doctrina affinitas. V.

CVM de ſociorum inter finitimos populos fœdere ageretur, inter quos ſuſpecta erat nonnullorum fides, interrogatus fortè quam ſocietatem maximè probaret, virtutis reſpondit, cum intelligentia: quo reſponſo, perfidorum ſimul momordit inſcitiam, & fidem ſcitè laudauit bonorum. Nihil enim eſt aut virtus, in conſilij capiendi deliberatione, ſine intelligentia, niſi ingenij dedecus: aut intelligentia, ſine virtute, niſi animi infamia. Itaq; Seneca probitatem, & intelligentiam tanta affinitate conſtrinxit, vt vtramq; vno virtutis appellarit nomine. Atq; Socrates ad vtramq; cùm Principem inſtituit, ſic eum hortatur, vt caueat ne, aut deterior melioribus: aut ineruditior peritioribus imperet. Hæc quippè eſt naturæ lex, ſicuti Dionyſius Halicarnaſſeus aſſerit, omnibus communis, vt ſemper deterioribus imperent meliores.

QVOD

QVOD VIRTVTIS SIT Vincere non vinci. VI.

CVM in tot rerum aſperitatibus ſit poſita hominum vita, vt ne vnius quidem horæ vſura, ei ad viuendum ſine angore, & ſtudio ſit conceſſa: interroganti cuidam quiſnam inter mortales omnium eſſet potentiſſimus, is dixit, qui habet virtutem. Nam virtuti omnia cedũnt. graue quidem reſponſum: quod non ſententiæ modo, ſed etiam oraculi habet auctoritatem. Solus enim vir bonus ſibi ſufficit, & quamquam ei poſſunt prodeſſe homines, non poſſunt tamen obeſſe. Siquidem ea eſt virtutis vis, vt vir bonus omnia bona poſſit à ſummo rerum opifice capere: nulla mala poſſit accipere ab hominibus. non vulgaris eſt apud Homerum auctoritas. Nam quorſum quòd Bellerophon, vt eſt in fabulis, Pegaſum inſidens occidit Chimeram? certiſſimus eſt, ſi modo ſapimus, in virtutis imperio, malorum omnium interitus. pluris igitur eſt vir vnus bonus, quàm vniuerſi ſimul improbi. Nec opus eſt ad hanc rem ſapiente interprete. Nam quid eſt Bellerophon, qui alio nomine dicitur vir bonus, niſi monſtrorum domitor, atq; malorum omnium profligator?

QVOD EX VIRTVTE, IPSA effloreſcat Imperij fœlicitas. VII.

QVASCVMQ. in oras, regioneſq; controuerſiarum res delata eſt, ille vias omnes ingenij, artis, & doctrinæ ita tenet, vt diſceptationes non ſolum dirimat, ſed etiam diſceptantium animos conſtringat pari, & mutuò opinionis fœdere. cùm igitur populus

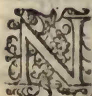
pulus motu turbulento continenter agitaretur, nec solum Principi, sed etiam ipse sibi grauis esset & infestus, multaq; à multis rectoribus afferrentur remedia, Dixit sine virtute, præsidia iacere omnia: nihil in populo à rectoribus præter virtutem esse affectandum. eò quòd eorum est, vt ait Socrates apud Platonem, ciues suos ad fœlicitatem perducere, ad quam nullus patet, nisi qui virtute aperitur, aditus.

QVOD VIRTVS NEQVE crescat, neq; decrescat. VIII.

VM nulla sit tam adulta Reip. pestis, quam CLEMENTIS VIII. studio, non ita sustulerint iustitię admin stratores, vt stirps, & semen malorũ omnium radicitus videatur restinctũ, & deletum, sciscitanti Pontifici cuius facta, inter eos maximè probaret: illius dixit, quibus nec addi, nec detrahi quicquàm sine culpa potest. Vetus est Pythagoreorum ratio, qui dicebant malum infinitum esse, bonum verò finitum: in altero, errare esse facile, & expeditum: in altero arduum, & difficile metam attingere. Hoc ipsum sentiens Bion, dixit tam apertam, & spatiosam esse ad inferos viam, vt etiam clausis oculis, difficile esset de via aberrare.

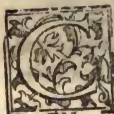
QVOD BONO VIRO NIHIL SIT Similius Deo. IX.

ISI officiorum dignitas, virtutis corroboratur auctoritate, quædam est honorum inanitas: proinde sciscitanti aliquando CLEMENTI VIII. quod in ad-

in administratione publici muneris, & officij maximè probaret, quæ Dei respondit, viua sunt simulacra: non fastu, sed virtute illustres viros esse ostendens. Hac ratione Antisthenes asseuerabat virum bonum, pluris esse faciendum, quàm genere propinquum. Nam arctiora sunt virtutis, quàm sanguinis vincula.

QVOD VIR DOCTVS ALIIS: vir bonus sibi magis consulit. X.

VM fortè in disceptantes incidisset, qui vtrum vir doctus probo viro, an probus viro docto esset anteponendus, argumentis conflictabant: facietatem aurium vt inter eos, qui sibi inter se rem acrem, & acerbam constituerant, vitaret, dixit hoc inter vtrumq; interesse, quod interest inter marem, & fœminam. Nam vir doctus alijs imperat: probus aliorum facit imperata, quorum alterum est viri, alterum fœminæ Idipsum significare, opinor, volentes Poetæ Apollinem Deum doctrinæ: Dianam deam fecerunt virtutis. accedit ad auctoritatem ratio. Nam qui malè intelligit non potest bene appetere: nec esse vir bonus, qui male appetit. hùc pertinet, quòd vir probus sibi tantum, doctus alijs etiam in administranda Repu. consulit.

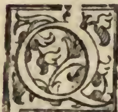
QVOD ARTIVM OMNIVM procreatrix, & magistra sit virtus. XI.

VM fortè de iuuentutis institutione, & disciplina ageretur, atq; ob id à quodam quæreretur. quodnam inter Italiæ Gymnasia maximè probaret: non

quod

quod ornamentum habet marmoris, dixit, ſed virtutis. iacet enim in ijs regium etiam ædificium, niſi & probitatis, & ingenij adſit fabrica. Itaq; Plato, in Academiæ ſuæ primo ingreſſu, & veſtibulo inſcripſerat ἀγεωμέτρητος οὐδεὶς εἰσίτω. hoc eſt, nullus Geometriæ ignarus hùc ingrediatur. virtutem appellauit Geometrię nomine, quia in æqua affectuũ conſiſtit menſura: Hæc in diſcipulis comparandis potiſſimum requiritur. Nemo enim niſi magiſtra virtute, nouit doctrinam affectare. errat quippè et in benè factis, quicunq; modum, & menſuram negligit. Non eſt igitur tarditas ingenij, in diſcipulo, doctrinæ impedimentum, ſed magis morum vitium. Nam obtuſum, & hebes ingenium arte, veluti quadam cote poteſt exacui: acris vero, & ſubtilis ingenij acies non poteſt non vitio obtundi.

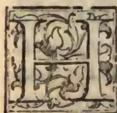
QVOD MIRA SIT BONORVM Virorum paucitas. XII.

VONIAM ſi virtus vt ait Cic. ſua expreſſa cerneretur facie, mirabiles ſui amores concitaret, ſciſcitantibus, in amicorum conuentu, nonnullis, quæ forma eſſet virtutis, & ſtructura: ea, reſpondit, quæ Geryonis tricorporei eſt ſimillima. Corpus enim vnum habet doctrinæ, ad mala ea cauenda, quæ abdita ſunt & retruſa: alterum vero perſuaſionis, ad ea etiam hoſtibus ſuadendum, quòd ferrum neſcit exorare: vltimum obſequij, ad obtemperandum rationi. Hac ſententia non ſolum demonſtrauit, qui ſint, ſed etiam quàm pauci ſint viri boni. Recrudeſcit doloris hic morſus ex Romanorum auctoritate. Nam Bonorum diſcrimen, apud eos non ex vario, & multiplici hominum: ſed ex Deorum conſtituebatur gene-

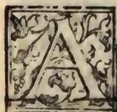
te. Itaq; Augustus propter sapientiam, Apollinis: Romulus, propter fortitudinem Martis: Hercules propter iustitiam, Iouis censebatur esse filius.

QVOD NVLLVS VIRTVTE vberior sit Thesaurus. XIII.

OC P. ALDOBRANDINI virtus affixit, hoc sapientiæ eius gloria conflauit, vt ab eius dicto nefarium omnes esse putent, recedere. cùm autem in turba populari, videret à multis inopiam, à paucis vitium timeri: dixit virtutem armaturam esse aduersus egestatem: non pecuniam. eò quòd virtuti fortuna: non fortunæ virtus succumbat. nec falsò. Nam cur, apud Poetas, Hercules & Plutonem, & Iunonem, quorum altera honorum, alter diuitiarum Deus habebatur, vulnerauit? quia nihil est in bonis tam ingens, & magnum, quod non multò minus sit virtute, cuius hoc loco personam induit Hercules.

QVOD RES OPEROSA, ET difficilis sit virtus. XIV.

FFINIS est culpæ, qui virtutē non norit, aiunt, de facie: interroganti igitur qualis esset virtus: quæstionem dixit parū habere honestatis, multum verò suspicionis. expresit tamen illam, per imaginem Dianæ, quæ in Chio de sublimi ita spectabatur, vt ingredientibus horrida: egredientibus hilaris esse videretur, & iucunda. sunt enim virtutum radices amaræ, & difficiles: fructus autem gloriosi & suaues. Non mirum est igitur à multis virtutis gloriam: à perpaucis virtutem diligi. Nam

illud

illud est consilij tantùm: hoc plurimi studij, & difficultatis. Nihil enim si Antiquitati fides habetur, pluribus vigilijs, & laboribus, quàm virtus paratur. Nam quorsum quòd, Hesperidum mulierum mala aurea, quæ Draco asseruabat, non nisi occiso Dracone, sublata sunt ab Hercule? nihil conditius hoc cómento, ad rem afferri potest. intercluditur enim virtus non modo plurimo, sed etiam sæuo, & immani affectu, qui ad virtutem accedentes, tanquàm Draco truculentissimus suis interdum absorbet faucibus. Quoniam igitur non nisi graui certamine paratur virtus, ignauis omnibus ad virtutem clausus est aditus.

QVOD VIRTVS MEDICINA SIT Senij. *XV.*

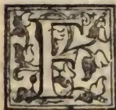
NEQ; gloria vnquàm improbis animum facit: neq; adimit infamia. quare nihil est hominibus improbis desperatius. Siquidem nihil est in eos contumelia, nisi sceleris augendi seges, & materia: nihil laudatio, nisi ansa in flagitiorum sordibus perseuerandi. cum igitur nihil peius diffluat cum ætate, quàm sceleratus, consueuit dicere, aduersus ætatis labentis senium, summum in vna virtute esse remedium. virtus enim non solum non consenescit: sed etiam perennes viros facit. loquuntur id fabulosè Poetæ, doctè tamen. Non enim sine causa, apud eos Medea consueuit è senibus iuuenes reddere. Nam qui ex errore inueterato resipiscit, is demum repuerascit, nec adeò videtur veterem hominem exuere, quàm nouum induere.

QVOD

QVOD VIRTVS ARMATVRA SIT, quæ nec ferro penetrari: nec dolo possit surripi. XVI.

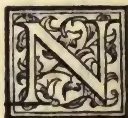

VM fortè timidum in periculis ducem corriperet, isq; se hoc commento tegeret, quòd non, vt Achilles, corpus haberet ab offensione immune. tum ille, tot sunt, dixit, Achilles hac nostra etiam ætate; quot sunt viri boni. habet hæc sententia, sine vlla vocis acerbitate, morsus in timidum quenq; acerrimos. Nam vt virtus non relangescit, sed virescit vulnere: ita viri boni vis corroboratur, non debilitatur offensione. vetus est apud Homerum, rationis auctoritas. Nam cur ab Hercule, quò magis Antæus ad terram erat depressus: eò attollebatur eminentius? non est aspernenda fabula. Nam is demum est vir bonus, qui nouit ex depressione attolli: atq; ex incommodis commoda capere: malaq́; omnia lucro habere.

QVOD VIRTVS LORICA SIT aduersus timorem. XVII.

IRMISSIMA perturbationum omnium cautio, in virtute est fundata. Nam virtutem qui habet, potest in periculis timeri, non pōt timere. Cùm igitur cuidā timido, in ipso belli incendio, nullum armorū genus sufficeret: quæsitum est, sedata pugna, num etiam aduersus timorem, quis posset armari: certè respondit. Nam vmbonem qui habet Palladis, immunis est ab omni turpitudine timoris. eo armatus Perseus ad Gorgones euolauit, quæ erant tres Sthenio: Euriale, & Medusa: Magna est, vt patet hoc fabulæ argumento, virtutis commendatio.

Etenim quæ tria mortalibus terrorem incutiunt malorum genera: contumelia ambitiosis: paupertas auaris, & infirmitas voluptuosis, illa vltrò sæpè à bono viro virtutis ergo appetuntur, nunquàm refugiuntur.

QVOD NIHIL SIT VIRTVTE Clementius. XVIII.

IHIL grauius solet quàm casum, atq; orbitatem virtutis, in afflicto religionis imperio deplorare: nec benignius quicquàm, quàm in viam redeuntes, excipere. Hùc etsi omne eius spectat consilium: vt tamen cõsilij sui laudem tegeret, consueuit dicere, homini esse facillimum alteri consilium dare: sapere verò difficillimum. Magna verò, & de cœlo vox ea visa est. Nam omnes ferè bene sentiunt: nemo autem rectè agit, nisi sapiens. nihil enim est sapientia, vt videre est apud Euripidem, nisi lampas Dei, qua non solum nox obscurissima fugatur ignorantiæ: sed etiam improbitatis pelluntur omnes tenebræ. Neq; alia de causa Phæbo, apud veteres Cithara, & plectrum tradebatur, nisi vt ostenderent, sapientis esse rebus omnibus consonare, atq, absona vniuersa in ordinem, & concordiam reducere.

QVOD VIRO BONO NIHIL SIT Grauius iactura operæ, & studij. XIX.

CVM nihil fructuosius sit virtute, interrogatus aliquando à CLEMENTE VIII. quid viris bonis maximè displiceret, quod frustra fit respondit. habuit hæc eius responsio non minimum, aduersus sordidorum

rum

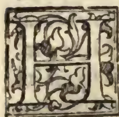
rum auaritiam, qui nihil in beneficos rependunt, acrimoniæ: plurimum ad commendandam admirabilem ſummi Pontificis liberalitatem, ingenij, & acuminis. Plus quippe eſt mali in iactura laboris, quàm in ipſo labore. annumeratur enim hæc inter ſummos, apud inferos cruciatus. Nam cur, vt placet Poetis, aut Siſyphus Æoli filius, propter hoſpites interemptos, hanc luit pænam, vt relabentem ſemper ſcopulum, ad verticem montis cogatur reuoluere: aut Belides, propter viros necatos compelluntur perfòratis vrnis, aquas perpetuo haurire? vt certe hoc commento attendatur, quod fruſtra fit, id non laboris habere aſperitatem, ſed operis infamiam, & cruciatus atrocitatem.

QVOD BONI VIRI ADVERSVS *Improbos mitte ſit iudicium. XX.*

VM ille nihil aut ſentiat, aut dicat, quod non ſummo conſenſu, atq; aurium comprobatione, ab omnibus hauriatur: tum ſciſcitanti aliquando Iudici, qualis deberet eſſe delicti pœna: qualis, reſpondit, eſt iuſtitiæ ſtatera. Graue quidem, & miti ingenio dignum reſponſum. In Iuſtitiæ .n. ſtatera ponderis plus habet beneficiũ, quàm maleficium. Itaq; Perſæ nunquam ante ſolent quemquam iudicio capitis damnare, quàm diligẽter eius mores perpenderent, exiſtimantes magis eſſe contra naturæ ius virtutem præmio, quàm peccatum ſupplicio vacare. illud igitur iuſtè ſumitur de delinquente ſupplicium; quod medicina potius videatur delinquentis, quàm pœna.

QVOD EX VIRTVTE OMNIS exulet calamitas. XXI.

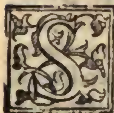

ABVIT ſæpe id in ore, & ſermone, ab vna virtute ſolum omnia excludi malorum genera: nec miſerum eum eſſe poſſe, qui aduerſus temporum iniuriam, circonſeptus ſtipatuſq; teneretur virtute. vetus item hæc olim fuit Imperij Romani diſciplina. Nam ad quid in numo Gordiani Imperatoris virtus effingebatur maſcula, imagine ſenis, barbati: nudi: ſtantis: clauæ innixi: exauium Leonis brachio reuolutum tenentis? docet hæc imago, quæ beneficia ſunt virtutis, quam qui habet, ſtatim redditur fortis: ſapiens: ſolers: vtilis: honeſtus: atq; aduerſus omnes rerum aſperitates armatus. Nihil enim eſt virtus niſi Clypeus Achillis, qui à Vulcano fabricatus, nec ferro penetrari, nec dolo ſurripi poterat.

QVOD SOLA VIRTVS HONOREM ſibi vendicet. XXII.

VM Animaduerteret neſcio quem, dignitate elatum, qui magis virtutis gloriam anhelaret, quàm virtutem: dixit honorem non dignitatis eſſe præmium, ſed virtutis: atq; gloriam omnem ſine virtute, reddi ignominioſam. Id non minus doctè, quàm eleganter. Nam extra virtutem nihil eſt, quod verè poteſt laudari. Nec enim ſumma laus eſt regni, ſed virtutis. Hoc Romani, vt oſtenderent, virtutem Deam: non Regnum Deum fecerunt. Nec ſine conſilio. Nam qui virtutem violat, Deum videtur violare: & qui virtuti paret, Deo cenſetur parere. Nullus igitur eſt maior, quàm virtutis in bono viro, triumphus.

QVOD

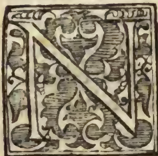
QVOD RES SIT ADMIRABILIS Virtus. XXIII.

SCISCITANTI cuidam quid in terris maximè esset admirabile. virtus ait, quæ facit vt mæreat quis in voluptate, & exultet in angoribus lætitia. Hoc sentiens Aristippus asseuerabat nihil solem vnquam vidisse admirabilius viro bono. Nemo enim est vir bonus, nisi qui quasi viuat in corpore mortuo. quod cùm animaduerteret Plato, viros bonos non mortales, sed mortiferos vocabat. externa enim mala, quæ sunt aut corporis, aut fortunæ, sic despiciunt, vt videantur in ijs nullum sæpe sensum habere doloris: aliquem semper iucunditatis. Hoc vt docerent Ægyptiorum Sacerdotes, virtutis Hieroglyphicum os amygdali fecerunt. est enim id pluribus veluti stigmaticis notis, & cicatricibus redundans: eiusq; arbor clauo infixa fertilior redditur: nucleus verò, amarus præsertim, ebrietati maximè resistit: atq; quod maximè est admirabile, arboris eius cortex cùm amarissimus sit: suauissimos tamen fructus edit. ex quo non difficile est colligere eos, qui mala refugiunt aut corporis, aut fortunæ, ita à virtute esse ab alienatos, vt nullum sensum, aut gustum virtutis videantur habere. Nam bona animi, in malis externis potissimum hærent infixa.

DE RELIGIONE TITVLVS TERTIVS.

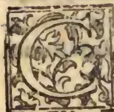
NIHIL est Religio, nisi imperij vexillum. Nam cum religione crescit, & decrescit imperium. vt enim iurisprudentia publicæ vtilitatis: ita religio ars est, & scientia communis vitæ, & vniuersæ salutis. itaq; in imperij insignibus, vt asserit Herodianus, præcipuum fuit religionis. Nam quorsum, etiam apud Romanos ignis ille Regibus, & Imperatoribus, hasta in sartagine prælatus? habet ignis hoc loco non elementi, sed religionis, qua virtus omnis vehitur, interpretationem. Petitum autem est hoc insigne à Chaldæis, qui, vt scibunt Græci, ignem numinis vice coluerunt. Existimabant enim nulla re magis Religionem, quàm igne posse figurari. quia ignis è cœlo missus, continenter in cœlum tendit: atq; elementum cùm sit, non tamen vt cætera Elementa, putrescit, aut vllis contaminari potest sordibus: sed semper viget cum cœli leuitate: nunquàm sine splendore, quo obscurissimæ noctis pelluntur tenebræ. Magna verò olim Romanorum gloria, qui Rei bellicæ multum, non parum Agriculturæ: Religioni omnia tribuebant. Et ita, vt in religionis errore, viderétur quasi erroris dedecus, in studij decus, & ornamentum commutare. At in Amplissimo Cardinali P. ALDOBRANDINO alia est religionis gloria: multo dispar pietatis ratio. Hunc qui intuetur, non adumbrationem intuetur religionis: sed ipsam omni virtutum comitatu stipatam, Ecclesiæ Romanæ religionem. Hic in Amplissima illa legatione, qua Regis Catholici PHILIPPI III. & MARGARITÆ honestauit nuptias,

vbi Senatum Mediolani regustauit, in quo non ignis, vt olim apud vestales virgines, coruscat interpres, & nuncius religionis: sed ipsa omni virtute, aucta & cumulata religio, apertè palamq; cæpit Reginæ de tanto Senatu gratulari. Nec falsò id quidem. Etenim nunquàm Theopompus Spartanorum Rex meliores habuit Senatores: quàm Mediolani habet Rex Regum PHILIPPVS. Nam, vt Gubernatori in alto cursus secundus: medico, salus: Imperatori victoria: ita sacrosancto huic ordini, beata ciuium vita est proposita: nec quicquam molitur, nisi vt ciuitas sit opibus firma: copiijs locuples: gloria ampla, & virtute honesta. Harum virtutum adumbrationē, Rex Theopompus cùm, in suis Senatoribus, animaduerteret: tantum illis tribuit, vt Ephoros instituens, magnam partem regni illis adiunxerit, cum summa auctoritate imperij: at Regis vxor id ægrè ferens, quòd regnum angustius relinqueret liberis: imò latius, atq; firmius respondit se relicturum. Consilio enim, sapientia, & auctoritate Senatus: non potentia, & viribus magnitudinem regni definiebat. ad magnam igitur Regis Catholici gloriam spectat Senatus Mediolan. Hic enim ius summa semper definiuit religione: religionem tot virtutum dotibus locupletauit: tanta scientiarum omnium dignitate honestauit, vt in religione non solum iuris, sed ēt iustitiæ obses esse videatur, & pietatis. Hoc animauertens ipse legatus ALDOBRANDINVS, non solum optime sensit, sed eum prædicauit de sapientissimo eo ordine. Nam Deum, qui sequitur, non potest quod turpe est non refugere: non voluptates non contemnere: non labores non appetere: non deniq; omnia diuinæ voluntati pospositа habere. Multa sunt tanti Antistitis de religione sapienter dicta & responsa, ex quibus, pauca excerpsi: quorum series, & numerus hic est.

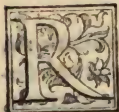
1 Quòd Principi norma Imperandi sit religio.
2 Quòd felix fluat ex religione rerum omnium euentus.
3 Quòd sicuti corpus sine anima: ita contabescat sine religione Imperium.
4 Quòd nullo potest populus offensionis timore inclinari, vbi Princeps est religiosus.
5 Quòd Maxima sit in Religione, Principis gloria.
6 Quòd Religio lampas sit rerum agendarum, & vitandarum.
7 Quòd homo sine Religione nomen amittat hominis.
8 Quòd nihil sit clementius religione.
9 Quòd donum tantum sit Dei rectè imperare.
10 Quòd nullum sit belli firmius, quàm religio præsidium.
11 Quòd neq; iners, neq; infructuosus, neq; senio obnoxius sit religiosus.
12 Quòd nihil sit renitentius religioni, quàm voluptas.
13 Quòd religio requirat, & corporis, & animi simul obsequium.
14 Quòd sine religione infeliciter cadant omnia.
15 Quòd nec tempus, nec locus vllus vacare debeat religione.
16 Quòd religionis causa, nihil homini graue videri debeat.
17 Quòd nihil sit in terris, quod non oleat vim numinis.
18 Quòd religiosus viuat tanquàm in corpore mortuo.
19 Quòd res salutaris magis sit, quàm iucunda religio.
20 Quòd Religionis non obseruatæ, nulla sit excusatio.
21 Quòd sine religionis gradibus nullus sit in cælum ascensus.
22 Quòd religionem qui deserat, omnia bona deserat.
23 Quòd Religiosus bono viro sit melior.
24 Quòd Regium sit magis religioni obedire, quàm hostibus imperare.

QVOD

QVOD PRINCIPIS NORMA Imperandi sit Religio. I.

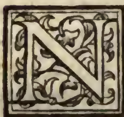

VM Princeps ad imperandum in Dei Opt.Max. locum sit suffectus, quem sequi nemo potest, sine religione, consueuit dicere Principem tribus de causis, nihil magis oportere, quàm religionem spectare. primum quia homo est: deinde quoniam Dei minister: tum quia rector est reip. & publici consilij auctor. Homo enim particeps est rationis, cuius bonum, quia non est quoddam singulare, sed commune bonum: felicitatem suam non debet, in priuato aliquo, sed in publico bono collocare: hoc est in Deo Opt. Max. Est autem Dei minister, quia à solo Deo, non ab ipsis hominibus, rerum bene gestarum mercedem expectat: atq; quoniam solus Deus regit omnia, non potest ante regere, quàm videatur Dei immortalis partes sibi asciscere. Rector deniq; cùm sit communis vitæ, & procurator publicæ salutis: non satis est principem esse bonum: sed alios etiam debet bonos reddere, quod item vno fit religionis præsidio, quando nemo sit bonus, aut potius non sceleratus, qui descilscat à religione.

QVOD FELIX FLVAT EX Religione rerum euentus. II.

ESPIRAT in inclinata fortuna, vbi Principem videt religiosum, populus. Nam Religio in principe ars est, non solum orandi: sed etiam exorandi quod volet à Deo. Quocirca pronunciauit aliquando sapientissimus ille Antistes, in religione maximam commendationem esse Principis. Nam princeps videtur

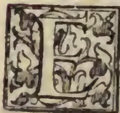
tur populi refugere obſequium, qui Dei negligit imperium. Quare ALDOBRANDINVS ita rebus diuinis animũ habet intentum, vt cùm aliquid ſit commendandum, precatione: cùm expoſcendum, voto: cùm exoluendum, gratulatione, cùm deniq; inquirendum, ſolenni ritu ſacrificium peragat.

QVOD SICVTI CORPVS SINE Anima: ita ſine religione contabeſcat Imperium. III.

NIHIL imperium magis lacerat, & laniat, quàm quod vulnus religioni infligitur. hac ratione dixit aliquando, neq; pecudes à pecude, ſine paſtore: neq; homines ab homine, ſine Deo duce, regi poſſe, & cuſtodiri. fruſtra enim princeps excubare animo videtur, niſi ſapiat plus, quàm homo: hoc eſt, niſi in religione vim retineat Numinis. Hoc ipſum vt doceret antiquitas, Herculem, & Æneam, quorum alter apud Græcos, alter apud Latinos fundamenta iecit Imperij, ſobolem fecit Deorum, ſimul & hominum.

QVOD NVLLO POTEST POPVLVS offenſionis timore inclinari: vbi Princeps eſt religioſus. IV.

EX religionis domicilio omnis exulat iniuria: in eaq; non inquilina eſt iuſtitia: ſed habitandi domina. itaq; cùm de iuſtitia principum ageretur, reſq;, vt aiunt inter incudem, & malleum caleret, tum interroganti cuidam quiſnam iuſtus eſſet princeps,

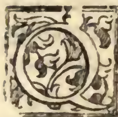
qui,

qui, respondit, religiosus est. Nam Deus, vt scribit Plato lex est vniuersalis, & iustitia diuina, quam qui sequitur ducem, nunquam ab æquo, & bono aberrat.

QVOD MAXIMA SIT IN RELIGIONE Principis gloria. V.

NON solum imperij initium à Religione ordimur: sed etiam omnes eius sensus religioni tribuimus, qua vna detracta, & princeps videtur esse sine imperio, & imperium sine Principe. Quare interrogatus aliquando, quid Principem maximè commendaret & Deo simul, & populo? religio dixit. Bene enim audit, qui Deo paret: atq, cuncti eius dicto obtemperant, & fidei se committunt. Hæc igitur virtus Numam Pompilium, ex priuato, & quasi rustico homine, Romanum Regem constituit. Hic enim ab Egeria Nympha, credebatur deorum consilia capere: atq; iccirco illi, nefas esse non omnes gentes obtemperare. Nihil autem est in Imperio firmius religione. Nam vt de natura Deorum scribit Cicero, pietate erga Deum sublata: necesse est fidem, & humani generis societatem tolli: atq; iustitiam simul virtutum reginam restingui, & deleri. Doctè igitur ille Maro, Æneam cùm in cœlum suo effert encomio, sola pietatis laude, cæteris præfert ducibus. Nec magni aliquid illum agere inducit, nisi propiciatis numinibus, peractisq; rebus sacris.

QVOD RELIGIO LAMPAS SIT rerum agendarum, & vitandarum. VI.

VI Religioni derogant, pennas virtutum incidunt, nec eas volunt renasci. Quare quæ in cœlum euolant, cadere omnes virtutes sine religione necesse est. cùm igitur sermo incidisset de multis, & varijs sapientiæ Gymnasijs: tum fortè cuidam interroganti quænam optimæ esset doctrinæ schola. Religio dixit. Est enim hæc lampas veritatis, qua & futura quæ sunt, & præterita, & existentia illuminantur. Quare ex ea olim collegium apud Romanos Augurum constitutum est. Nam Augurio, & coniectura periti, futura multa prædicebant. sine Religione vetustas neq; consilium capiebat: neq; ferebat iudicium. Hùc pertinent apud Ægyptios, Sacerdotes: Druydæ apud Gallos: Magi apud Persas, vt de rebus vniuersis, pro religione statuerent. Tanti quippè ad res omnes apud eos fuit Religio, vt neq; in Ægypto fierent Reges, nisi ex Sacerdotibus: neq; apud Persas, diadema ante gestarent quàm Magi fuissent.

QVOD HOMO SINE RELIGIONE nomen amittat hominis. VII.

VONIAM hominum benignitas, in religione exhausta redundat summis, ac propè diuinis bonis: lege contrariorum, nihil est eo in omnibus bonis miserius, qui aut religionem amittit, aut religioni fucum facit. Id cum sentiret virtutum ille faber, & Architectus, dicebat hominem esse Dei templum. proinde illum qui à Deo recederet, nomen amittere hominis. est enim

homo

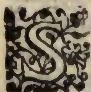
homo ad Deum obseruandum natus, quòd & forma corporis, & animus ipse indicat. illa propter celsitudinem: hic propter quandam, qua alitur diuinitatem. hinc diuinũ illud oraculũ, quod pro foribus Delphici tẽpli, scriptũ fuit γνῶθι σε αὐτὸν hoc est, cognosce te ipsum. præcipitur enim nobis vt diuinitatem, quæ in vobis, cũ Deo habitat immortali, dignoscamus.

QVOD NIHIL SIT CLEMENTIVS Religione. VIII.

VI res est cum homine religioso, nec re, nec fama potest comminui. dicebat itaq; etiam in malis benè esse sperandum à Principe religioso, cùm nihil sit religione clementius. idipsum vetustas, vt doceret, nolebat Deorum simulacra, neq; ex lapidibus. quando duri sunt: neq; ex auro & argento, quando metalla sunt insidiosa, effingi: sed potissimum ex ligno, quod ad cultum, & pastum potissimum mortalium succrescit. hac opinione ductus Plato, in libris de legibus, non licere ait, ex auro, & argento, & lapide spectra deorum effingere. vincit enim vir religiosus non vi, non dolo, sed ferendo. ita Numæ tempore, qui omnium fuit Religiosissimus, Iani templum tres, & quadraginta annos, quibus regnauit, continenter clausum mansit. Summa enim est victoria, disceptationes hominum: non homines de medio tollere.

QVOD DONVM TANTVM SIT Dei rectè imperare. IX.

I quanta sit imperandi vis odorere, & degustes: animaduertes Imperium omne, non ad hominem: sed ad Deum esse referendum. Nam rectè imperans homi-

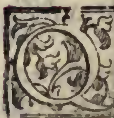
hominibus, malè Deo displicet: nec difficilius quicquàm est, quàm modum in imperando tenere. interrogatus igitur, quis benè imperaret: qui respondit vim habet numinis. Sic ipse sensit Homerus: docuit enim neminem rectè imperare posse, nisi cui Deus imperium destinarit. itaq; Principes à Deo petendos sacrificijs, litationibusq́; esse asseuerabat. Nam vt Samius Ægyptius Philosophus asserit, Principatum inter mortales gerere, diuinum quoddam munus existimandum est.

QVOD NVLLVM SIT FIRMIVS belli, quàm religio præsidium. X.

VM quis gestiret scire, qua arte aduersus armatos, hostes pararetur victoria: religionis dixit. præclarum, & tali tantoq́; Antistite responsum. Deus enim nō solum iustus est, sed etiam iustitiæ propugnator. Quare Homerus Nemini Coronas: sed belli præsidi Deo tribuit. In sacris quoq; certaminibus apud Romanos, non victor, sed victoris patrij Penates, Genijq́; solent coronari: quia & Triumphantibus dabantur coronæ, vt eas in templis, dijs victoribus dicarent.

QVOD NEQ; INERS, NEQ; infructuosus, neq; Senio obnoxius sit homo religiosus. XI.

VONIAM pietatis cura solers, & diligens viri religionem declarat: non squalor, non pullulatus indumenti color: sed publici commodi amor, & honesta vitæ ratio: solitus est dicere eum, qui religionem tollit, solem è mundo tollere, quod item

in

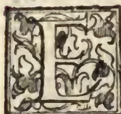
in ſacris ſuis literis, Ægyptiorum Sacerdotes viſi ſunt ſentire. Nam cur apud eos, vir accipitris caput habens, toga talari indutus religionis ſtatuitur hieroglyphicum? quia primùm hęc ąles acerrimum habet ſenſum oculorum. Cum enim totus ſit oculus Deus, maximè oculata oportet ſit religio: eſt deinde volatus celerrimi: neq; enim Deus, neq; vir religioſus ad benè agendum patiens eſt moræ: hæc deniq; ſolet, vt ſol quotidiè repueraſcit, ita ſenectute depoſita, renouari. Neq; enim Deus, neq; religio ſuccumbit ætati. eſt præterea hæc Ales fæcundiſſima. Siquidem ſicuti nihil eſt feracius ſole, qui auctor, & opifex eſt eorum omnium, quæ è terris gignuntur: ita religio magiſtra eſt, & domina earum rerum omnium, in quibus humani generis felicitas eſt poſita.

QVOD NIHIL SIT RENITENTIVS Religioni, quàm voluptas. XII.

CVM nemo obrepere poſſit, malis artibus ad religionem: ſitq; viris bonis integritate, & tolerantia ad pietatem religionis ſociam, iter aperiendum: conſuenit dicere, nullam Religioni capitaliorem peſtem poſſe infligi voluptate. Nec id falſo quidem. Nam cur Æneas, vt eſt apud Poetam, non potuit videre Deos Troiam euertentes, cùm ipſe Troiæ propugnationem ſuſcepiſſet? quia certè quidem, dum quis voluptatum lenocinia tuetur, is ſceleris amentia occæcatus, religionis lumen amittit, quo maximè dij obſeruantur: atq; homines ſimul à Principe iuuantur. Hùc item pertinet, quòd Æneas, vt eſt pariter apud Poetam, pollicetur & Apollini, & Dianæ templa ſe erecturum. Nam ſi bene attendimus, religionis vis in Principe conſtat ex duplici rerum obſeruatione, diuinarum vna, quam Apollo: humanarum, altera quam Diana adumbrat.

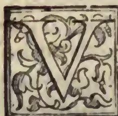
QVOD

QVOD RELIGIO REQVIRAT, ET *corporis, & animi simul obsequium.* XIII.

TSI religio in intimis animi sensibus magis habitat: quàm foris in ore, & oculis hominum: suntq; nonnulla religiosa, quæ non videntur, & contra quædam videntur, quæ minimè sunt: dixit tamen Religionem æque corporis, atq; animi obsequio esse depascendam: quæ sententia rationi est tam consentanea, quàm quæ maximè. Nam si antiquitatis auctoritatem consulimus, quorsum duo illa, ex diuino quodam præscripto, altaria, in templo Salomonis: quorum vnum foris ad animantium sacrificium: alterum intus aureum, in quo Thymiamatis offerebatur incensum? religionis id, nisi præ stupore gustum amisimus rationis, sapit perfectionem, quæ in nobis duo constituit Altaria, vnum corporis, alterum animi: quorum alterum foris spectatur expressum, alterum intus tenetur clausum.

QVOD SINE RELIGIONE *infeliciter cedant omnia.* XIV.

BI de calamitate labentis, apud Gallos Imperij, dubium quoddam excitaretur, quod non paucis quæstionibus, multis etiam argumentorum laqueis tenebatur obsessum, id omne vno sustulit verbo. dixit quippè Regna, cum religione facillimè cadere. Est enim religionis contemptus, non solum obses improbitatis: sed etiam ærumnarũ, & calamitatis. ea igitur neglecta, omnia statim obsolescunt gloriæ, & fœlicitatis insignia:

insurgitq;

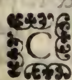
insurgitq; contra discordiarum fax, & furia, atq; periculi nunquàm antè expectati pestis, & eluuio. Non vulgare, apud veteres, est testimonium. Nam cur Aper Calidonius Oenei vineam vastauit, ob Dianæ cultum ab Oeneo spretum? quia nulla vnquam etiam adulterina religio, neq; culta est sine præmio, neq; neglecta, sine dedecore, & detrimento.

QVOD NEC TEMPVS, NEC LOCVS vllus vacare debeat raligione. XV.

VIA & vbiq;, & semper est Deus: dicebat neq; locum, neq; tempus vllum debere Religione esse vacuum. hoc sentire, aut potius significare, vt viderentur Persæ, non vt cæteræ gentes, erexerunt dijs templa: sed vniuersum mundum, templum voluerunt esse Dei immortalis. est enim globus hic omnis Elementaris religioni Sacer: nec angulus vllus vacuus esse debet sanctimonia, & pietate. Nec aliam ob rem, puto, solem cui vix mundus sufficit, pro Deo colebant: nisi vt ostenderent nullas esse tam remotas oras, nullos esse mundi tam retrusos sinus, qui censerentur religioni, & pietati esse clausi.

QVOD RELIGIONIS CAVSA NIHIL homini graue, & acerbum debeat videri. XVI.

VM omnibus iniuriæ telis, maximisq; malis obiecta sit hominum vita: interroganti quæ mala ferenti essent facilia, quæ feruntur dixit, religionis causa. Nihil

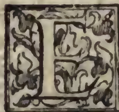
ſa nihil enim fit grauatè, quod pie, ſanctéq; fit. id puto, vt mortalibus teſtatum Druidæ relinquerent, humanas hoſtias aris admouebant. Non enim eſt religioſus, cui vita, quàm religio eſt carior.

QVOD NIHIL SIT IN TERRIS quod non oleat vim Numinis. XVII.

VI in omni rerum genere, non animaduertit, vim quandam numinis reſidere: is nulla alia, niſi ſtiporis, poteſt vti excuſatione. Solitus eſt igitur dicere, ſicuti non maiora ſunt in Tauro, monimenta naturæ, quàm in Culice, ita æquè in rebus paruis, atq; in magnis, numinis vim eluceſcere. Nec id quidem falſo. Nam cur, apud Ægyptios, qui omnium fuerunt ſapientiſſimi, Apis, Ibis, Crocodilus, atq; vt alia moſtra animalium ſileam, cæpæ, & Allia religioſiſſimè colebantur? non quia illos ea infatuarat opinio, vt numina illa eſſe crederent; Sed vt docerent, cum Deus ſit rerum omnium vniuerſitas, fas eſſe bono viro, etiam in rebus infimis, quandam diuinitatem numinis reguſtare.

QVOD RELIGIOSVS VIVAT quaſi in corpore mortuo. XVIII.

ST in verbis malè intelligendis, mendum peruagatum, atq; cum Morbo ingenij, & turpitudine, per omnes quaſi ſcientiarum regiones peruagatum. Sciſcitanti igitur quis eſſet religioſus, qui, reſpondit, ex voluptate ad virtutum omnium

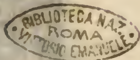
asperitates est relegatus. Nam cùm nihil sit religio, nisi veluti quædam consociatio cum Deo: qui ad religionem accedit, ab omnibus sensuum lenocinijs, & corporis voluptate recedat oportet. Quocirca Religio, non temerè à relegando est dicta: quæ nihil est nisi veluti quædam ex vitæ huius illecebris relegatio, & emandatio.

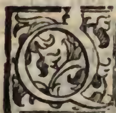
QVOD RES SALVTARIS MAGIS sit, quàm grata Religio. XIX.

NTERROGANTI cùm nihil sit melius religione, cur religiosis sæpe exitiosa fuerit religio: quia respondit, veritas semper prodest auscultantibus: nunquàm fere non nocet liberè dicentibus. sic Ascalaphus, vt est in fabulis, quia quod res erat, dixit, in Bubonem auem funestam, & tristium rerum nunciam à Proserpina iccircò est mulatus, vt intelligamus rem esse honestam: sed cum tristitia coniunctam veritatem. Testis est Religiosorum cruciatus, qui semper, quæ vera potius, quàm quæ grata sunt, maluerunt loqui.

QVOD RELIGIONIS MINIME obseruatæ nulla sit excusatio. XX.

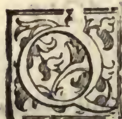

VONIAM satius est vitam, quàm religionem deserere, nullam dicebat esse, non obseruatæ religionis excusationem. Mori enim honestè licet: non licet nisi scelerare à religione recedere. Huius igitur criminis cautionem, vt afferret Ly-

curgus, paruarum rerum ſacrificia inſtituit, ne excuſationi, vllus relinqueretur, in quo conſiſteret locus.

QVOD SINE RELIGIONIS gradibus, nullus ſit in Cœlum aſcenſus. XXI.

VEMADMODVM Ruſtici, vt eſt in fabulis, in Ranas à Diana ſunt commutati: ita ij ex Ranis, vel ex coaxantibus hominibus potius religionis ergo, inter viros ſunt euecti. dicebat igitur religionem virtutẽ eſſe alatam, qua qui eſſet præditus, nullo negotio, in cœlum euolaret. Nec id minus ſalſè, quàm prudenter. Nam cur Ægyptiorum Sacerdotes altare fecerunt Hieroglyphicum religionis? vt cum dictum ſit altare ab altitudine, oſtenderent, eſſe hominis religioſi, quæ cœli domicilia alta ſunt petere: non vt cætera animanlia in infimo hoc globo tabeſcere.

QVOD RELIGIONEM QVI deſerat, bona omnia deſerat. XXII.

V M tanti Antiſtitis verbis florens, & arte ſonans ſit omnis ſententia: tum hæc in primis plurimum mihi videtur habere ornamenti, & ponderis: qua pronunciauit religione deſtitutum, deſtitui omni, quod à Deo eſt petendũ, ſuffragio. Nec enim Deum, ſi ab eo bona roget is, videtur præcari, ſed Imprecari. Hùc pertinet Miluus ille Æſopicus, is enim morbo, & inedia affectus, atq; afflictus cùm eſſet, eòq; ſpem nullã, apud amicos, videret ſalutis

matrem

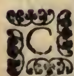
matrem rogauit, vt à Ioue vitam, ſi non optimam, at aliquam imploraret: cui mater ingemiſſens, dixit Iouem orare licere, at à Ioue aliquid exorare non licere, cuius ſacra & aras toties rapinis contaminarit. ſic enim cautum eſt legibus, vt fruſtra is pietatem imploret, qui iura violarit pietatis: nec par ſit clementiæ beneficia eum ſentire, qui contra ius faſq; non veritus eſt clementiam lacerare.

QVOD RELIGIOSVS BONO VIRO ſit melior. XXIII.

ONSVEVIT dicere Religioſum viro bono eſſe anteponendum. Maiorem enim quaſi affinitatem habet is cum Deo, quàm hic cum hominibus: quando diuina virtus plus, quàm humana habet ponderis: arctioraq; ſint religionis, cum Deo, quàm ſanguinis cum hominibus vincula. Cuius rei cum apud antiquos non obſcura ſint teſtimonia: tum magnum eſt, in re parua L. Albini exemplũ. is enim obuius factus in itinere Veſtalibus, vxorem & liberos viam pedibus peragere iuſſit, vt veſtales currui ſuo imponeret, nec mirum. multo enim præſtat virtuti Religio. Nam virtutis præmium eſt honor tantùm: felicitas verò, ac beatitas religionis.

QVOD REGIVM SIT RELIGIONI Magis obedire, quàm hominibus Jmperare. XXIIII.

ONSILII res eſt, & pietatis religio; non laboris, non ſumptus: ſed obſeruantiæ, & amoris. Quoniam autem ruit ius omne, ſine religione, ſciſcitanti, quid

primum curare deberet Princeps, Religionem dixit: quid secundum, ne ea respondit, quæ religioni debetur, deseratur obedientia. Comprobant id vnum Æthiopum Reges, qui vsque ad Ptolemæi Regis Ægypti tempora, gestiebant non naturæ, sed religioni vitam reddere. Quare consueuerunt, cùm sibi à Sacerdotibus Iouis denunciatum esset, Deo inuisam esse eorum vitam, non modo non grauate, sed etiam vltro, ac libenter mortem sibi consciscere: nec vllus inter eos est inuentus, apud quem pluris haberetur vita, quàm prompta, & expedita, erga Sacerdotes, obseruantia, qua depascenda est religio.

D E

DE PRVDENTIA TITVLVS QVARTVS.

VM Agamemnon Mycenarum Rex diceret decem Nestores, ad expugnationem Ilij sufficere, totam Græciam armatam non sufficere: non adeò id visus est dicere, quàm summam ac singularem P. ALDOBRANDINI prudentiam figurare. habet enim eius virtus non solum in pace ornamenta ingenij, & doctrinæ: sed etiam in armis, firmamenta communis vitæ, & publicæ salutis. Itaq; DIDACVS Salazar Magnus Insubriæ Cancellarius, ita consueuit de admirabili eius sapientia prædicare, vt in laudatione prudentissimi Principis, videatur prudentiæ peritissimus. Nam sicuti olim, apud Thebanos marmorea Memnonis statua spectabatur, quæ ex Solis Orientis appulsu, cum omnium admiratione, voces humanas redderet: ita sapientissimus ille in Imperio, iuris & iustitiæ moderator, tanquam viua sanctimoniæ imago, vbi imperium illuxit ALDOBRANDINORVM splendore, sic continenter de ijs pędicauit, vt non voce hominis, sed numinis tota vrbs semper videretur resonare. Id autem neq; libenter dico, quia prudentia P. ALDOBRANDINI, vt de ea fiat fides, nullius eget testimonio: neq, non grauatè taceo, quoniam nullius voce magis, ALDOBRANDINORVM laus nutritur, quàm sapientissimi eius viri præconio. Quemadmodum enim de Musica, non ratum est, nisi quod à musico fertur, iudicium: ita prudentiæ laus, nisi oratione prudentissimi viri efflorescat, omnis flaccescit. Est autem hic tam prudens, vt sicuti ipsa apud Diodorum præ-

cipit prudentia, norit,& ex aliorum erroribus, rectum quod est sequi: & ex periculis, quod tutum est, amplecti, erudiriq; ad gloriam ex aliorum infamia. Sed quid Alij ferant de Prudentia P. ALDOBRANDINI quæ ars est imperandi desino repetere. eius .n. aliò me vocant sapientissimè de præceptis prudentiæ dicta, ac responsa, quorum series hæc est.

1 *Quòd Ars imperandi sit Prudentia.*

2 *Quòd vir prudens bonos viros vincat doctrina: doctos probitate.*

3 *Quòd vinculum Imperij, & obsequij sit Prudentia.*

4 *Quòd viro prudenti nihil fere non cedat ex sententia.*

5 *Quòd vir prudens lentè maturet.*

6 *Quòd vir prudens non solum verba, sed vultum etiam ad suadendum, habeat accommodatum.*

7 *Quòd vir prudens ibi timet, vbi stultus sperat.*

8 *Quòd virum prudentem, vix quicquam possit latere.*

9 *Quòd nulla virtus videatur à viro prudente exulare.*

10 *Quod non difficile sit viro prudenti, ex malis bona: & ex bonis mala præsentire.*

11 *Quòd vir prudens timeat magis futura, quàm oblectetur præsentibus.*

12 *Quòd viri prudentis sit non solum otium, sed etiam extrema omnia vitare.*

13 *Quòd Ars imperandi sit prudentia.*

14 *Quòd quasi plures reperiantur prouinciæ, quàm viri prudentes.*

15 *Quod non sit viri prudentis quicquam admirari, sed admirabilem se omnibus reddere.*

16 *Quod in prudentia sint summa, & pacis & belli auxilia.*

17 *Quòd prudentis consilium, viri fortis robori sit anteponendum.*

18 *Quòd vir prudens victus, formidabilior sit victori: quam victor*

ctor fortis victo prudenti viro.

19 *Quòd vir prudens latentes in simulatione, & dissimulatione exploratos facile habeat hominum animos.*

20 *Quòd prudentis sit momenta omnia obseruare temporum.*

21 *Quod magnũ discrimen sit inter prudentem virum, & fortem.*

22 *Quòd vir prudens nouit aliorum erratis bene vti.*

23 *Quòd nesciat iacere viri prudentis auctoritas.*

24 *Quòd prudentia vitæ humanæ sit magistra.*

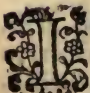
25 *Quòd nihil sit in bello hosti formidabilius, quàm ducis prudentia.*

QVOD ARS IMPERANDI *sit Prudentia.* I.

VM Inferior Germania bello flagraret, iaceretq; apud exteras gentes, virtus omnis propè imperij: multi pecuniam: non pauci milites: omnes arma ad imperãdum quærebant, quod cùm animaduerteret, dixit non harum rerum, sed prudentiæ adminiculis regi imperium. vt enim iustitia iniuriæ: sic prudentia ægroti Imperij est medicina. Quare Senatus Romanus, quem totus orbis terrarum consulebat, à senibus & esse, & vocari voluit, quia senectus consors, & socia est prudentiæ.

QVOD VIR PRVDENS BONOS *Viros vincat doctrina, doctos Probitate.* II.

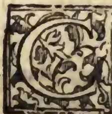

D demum, aut potius id solum Principi tribuo gloriosum, quod prudentiæ est ornamentũ. Soletq; ad hanc rem, ille dicere sicuti Deus dictus est à θεάομαι

video,

video: ita Prudentem dici, quaſi procul videntem, eò quòd vim ac numen retineat Dei immortalis. Eſt enim prudentia virtus vera intelligendi, & iuſta ſimul operandi. Inter morales tamen virtutes ſibi aſciſcit locum, eò quòd intelligentia poteſt eſſe in Improbis: non poteſt prudentia eſſe, niſi in viris bonis. eſt enim prudentia non ſolum virtus ingenij: ſed etiam iuſtitiæ dux, & magiſtra, qua & inueniuntur abdita, & iudicantur inuenta.

QVOD VINCVLVM IMPERII, & obſequij ſit Prudentia. III.

CVM præteritorum iam malorum obducta quaſi cicatrix recrudeſceret, admiſci ſceleris in imperando memoria: augereturq; dolor retractando calamitates & inferioris, & ſuperioris Germanię: dixit vnam eſſe artem benè beateq; imperandi, prudentiam: ſine qua nec regere quis, nec regi poteſt. Quare non magis opus eſt populo Principe: quàm Principi prudentia. Nam quemadmodum in rerum ſpeculatione, falſa ſæpe ſic admiſcentur veris, vt vera culpentur pro falſis, & falſa probetur, pro veris: ita in rebus agendis honeſta plerumq; vitantur pro turpibus, & turpia aſciſcuntur pro honeſtis, niſi quod res eſt in dubiorum tenebris illuſtretur, nō ſolis luce, ſed prudentiæ.

QVOD VIRO PRVDENTI, NIHIL ferè, non cedat ex ſententia. IIII.

AIEBAT nunquam accidere viro prudenti, vt cogeretur hoc verbo vti, non putaram. Viri enim Prudentis non ſolum inſtructa veritate, & ornata ſcientijs eſt

tijs est opinio: sed etiam aduersus temporum tempestates omnes sic munita, vt omnia videantur parere eius consilio. Testis est apud Græcos Homerus. Nam cur Vlysses ab eo fingitur is esse, qui ab Æolo tempestatum omnium ventos accipiat, & in vtre teneat inclusos? quia imperat, nisi plane hebescimus, rei fortuitæ ventis vir prudens: non res fortuita viro prudenti.

QVOD VIR PRVDENS LENTE maturet. V.

CVM doctrinæ lacerti, in sapientum sint sententijs: atq, eruditionis succus, & sanguis in verborum tegumentis, tanquàm in venis, & visceribus rationis delitescat: tum sapientissimi huius Antistitis dicta, ac responsa nemo potest sine mira vtilitate regustare. dicebat aũt vbi vrgerent temporum angustiæ, non esse accelerandum, sed maturandum. Qui enim accelerant sæpè feruntur præcipites: qui verò maturant, omne vacant temeritate, & negligentia. illud inconsiderati est animi: hoc prudentis semper est habitum. Nam quorsum in Symbolis Archora, cui adhæret Delphinus? non minus est prudentis in rebus agendis, mora, quàm celeritate duci. illa ostenditur Anchora, quæ ad moram est fabricata: hæc Delphino, qui piscium omnium est velocissimus. nihil igitur sonat, aut olet hoc Symbolum nisi, vt veteri fertur prouerbio, lentè esse maturandum.

QVOD

QVOD PRVDENS NON SOLVM verba: ſed vultum etiam, ad ſuadendum, accommodet. VI.

IR Prudens, etſi periculis eſt illaqueatus, aditus tamen euadendi habet apertos. Dicebat igitur, viro prudenti nihil magnopere poſſe nocere. Nouit enim non ſolum orationem, ſed etiam frontem, & oculos ad aliorum voluntatem vſque eò accommodare, dum fiat compos voti. Vetus eſt in Semiramide Regina exemplum. Hæc enim Nino Rege viro mortuo, cùm eſſet filio admodum adoleſcenti, & ſtatura, & oris figura perſimilis, Nini filium virili habitu, & effigie mentita, Regnum à viro relictum, non ſolum tutata eſt, ſed etiam maiorem in modum auxit, atq; latè propagauit. cognoſcere omnia poteſt prudens, quia videt in tenebris: cognoſci non poteſt, quia vultum habet in manu.

QVOD VIR PRVDENS IBI timet, vbi ſtultus ſperat. VII.

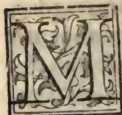

ON inani honoris aura, non rerum blandimentis, & ſecundo cupiditatum euentu vir prudens ſeducitur: ſed ratione ducitur, & conſilio. interroganti igitur quid maximè timeret vir prudens, res dixit fortunatas. iccircò enim timendum eſt in proſpero hominum ſtatu, ſperandum in aduerſo: quia nihil eſt, eo mutabilius. iure igitur laudatur pariter Amaſis Ægyptiorum Rex. Etenim cùm omnia Polycrati Samiorum Tyranno proſpere fluerent, per litteras illi remiſit ius omne veteris amicitiæ. videbatur enim

res

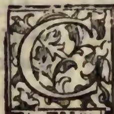
res fortuita Tyranno suis insidiari lenocinijs: cui nemo non stultissimus potest fidem habere.

QVOD VIRVM PRVDENTEM vix quicquàm possit latere. VIII.

VLTO præstrantior est. docto viro prudens, Nam inter vtrumq; hoc interest, quod ille cognoscit, quæ à doctore accepit: hic verò, quæ etiam nunquam didicit. Solitus autem est dicere, virum prudentem absentem, semper adesse: eumq́; nō pauca videre in tenebris: multa etiam audire, in silentio. Quia verò sentit & futura, & præterita, ac remotissima quæq;. iccircò non falsò prudens, quasi procul videns, est nominatus. Hùc apud veteres, pertinet biceps Iani imago. Nam cur eius vnum caput erat senis: alterum adolescentis? quia nec seni desunt vires: nec adolescenti consilium, si modo adest prudentia. Hanc qui possidet, prouidentia viget futurorum, & memoria præteritorum: nec solum ex vtraq; rerum existentium haurit intelligentiam: sed etiam vir redditur omnium horarum.

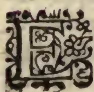
QVOD NVLLA VIRTVS VIDEATVR à Viro prudente exulare. IX.

ONSVEVIT dicere ab ijs modicè prudentiam laudari, vel etiam intra modum: qui prudentiæ non tantum tribuunt, vt ei non videatur desponsa virtutum omnium gloria. Sapienter quidem. Nam, vt Apollophanes Philosophus loquitur, huic vni virtuti, cæteræ omnes virtutes, tanquam pedissequæ famulantur.

lantur. Nec rationi id est controuersum. Etenim sine prudentia virtus omnis fit vitium. Hoc non minus doctè, quàm salse, apud Ægyptiorum Sacerdotes. Nam cur Gangem fluuium Hieroglyphicum fecerunt prudentiæ? quoniam cum virtutum aliæ in cognitione: aliæ in actione: aliæ consistant in oratione: fluuius hic & Carbunculos, qui (si lapidarijs credimus) ab opinionis errore arcent gerentem: & Smaragdos, qui faces restingunt libidinis: & aurum, quod putidum oris commendat spiritum, vehit. Neq; enim potest quis, aut recte intelligere, qui non prudenter intelligit: aut iustè operari, qui temerè operatur: aut dicere appositè, qui inconsiderate dicit.

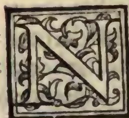
QVOD NON DIFFICILE SIT Viro prudenti, & ex malis bona: & ex bonis mala præsentire. X.

EST Prudentis, officiorum momenta diligenter perpendere, atq; plerunq; ex bonis mala, & ex malis bona odorari. Consueuit igitur, in consilij capiendi deliberatione dicere, non minus quæ sunt insidiosa bona, esse cauenda, quàm, quæ expressa sunt mala, refugere. hac ex sententia, non parum multis antè seculis contraxit gloriæ Scipio Nasica. Anceps enim, & dubia cùm Romæ inter Patres agitaretur hæc quæstio, Carthago funditus nec ne esset delenda: ipse in primis, Cato cui antea prisci fuit nomen, sensit Carthaginem esse delendam, vt Roma incolumis esset, multiq; pedibus ierunt in eius sententiam. At Scipio acerrimè ei restitit: inquiens excidium Carthaginis, fore vrbis Romæ exitium. Metuebat enim, ne Populus Romanus æmulæ, & inimicæ vrbis metu liberatus

beratus in bella inrrueret ciuilia, quibus deinceps restinctum magis, quàm debilitatum est imperium.

QVOD VIR PRVDENS TIMEAT magis futura, quàm oblectetur præsentibus. XI.

ON solum in fronte, sed etiam à tergo vir prudens habet oculos, ne tantum quæ ante fuerunt videat, sed etiam quæ post futura sunt, perpendat, & examinet. dicebat itaq; non esse sanæ mentis, rem iudicare ex eo, quod est, sed magis ex eo, quod futura est. Sic laudatur Hanno Carthaginensis, Senator nobilis. Magone enim Annibalis Pœnorum ducis fratre, in curia referente, cæsa intra biennium ducenta millia hostium ab Annibale, quatuor consulares exercitus deletos: magnam Italiæ partem, à Romanis ad Pœnos defecisse, & vt maior fides ijs, quæ dicerentur accederet, tres modios annulorum in Curiæ vestibulo cùm effudisset. Hanno Magonem percunctatus est, ecquis ex vrbe Roma, post tot clades acceptas, ad Annibalem venisset, pacem petiturus: an Romæ de conditione pacis ageretur, cum ille vtrumq; negasset, grauiter ingemiscens dixit, Carthaginem multis victorijs sui comparare exitium. Nam si res, ait, gradum reuocare cæperit, frustra pacem imploremus, quam nemo nobis vincentibus detulit.

QVOD

QVOD VIRI PRVDENTIS SIT non solum otium, sed etiam extrema omnia vitare. XII.

NTERROGATVS aliquando, cur Multi ad honores prudentiæ obrepere solent: pauci prudentiam attingere. quia dixit, difficillimum est in prudentiæ arcem inuadere, facillimum verò arcis insignia gerere. Hùc pertinet elegans hoc insigne: in quo Grus spectatur, quæ inter volandum librat lapillum: cùm titulo, ne quid nimis. Hoc enim insigni tripertitum adumbratur viri prudẽtis munus: primũ est, ne malũ admittat: deinde, ne bonum omittat: tum vt officium satis præstet: qui in primo errat, nimium: qui in secundo, nihil: qui in tertio, parum censetur agere. hoc belle ipsum insigne. Nam in Grue, is est naturæ sensus, vt in volatu lapidem viribus æqualem, & iusto pondere libret, ne nihil primum tollat: deinde ne nimium: tum ne parum, aduersus ventorum vim sit saburrata.

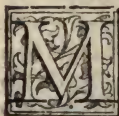
QVOD ARS IMPERANDI sit prudentia. XIII.

VI Prudens est Princeps, nouit omnes imperij absorbere difficultates: quæ cùm maiores sint omni multitudinis robore, is solus tamen ijs omnibus sufficit. cuidam igitur interroganti, qua ope fretus, tantam molem non perhorresceret imperij: iuris respondit, aut potius prudentiæ, quæ humanæ societatis Dux est, & communis vitæ magistra, atq; domina. doctè id quidem. vetus enim est Antiquitatis auctoritas. Nam quorsum nuda illa, quæ

quæ tot sæculis inueterauit, Herculis cum exuuio Leonis imago? nihil est, in armis victoria, nisi prudentiæ præda: nihil ipsa nuditas, nisi cum rerum contemptu, veluti quidam fœlicitatis triumphus.

QVOD QVASI PLVRES REPERIANTUR Prouinciæ, quàm viri prudentes. XIV.

IRAM prudentum virorum paucitatem ostendere volens, consueuit dicere, neminē esse prudentem, nisi qui oculos haberet Mineruæ. Hæc enim quaqua versus æque cernebatur, in omnia oculos iniectos habere: quod vt demonstrarent veteres pictores, ita Mineruam pinxerunt, vt nemo esset ex plurimis assistentibus, quem non fixis oculis spectare videretur. Sic Romæ illam Amulius pictor expressit. ex quo magnam meruit laudem. Nam quæ in viri prudentis conspectum minimè veniunt, in eius tamen aspectum prodeunt omnia. quo fit, vt non solum res omnes præuideat: sed etiam periculis omnibus prouideat. Est enim prudentia armatura, qua qui induitur minimè lædi potest. Nam sicut aspicientes Medusæ caput, vt est in fabulis, in saxa vertebantur: ita qui viri prudentis consilium sentiunt: statim proprio sensu destituuntur, eorumq; voluntas non fit ei contraria: sed præda.

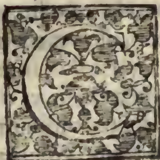
QVOD NON SIT VIRI PRVDENTIS quicquàm admirari: sed admirabilem se omnibus reddere. XV.

VONIAM vir prudens vnum quodq; suo examinat pondere, iccirco nihil solet admirari. Non enim ex re, sed ex rei inscitia, hominum nascitur ad

miratio. Cum quis itaq; diceret se admirari felicem Ferrariæ successum, ei respondit, non fieri id ex rei gloria, sed ex admirantis inscitia. Nam vir prudens cum omnia habet perspecta & cognita, nihil noui potest ei videri, aut admirabile: quia verò noui semper alijs aliquid affert, solus videtur admirabilis. Doctè id Poetæ. Nam quò ille rerum omnium formas induens tendit Proteus? viri prudentis habet interpraetationem, qui parendo tempori, alius sit oportet, alijs in rebus: quia tempore, nihil est varium magis, & mutabile. Quare vt prima materia, semper pro varietate formarum, aliam figuram, cum diuerso capit nomine: ita vir prudens, pro rerum discrimine, nunquàm fere fit idem: sed modo iustus: modo fortis: modo temperans, & habetur, & dicitur.

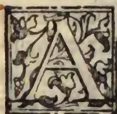
QVOD IN PRVDENTIA SINT Summa, & pacis, & belli auxilia. XVI.

VM quis Antistiti dolorem refricaret memoria læsi Imperij, atq; sciscitaretur quænā tàm ægrotæ Reip. esset medicina: Prudentia respōdit. Multa.n. habet in consilij deliberatione: summa in re bellica, malorum remedia. Testes sunt Romani, qui prudentiæ, templum Paci sacrum fecerunt: quiq; in Bello Gallico, quod Celticum vocabatur, & Senes & Sacerdotes, prudentioresq; omnes, quia omnium esset periculosissimum, non solum interesse, sed etiam præesse volebant. Quæ enim summa sunt belli suffragia, non ab armatorum robore: sed à prudentum consilio sunt petenda. Illi enim vt fortes: hi vt diuini Principes regunt imperium. Hoc ipse Homerus per Vlyssem. Nam cur Vlysses interpretatur regionum omnium peregrinus?

nus? quia, nemo in regendo imperio, nisi veritati obdormimus, verè fit prudens, nisi qui per multas, & varias scientiarum regiones peragrarit.

QVOD PRVDENTIS CONSILIVM, viri fortis robori sit anteponendum. XVII.

MORIS plenissimæ sunt, quæ à sapientibus in populum proficiscuntur obiurgationes. Quia autem imperitorum vulgus, est alienus à literis, ad rem bellicã magis procliuis, solet hos sapientissimus Antistes suauissimis verbis vtens, re grauiter inculpare. Dicebat enim Phæbo, multò plus, quàm Marti tribuisse Deum, quorum alter rei literariæ: alter virtutis bellicæ, apud Poetas, est magister, & Dominus. hoc quippè probabat argumento, prudenti viro fortem, in honore debere concedere. suffragatur huic eius sententiæ Rex secundus Atheniensium Cecrops, apud quem, iudicium Neptuni, & Mineruæ de vrbis nomine agitatum est. Causam enim Minerua, ex eius sententia, sustinuit: cecidit Neptunus.

QVOD VIR PRVDENS VICTVS, formidabilior sit victori, quàm victor viro prudenti victo. XVIII.

NSIDIOSA est, aduersus hostes, viri prudentis clementia: nullumq; eius beneficium, in armis, periculo est vacuum. præclarius enim ingenio, quàm ferro ducit hostes superare. Quare solitus est dicere, prudentem virum inermen, in bello formidabiliorem esse forti viro armato. eò quòd fortitudinis est pu-

gnare: prudentiæ vincere. Non vulgare est C. Cæsaris testimonium, is enim Nicomediam nauigans, cùm iuxta Maleam à latronibus Cilicibus captus esset, iniuriam non solum verbis, sed etiam fronte, & oculis texit. cùm igitur magnam pro eius libertate mercedem poscerent: ille quasi eorum misertus, quibuscum agebat familiariter, duplicem summam promisit. vbi autem appulerunt Miletum, Cæsar Epicratem, Milesium seruum ad Milesios misit rogans, vt sibi pecunias mutuo darent, qui eas confestim miserunt. Epicrates mandatum habebat à Cæsare, vt cum pecunijs, magnum conuiuij apparatum apportaret, & hydram plenam ensibus, vinumq; mandragora mistum. Cæsar duplicatam pecuniæ summam latronibus numerauit, eisq; conuiuium apposuit. illi exultantes pecuniarum multitudine, tempus omne dederunt corpori: genioq; indulgentes, largiter vinum hauserunt medicatum. Postquam igitur vino somnoq; sunt sopiti, illi ad vnum omnes, nullo negotio à Cæsare sunt trucidati: ac pecuniæ simul recuperatæ, quas statim Milesijs restituit.

QVOD VIR PRVDENS, LATENTES, *in simulatione, & dissimulatione, exploratos facile habeat hominum animos.* XIX.

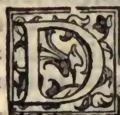

CVM multi sint faceti corpore, deformati animo, beneq; loquantur, cùm malè sentiant: solitus est dicere, non esse viri prudentis, vel oculis vel auribus, in hominibus iudicandis, fidem habere. Res enim est iudicij: non coloris, aut vocis. Id cùm sentiret Chabrias Atheniensis Imperator, vbi impressionem, & impetum aduersus hostes esset facturus, consueuit, si recens præsertim collectus erat exercitus, per præconem, nunciare, vt qui

male

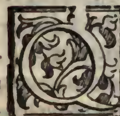
male se haberent, separatim arma deponerent. quotquot igitur erant timidi, morbum simulantes, arma deponebant. his ad pugnam non vtebatur, sed ad præoccupanda loca munita.

QVOD PRVDENTIS SIT momenta omnia obseruare temporum. XX.

DICEBAT esse prudentis quid res, quid tempus, in rebus agentis, postulet odorari. Quæ enim non loco, aut tempore benè fiunt: pro male factis culpantur. testes sunt omnium inter mortales, sapientissimi Ægyptij. Nam cur Morum Hieroglyphicum constituunt prudentiæ? vt doceant certè nihil fieri prudenter, nisi quod fit in tempore. Hæc enim arbor, ne pruina lædi possit, omnium nouissimè in germina, & flores erumpit: deinde quasi cursu tarditatem corrigens, vna ferè noctè tota germinat, primaq; omnium, ne æstus sentiat iniuriam, fœtum maturat. quo admoneri videmur, eam demum præclaram esse actionem, quæ temeritate vacat, & negligentia.

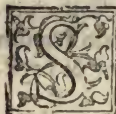
QVOD MAGNVM SIT DISCRIMEN inter virum prudentem, & fortem. XXI.

QVASCVNQVE in oras, Regionesue disputationis res delata est, nullo negotio cùm soluatur à viro sapiente: tum virtutum hic omnium Antistes, facile dubitationis hunc scrupulum ex hominum, animis abstergit. cùm ferueret aliquando inter do-

ctos viros quæstio vtrum arma literis, an literæ armis essent anteponenda: Dixit tantum interesse inter prudentem, & fortem virum, quantum interest inter magistrum, & discipulum. Si enim prudentia est rerum omnium magistra, docetq; fortes pugnare: iudices rectè iudicare: bonos viros quid sequi debeant, & refugere, ac deniq; oratores quid dici, & non dici debeat, non potest vir prudens, non esse opifex, & magister virtutũ omnium. Quare inter Prudentem virum, & fortem, hoc interest, quòd hic propensus est ad fœlicitatem: ille verò felix quod probat Seneca, per Gradationem, hoc modo. Qui prudens est ait, temperans est: qui est temperans, est constans: qui constans, non perturbatur, qui non perturbatur, est sine tristitia: qui deniq; vacat tristitia, felix est, ergo felix, & beatus est vir prudens.

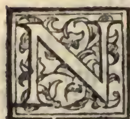
QVOD VIR PRVDENS NOVIT *Aliorum erratis bene vti.* XXII.

SICVTI in Ædibus vestibula: ita prudentia primos bonorum omnes habet aditus. sciscitanti igitur quis esset prudens, qui respondit addiscit plus ex stultis, quàm ex eo stulti. Nam cùm veterum infamia posteros docet, quæ sit ad gloriam semita: atq; impiorum pœna cautio sit bonorum, & disciplina: tum Princeps prudens nouit ex vnius vitio, alterius corrigere vitium: stultumq; illum esse existimat, qui post exemplum, vsquam incurrat. Hoc vno instructus argumento præsentia cõponit: prouidet futura, & instauratione corrigit præteria. quod vt ostẽderet Pythagoras, inquiebat viro prudenti, duorũ temporum potissimũ rationem esse habendã, mane, & vesperi, id est rerũ futurarum consilium, & præteritarum iudicium.

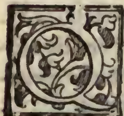
QVOD

QVOD NESCIAT IACERE VIRI prudentis auctoritas. XXIII.

NIHIL est viri prudentis auctoritate præclarius. Ei enim non metu, sed necessitate compulsi omnes obediunt. Nam quemadmodum solent, in alto robustissimi quiq; etiam infirmo parere gubernatori: nec consueuerunt viatores velocissimum quemq;, sed gnarum itineris sequi: ita prudentis est inter mortales dominari: fortium, & validorum obsequi. Quod vt doceret sapientissimus ille Antistes, solet prudentem virum Phœbi pallum nominare. Magna vero in prudente viro, auctoritatis commendatio. Nam Gallus Gallinaceus ideò Phębo Sacer est, ꝙ in bonis & insitis, & foris assumptis, Imperium exerceat, alterum ostenditur, per eius buccinatum, quo ne lædatur, fugatur territus Leo: alterum, admirabili eius præstantia, qua aurum, quod neq; igne neq, tempore comminui potest, absumitur, si eo liquefacto, os eius alitis ingeritur. Quare hoc testimonij exemplo, in omnibus bonis prima gloria tribuenda est prudentiæ. Nam, vt esserit Iuuenalis nullum numen abest, si sit prudentia.

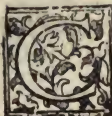
QVOD PRVDENTIA VITÆ humanæ sit magistra. XXIIII.

QVONIAM nemo in eo, in quo est prudens, errat, fundamentum, & radicem gloriæ altiorem habet prudentia, quàm fas est breuiter dicere. Solet igitur prudentiæ alumnos, solos viuendi gnatos nominare. Nam ad recte viuendū, vt asserit Menander ἀγαθὸν μέγιστον ἡ φρόνησις ἐς ἀὶ hoc est bonum maximum prudentia est semper. Hæc per Serpentem, in sacris literis figurata est.

qua figura virtus hæc ostenditur esse imperantis vitæ humanæ. Nam duplex cum sit hæc vita, vna agendi: intelligendi altera vtriusq; figura, & imago censetur esse serpens. Nam in eo solum animantis genere, Amphisbænam parit natura habentem duo capita, vnum in inferiore, alterum in superiore parte. ex quo discrimen vtriusq; vitæ sallè notatur, hùc accedit, quòd serpens totum corpus exponit ferienti, vt caput tueatur. Nam vitam omnem habet in capite constitutam. Si enim caput Serpentis cum minimum busti euaserit, viuit: sin mactatur capite, totum corpus statim exanimatur. quorsum? est hominis vita, si prudentes consulimus, in ratione, quæ fons, & caput est virtutum omnium: non in sensibus posita.

QVOD NIHIL IN BELLO HOSTI formidabilius sit, quàm Ducis prudentia. XXV.

CVM aduersus hostes Ecclesiæ, magnus in Germania fieret armorum apparatus, asseuerauit ferri aciem omnem hebescere, nisi in armis adsit hasta Palladis, hoc est prudentia: qua non solum procul, sed etiam absens traijcitur hostis. Nihil neq; festiuius, neq; doctè magis dici poterat. exercitus enim prudentiæ expers, suo se iugulat gladio. oppugnatur enim hostis viribus, expugnatur Ducis prudentia. quod cùm vellet significare Chabrias Imperator, dixit formidabiliorem esse pecudum exercitum, Duce Leone: quàm Leonum, pecude duce. Siquidem, vt vna Aquila sex centũ fugantur aues: ita ad ingentem euertendum exercitum, vir prudens vnus sufficit.

DE CONSILIO TITVLVS QVINTVS.

VIA ex consilio primùm casus, atq; orbitas pellitur eruditionis, nihil magis ad consilij capiendi deliberationem accommodatum est, quàm vir eruditus. Solet enim res in quæstionem adducta, ex sordido ingenio simili lingua deformato, etiam honesta sordere: nunquàm autem nisi in iure, & iustitia recreari. multi igitur, consilium norunt offerre: solus sapiens nouit afferre. Cùm autem neq; consilij vis, sine prudentia: neq; prudentiæ lumen quale quantumq; sit, sine consilio satis potest intelligi; vtrũq; BARTHOLOMÆIVS Brugnolius, Præses in Insubria Regij Senatus. semper maximarum rerum illustrauit gloria: tantoq; Reip. cumulauit beneficio, vt non videatur ex prudentia laudes accepisse: sed prudentiæ dedisse. Præclara hæc sunt eius gloriæ monimenta, non quæ de Brugnolio in penetralibus sapientiæ inseruntur: Sed quòd ipse Brugnolius cernitur à Ciuibus amari, coli, & obseruari à sapientibus: ab omnibus deniq; non solũ pater patriæ, & parens vtilitatis publicæ haberi: sed etiam nominari. Quoniam autem ex consilio nõ tantum ducuntur rerum primordia: sed etiam exitus, Cauendum est ne consilium iniuria exulceratum, rem omnem suo exanimet vulnere. Quia igitur in consilio, docet eruditio: fidem magis facit vitæ probitas, qui prudens est, solus instar est, & boni, & eruditi simul viri, in deliberando: solusq; ansam rei benè gerendæ alijs videtur posse porrigere. Standum enim est eius iudicio. Siquidem non pecunia: non armis, & viribus res grandes geruntur: sed pruden-

tis

tis consilio, quo qui labitur, corruit in omnibus. Quoniam igitur Cardinalis P. ALDOBRANDINVS gnarus est deliberandi: explorator rerum subtilis: ingenio acri: nullius temeritati fidus: veritatis propugnator: iustitiæ, & æquitatis patronus: cuius nulla animæ vis vacat sapientia: mens rerum cognitione armata: ratio artium præsidio munita: opinio historijs firma: atq; oratio, in primis, ad fidem motumq; populi accommoda: statui quæ ab eo de consilio profecta sunt apophthegmata, in ordinem redigere, quæ hæc sunt.

1 *Quòd non solum prudens, sed etiam occultum oportet sit Principis consilium.*

2 *Quòd nihil in administratione Imperij, vtilius sit consilio.*

3 *Quòd nefas sit à consilio principis recedere.*

4 *Quòd mens principis consilij expers, immanis fiat, & efferata*

5 *Quòd principatus firmamentum sit consilium.*

6 *Quòd hostis consilio magis, superetur, quàm viribus.*

7 *Quod omni vallo aduersus vim hostium, firmius sit consilium.*

8 *Quod malum consilium, consultori sit pessimum.*

9 *Quòd Principis consilium probandum sit magis, quàm inuestigandum.*

10 *Quòd dare Principi consilium res sit periculosa.*

11 *Quòd nihil sit neq; difficilius, quàm deliberanti capere, neq; facilius, quàm alteri consilium dare.*

12 *Quòd præclarior sit, quæ consilio, quàm quæ viribus paratur victoria.*

13 *Quòd qui viribus sit superior, facile vincatur, si cõsilio sit inferior.*

14 *Quòd ei, cui non deest consilium: amicus adsit Deus.*

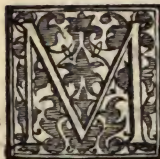
15 *Quòd consilium non fraudem: sed fraudis medicinam pariat.*

16 *Quòd Necessitas in consilij deliberatione, plurimum habeat auctoritatis.*

Quòd

17 *Quòd consilij sit in loco, aurum non capere, sed profundere.*
18 *Quòd res sit formidolosa praui hominis consilium.*
19 *Quòd quæ tria sunt bonorum genera, illa omnia in vno delitescant consilij nomine.*
20 *Quòd robur Imperij in consilio sit fundatum.*
21 *Quòd Reip. igne, & aqua magis necessarium sit consilium.*
22 *Quòd Miles firmus sit non qui ferro, sed qui consilio sit munitus.*
23 *Quòd res sit formidolosa perfidi consilium.*
24 *Quòd mira sit eorum, qui rectè Reip. Consulunt paucitas.*
25 *Quòd cedat imperium consilio.*
26 *Quòd infidum sit venale consilium.*
27 *Quòd consilij ratio, historia veluti quodam pabulo sit depascenda.*
28 *Quòd turpe consilium, consilij nomen amittat.*

QVOD NON SOLVM PRVDENS sed etiam occultum oportet sit Principis consilium. I.

AGNA ars est ait, consilij capiendi: summa fides occultandi. Etenim fidem in consilio capiendo habere omnibus, est fatuitatis: nulli pertinaciæ: benè autem consulenti summæ prudentiæ. quia verò consilium principis fide gaudet, & taciturnitate, qui illud detegunt, non solum officium deserunt boni viri, sed etiam vulnerant. Nam quod aduersus hostes maximè capitur consilium, vix prodest, nisi occultum. Hoc salsè Poeta, in perfecto Principe effingendo. Etenim

cur

cur ab eo Æneas, & Achates finguntur nebula ſepti Carthaginem inire? quia certè quidem eſt Principis, qui alios regit, ſua conſilia tegere: non reuelare, viri boni.

QVOD NIHIL IN ADMINISTRAtione Imperij vtilius ſit conſilio. II.

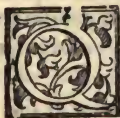
QVONIAM ex conſilij errore, Imperij vis ruit vniuerſa: ſolet conſilium Reip. ſirmamentum nominare. Nihil enim eſt conſilio, aut in rerum vtilitate, vtilius: aut in honeſtate, honeſtius. Laudem quippe habet probitatis, & doctrinæ decus: eoq́; præſtat pecuniæ, quòd vſus exhauriat pecuniam, augeat conſilium. Nec vulgaris eſt, ad hanc rem, Poetæ auctoritas. Nam cur apud eum Ariſtæus ſumitur pro conſilio? quia Ariſtæus interpretationem habet vtilitatis, in cuius nomine latent omnia bona fortunæ. ille enim artem inuenit mellis, & olei conficiendi, qui duo humorum omnium ſunt optimi, quiq; ſanis hominibus robur: infirmis incolumitatem miniſtrant.

QVOD NEFAS SIT A CONSILIO Principis recedere. III.

QVANQVAM Conſilij laus quocunq; ingreditur, eodem ſemper virtutum omnium inſtructu, ornatuq́; comitata eſt: vicit tamen Antiſtes ille ornatum omnem, præconij, & gloriæ magnitudine. interroganti enim quid eſſet Principis conſilium, non dixit Muſarum eſſe Senatum: ſed Apollinis oraculum: ex quo humani generis ſocietas ſalutem, tranquillitatem, atq; optima quæq; petere conſueuit

ſueuit. eſt enim eius conſilium, malorum omniũ remedium. Quod conuincitur admirabili hoc argumento. Etenim ad quid vetus hoc Symbolum, Ciconia roſtro ferens Platani folium? docet nullum Principis conſilio, aduerſus hoſtium inſidias firmius eſſe munimentum. Noctua enim, ſi incubat oua auis alicuius, ſic ea faſcinat, vt inania reddantur, & irrita. itaq; Ciconia quaſi plena conſilij, amuletum affert in nidum, Platani folium. Nouit enim Noctuæ Platanum omni morte eſſe terribiliorem.

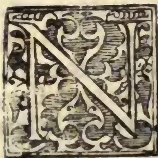
QVOD MENS PRINCIPIS, CONSILII expers: immanis fiat, & efferata. IV.

QVEMADMODVM in dolorum facibus, & morbi periculis, non noua à medico, ſed ſalutaria geſtit audire infirmus: ita Princeps in curatione ægrotæ reip. non quæ grata, ſed quæ ſalutaria ſunt, ex publicæ ſalutis fundo, haurire velle debet Senatus conſilio. Eo enim ſi deſtituitur, imperiũ ſtatim non ſolum euertit: ſed etiam immanis, & efferatus redditur. Sic enim Nero mentem cùm haberet expertem conſilij: exiſtimauit decere, quicquid ſibi liceret: eoq; furoris, & inſaniæ proceſſit, vt Agrippinam matrem peremerit: Octauiam Coniugem, Pompæa pellice ducta, domo exturbarit: eiq; venas reſtingui vinculis iuſſerit, & per omnes artus ſanguinem mitti, neue pauore ſanguis tardius flueret, feruidi balnei calore necari. Nec ante imperij licentia abuti deſtitit, quàm ipſe ab infeſta multitudine, ad mortem ſit compulſus.

QVOD

QVOD PRINCIPATVS FIRMAMENTUM *sit Consilium.* V.

ON adeò fama, quàm fame videntur ridiculi, qui vocem in quæstum conferunt: nec officium in deliberando, sed spem sequuntur. Est enim consilij obses non quæstus, sed prudentia: non petulantiæ aculeus, & procacitatis: sed lumen aut numen potius iustitiæ, & veritatis. id sapientissimus ille Antistes, vt doceret, dicebat concilium principatus esse baculum, sine quo stare non potest, iacere potest Princeps. Salsè ille quidem. Nemo enim scire cum possit omnia, multorum consilio princeps vtatur oportet. ex tot enim sapientibus, qui per omne æuum floruerunt, nemo adhuc inuentus est, qui se omnia scire profiteretur.

QVOD HOSTIS CONSILIO MAGIS *superetur, quàm viribus.* VI.

RÆSTAT virtutum omnium ille Antistes, totius Græciæ sapientissimo Hippocrati. hic enim desperatis vetuit adhibere medicinam: ille vero desperatos etiam excitat concilio, & iacentes à desperatione in spem reuocat. ars quippè medendi, valitudinis solum: consilium verò non solum ægrotæ, sed etiam exanimatæ reipu. est medicina. consueuit itaq; dicere vbi res arderet bello, pluris imperatoris in armis esse consilium, quàm impressionem vniuersi exercitus, & impetum. docuit id aliquando suo consilio Fabius Maximus, qui ab vniuersa Italia, Corona Graminea est donatus, quoniam non repugnando, sed cauendo, Romanis restituerat rem.

QVOD

QVOD OMNI VALLO ADVERSVS vim hostium firmius sit consilium. VII.

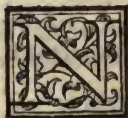
INTERROGANTI cuidam quo genere armorum, hostium vis maximè posset reparari: vmbone dixit Palladis: quo qui tegitur, nullo modo lædi pot. Quare res bellica, sine consilij prudentia, nec vtilitatem, nec laudem habet. docet id, in Pyrrho infaustus rerum euentus. hic quippe Epirolarum Rex, rerum successu elatus, contra Antigonum Macedonum regem, nulla lacessitus iniuria, arma accepit, vi & potentia fretus: Antigonus verò nullo ab exercitu firmus, consilio vtens pro armis, Pyrrhi exercitũ cunctando sæpe illusit: ac demum spem eius omnem in contemptum adduxit, & desperationem. hùc accedit & Plopidas Thebanus, & M. Marcellus, qui ambo vi potius, quàm consilio freti, turpiter magis, quàm fortiter in bello ceciderunt.

QVOD MALVM CONSILIVM consultori sit peßimum. VIII.

QVIA in eo deliberandum est diu, quod semel est statuendum: nihil est renitentius consilio, quàm præpropera festinatio. Non enim consilium celeritate, sed prudentia est depascendum, qua reguntur vniuersa. Quoniam autem eò pertinet omnis consilij deliberatio, vt aut depellatur malum, aut accersatur, quod est bonum, dicebat eum, qui in alterutro erraret, nemini ferè peius, quàm sibi officere. Non adeo debet igitur vir prudens, suis bonis inter deliberandum delectari, quàm alienis malis laborare, cauereq; ne alteri male consulat. Nam quæ mala in alios exeunt, grauiora in auctorem redeunt. docuit

cuit id olim Perillus Atheniensis, faber ingenio præstans, qui Phalaridi Tyranno Taurum ex ære fabricauit, in quo reus clauderetur, ac subiecto igne, mugitum bouis ederet: cuius muneris nomine, cùm amplissimum à Tyranno expectaret munus, eò quòd nouis semper tormentis excogitatis oblectabatur: primus in Taurum iniectus, suppositisq; ignibus, suæ artis experimentum præbuit. Quare celebris, & peruagata est Hesiodi hæc sententia. βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. hoc est consilium malum, consultori pessimum.

QVOD PRINCIPIS CONSILIVM *probandum sit magis, quàm inuestigandum.* IX.

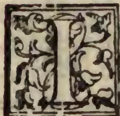
NIHIL aiebat esse in bono consilio, luce peius: itaq; paucorum fidei est cõmittendum, quod cupis latere. Nam, vt testatur Chilo Lacedæmonius, qui vnus ex septem Græciæ sapientibus habitus est, nihil est difficilius, quàm secreta silentio tegere. In hoc vitio, cùm non parum sit turpitudinis, multum etiam sæpe periculi, Philippides Comicus Poeta, interpellatus à Lysimacho rege, vt aliquid peteret, nihil respondit, ò rex aliud à te peto, nisi vt nunquam recunditi tui consilij me facias conscium. norat enim vir ille prudens, id quod haberet cum alijs commune, non esse in sua manu, vt diu posset latere.

QVOD DARE PRINCIPI CONSI-lium res sit periculosa. X.

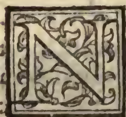

TSI Consilij vtilitatem, poetæ satis vna Promethei celebrant fabula, dicebat tamen nihil esse periculosius, quàm Principi consilium dare. Nam in consilio, bonorum quæ afferuntur vtilitas, est Principis: Si quid verò res mali attulerit, id omne in auctorem consilij incurrit. interroganti igitur quid tutum esset viro liberè agenti cum Principe: obsequium dixit: deinde quid periculosum: consilium ait. vbi enim res malè cedit, ibi consilij auctor pessimè habetur. Quare vt est apud Plautum, plus oportet scire subditum, quàm loqui. Hoc ipsa Promethei fabula. Nam quamquàm interpretationem habet multi consilij, isq; ignem mortalibus, qui obsoniorũ omnium est suauissimus, impertiuit mortalibus, quoq; detracto, nec metalla, nec artes haberemus illiberales: is tamen præmij loco in monte Caucaso, grauiter affectus, & afflictus censetur sic lacerari à vulture, vt nec cum lætitia mori, nec viuerè possit sine atrocissimo dolore.

QVOD NIHIL SIT NEQ; DIFFICILIS quàm deliberanti capere, neq; facilius quàm alteri consilium dare. XI.

NQVIEBAT neminem esse, qui se non mallet esse Vlyssem, quàm Cyclopem. nec falsò, maiores enim sunt consilij vires, quàm corporis. homo pusillus, ingentes Elephantes, per Syluas capit, frenat equos, subiugat boues aratris: volucres deijcit arudinibus: ac deniq; in imo maris, quæ submista sunt retibus

extrahit. verum in tanto bono, hoc est incommodi: quod omnes in re aliena consilio videntur abundare: in propria nemo non egere. dare enim consilium est cuiusuis: capere sapientis tantum. Thales igitur interrogatus quid esset homini facile, ἄλλῳ ὑποτίθεσθαι, hoc est alteri consilium dare. Nullum est grandius argumentum stultitiæ, quàm eius, qui cùm sua ignoret, aliena cogitet sapere.

QVOD PRÆCLARIOR SIT, QVÆ consilio, quàm quæ viribus paratur victoria. XII.

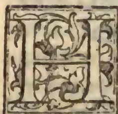
NON instituta, sed inueterata est, in ALDOBRANDINO, consilij gloria. aiebat non esse turpe, Imperatorem à viro sapiente superari: sapientem verò vinci ab Imperatore tam gloriosum esse imperatori, vt nomen vinceret imperatoris magnitudine gloriæ. Nihil, in bello, priscis hominibus antiquius fuit consilio. Non enim superi ijs, in armorum conflictu, sunt auxilio, qui se inconsulto mittunt in periculum. Nihil enim neq; Mithridati memoria: neq; Themistocli prudentia: neq; Aristidi Iustitia, nec deniq; Heraclito ingenium, qui sine præceptore sapientissimus euasint, sine consilij deliberatione profuisset. Quare omnis fere antiquitas consilio plus, quàm vel arti, vel robori, vel vlli demum virtuti tribuit. Itaq; lacones si quando stratagemate, id est Callido consilio superassent hostem; Marti bouem immolabant: sin aperto prælio, Gallum gallinaceum. Hoc pacto commonebant belli duces, vt magis consilio, aduersus hostes, quàm ferro digladiarentur.

QVOD

QVOD QVI VIRIBVS SIT SVPE-rior, facile vincatur, si consilio sit inferior. . . . XIII.

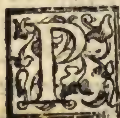

OLITVS est dicere non esse roboris, & virium, in bello: sed consilij, periculis consulere: vincere iccircò eum, non qui viribus, sed qui cõsilio plus potest. loquitur id ratio: probat Maior Cyrus sui Testimonio. Cùm enim in exercitus robore, & militum multitudine hosti concederet, is trans Araxen fluuium Castra quasi timidus posuit, Massagetisq; in se irruentibus reliquit diripienda: illos mox cibo potuq; graues, ac sumno deditos nocte intempesta adortus, cum suo rege trucidauit. facile quippe est struere insidias, cauere difficile.

QVOD EI, CVI NON DEEST consilium, amicus adsit Deus. XIV.

OC interest in bello, inter pecuniam, & consilium, quod illa potentiori cedit: hoc imperat: quod illa eripi, & surripi potest: hoc non potest. aiebat igitur, quia Deo amicũ est consilium, eos, qui olim consilio floruerunt, nõ vt Heroes improbitati imperasse: sed vt diuinos homines. Arti quippe, & prudentiæ non solum cedunt mores peruersi: sed etiã, in armis iratorum fax, & furia. Nullus hostium sæpius vicit Romanos, quàm Annibal Barchinus: at astu, & consilio potius, quàm ferro. arte ad Trebium vicit: arte ad Trasimenũ, & Cannas, & ipse magna quidẽ arte à Fabio interclusus, maiore aliquanto, per Cassinatem saltum, Romano milite illuso, euasit. Ludibrium dici põt, ꝙ bobus sarmentis ad cornua inc r sis, in aduersum mõtem ab

hoste obscura nocte adactis, Romanus Miles noua specie territus, præsidio abscesserit.

QVOD CONSILIVM NON FRAVDEM sed fraudis pariat medicinam. XV.

RÆCLARA est in summo eo Antistite, consilij laus, qui semper Deum, vix vnquàm hominem, in rebus tractandis secutus est consiliarium. Quare in præstigijs vitandis, consueuit dicere, consilium non esse fraudis artificium: sed medicamentum. ita M. Brutus imperator, cum Lycios trans Xanthum amnem compulsos vrbe exclusisset, indicio comperit supter aquam nando eos vrbem repetere: tetendit itaq; occultè retia, cum tintinabulis supernè appositis, quo indicio, incidisse hostes in retia significaretur. multi per hunc modum capti sunt: cæteri à simili conatu deterriti, extorres esse maluerunt.

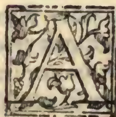
QVOD NECESSITAS IN CONSILII Deliberatione, plurimum habeat auctoritatis. XVI.

EC tarda, nec parum efficax est, ad consilium capiendum, vrgens necessitas. Hęc enim æquè statim & fidem, & motum facit. Solet igitur dicere vim omnē suadendi vna vinci necessitudine. Non solum enim aduersus necessitudinem, raucescit ars dicendi: sed etiá omnis flaccescit periculi metus. Testis, inter Romanos, est C. Marius. Nam cùm rei summa, in aperto sita esset discrimine, sic castra posuit, vt militi antè non liceret aquari, quàm cum hoste congrederetur. Quare exercitus cum videret, aut in acerbitate sitis, sibi esse contabescendum: aut extremum rei tentan-

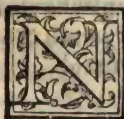
tentandum, imperatore etiam tacente facta est militibus fides esse pugnandum: & ita vt moræ impatientes, congressum cùm hoste non petere, sed extorquere ab imperatore velle viderentur. Res erat Mario aduersus Teutones, & Ambromes: is autem Imperator ad Sicietes milites conuersus cruore, inquit, à nobis potus hodie emendus est, aut vestro, aut hostili, digitum ad flumen intendens. Quare æque ad pugnam, & vndam simul felici euentu illos duxit. Nam satis, & hostilis sanguinis, & fluuialis aquæ ad sacietatem, Victor Romanus militibus suppeditauit.

QVOD CONSILII SIT IN LOCO, aurum non capere, sed profundere. XVII.

IEBAT sapientis esse auidos præcio emere; ita Mithridates Rex Ponti magno prælio à Lucullo victus, cum acie egressus, ita fugeret, vt hostem haberet vestigio hæredem: multum auri onus sequentibus obiecit: cæterum dum Romanus prædæ cupidus aurum diripit, maiorem prædam è manibus labi passus est.

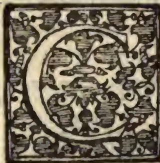
QVOD RES SIT FORMIDOLOSA, praui hominis consilium. XVIII.

IHIL magis danti consilium, fidem derogat, quàm ipsa ingenij, aut morum deprauatio. in literis igitur non obstrepentium gregibus, sed vni Phœbo credimus. is verò solet dicere non solum imperitos: Sed etiam imperitorum consilia esse fugienda. Siquidem, & Troia fortè adhuc staret, nisi Paris Veneris paruisset consilio: Et Hercules certè miserè

non interijsset, nisi aut Deianira Nessi Centauri consilio fidem habuisset, aut Deianiræ coniugi ipse Hercules. ne igitur dolus, nomen consilij induat, desciscendum est in deliberatione, à vesana veteratorum opinione.

QVOD QVÆ TRIA SVNT BONORVM genera, illa omnia in vno delitescant consilij nomine. XIX.

VM Imperium, apud exteras gentes, culpa potius, quàm errore lapsum, non minori infamia, quàm vulnere iaceat exulceratum: solet dicere nullum esse remedio, in quo consistat, nisi in consilio locum: consilij nomen esse gloriosum, rem verò salutarem. Hæc enim magni est ingenij: non paruæ doctrinæ: summæ verò beneficentiæ, & vtilitatis: illud omnia simul sapit bonorum genera. Dictum enim consilium, siue à consulendo sit, quòd tanquàm res optima, salutarisq; omnium consulat rationibus, ac incommodis: siue à sale dictum sit potius, quòd in eo sal contineatur sapientiæ, quodq; admirabilis est salis vis, & in imperfectis animantibus necandis, & perfectis sanandis: ea est consilij natura, qua accersuntur bona omnia, & exterminantur contraria. Nec à sale solum consilium, sed ēt salarium, quasi sal necessarium est nominatum, & sapientia quasi sapida scientia, est vocata. quod igitur est, & animi, & corporis, & fortunæ bonum, id omne simul in vno consilij nomine, videtur delitescere.

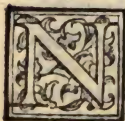
Quòd

QVOD ROBVR IMPERII, IN consilio sit fundatum. XX.

VANTVM quisq; arti studet, & doctrinæ, quæ artis est soboles: tantum consilio est aut idoneus, aut alienus. interroganti igitur quale esset prudentis cõsilium, qualis dixit, fuit Samsonis capillus. Nam quemadmodum ille sine capillo, robur statim simul cum libertate, ac vita, amisit virium: ita imperium sapientis, enudatum consilio, sua ruat mole necesse est. atq; sicuti per capillos purgatur cerebrum: ita per consilium sordes è corpore reip. eluuntur omnes vitiorum. Nam quorsum, quod Samson dum ei fuit capillus, nihil vnquàm potuit perhorrescere? est consilium veluti quædam eorum, quæ metuuntur malorum, medicina.

QVOD REIP. IGNE, ET AQVA magis necessarium sit consilium. XXI.

ON adeò ex Promethei igne homo, vt est in fabulis, vitam est mutuatus: quam apertum vitæ lumen nactus, ex cõsilio. Solitus est igitur dicere in rep. sine igne Promethei frigere omnia. Nã quid est homo, sine igne Promethei, id est sine consilio, nisi hominis tantum adumbratio, hoc est corpus siue lutum, nulla face rationis animatum? acres sunt fabulæ in hæc nostra tempora morsus, & aculei: quæ magna consilij laborant penuria. Quemadmodum non potest ignis, neq; humidus, neq; frigidus reddi, neq; vt cætera elementa putrefieri: ita non consilium rebus, sed res vniuersæ subijciuntur consilio.

silio. Sursum tendit ignis, consilium nescit iacere: sordes Deniq; ignis purgat vniuersas: consilium item, omnes labes abstergit vitiorum, nec vllo crimine pollui potest, & commaculari, si modo vim retineat consilij.

QVOD MILES FIRMVS SIT, NON *qui ferro: sed qui consilio sit armatus.* XXII.

VM essent Imperatori imbecillo, cum Hoste robustissimo manus confligendæ, interrogatus quomodo Imperator cum hoste se deberet gerere, vt Leopardus, respondit, cum Leone. Annuebat arti, & consilio fidendum esse plus: quam hostium vim, & crudelitatem esse timendum. Capitale enim est inter vtramq, bestiam odium: verum Leopardus impar viribus, vbi cum Leone est congressurus, cuniculum agit, cuius vtrinq; ad ingrediendum, & egrediendum latum sit orificium: in medio autem tam augustus sit transitus, vt vix ipse euadat: Leo verò ne vix quidem. Simulata igitur in congressu fuga, Leo hostem insequens, loci angustijs sic intercipitur, vt neq; progredi, neq; regredi possit. tùm à tergo præsto adest Leopardus, qui Leonem dolo distentum discerpit, & laniat.

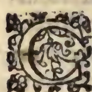
QVOD RES SIT FORMIDOLOSA, *perfidi consilium.* XXIII.

VNQVAM Palamedes, nisi perfido Vlyssis consilio fidem habuisset, lapidibus obrutus fuisset. inquiebant igitur in consilij deliberatione, ab ijs maximè cauendum esse, quorum consilium astutum, & callidum

sit magis, quàm fidele. res festiuo patet Apologo. Equus quondam, aduersus armatum Ceruum, bellum gerens, opem implorabat ab homine: persuadet hic, vt forti sit omnino, eiq; spem ostendit victoriæ, si freni modo patiens sit, & sessoris. admisso igitur vna cum freno homine, auxilij loco in seruitutem pulsus, perenni etiamnum præmitur seruitutis iugo. quorsum? Nihil est in consilij deliberatione, magis quàm ab insidiosa beneuolentia, cauendum.

QVOD MIRA SIT EORVM, QVI rectè Reip. consulant paucitas. XXIV.

VIDAM sciscitanti, quis bonus esset consiliarius: is respondit, cui sit, & Angenora mater, & Harpocrates pater. ex quo notauit eum esse demum bonum consiliarium, in quo ipse reuiuisceret Pythagoras, qui eloquentiæ, & silentij fuit magister: Sapientiæ verò dominus. id Romani olim significare volentes, Bullam in toga prætexta constituebat, veluti quoddam deliberandi monimentum. illa enim cordis effingebatur figura, vt eam gerentes adolescentuli, & se excordes esse, & tum se cordatos fore sentirent, cum in Senatu, communis consilij fierent participes. Non enim Castor, & Pollux magis nautis in turbulento mari, errantibus tranquillitatem nunciant, quàm aut cor consilij Lumen, aut consilium felicitatem adumbrat imperij: quæ non opibus definitur, sed virtutibus.

QVOD

QVOD CEDAT IMPERIVM consilio. XXV.

SI laudatur Antiquitatis diligentia, in inuestiganda eruditione, felicitas in reperienda, nec non ars in declaranda: non possum sapientissimum illum Antistitem non laudare, qui studiosissimus est Antiquitatis. Interroganti igitur quid posset plus imperio, consilium dixit. Hoc ipsum, vt etiam in silentio, asseuerarent veteres, Consum Deum consiliorum constituerunt. hoc enim pacto, docebant omnia à Deo fieri, quæ consilio fierent: imperium vero & obsequium, quia vtrumq; est hominis, cedere iccircò oportere consilio, quod vim & auctoritatem habet non ingenij, sed numinis. Scribit P. Victor Ædem consilij subterraneam fuisse, quasi lucem metuat consilium, nec vsquàm melius adolescat, quàm in recundito. Dictum autem est consilium à Conso Deo, quòd nihil sit neq; consilium, nisi Consi Dei auxilium: neq; consulatus, nisi Consi latus, id est magnus Deus. Ara eius, in Equestribus certaminibus, tantum patebat: reliquum verò tempus latebat. quo satis odorari fas est, Senatus consilium non verbis: sed factis esse aperiendum.

QVOD INFIDVM SIT VENALE Consilium. XXVI.

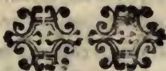
IN ijs fluxa ferè, & dubia est fides, qui aurum anhelant. Interroganti igitur cuius fidele esset consilium, aurum respondit, contemnentis. ita laudatur Fabricius qui à Pyrrho muneribus, & pollicitationibus, nec corrumpi potuit: nec adduci, vt contra dignitatem patriæ, veniret in Regis sententiam.

QVOD CONSILII RATIO HISTORIA veluti quodam pabulo sit depascenda. XXVII.

INTERROGATVS vnde prudens sumeretur consilium: ex memoria dixit, earum rerum, quæ antè fuerunt. Nam de futuris, præteritum tempus, vt ait Plato, nobis exempla suppedicat. Quare Historias tenere, optimum est ad consilium perficiscenti, viaticum.

QVOD TVRPE CONSILIVM consilij nomen amittat. XXVIII.

CONSILIVM veteres Consi Dei, dixerunt esse auxilium, vt docerent id verum demum esse consilium, quod nulla turpitudine esset commaculatum. Itaq; sciscitanti cuidam auaro, quale deberet esse consilium, honestum respõdit, non quæstuosum. Aristides igitur, vbi intellexit Themistoclis consilium de frangendis Lacedæmoniorum opibus, incensa clanculum ad Cytheum eorum classe, dixit perutile quidem esse: sed minimè honestum. Quare id statim ex præscripto publico, tanquàm indignum, fuit inuolutum silentio. Sagacis enim viri, & prouidi laudatur consilium: non veteratoris, & perfidi.

DE INTELLIGENTIA TITVLVS SEXTVS.

T SI pecuniæ nerui, & vires sunt rerum agendarum: robur tamen imperij, non est in pecunijs, quibus sapiens gloriosius ducit non egere, quàm abundare: sed in rerum intelligentia versatur, & doctrinæ sagacitate. Neq; id solum, quia animi egere, miserrima est egestas, sed etiam quia intelligenti earum rerum, quas vulgò suspiciunt, non difficilis est copia. Nam arti, & doctrinæ omnia parent, quæ in bonis, homines censent esse optima. Cum igitur principium, & fundamentum doctrinæ sit ingenium, doctrina virtutis: virtus benè institutæ Reip. nulla laus est imperij, quæ non videtur ex sapientissimorum virorum ingenio proficisci. Quantum autem quis virtuti, quantum doctrinæ, quantum publicæ vtilitati tribuit: tanti (vt ab aliorum infinitate, qui in Antiquissima, & præclarissima BOSSIORVM familia floruerunt, recedam) certè summi, Amplissimi Magistratus Præsidis SIMONIS Bossij ingenium omnibus scientiarum dotibus locupletatum faciat oportet. Sensit vrbs Mediolanum, duobus potissimum temporibus, quanta vis, in eo sit sapientiæ. vno, cùm in summa caritate annonæ, fames, qua mortales necabantur, eius vnius studio est depulsa, quam vniuersi simul ciues poterant augere, non poterant leuare: altero, in ipsa etiam pestilentiæ contagione, quam semper, in ipsa periculi flamma, tanta pietate, tam singulari officio, totq; muneribus oppunauit, vt illam tandem vrbi vniuersæ exitialem, non oppugnasse, sed expugnasse videatur. victori tamen non minimum deinceps remansit

mansit negotij. Nam cùm Agri propter pestilentiam vasti, & deserti, nihil præter famem, & sterilitatem ijs afferrent, qui superstites remansissent: ingruit statim tanta rerum inopia, & egestas, vt nihil Sol vnquam viderit ea vrbe neq; miserius simul, neq; propter opem statim à SIMONE Bossio, quasi de Cœlo allatam, Beatius. Sed quid ego hæc? is ille est, qui non adeo videtur sperare, vel spirare potius, quàm spirando, dare rationes certas, & præcepta rerum agendarum, & vitandarum, quæ habet ordinem, & quasdam in agendo, errare non patientes vias. Quocirca ille à Rege Regum PHILIPPO propter innumeras, singularesq; eius virtutes, ad plurima publici muneris officia ascitus: virtutis plus dignitatibus semper attulit, quàm illi dignitates attulerunt honoris. Magistratus demum ordinarij Præses minimè appetens, nedum petens, factus: in eo munere continenter clementiam seueritate: & seueritatem clementia temperauit: iustitiam vero tanta perpetuò honestauit obseruantia, morumq; grauitate, vt non iurisprudentiæ alumnus videatur esse, sed opifex, & auctor iuris, & iustitiæ. quorsum? Nihil est Imperium administrantis intelligentia, nisi imperij sanitas, consilij lumen, populi robur, & rerum omnium affluentia. Doctrina verò illa diuina, & recundita Cardinalis P. ALDOBRANDINI, ea est cui omnia obtemperant, cum armatura sit rationis, quæ omnia vincit, atq; sibi subijcit. Hæc est quæ, & iusta cognoscere, & vera loqui, & grandia operari docet. Quæ verò de intelligentia fudit Apophtegmata eorum, index hic est.

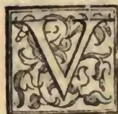
1 *Quòd Respirare sine intelligentia non possit imperium.*
2 *Quòd sinuosa sit ad doctrinam via.*
3 *Quòd Imperium par sit Imperantis doctrinæ.*
4 *Quomodo paretur doctrina.*

Quòd

5 Quòd cum ingenio crescat, & decrescat, eruditio.
6 Quòd fabulæ lumen fundant, ad res omnes, ingenij.
7 Quòd ad Imperandum maximè sit accommodatus, qui plus sapit.
8 Quòd Principis non minus augusta sit sapientum familiaritas: quàm sapientibus principum, gloriosa, & vtilis.
9 Quòd Principes in primis probentur, qui Musarum sunt alumni.
10 Quòd Principis gloria sapientia est depascenda.
11 Quòd Palladis doctrina, Principum sit instructio, & disciplina.
12 Quòd, ea intelligentia maximè probetur Principis, quæ minimè norit otiari.
13 Quòd vir intelligens ex aliorum erroribus addiscat, quid agendum sit.
14 Quòd ad perfectam vitam nemo perueniat, nisi doctrinæ semita.
15 Quòd viri sit eruditi quid res, tempusq; postulet, odorari.
16 Quòd vir doctus quæ sunt diuina, sentit in humanis, & quæ sunt humana, in diuinis.
17 Quòd nulla sit, apud sapientem voluptatis auctoritas.
18 Quòd alijs, alius sit doctrinæ gustus.
19 Quòd periculosius sit Bellum aduersus sapientem, quàm contra exercitum fortem.
20 Quòd Ars procreatrix sit omnium scientiarum.
21 Quòd virtuti literariæ cedat res bellica.
22 Quòd exitum in literis inuenire sit difficile.
23 Quòd arctissima sit cum virtute societas doctrinæ.
24 Quòd res sit laboriosa doctrina.
25 Quòd Doctrinam qui habet, controuersiarum omnium habeat medicinam.
26 Quòd solus sapiens sit diues.
27 Quòd sapiens pater sit patriæ.
28 Quòd Doctrina supremum honoris gradum sibi vendicet.
29 Quòd Nefas sit aduersus viros doctos sæuire.

QVOD

QVOD RESPIRARE SINE INTELligentia non poßit imperium. I.

T. Hominum decus est ingenium: ita ingenij lumen est æqui & iniqui intelligentia, qua vniuersa reguntur. Nam sicuti Abies, quæ arborum omnium est pulcherrima, ramis omnibus truncatis, vix relanguescit, solo autem cacumine resciſſo, statim moritur: ita imperium, etsi patiens est plurimorum incõmodorum; vna tamen rerũ intelligentia sublata, quia non est patiens ignorantiæ, statim intereat oportet. interrogatus igitur vbi bene viueretur, ibi dixit, vbi nõ exulat scientia. Non enim qui spirat, sed qui vera, & falsa intelligit, vitam agit hominis. Itaq; Arist. solitus est dicere, hoc intereſſe inter doctos, & indoctos homines, quod interest inter viuos, & mortuos.

QVOD SINVOSA SIT AD doctrinam via. II.

VIA ex doctrina virtus, ex virtute fœlicitas manat humanæ societatis, qui doctrinam deserunt in imperio, non solum videntur principium, & fundamentum cõmunis salutis deserere: sed etiã vulnerare. Sed multæ sunt in doctrinæ campo, errorum flexiones, & diuerticula. consueuit igitur dicere, curiosos in literis facere intelligendo, vt nihil intelligant. quæ enim adsunt negligunt, quæ remota sunt, & retrusa perquirunt. Sic Thales ab Anicula est irrisus, qui cũ Astra contemplaretur, in Scrobem, cui imminebat incidit: tùm inquit illa, an quę ob oculos habes, nõ videns, quę procul absunt potes videre? nõ minus artis est interdũ pauca quædã dediscere: quàm multa addiscere.

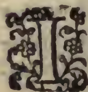
QVOD IMPERIVM PAR SIT Imperantis doctrina. III.

VI gnarus est veri, & falsi, eorum habet cognitionem, quæ sunt, fuerunt, & futura sunt: sed quia fons, & caput veritatis, post Deum immortalem, est sapientia: solet sapientiam rerum omnium mensuram esse dicere, ex quo solus sapiens nouit imperium, in quo sunt omnia, regere. Quare, & Scipio Africanus Pædiam Cyri, de manibus non ponebat: & Carolus Magnus studia bonorum artium summo exarsit Studio. vterq; imperium magna cumulauit felicitate, ille in armis: hic in literis. Nam Parrhisiense Gymnasium, & Papiense, accersitis, vndiq; doctissimis viris instituit.

QVOD DISSERENDO PARETVR Doctrina. IV.

VM Scholaris quidam disputantium refugeret circulos, nec adduci posset, vt cum repugnantibus dissereret, facis addiscendo, inquit, dum refugis disputare, vt nihil addiscas. quæ enim vera est doctrina, digladiandi neruis paratur, & viribus. Ideoq; Minerua ab antiquitate fingebatur armata, quia doctrina nullis, nisi acriter disceptantibus fit præda.

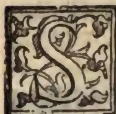
QVOD CVM INGENIO CRESCAT, & decrescat eruditio. V.

NTELLIGENTIA res est, ait, fundo, & fine carens, ex qua tantum hauritur, quanta cuiq; vis, est ingenij. Gordianus igitur Imperator, maiora

Imperij

Imperij præſidia poſuit in literis, quā in armis. illa enim imperant: hæc imperata faciunt. Quare vſq; adeò literarum fuit ſtudioſus, vt pluris fecerit librorū, quàm auri, vel argenti Theſauros. habuit enim in Bibliotheca ſexaginta duo millia librorū.

QVOD FABVLÆ LVMEN FVNDANT, ad res omnes, ingenij. VI.

SICVTI quæ aperta ſunt, atra nocte obſcurantur omnia: ita ſplendore veritatis obſcura illuminantur vniuerſa. interroganti igitur cuidam qua luce, quæ latet imperij felicitas, eſſet inueſtiganda, veritatis reſpondit. Lampas veritatis lucet etiam in fabulis omni ſole clarius. illæ enim tectis verbis grandia: hic aperta luce, leuiſſima quæq; etiam illuminat. Nam vt ſtrabo refert, & Græci ſcriptores ómnes teſtantur, lampades Muſarum, ſunt fabulæ, quibus reſtinctis, obſcuratur ingenij lumen: fuit enim Ars poetica, omnium diſciplinarum antiquiſſima: Hæc olim docuit quæcumq; ad veritatem, hominumq; mores pertinent. proinde vetres, ſolos poetas ſapientes eſſe arbitrabantur. illi enim in erudiendo magis fidem faciebant fabulis: quàm Philoſophi argumentis.

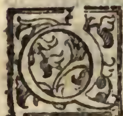
QVOD AD IMPERANDVM MAximè ſit accommodatus, qui plus ſapit. VII.

TANTI literæ apud Ægyptios, ſunt habitæ, vt qui rudis eſſet literarum, vir tantum inter mulieres: mulier verò inter viros haberetur. Quoniam igitur viri eſt, non mulieris imperare mortalibus, interroganti quid Princeps in armis ſibi deberet comparare ſubſidio: rerum re-

ſpondit intelligentiam. Nam Dux, & Imperator doctrinæ expers, quaſi caſſus lumine, cæcus cæcos ducit. id Philippus Macedonum Rex cùm odoraretur, Nato ſibi filio Alexandro, ei felicitatem à magiſtro Ariſt. non à Patre rege auſpicatus eſt, cuius extat Epiſtola hæc. Philippus Ariſt. ſalutem. ſcito filium mihi genitum eſſe: qua de re ingentem Dijs habeo gratiam: non adeo quia natus eſt, quàm quòd Ariſtotelis, à quo poteſt erudiri, natus eſt tempore. ſpero forè, vt edoctus abs te, dignus fiat regno paterno. Vale.

QVOD PRINCIPI NON MINVS *Augusta ſit ſapientum familiaritas, quàm ſapientibus Principum, glorioſa, & vtilis.* VIII.

VEMADMODVM homo, ratione cæteris præſtat animantibus: ita vir doctus eruditione imperitis hominbuis antecellit. Quare ſolitus eſt dicere, Principi non minus glorioſum eſſe eruditorum hominum commertium: quam Principum, erudito viro vtile. Præclarè id loquitur etiã præſens exempli teſtimonium. Archelaus.n. Macedonũ Rex, Euripidis familiaritate vehementer oblectatus eſt: ſed Poeta ab eo rediens, præ maleuolorum inuidia, ab eius canibus eſt laceratus. cuius rei ille dolorem, non ſolum lugubri veſte, ſed etiam crine tonſo: mutiſq; propter tã immane ſcelus, de medio ſublatis, demõſtrauit.

QVOD PRINCIPES IN PRIMIS *probentur, qui Muſarum ſunt alumni.* IX.

VIA arbor non ſua, ſed ſurculi fert poma, inquiebat pluris eſſe principem bene educari, quàm magnificè naſci. vix enim perperam agunt Muſarum amici:

amici: vix non ſapienter alumni. Quare M. Antonius inter Cęſares, ſingulari exarſit literarum ſtudio. diligenter enim admodum ſingulas quaſq; diſciplinas perdidicit, & præcipuè Grammaticen: in qua præceptores latinos habuit Traſium: Aprum: Palæmonem, & Proclum, cui tantum detulit, vt ad conſulatum vſq; prouexerit.

QVOD PRINCIPIS GLORIA, ſapientia eſt depaſcenda. X.

QVEMADMODVM ſine cibo, certus eſt viuentis interitus: ita & ratio ſine rerum intelligentia, & honor, ſine ratione, ſuo quaſi destitutus pabulo, ſtatim interit. Quocirca conſueuit dicere, principis gloriam ſapientia eſſe depaſcendam: duo ad eam, puero Principi addenda eſſe calcaria: vnum inſcitiæ pudorem, alterum doctrinæ decus: quorum in vtroq́, acres ſunt aculei, & ſtimuli. Hi ſunt meo quidem iudicio, in principe Hiſtoriarum lectione, veluti quadam cote, exacuendi. ex ea enim virtutum omnium exempla depromuntur. Non hebetes, fateor, & ſtatuæ, & imagines heroum, ad gloriam habent aculeos: at Hiſtoria habet acerrimos. Nam tanto præſtat imaginibus, & ſtatuis, quantò corpori præcellit animus.

QVOD PALLADIS DOCTRINA Principum ſit inſtructio, & diſciplina. XI.

SCISCITANTI quæ ars, & doctrina eſſet Principis: non quæ ab Ariſtotele, aut Platone, ſed quæ à Pallade reſpondit eſt profecta. ideo enim Pallas

effingitur armata, vt intelligamus ſapienter magis, quàm fortiter eſſe pugnandum. Hac inſtructus C. Cæſar: Scipio & Fabius Maximus, nihil oppugnauit, quod non expugnauit. doctè id in primo Odyſſeæ Homerus. Nam quorſum quòd Iupiter vbi ad Æthiopes diuertit, Phœbum inter epulas ad cytharam canere iubet, Gigantæam victoriam? quia, vt hoc patet argumenti teſtimonio, nullus neq; eſt, neq; eſſe debet principibus iucundior, quàm Phæbi, & Muſarum ſenſus. Nam eorum, & concentu, & conſenſu ad fœlicitatem ducitur virtutum omnium chorus.

QVOD JNTELLIGENTIA EA MAximè probetur Principis, quæ minimè norit otiari. XII.

SEMEN & cauſa felicitatis, in imperio ars eſt, & ſcientia principis. Nam quemadmodum male imperanti infelix eſt obſequium: ita qui imperanti prudenter, obtemperant, felices redduntur, & beati. Sciſcitanti igitur quæ ars laudaretur in Principe: ea dixit, quam, qui poſſidet Sol nuquam videt dormientem. quo reſponſo docuit rerum intelligentiam in Principe parum valere, niſi ſolers ſit, & diligens. Sic Pyrrhus Epirotarum rex laudatur, qui etſi omnes ſuæ ætatis Imperatores virtute, & gloria anteibat, ita tamen ſemper publico incubuit commodo, vt per omnem ætatem ab otio ſemper abhorruerit.

QVOD VIR INTELLIGENS EX aliorum erroribus addiſcat quid agendum ſit. XIII.

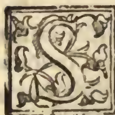
SCISCITANTIBVS aliquando amicis, vbi maximè intelligentes redderentur homines, nullum reſpondit, viro prudenti locum vacare inſtructione, & diſciplina. fundamentum enim, & radices eruditionis, qui prudens eſt, habet altiores ferè in ſtultis, quàm in ſapientibus. Nam, vt placet Xenophonti ſicuti Oeconomicis; & amici proſunt, & inimici, eò quòd illi honeſta amant: hi turpia accuſant: ita qui ſtudioſus eſt, & vigilans, non ſolum ex bonorum exemplis, ſed etiam aliorum erratis fit eruditior.

QVOD AD PERFECTAM VITAM nemo perueniat, niſi doctrinæ ſemita. XIV.

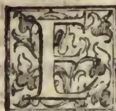
QVEMADMODVM tranſlatũ verbum, & ſignificantius, & illuſtrius eſt proprio, ita per allegoriam, quæ omni iucunditate eſt referta, rerum figuræ, venuſtius, quàm ipſæ res ſpectantur. Quare, vt olim Iſocrates, ita ſapientiſſimus hic Antiſtes dicta, ac reſponſa ſua, artis ſale aſperſit. conſueuit igitur dicere eum demum artem tenere viuendi, qui calleret Homerum. nec falſo. Nam quorſum Homeri, & Ilias, & Odyſſea? illa vitæ, quæ in actione: hæc, quæ in contemplatione conſiſtit, habet figuram: quarum altera mundum cœleſtem: altera elementarem eſt complexa: quorum ex vtroq; quæ perfecta eſt, effloreſcit hominis vita.

QVOD VIRI SIT ERVDITI, QVID res, tempuſq; poſtulet odorari. XV.

OLITVS eſt dicere ſtupidi hominis eſſe, aut ne hominis quidem, quid tempus poſtulet, non ſentire: ſapientis verò tantum, noſce tempori parere. idipſum veteres, vt docerent, Echinum ſapientis fecerunt ſymbolum. Nam ſola hæc animans momenta obſeruat temporum: quæ, quoniam alia, alio ſunt momento, iccirco ſapientis eſt mutare conſilium. illa autem animans duo latibuli extruit orificia, vnum Boreæ, alterum auſtro expoſitum. Borea igitur ſpirante, ei quod eſt expoſitùm occludit, reſerat alterum: & contra Auſtro ingruente, pandit boreale, altero clauſo.

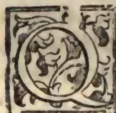
QVOD VIR DOCTVS, QVÆ SVNT diuina ſentit in humanis, & quæ ſunt humana, in diuinis. XVI.

XORBET qui doctrina bene eſt munitus, omnes difficultates. inquiebat non eſſe ſapientem Reip. adminiſtratorem, qui aut cœlum, dum terræ inhiaret, negliget: aut terram deſpiceret, dum cœlo animum intenderet. Nam male conſulit Reip. qui vni parti efficit, vt proſit alteri. cum igitur nihil ſit reſp. niſi veluti quædam hominum ſocietas cum Deo conſtricta: qui bonus eſt reip. adminiſtrator, ex Deo, & homine fœdus inire debet ſummæ beneuolentiæ: atq; res humanas cum diuinis arctiſſimo honeſtatis vinculo conſtringere. Teſtes ſunt Ægyptij. Nam cur Gryphem fecerunt Apollinis Hieroglyphicum? quia certè quidem imperatrix rerum omnium, quæ, &

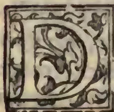
in cœlo, & in terris dominatur, rerum est intelligentia, quam qui habet, Dei lumen ad rerum omnium Imperium habet. Hoc bellè per Gryphem veteres. Hæc enim animans, quia ex Aquilæ ceruice, & Leonis corpore constat, quarum altera sacra est Iouis, alter Herculi: salse videtur vtrumq; ius, quo vniuersum regitur imperium, figurare.

QVOD NVLLA SIT APVD sapientem voluptatis auctoritas. XVII.

VEMADMODVM minus lumen, maiori hebescit lumine: nec splendor vllus est Lychni, in aperto sole: ita in sapientiæ iucunditate, sensus omnis relanguescit voluptatis. solet igitur viros sapientes, non mortales, sed cum Platone, mortiferos nominare, eò quòd quasi mortem ferentes, viuant in mortuo corpore. Hæc quippe, si sapientum auctoritatem consulimus, vis est sapientiæ. Testis est Poetarũ auctoritas. Nam quorsum apud eos Gorgones illæ? volebant sapientiam suo effingere colore. Nam vt qui Gorgones cernebant in lapides vertebantur: ita qui lumen habent sapientiæ, non magis quàm lapides ipsi, irritari videntur vllo voluptatis lenocinio.

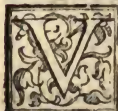
QVOD ALIIS ALIVS SIT Doctrinæ gustus. XVIII.

ICEBAT alium à natura, ad aliam disciplinam esse natum. Nec falso. frustra enim nititur vis agentis, patiente indispositо. hoc sallè veteres. Nam cur mulieres vetabantur olim Herculis sacris interesse? quia cum mulierum callidissima, inter

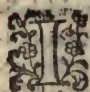
viros ſit frigidiſſima, non eſt ad doctrinam nata: quo fit, vt ei interclusa ſit ad Heroicam gloriam ipſa virtutis ſemita.

QVOD PERICVLOSIVS SIT BELLVM aduerſus ſapientem quàm contra exercitum fortem. XIX.

BERTATIS materiam tollunt: vel anſam potius præbent in dicendo ariditatis, qui ad ſapientiæ commendationem, dicta Heroum non reguſtant. interroganti igitur quodnā omnium difficillimum eſſet bellum. non cui hoſtium obſtat reſpondit, aut naualis, aut terreſtris apparatus: ſed iudicium & ſapientia. ita Philippus Macedonum Rex, negotij plus habuit cum vno Demoſthene, quàm cum vniuerſa Græcia. quid? vetus eſt temporum Auctoritas. Nam cur Hercules vicit Leonem Nemæum? vt hoc argumento cognoſceremus intelligentiā non robori: ſed robur, in conflictu cedere intelligentiæ. Hercules enim Iouis cum ſit filius, ſapientiæ habet interprætationem: Leo autem Beſtiarum Rex, virium, quæ ſenſu, & robore: non conſilio ducuntur. In his veterum commentis forma, atq; vt ita dicam, facies quædam cernitur veritatis.

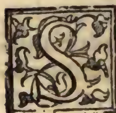
QVOD ARS PROCREATRIX ſit ſcientiarum. XX.

NTERROGANTI quæ breuis, & compendiaria eſſet ad doctrinam via: ea reſpondit, qua ducit ars. eſt enim ſine arte, ad ſcientias proficiſcentibus omnis interclusus aditus. Nō vulgare eſt Antiquitatis teſtimonium. Etenim quorſum, quod Iupiter dicitur Βουλαῖος abſor-

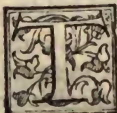
abſorbuiſſe, & poſtea Mineruam è capite peperiſſe? Βουλὴ interpratationem habet artis: Minerua doctrinæ, quorum inter vtramq; hoc intereſſe videtur, quod intereſt inter ſobolem, & parentem. Nam vt ratio artem, ſic ars doctrinam parit: fitq; iccirco, vt ars naturam: doctrina artem imitetur.

QVOD VIRTVTI LITERARIÆ cedat res bellica. XXI.

SCISCITANTI quid omni militum robore eſſet validius, res dixit literaria. grauis certè, & cum exitu doctrinæ reſponſio. Nam ſi antiquitatem velimus reguſtare, cur doctrinæ Dea Pallas eſt vocata? vt cum Pallantem virum procerem, & robuſtiſſimum interfecit, hoc vno vocis teſtimonio intelligamus nullam vim, poſſe reniti doctrinæ. Nihil igitur eſt validius docto viro, qui nunquam minus eſt ſolus, quàm cum eſt ſolus. habet enim eos ſecum omnes, qui ſunt, & qui fuerunt, nec eorum conſilium ſolum, ſed etiam errata adiumento habet.

QVOD EXITVM IN LITERIS inuenire ſit difficile. XXII.

TEMPORVM vetuſtas, ne in commentando cenſeretur hebetior, numquam à commentatione artis, & ingenij eſt feriata. Hac oblectatus, ſolet dicere, literarum ſtudium eſſe ſine exitu. finis enim vnius ſcientiæ: Principum eſt futuræ. hoc ſalſè veteres. Etenim quare Muſæ ab Apolline, in gyrum ſic ducuntur, vt altera, alteram teneat? quia ars artem vehit, doctrina

doctrinam: omnes vero Musæ in hoc vno consentiunt, quòd montes incolunt, & nemora. Viri enim docti solitudine potius gaudent: quàm hominum turba, & consuetudine.

QVOD ARCTISSIMA SIT CVM Virtute societas doctrinæ. XXIII.

SOLET inter doctos virum bonum, & inter bonos viros, doctum in primis probandum esse dicere. eò quòd probitas sine doctrina veluti quædam videatur fatuitas: & doctrina, sine probitate, insania. tanta igitur est vtriusq; virtutis affinitas, vt vna Deo placere vix possit, sine altera. Salse id veteres, qui Nectare, & Ambrosia cibos definiebant Deorum. Nectar enim apud Platonem, virtutis habet significationem: doctrinæ Amrbosia: qua vtraq; diuina voluntas, quasi Deus est depascenda. hoc ipsum loquuntur Musæ. Nam cur natæ censentur esse ex Ioue, & memoria? vt cum cœlestis sit doctrina, nihil minus sit, quàm docti viri curare terrena.

QVOD RES SIT LABORIOSA Doctrina. XXIV.

QVONIAM plurimis difficultatibus circunsepta tenetur omnis doctrina, solet dicecere ignauis, ad doctrinam nullum patere aditum. bellè id suis commentis docuerunt Poëtæ. Nam cur fingunt Palladem natam esse ex patre, sine matre? vt hoc certe commento ostenderent doctrinam non ex voluptate, qua capiuntur mulieres: sed ex plurimo labore, quo viri vitam agunt, nasci.

nasci. Neq; alia de causa Palladi templa, apud Græcos in altissimis erigebantur arcibus, nisi vt docerent scientiam in arduo, & difficili loco esse sitam: nec in vllis, nisi in magnis, & elatis habitare animis. Quod si tamen rei difficultas, cum vtilitatis conferatur magnitudine: multò censebitur vtilior, quàm difficilis. Etenim cur Pallas dicitur oleum inuenisse? non adeo, quia artes omnes oleo, & lucubrationibus ad sapientiam attingendam indigent: quàm quòd sapientia veluti oleum, medicinam habet malorum omnium.

QVOD DOCTRINAM QVI HABET, controuersiarum omnium habeat medicinam. XXV.

INQVIEBAT non esse fortunati, sed docti viri, vbi in discordiæ flammam incidisset: controuersiæ incendium, ac belli faces omnes restinguere. ita enim natura comparatum, est vt imperiti omnes, morem gerant peritioribus. graue, & elegans est antiquitatis testimonium. cur enim Phœbo Cithara, & plectrum ab antiquitate traditur? quia certè quidem docti viri est, absona omnia in imperio, sic in ordinem, & concordiam redigere, vt rationi consonent, & legibus.

QVOD SOLVS SAPIENS SIT Diues. XXVI.

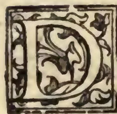

DVM rebus vtimur secundis, nec aduersis affligimur, errata etiam videntur ornamenta ingenij. at quæ vera est laus, illa non in externis: sed in insitis bonis, consistit. Quare diuites dicebat viros esse eos, non qui

bona

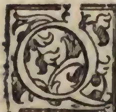
bona possiderent, sed qui essent boni. Etenim cur ab Orpheo Pallas dicitur, mas simul, & fœmina? vt censeatur sapiens, nullius esse indigens: nihilq; esse in humano genere, tam optabile, quod in sapiente viro, videatur desiderari posse.

QVOD SAPIENS PATER sit patriæ. XXVII.

OCTOS viros alio nomine Prometheos vocabat. hoc est hominum opifices, & architectos. Nihil enim est ignis Promethei, vt ait Plato, nisi doctrina: qua remota, ex homine truncus, & addita è trunco redditur homo. Etenim nihil est, ad mortalium mores formandos, neq; gloriosius, neq; admirabilius doctrina. Nam quorsum apud Poetas, qui nullum florem non sequuntur doctrinæ, & ingenij, virga illa, cuius ex altero capite ictum recipientes, in bestias mutabantur Vlyssis Socij: & rursus è belluis, in viros redibant, ex alterius ictu? hæc est doctrinæ vis, & iustitiæ, cuius duo sunt extrema: Supplicium, & præmium: quorum altero homines ad bestias: altero à bestijs ad homines reuocantur, vtroq; enim fit, vt aberrates in viam redeant, ac demum errata instauratione corrigant.

QVOD DOCTRINA SVPRÆMVM, in honore, gradum sibi vendicet. XXVIII.

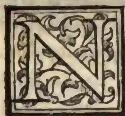

VONIAM singulare bonum est, in doctrina: dicebat doctrinæ nullum honorem, nisi qui sublimis, & elatus est, satis respondere. Nec est quòd quemquàm in dignitate, mordeat hæc responsio. asseuerauit enim id ipsum, graui argumento Alexan-

der

der Macedonum Rex, multis ante ſeculis. Nam poſt Darium prælio victum: ſcrinium in regia præda ex auro, & gemmis fabricatum vbi comperit, veluti quoddam artis, & opulentiæ ſacrarium, ſciſcitantibus amicis ecquis eſſet tam pretioſi operis futurum opus: longè dixit magis præcioſa, in eo incluſa tenebo, Homerumq; in eo clauſit: dignus ipſe, qui talem nanciſceretur, qualem Nactus eſt Æacides, præconem.

QVOD NEFAS SIT, ADVERSVS Viros doctos ſæuire. XXIX.

NON eſt fabula hæc futilis, & inanis, ſed veluti quoddam flabellum veritatis: Vulcanum, quia Mineruę vim inferrè voluit, non ſolum deturbatum eſſe de cœlo, ſed eũ ẽt impietatis ſuæ, per ſingulos gratus claudicando admoueri. Solebat autem dicere Mineruam non ſolum Marte robuſtiorem, ſed etiam omni Venere eſſe amabiliorem. illud multis docuit monimentis: hoc probat etiam Alexander Macedonum Rex. Nam Thebis bello captis, cum vrbis excidio communis omnium ſtrages immineret, ſtatim edixit, vt à Pindari Penatibus, & eius familia, omnis vis bellica abſtineretur. omnia enim bona vna eruditio, dignitate exæquat: quæ non ſolum hominum iura, ſed etiam Dei religionem eſt complexa.

DE MEMORIA TITVLVS SEPTIMVS.

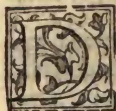

VONIAM omnis rerum disciplina ex memoria constat, non possum quem video plurimarum, maximarumq; scientiarũ cognitione florere, non ei summam memoriæ laudem tribuere. Nec falso id quidem. probat autẽ idipsum sui ordinis decus, & ornamentum grauissimo sui exemplo Admodum Reu D. MATTHIAS Guarguantus Soncinas, Theologus, & Sacrosanctæ Theologiæ interpres præstantissimus. Nam quemadmodum in nulla artium, & scientiarum regione hospes est, & peregrinus: ita etiam eo memoriæ locupletatus est thesauro, vt de re grauissima quaq; possit aptè, distincte & ornate ex tempore dicere. Nec id, quoniam per omnes scientiarum regiones peragrauit: sed quoniam sui, vt est, in oraculo Delphico, habet cognitionem. Nam, cùm homo sit Dei templum: atq; vniuersi domicilium: is demum vnus est, quem nihil subterfugit, qui sui habet cognitionẽ. Cardinalem aũt is ALDOBRANDINVM semper ab ineunte ętate, commendauit ingenij acie, & memoria: altera, quia plura semper intellexit, quã quæ à magistris accepit: altera, quia sic vniuersa, quæ aut didicit, Aut lectitauit retinet, vt animata iam habeatur Bibliotheca, ex quo numquam fuit coniectura difficilis, illum natum esse ad imperandum. Quos enim Deus ad imperium euexit, ij ferè omnes admirabili claruerunt memoria. testis est, vt ab aliorum infinitate recedam, Cyrus Rex: Mithridates: Themistocles, ac deniq; apud Romanos Iulius Cæsar, qui vt scribit Plinius, consueuit eodem tempore legere, dictare, & audire simul. de memoria igitur, quæ ex tanto Antistite colligimus, hæc sunt.

Quòd

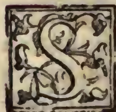
1 *Quod Magistra sit rerum omnium memoria.*
2 *Qualis in addiscente requiratur memoria.*
3 *Quòd nulla sit maiòr, quàm sui memoria.*
4 *Quòd nihil sit ad rem literariam accommodatius memoria.*
5 *Quòd in Principe laudatur potissimum memoria.*

QVOD MAGISTRA SIT RERVM Omnium memoria. I.

VRI est hominis, vel potius vix hominis, in ignorantiæ dedecore, morsus non sentire infamiæ. interrogatus igitur quænam optima esset sapientiæ schola, memoria dixit. Hæc enim non solum magistra, sed etiam mater ab antiquis constituitur Musarum. Quia, vt inquit cœlestis ille, & diuinus Plato, nihil aliud est scire, quàm reminisci. Quare vt scientia virtutum: ita memoria, anima est scientiarum omnium. nihil quippe est doctrina, nisi disciplinæ memoria. Quare vna cùm memoria, cadat simul omnis ars oportet, & doctrina. ingenio ad percipiendum, memoria ad retinendum magis vtimur. ingenij verò acumen cum memoriæ tenacitate, quia fiunt ex contrarijs causis: raro simul inueniuntur. Testis est Bartolus summus I.C. qui singulari fuit ingenio: memoria fluxa, & caduca.

QVALIS IN ADDISCENTE requiratur memoria. II.

ICVTI miser famulatus est, seruientis voluptati: ita infelix est disciplina addiscentis, sine memoria. Sciscitantibus igitur amicis, qualis in addiscente deberet esse memoria, quale respondit in Apol-

in Apollinis ſimulacro olim fuit tricipicium. Vnum enim erat lupi, ad rapacitatem: alterum Leonis, ad tenacitatem; tertium canis, ad fidelitatem. ea enim demum probatur memoriæ vis, quæ ſua rapacitate ſtatim omnia deuorat: & diu firma quadam retinet tenacitate, quæ rapuit: quæq; deniq; vſq; adeo ſit fida, vt minimè fallat ſibi ſidentem.

QVOD NVLLA SIT MAIOR quàm ſui memoria. III.

CVM quendam, de memoria comparanda, multi vrgerent ſolicitudinum aculei, & ſcrupuli, interrogaretq; cuiuſnam maximè probaret memoriam. Non Mithridatis dixit, qui duarum, & viginti gentium linguas percalluit: nō Themiſtoclis, qui recordabatur etiā, quæ nollet: quæ vellet non poſſet obliuiſci: non Cyri Regis, qui nomina cunctorum militum in exercitu tenebat: Non deniq; Senecæ, quæ in prodigium vſq; eò proceſſit, vt duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebat. Sed eius, in primis memoriam dixit ſe probare, qui ſui nunquam caperetur obliuione. Sapienter ille quidem. Nam qui ſui eſt memor, cum homo ſit Μικρόκοσμος, plurium rerum, quàm illi ſimul omnes, videtur recordari.

QVOD NIHIL SIT AD REM LITERariam accomodatius Memoria. IV.

QVONIAM acrius tenentur turpia, quàm honeſta: iccirco illa nunquàm in publicum ſunt admittenda: hæc ſemper inculcanda. ſcholas igitur, virtutis ædes nominabat, quas à iuueni-

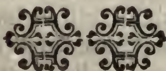
bus

bus frequentari volebat. at interrogatus quem ad literas, vt maximè idoneum, potiſſimum probaret. Laudo inquit Heraclitum, qui tantum valuit ingenio, vt nunquam eguerit præceptore: Democritum amo, qui recundita ſic intellexerit, vt quæ ab alis acciperet, redderet meliora: ſolum Hortenſium facio ad rem literariam, prẹter omnes fuiſſe idoneum. Hic autem, vt refert Cic. tanta fuit memoria, vt quæ ſecum commemoratus eſſet, ea ſine ſcripto verbis ijſdem redderet, quibus agitaſſet.

QVOD IN PRINCIPE LAVDETVR *potiſsimum memoria.* V.

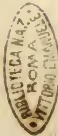
ENENDA eſt imperanti antiquitas, & exemplorum vis. Quare nonnullis ſciſcitantibus, qui optimi eſſent publicę ſocietatis adminiſtratores: qui reſpondit plurimarum ętatum pollent memoria. Hæc enim Reges, ac Principes plurimum commendat, ita ALEXANDER Farneſius, apud Belgas commen datur: qui plurimarum ēt nationum linguas, ex quibus exercitum conflabat, adeo callebat, vt ſingularum oratores palam audiret, & reſponſum ſine interprete, ſuo quibuſq; ſermone ſeorſum redderet.

DE IVSTITIA
TITVLVS OCTAVVS.

VAMVIS ætas longa effluxerint, minimum tamen vixiſſe videtur is, qui parum iuſtè vixerit. Nam ars viuendi, ſola eſt iuſtitia, qua detracta mortales ſpirare tantum videntur, non etiam viuere. Quare ijs qui anhelant viuere, nihil præter iuſtum eſt faciendum. Quæ enim vita eſt humana, non tempore: ſed virtute eſt definienda. Etenim hæc eius operatio eſt, non ſentire cum belluis: non vegetare cũ plantis: ſed recundita intelligere: iuſta operari: & quæ vera ſunt loqui. in quorum anfractu, & gyro virtus omnis tenetur incluſa. Iuſtitiam verò cùm omnium ſit tueri, & defendere: tùm maximè intereſt Principis. quid ita? quia Imperium reddit maximè diuturnum, & pacatum. Etenim iure agere volentibus, non opus eſt armis. Nec apud bonos iudices, magnopere opus eſt diſerto patrono. Nam iuſtitia facile exorat, quod cum difficultate patronus videtur orare. quid? pro iuſtis non eſt orandum: nec pro iniuſtis exorandum. Themiſtocles igitur Simonidi petenti, vt iniuſtam cauſam diceret. Neq; tu inquit, bonus Poeta fueris, ſi præter Muſicæ medulos: neq; ego princeps bonus, ſi contra leges pronunciem. Eam autem laudo in primis iuſtitiam, quam video in GALEATIO Vicecomite Senatore reſidere, hoc eſt quæ habeat ſapientiæ lumen: vim eloquentiæ, & artem imperandi. Sapiens autem debet eſſe, non ſolum iuſtus, Iudex: quia Dei immortalis perſonã induit, quo nihil eſt ſapientius. Nec par eſt, vt qui alios regat, ſit indiſertus. Nam vt præco mutus: ſic eſt magiſter populi ab eloquentia nudus.

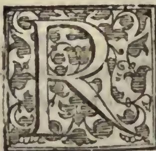

Nec

Nec iustitia tantum, sed etiam ars quædam requiritur iustitiæ administrandæ. Etenim vt mali medici corpora: sic imperiti reip. administratores, concordiæ vincula dissoluunt, atq; iura occidunt. Hæc sunt quæ tanti Senatoris iustitia, & in Senatu Mediolani, & in Ticinensi prætura, continenter spirauit. qui vrbem moribus collapsam, non solum restituit: sed etiam tanta virtute honestauit, vt nihil magis, quàm prætoris pietatem, prudentiam, & integritatem videatur olere. Iustitia quippè, vt docet tantus Antistes, non solum est ars vicendi, sed etiam omnium rerum possidendarum scientia. Hoc autẽ iure quis possidet, quod benè institeq; possidet. Male autem possidet, qui male vtitur. ergo malè vtens rebus, non est rerum proprietarius. Nihil enim est aliud iustitia, quàm non peccare: nihil est autem non peccare, nisi legis præcepta seruare. Quare Iustitia omnis in agendo, & abstinendo consistit, eò quòd honesta præcipiantur, vetantur contraria. Sed venio ad Apophthegmata, quorum series, & numerus hic est,

1 *Quòd fundamentum, ac firmamentum imperij sit iustitia.*
2 *Quòd Ars viuendi sit iustitia.*
3 *Quòd Imperij felicitas manat ex Principis iustitia.*
4 *Quòd iustitiæ decus sit Aequitas.*
5 *Quòd Ars Imperandi sit iustitia.*
6 *Quòd vtilissima virtutum omnium sit Iustitia.*
7 *Quòd nulla Imperij Arx aduersus omnia mala sit firmior, quã iustitia.*
8 *Quòd Iuris scientia in actione magis, quã in cognitione consistit.*
9 *Quòd sola Iustitia nouit malis bene vti.*
10 *Quòd Iustitia æque teneantur Imperantis obsequio, atq; Imperio.*
11 *Quòd Iustitia, ars sit tempestates, & discordias tollendi.*
12 *Quòd Iniquius sit a Iustitia recedere, q̃ nunquã iustitiã attigisse.*
13 *Quòd Iustitia dei magis, quàm hominis sit virtus.*

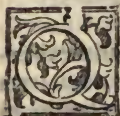
QVOD FVNDAMENTVM, AC Firmamentum Imperij ſit Iuſtitia. I.

RATIONIS auctoritate, & veritatis teſtimonio adductus, ſolitus eſt dicere: neq; iuſtitiam multum, ſine principis auctoritate, & auctoritatem principis, ſine iuſtitia minimum valere. Etenim nihil eſt iuſtitia, ſi fidem modo habemus antiquis, niſi vis, & robur Atlantis, quo mundum, hoc eſt imperij globum ſuis ſuſtentabat humeris. Quare qui princeps dat operam, vt ex æquo, & bono, ſuum quiſq; teneat, omniq; diligentia, & ſtudio

dio curat, vt ciuitas, moribus, industria, facultatibus augeatur, is certe omni administrationis gloria dignus est. Hoc olim qui præstiterunt, quia sapere plus, quàm fert natura hominis videbantur: eos antiquitas Semideos appellabat.

QVOD ARS VIVENDI SIT Iustitia. II.

VI vir iustus est, nunquàm nisi alienissimo reip. tempore moritur. Nam eius vita multorum est instructio, & disciplina. Verùm cùm alij, aliò intenti viuant, interroganti cuidam quomodo omnibus esset viuendum. iustè respondit. Sola enim iustitia, ars est & viuendi, & vincendi. laudatur itaq; Camillus dictator Romanus, pro remisso pedagogo virgis, ab ijs pueris cæso, quos secum transfuga, in castra hostium duxerat. Et iure laudatur. Nam Phalarios, quos vi expugnare non poterat, iustitia & clementia postquàm instruxit, nullo deinceps negotio, in suam ditionem accepit. fit enim pugna ad propugnandam, non euertendam iustitiam.

QVOD IMPERII FELICITAS manat ex Principis Iustitia. III.

CVLEATVS sermo, si sale modo aspersus sit ingenij, magis oblectat, quàm mordet. Cum igitur Gallorum proceres, nescio quam auram aucuparentur gloriæ, ex Regni amplitudine: atq; iccircò interrogarent, quodnam regnum maximè laudaret, iusti respondit Regis. Aculeus hic plenus ingenij, & amoris, neminem adeo oblectauit, quàm quem momordit. atq; cùm animatum ius sit Rex, & iustitia spirans, publicæ fœlicitatis

fons, & caput bonorum omniumpariter sit oportet. Nam, vt Academici veteres, & Peripatetici affirmant alienum bonum est iustitia. Iustus igitur Princeps priuata commoda publicæ vtilitati habet postposita: mauultq; populi salutem sine vita, quàm vitam siue eius salute.

QVOD JVSTITIÆ DECVS SIT Æquitas Principis. IV.

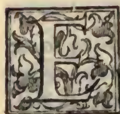
DICEBAT iustitiam eam facile iniuriæ exulcerari vulnere, quæ à Principe nulla adiumenta caperet æquitatis. Nam vt ait Ennius summum ius, summa est iniuria. Quocirca Princeps qui æquitate nititur, quia; in Iudicijs, æquitas principis amabilior est iure, leges non dirimit, sed singulari commendat pietati, & beneuolentiæ.

QVOD ARS IMPERANDI est Iustitia. V.

QVIA Reip. splendorem nullis maculis potest aspergere, qui iustè imperat, artem omnem imperandi, vna definiebat iustitia, quod ipsum quasi Asseuerans Democritus, consueuit dicere duo esse in sinu iustitiæ numina, quæ cuncta gubernarent, præmium scilicet, & pœnam. Nec falso; Nam duabus his rebus, vt fert vetus Solonis sententia, resp. omnis sustinetur.

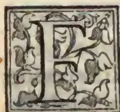
QVOD

QVOD VTILISSIMA VIRTVTVM omnium sit Iustitia. VI.

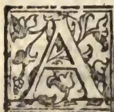
ST publicæ vtilitatis alumna iustitia, cuius nisi succus, & sanguis vigeat in imperio: adulterinus color est imperij, pigmentis collustratus. Sciscitanti igitur, quis iustè clauum teneret imperij: qui nemini respondit, nocet: prodest verò omnibus. grauis verò sententia; qua quod vulgus Philosophorum inculcat, retunditur, qui solam iustitiam, inter omnes virtutes, asserunt esse alienum bonum. Nam iustitiæ nomine continetur ius etiam naturale, quo cautum est, vt quisq; sibi melius, quàm alteri cupiat esse.

QVOD NVLLA IMPERII ARX, aduersus omnia mala, sit firmior quàm Iustitia. VII.

ACES malorum omnium vincit iucunditate bonitatis, Iustitia. Itaq; felix est ea ciuitas, quæ in officina, conflata est Iustitiæ. Interroganti igitur cuidam, quæ mænia essent munitissima Imperij: quorum ait ex claustris vis omnis pellitur, & iniuria: at quæ illa essent, cum interrogaretur, iura esse dixit. quo responso impetum omnem armorum, rei literariæ voluit succumbere. Nec temerè. Testes sunt inclitæ illæ Lycurgi leges: quibus quamdiu obtemperarunt Spartani, maximi omniũ Græcorum extiterunt: vbi verò eas abrogari permiserunt: statim eorum corruit imperium: omniq; libertate enudati, ijs paruerunt, quibus ante Imperarant.

QVOD JVRIS SCIENTIA IN Actione magis, quàm in cognitione consistat. VIII.

RIDA est, & spinosa iustitiæ disciplina, quæ verbis funditur à Principe, sine testimonio vitæ. Itaq; interrogantibus amicis, quem inter Principes, maxime iustum esse existimaret principem: eum dixit, qui potius vitæ exemplo populum, quàm vocis testimonio instrueret. Populus enim ad sui disciplinam, acrem habet sensum oculorum: aurium hebetem. Quare optimè, vt testatur Diodorus Siculus, se gubernare putabant Ægyptiaci Reges, si parendo legibus, populum potius excitarent sua virtute, quàm legum auctoritate.

QVOD SOLA JVSTITIA NOVIT malis bene vti. IX.

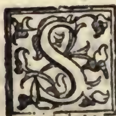

NQVIEBAT non rumoris aura afflatum esse, sed sapientissimorum iudicio inculcatú, bonas leges, ex malis ortas esse moribus: vt hoc puto, te statum apud omnes relinqueret, nihil tam tetrum esse, & immane, ex quo aliquid fas non esset haurire commodi. apertè ille: occultè idipsum, sed salse Anacharsis. Nam quorsum, quòd diceret leges Aranearum telis esse simillimas? habet res non minimum ingenij: Plurimum doctrinæ. Nam sicuti illæ texuntur telæ, ex veneno Aranearum: quæ tamen medicinam habent veneni: ita lex, etsi ex hominum peccato originem trahit, remedium tamen parit peccati.

QVOD IVSTITIA ÆQVE TENEATVR Imperantis obsequio, atq; imperio. X.

NTERROGANTI quis, inter principes, maximè iustus esset: qui respondit, nullas leges populo præscribit, quibus ipse parere recusarit. Sic Lycurgus nihil alijs edixit, quod non ante ipse seruarit. Hinc æquissimum illud Romani Prætoris edictum. Quod quisq; ius in alterum statuerit, ipse eodem quoq; iure vtatur. quorsum? Hic demum nouit alijs imperare; non qui codicem deuorauit, sed qui Epicteti Philosophi dicto parere didicit. Hic enim duobus his verbis, leges omnes fere clausit. ἀνέχου, καὶ ἀπέχου hoc est, sustine, & abstine.

QVOD IVSTITIA ARS SIT Tempestates, & discordias Tollendi. XI.

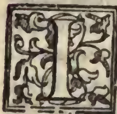
OLITVS est dicere vnam esse, in controuersiarum procellis, & tempestatibus, discordiarum medicinam, iustitiam. Nam vt morbi incolumitas: sic iniuriæ iustitia, summum est remedium, & medicina. Hoc Poetarum fabulæ, præclaris lineamentis, nec inanibus verborum floribus. Etenim cur Æolus fingitur apud eos, imperare ventis? vt hoc certe significarent, virum iustum in tractando imperij clauo, nullis perturbationum tempestatibus cedere, sed imperare. est enim iustitia Æoli ars, & scientia, quam qui habet, non solum, in aduersa tempestate nouit nauigare, sed etiam enauigare.

QVOD INIQVIVS SIT A IVSTITIA recedere, quàm nunquàm Iuſtitiam attigiſſe. XII.

VONIAM qui liqueſcunt voluptate, fluuntq; mollitia, difficile poſſunt, vbi in viam redierint, iter inſiſtere iuſtitiæ: dicebat grauius eos, qui à via deflectunt, quàm qui illam nunquàm attigerunt peccare. Vetus eſt Magorum Ænigma: non aſpiciendum eſſe retro. hoc ipſum ſapit Pythagoræ prouerbium. per eandem viam, ne reuertitor. quorſum? non eſt flagitioſis, poſtquam reſipuerint, redeundum ad vomitum. Nam vt grauius ægrotant, qui de integro in morbum incidunt: quàm qui eò nunquàm ſunt liberati: ita qui ad virtutem acceſſerunt, periculoſius illam deſerunt, quàm qui eam nunquàm attigerunt. Hùc pertinet Orphei fabula: qui retro reſpiciens, non ſolum Euridicen iterum amiſit: ſed etiam ſpem recuperandi.

QVOD JVSTITIA DEI MAGIS, quàm hominis ſit virtus. XIII.

S eſt ſapientiſſimus ille Antiſtes, qui ſatietatem aurium vincit ſuauitate orationis: ſuauitatem magnitudine vtilitatis. ſolet igitur, ne longè abeam, Iuſtitiam Dei immortalis, bonorum diſciplinam eſſe dicere. quod ipſa antiquitas maximè videtur comprobare. Nam cur Ioui Templa olim erigebantur tecto perforato? vt hoc ipſum docerent veteres: virtutem Iouis hoc eſt Iuſtitiam, nō à mortalibus, ſed de cœlo eſſe petendam. eſt igitur Iuſtitia virtutum omnium regina: Cæteræ verò virtutes

tutes

tutes iustitiæ comites, & pedissequæ: quarum corona cincta tenetur, & stipata. nihil ab antiquis recedo. quorsum enim solis Ædes, apud Romanos rotunda, nisi quod circulari virtute hoc est omnium corona tenetur circumsepta? Hæc Regibus dignitatem: infimis gratiam parit: nec solum ansam supplicibus porrigit orandi, sed etiam necessitatem exorandi.

QVOD IVSTITIA MENTEM: voluntatem, & conatus hominum perficiat. XIV.

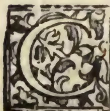
IVSTITIAM dicebat iccircò Prudentiæ: Temperantiæ, & Fortitudini anteponendam: quòd prima mentem: alteram appetitum: vltima conatus: iustitia verò hæc omnia simul perficiat. Nec debilis, aut fluxa est ratio. Nam cur Plato, in Dialogo vndecimo de legibus affermauit, à tribus dijs prodire artes imperij omnes, id est à Vulcano, Pallade, & Marte? quia Hæc est iustitiæ trinitas, quæ Ioui semper assistit. Pallas enim scientiæ: Vulcanus voluntatis, Mars potentiæ habet interpratationem: quarum si desideratur aliqua, nihil est, quod iustum, in dictis factisq; possit probari. Pallas quippe ducis: Mars Artificis: Vulcanus ministri, in humana ratione personam induit: quorum omniũ instructio, & disciplina vna est iustitia.

QVOD IVSTI SIT IVDICIS ALIIS non alios consulere. XV.

QVI nouit veterum Historias, aut fabulas, nouit item dubitationum scrupulos, ex mortalium animis omnino abstergere. Dubitanti quales esse deberent Iudices

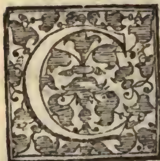
dices, Dixit prauos eos eſſe iudices, qui iuſtitiam ſenſu definirent aurium. Lutulentum quippè eſt, quod in eius ſenſus ſordibus volutatur iudicium. Teſtes ſunt Cretenſes, apud quos Iudicis effingebatur ſimulacrum, auribus deſtitutum. quid ita? quia, cùm aures ſint diſciplinæ ſatellites, hoc monimento docebant, non eſſe iudicis, ab alijs diſciplinam haurire iudicandi: ſed pleno ore firmamentum fundere iudicij.

QVOD NIHIL NEQ. DEO, NEQ. Hominibus gratius ſit Iuſtitia. XVI.

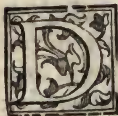
CVM de multis, ac varijs imperandi adminiculis oratio incidiſſet, dixit aridam, & ſpinoſam omnem eſſe, ſine iure reip. adminiſtrationem: ſine iuſtitia, infauſtam & infelicem. Nam cùm hoc inoleuit malum, vt quæ Deo placeant, ea ferè diſpliceant hominibus: & contra nihil gratum ſit hominum generi, quod non graue, & acerbum ſit Deo immortali: ſola iuſtitia Deo ſimul placet, & hominibus. Quare Iuſtitia lux eſt orbis terrarum, arx omnium gentium: atq; Dei immortalis ornamentum. Etenim cur Themis Dea, vt in Theogonia ait Heſiodus, Iouis coniuux eſſe cenſetur? Themis, fas ſiue iuſtitia interpretatur, ab Orpheo οὐρανόπαις, eſt cognominata. hoc eſt cœli filia. ex ea natæ ſunt in primis Æquitas, lex, & pax. θέμις autem apud Græcos fas ſignificat. Hac à Superis iudicantur homines: Hac ab ipſis hominibus ſoluuntur rerum ciuilium fora.

QVOD IVSTVS IVDEX IMPROBOS non damnat sine dolore. XVII.

VIDAM interdum interroganti, quid iudici in re capitali, & litigiosa maximè esset molestum, non aculei respondit, rabularum aut offensionis suspicio: sed homo cùm sit, hominem perdere. Quia enim dolet, inuitus iudicat: & quia iudex constituitur iustitiæ causa: non iustitia gratia iudicis, lubens item iudicat. Nam commiserationis fundamentum simul, & vindictæ vna est iustitia. quæ enim naturalis est iustitia, ad commiserationem: quæ verò est legalis, ad vindictam magis exacuit iudicem. id bellè in Symbolis, Crocodili imago, cum verbis plorat, & deuorat. Etenim neq; vt clemens potest non dolenter neq; vt iudex non lubens, aduersus reum capitis, ius dicere.

QVOD NVLLA EST AVRIVM; plurima oculorum apud Iudicem auctoritas. XVIII.

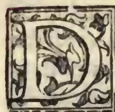

OCTRINA iuris, & iustitiæ exacuitur sapientiæ subtilitate, & ingenij. Cùm rabularum turba aliquando obstreperet iudici, dixit sensum aurium in iudice hebescere: vigere autem in primis oculorum. non vulgaris est, apud Græcos auctoritas. Nam cur Iouis statua spectabatur in area subdiali, ad quam Priamus aufugit, in Troiæ excidio, quæ esset sine auribus, haberetq; in fronte oculos tres? vt cùm censeatur Iupiter esse exemplar iuris, & iustitiæ, atq, supremus iudex, admonerentur mortales, non esse iudicis obloquentium calumnijs aures:

sed

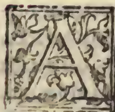
ſed oculos legibus habere apertos: quæ numerantur tres intueri, & examinare, quarum vnam eſt ab ipſo rerum Imperare Deo, Diuina: altera ab ipſa rerum procreatrice, naturalis: tertia à Principe, qui obſes eſt iuſtitiæ ſimul, & æquitatis, ciuilis.

QVOD QVALIS SIT IVDEX tale ſit Iudicium. XIX.

DICEBAT facile eſſe ſine iuris prudentia, ius peruertere: dicere difficile. eò quod iudicare hoc eſt ius dicere, nemo poteſt ſine iuris cognitione. Quæ igitur adſunt, in rudi iudice inſcitiæ maculæ, illæ non ſunt ſine iuſtitiæ vulnere. Nota, nec inelegans eſt fabula. Nam quorſum, quòd cùm Phæbus, & Pan carmine certarent, Midas iudex inter vtrumq; electus, ſententiam contra Phæbum tulit? vt certè hoc intelligamus, aut etiam fateamur, eum qui male intelligit, non poſſe in iure dicendo, bene ſentire. Quare quod veteri fertur prouerbio, Midas aſininas aures habet: id plane ad ſtolidos omnes pertinet Iudices.

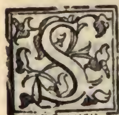
QVOD SOLVS VIR IVSTVS NOVIT Suſtinere, & abſtinere. XX.

ARCTA, & aſtricta in iuſtitiæ diſciplina, ſunt virtutum omnium præcepta. Quare eum inquiebat omni flagitio vitam polluere, & dedecore maculare, qui iuſtitiam non coleret. Teſtes ſunt veteres illi doctrinæ, & ingenij patres. Nam cur ab ijs Nemeſis iuſtitiæ Dea conſtituebatur, cuius expreſſa imago ſpectabatur, altera manuum Equi frenum: altera cubitatem menſu-

menſuram tenens? quia non vna eſt, ſed omnis virtus, iuſtitia. Hæc quippe frenum inijcit cupiditati, atq; menſuram parti adhibet iraſcibili, quam pariter in dictis, factiſq; rationi conſentaneam tenet.

QVOD SEMPER ADDERE, NVNquàm demere ſoleat iuſtitia. XXI.

OLITVS eſt dicere nullam, in foro peſtem iuſtitiæ eſſe capitaliorem, quàm venale iudicium. Non poteſt enim ea reſp. eſſe ſalua, in qua fas eſt nundinari ius. Itaq; apud Thebanos ſpectabatur Iudicis ſtatua ſine manibus. Ante enim capere non debet iudex, quàm velit capi. Præclarum eſt in M. Curio iuſtitiæ lumen, qui contra ius neq; capere, neq; capi potuit. Legatos igitur Samnitum cum ſuis pecunijs remiſit, inquiens malle ſe dominari aurum habentibus, quàm auro abundare.

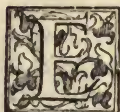
QVOD CONSTANS SIT Iuſtitia. XXII.

NTERROGANTI quid in omni rerum viciſſitudine, conſtans eſſet potiſſimum, iuſtitia reſpondit. Non Apollinis verũ magis, quàm hoc Antiſtitis fuit reſponſum. quod inconſtans eſt, & non permanens, virtus non eſt: cũ virtus neſciat mutari. In ſacris igitur Ægyptiorum literis, Palma Hieroglyphicum conſtituitur iuſtitiæ. non quia ea planta eſt incorrupta: ſed quia docet, quales ij eſſe debent, qui iuſtitiam adminiſtrant. Nec enim, qui iuſtus eſt, ſpe, aut metu ducitur, ſed officio. itaq; Fabricius, cum Nicias Pyrrhi Epyrotarum Regis medicus,

cus, promisisset se pacta mercede, præministraturum Pyrrho venenum, non solum non deflexit ab æquitate: sed etiam Pyrrhum Hostem literis monuit, vt à domesticis caueret insidijs.

QVOD APVD VIRVM IVSTVM, *nullum sit discrimen personarum.* XXIII.

EST iusti viri vlceribus iustitiæ mederi, atq; tela iniuriarum depellere, sine discrimine. Quare dicere consueuit, à viro iusto parentes etiam ignorari: eò quòd non sanguis, non natura: sed virtus solum, apud eum plurimum habeat ponderis. Hoc sentientes Ægyptij Cupressum fecerunt Hieroglyphicum iustitiæ. Nam Arbor hæc à radice ad fastigium recto surgit stipite, æquales ad summum, ramos æquo ordine & magnitudine habens, & ita, vt alius, alium non excedat: sed pari æqualitate omnes reddens. Hæc autem planta iccircò iuris, & iustitiæ imago constituitur: quia omnes æqualiter iuri, & iustitiæ subijciuntur.

QVOD LEX EADEM VOCE *omnes alloquatur.* XXIV.

VNVS est communis, apud ciues omnes, defensionis mucro, lex scripta. Hæc enim æque, & bonos viros omnes suo patrocinio defendit, & oppugnat improbos. Solet igitur dicere eos legibus derogare, qui legum recusant subijci auctoritati. plena salis est Allegoria. Nam quorsum quòd Gorgones tres vnum tantum habebant oculum, quo per vices vtebantur singulæ? tres sunt ciuitatis ordines, qui omnes vno iure tanquam, vna

rerum omnium vtuntur lampade: Senatus, plebs, & equestris ordo. Nec enim minus lex infimis, quàm summis viris solet fauere. Hanc fundit Principi Deus: mutuatur à Principe Senatus: à Senatu Magistratus: ac deniq; à magistratu vniuersus populus.

QVOD IVSTITIA IN IMPERIO Lumen, aut numen potius habeat fœlicitatis. XXV.

NQVIEBAT in iustitiæ ambitu, & gyro fœlicitatem omnem imperij clausam teneri. Nihil sapiente Principe dignius dici potuerat. Testis est, non ieiuna plebecula: sed tota prope Græcia. Hæc enim tanti fecit iustitiam, vt Aristide Atheniensi superstite, qui prouincias omnes sua complebat iustitia, ætas aurea, ab ea sit vocata: qua Saturno quondam Rege, censebantur omnia mortalibus ex voto cedere. itaq; cum ei summus honor decerneretur: nec gloriosius quicquam inueniri posset iustitia, nunquàm deinceps alio, quàm Iusti appellatus est nomine. Explorata quippè est, in ea virtute felicitas imperij. Nam, vt veteri fertur prouerbio, semper feliciter cadunt Iouis Taxilli.

QVOD NIHIL SIT ÆQVABILIVS Iustitia. XXVI.

LLIS, qui alijs imperarent, eam incudem inquiebat in primis esse tundendam, vt cauerent, ne stateram transcenderent. Etenim ad firmamentum imperij, nihil est accommodatius iustitiæ æquabilitate.

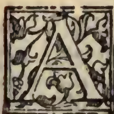
bilitate. Id vt doceret Lycurgus, Spartanum agrum, ita ciuibus suis est partitus, vt ex rep. quasi familiam fraterno studio, & domestico propè amore constituerit. nonnullis igitur mirantibus videtis, inquit, quàm multorum fratrum, qui ex æquo prædia, inter se sunt partiti, sit Laconicus ager.

QVOD POENA MAGIS, QVAM Pretio seruetur Iustitia. XXVII.

NTERROGANTIBVS quibusdam, quid iustitiæ maximè reniteretur, indulgentia dixit. ideo enim iustitia, ab antiquis fingebatur Mucronem, dextra districtum tenens: quia blandimenta ignorat sanguinis, aut familiaritatis. nec vulgaris in eo est Populi Romani auctoritas. Nam cur M.Manlio, qui sæpius in acie stetit pro patria: qui seruauit Capitolium: qui strenuè dimicans aduersa vulnera accepit, vix vlla gratia est relata: grauis contra pęna, propter ambitionis suspicionem, est irrogata? quia acriores sunt iniuriæ, quàm beneficij sensus. itaq; cum supra dignitatem priuati ciuis, aliquid optare crederetur, populi suffragio damnatus est. Hæc enim, in Imperio iustitiæ vis est, vt illum minimè ferat, qui legibus, cùm opus sit, cogi non possit. itaq; etsi inuito iustè non datur beneficium: ei tamen iustè infligitur pœna. illud enim est consilij: hoc autem necessitatis.

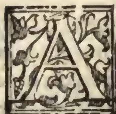
QVOD COLVMNA VIRTVTVM, omnium sit iustitia. XXVIII.

FFINIS culpæ sit is oportet, qui quod res est, in moribus non intelligit. Nam ignorans non culpam solum admittit inscitiæ: sed etiam quia errat, crimen iniuriæ. Quare iustissimus ille Antistes errantes omnes solet, iniustitiæ insimulare nomine. Solus enim iustus constans cùm sit, in ratione: nec ab ea possit reuelli, non errat. Nam hoc est iustitia, inter virtutes morales, quod est terra, inter elementa. Hæc enim, vt placet Philosophis, æquè librata in medio, proprijs consistit poderibus. Sola quippe elementorum est immobilis, atq; bonorum omnium venter. quid? Cardo virtutum omni est iustitia, quæ sola nescit mutari, quæq; sola alijs vtilitates omnes parit.

QVOD VIR IVSTVS FORTI SIT anteponendus. XXIX.

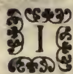

V M de fortitudine, & Iustitia arderet quæstio, vtra virtutum alteri esset anteponenda, dixit hoc interesse inter iustitiam, & fortitudinem: quod interest, inter Iouem, & Herculem. propterea, quod illa Iouis: hæc virtus sit Herculis. Quare longo interuallo Iustitiam fortitudini: non fortitudinem iustitiæ anteposuit. Nec falsò. Ibi enim, vbi viget iustitia, numquàm opus est viro forti: at vbi est fortitudo, ibi opus est iusti viri præsidio. Armorum quippe, iure vti volentibus, nulla est auctoritas: iuris verò etiā, in belli incendio, magna est necessitas.

QVOD JVSTITIA COELVM, ET Terram sua compleat gloria. XXX.

IEBAT Tanti esse iustitiam, vt ad eius gloriam non satis esset, in omni orbe terrarum, loci. vetus est prouerbiũ. ὄυτε γῆς, ὄυτε ὀυρανοῦ ἅπτεται. neq; cœlum, neq; terram attingit, de eo, qui sit tam iniustus, vt neq; humanum, neq; diuinum ius attingat. Iustitia enim cœlum, Terramq; tuetur. Nam cùm terra parens sit vtilitatis, cœlum honestatis, vtrumq; communis vitæ, & salutis: horum simul omnium ars, & disciplina sola est iustitia.

QVOD NVLLA PRINCIPIS AVCTOritas debeat, extra fines euagari Iustitiæ. XXXI.

NQVIEBAT Principi extra fines, & terminos iustitiæ, nullam aciem remanere auctoritatis. eò quòd imperans contra ius, aduersus se, tanquam ferrum acutum, excitet imperium. Quare Antiochus Tertius Asiæ Rex, omnibus regni sui Ciuitatibus scripsit, si quid in literis, quæ eius nomine scriberentur, esset, quod legibus aduersum videretur, crederent se inscio eiusmodi scriptas esse literas, & iccircò ijs non parerent. Non enim Rex imperando potest plus, quàm ius, & ratio, cùm nihil sit aliud Regis auctoritas, quàm animata, atq; loquens iustitia.

DE AMICITIA TITVLVS NONVS.

VM in ciuili ſocietate, nulla magis retineatur concordia, quàm quæ beneuolentiæ conſtringitur vinculo: nec ibi, vbi eſt amicitia, ſit ſeditioni, in quo conſiſtat locus: nullum eſt neq; diuturnum, neq; laudabile magis imperium, quàm quod amicitiæ præſidio tenetur circunſeptum. quæ res, in hoc fauſtiſſimo Pontificatu, ad ALDOBRANDINORVM gloriam, ingens accedit cumulus. ea quippè beneuolentia CLEMENS VIII. ab omnibus colitur, & obſeruatur, vt omnes, eo ſedente, ſibi videantur in cœlo eſſe. Huius cœleſtem ac diuinam virtutem maximè attingit Ampliſs. Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS, qui cùm vniuerſam etiam Hiſpaniam complerit ſui amore, & obſeruantia: tùm Regiæ in eum, beneuolentiæ, vnus inſtar omnium obſes eſt IO. FERNANDEZ Velaſchius Comes Stabilis, qui inclinatis his temporibus, imperij gubernacula militiæ, togæq; ſic tractauit, vt non ſolum multis commodis recrearit, ſed etiam plurimis virtutibus honeſtarit Imperium. Sed vt eò, vnde digreſſa eſt, redeat mea Oratio. Nihil eſt amicitia, niſi amor mutuus. Quare niſi vterq; amat, neuter eſt amicus. Atq; quia amicus eſt alter idem, nihil eſt Principi ad Imperij robur, & diuturnitatem accommodatius, principum amicitia. Nam qui amicum intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur ſui, omniaq́; ab eo explorata habet ſalutis præſidia. qui igitur non deſtituitur amicis, & abſens adeſt, & egens abundat, & imbecillis fit robuſtus, atq; quod dictu eſt difficilius, mortuus viuit. Vetus

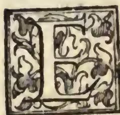
enim lex hæc est amicitiæ, vt idem amici semper velint. Diadema igitur in regibus, quod à demẽdis malis est dictum, Symbolum videtur esse beneuolentiæ, & amoris. Nam vbi est amor, ibi nihil est, quod quis imperando possit timere mali. Ea quippe est beneuolentiæ, & amoris vis, quam ad benè beateq; imperandum, temporis Antiquitas, & in pace, literis, & in bello, armis semper habuit antepositam. Etenim quorsum vt est in fabulis, Vulcani illa catena, cuius ex vinculis nec Mars, nec Venus potuit extricari? conuincunt hoc commento Pœtæ, ad vtrumq; tempus & belli, & pacis nihil esse amore, & beneuolentia accommodatius. Sed cauendum est, ab adulterina amicitia: qua vulgò qui ducuntur non amicum, sed amici bona diligunt. inter verum enim, & fictũ amicum, hoc inter est: quòd ille in aduersis, hic in secundis amici rebus vltrò adest. itaq; res aduersæ illum probant: hunc secundæ tantum parant. Huad quicquàm enim est vero amico constantius. Nam vbi est amicitia, ibi est virtus, vbi virtus ibi est habitus, hoc est altera natura, quæ nescit mutari. Quare Nunquam verè fuit amicus, qui facile desijt amare. Quoniam igitur amicitia, vinculum est bonorum omnium, eò pluris est omnibus bonis facienda, quo diuturnius bonum præstat, minus diuturno. Ad amicitiæ etiam vtilitatem, non exiguus cumulus accedit gloria. Nam cum amor desiderium sit boni, & pulchri: solusq; nouit sapiens amare, nemo potest, nisi vir bonus, alteri esse amicus. Sed quæ de Amicitia, ex eo sapientiæ fonte, collegi apophtgegmata, eorũ series hæc est.

1 *Quòd nulla Imperij arx sit firmior Principis amicitia.*
2 *Quòd amicitiæ cedat odium: non odio amicitia.*
3 *Quòd amicitiæ Comes sit, in egestate vtilitas: in bello socia victoria.*

Quòd

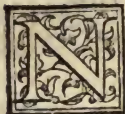
4 *Quòd quæ benefiunt amicis, longè gloriosa sunt magis, quàm quæ innimicis inferuntur mala.*
5 *Quòd amicitiæ decus, sit beneficentia.*
6 *Quòd nulla Beneuolentiæ pestis sit capitalior, quàm crudelitas.*
7 *Quòd in bonis, nihil sit vtilius amicitia.*
8 *Quòd amicus sui, non alterius causa sit diligendus.*
9 *Quòd Amicorum à Principe delectus sit habendus.*
10 *Quòd vbi sint amici, ibi sint opes.*
11 *Quòd nullus amicus sit vltra aras.*
12 *Quòd sola procreatrix amicitiæ sit virtus.*
13 *Quòd in omni genere bonorum, nihil sit melius amicitia.*
14 *Quòd amicitiæ morbus sit, in rebus agendis ipsa cunctatio.*
15 *Quòd nihil propius ad felicitatem accedat, quam Amicitia.*
16 *Quòd Amicus absens semper adest.*
17 *Quòd nunquam solus sit amicus.*
18 *Quòd suus etiam sit amicitiæ fucus.*
19 *Quòd semper idem in aliis rebus sit amicus.*
20 *Quòd in amicitiæ claustris, vera mortuorum sit sepultura.*
21 *Quòd Amicitia, vim quasi quandam habeat numinis.*
22 *Quòd fons, & origo duplex sit amicitiæ.*
23 *Quòd Ratum amici, de amico debeat esse iudicium.*
24 *Quòd nihil sit, nec fidentius, nec fidelius amicitia.*
25 *Quòd nihil sit in bonis, optabilius amicitia.*
26 Quòd *omnia, in vno amicitiæ nomine, lateant bonorum genera.*
27 Quòd *Amicus sit alter idem.*
28 Quòd *Amicitia anima sit iustitiæ.*
29 Quòd *Amicitia pluris sit, quàm iustitia.*
30 Quòd *nihil capitale sit magis, quàm numaria amicitia.*
31 *Quòd indulgentia, insidiosa sit beneuolentia.*
32 *Quòd truces ex amoris ardore, faces sæpè accendantur odij.*
33 *Quòd Amoris origo non sit id, quod bonum est, sed quod placet.*

QVOD NVLLA IMPERII ARX sit firmior, Principis Amicitia. I.

ST Principis amicitia consors felicitatis, & publicæ salutis socia. itaq; interrogatus, cuius Principis aduersus imperij periculum, summum esset propugnaculum. eius dixit, qui non armatorum arce: sed amicitiæ æde tenetur stipatus. Sapienter ille quidem. Nam fida, vt ait Isocrates, regum custodia, non turribus: non propugnaculis: non mænibus: non satellitibus: non armis: sed amicorum præsidijs, & ciuium beneuolentia tenetur, sine quibus imperium non potest stare, nedum augeri, & propagari.

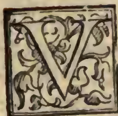
QVOD AMICITIÆ CEDAT ODIVM Non odio Amicitia. II.

ON modo adulta odij pestis, sed etiam stirps, & semen maleuolentiæ, in amicitiæ campo relanguescit. Solitus igitur est dicere, non propter odium, amicitiæ: sed propter amicitiam, odio esse derogandum. id aliquando re, & euentu Mithridates Rex Ponti testatus est. Hic enim pro vno Leonico amico, à Rhodijs in nauali pugna capto, omnes hostes captiuos, qui plurimi erant numero, permutauit. habet quippe vnius amicitia ponderis plus: quàm inimicorum simul omnium odium.

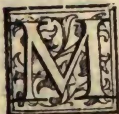
QVOD

QVOD AMICITIÆ COMES SIT In egeſtate vtilitas: in bello ſocia victoria. III.

ERITAS ipſa illum in eam cogitationem aduexit, vt diceret nullam arcem eſſe Principi, contra hoſtes firmiorem, quàm eſt Populi erga Principem, beneuolentia. Etenim ad incolumitatem Imperij, nec aptius eſt quicquam, quàm eum diligi, nec alienum magis quàm timeri. Nam ſi amicus eſt, vt teſtatur Ariſtoteles, σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία. id eſt eadem anima, in diuerſis habitans corporibus: qui amicitiā habet: cornu habet Amalteæ, cuius beneficio Hercules nihil fruſtra vnquàm voluit.

QVOD QVÆ BENEFIVNT AMICIS, longè glorioſa ſint magis, quàm quæ inimicis inferuntur mala. IV.

ÆRORE qui eſt afflictus & profligatus, ſolo ab amico poteſt excitari. Dicebat igitur in armis, longe eſſe glorioſius Imperatori, amicos ſeruare, quàm inimicos perdere. idq;, puto, ductus Græcorum legumlatorum exemplo: quorum legibus, qui ferrum in bello amiſiſſet, formidabili pœna afficiebatur: qui verò galeam, aut Thoracem abieciſſet, nullo obnoxius erat ſupplicio. Nam iuſtè quis poteſt vitam deſerere: non poteſt, non iniuſte amicum deſerere, ad cuius tutelam in bello, arma ſumuntur. Atq; ex Iuſtiniani Legibus præclarius eſt virum inſontem ſeruare: quàm ſontem perdere.

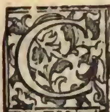
QVOD AMICITIÆ DECVS sit beneficentia. V.

TSI Amicitiæ pars, indulgentiæ appulsu consueuit exarescire: pars obrigescere asperitate morum: solet tamen interdum indulgentiam laudare: difficultatem semper reprehendere. aliud enim inquit, est præstare se seuerum, aliud sæuum. illud quippe est iustitiæ: hoc crudelitatis, qua nihil est detestabilius. Nam improbus peccat contra legem: inofficiosus contra merita: sæuus autem contra Deum, contra pietatem, atq; humanitatem. itaq; olim Senatores Romani Romulum, cum Sænior esset, discerpserunt, ne ex lege fieret Tyrannus. Liberi enim qui sunt, seuerum principem vix: sæuum ne vix quidem possunt tolerare.

QVOD NVLLA BENEVOLENTIÆ pestis sit capitalior, quàm Crudelitas. VI.

VI Beneuolus est, auctus est pietate, omniq; beneficentia cumulatus. Quare inquiebat hominem crudelem, non solum aduersari communi omnium beneuolentiæ, sed etiam naturam exuere hominis, induere bestiæ: si tamen vlla Bestia tantam stragem, humanæ societati potest infligere: quanta infertur ab homine crudeli. L. Sylla Romanorum omnium crudelissimus hostium capita licitabatur, maximis propositis præmijs illis, qui proscriptos interemissent: & supplicijs ac morte ijs, qui illos occultassent. ex quo nefariè, & crudeliter, sicuti Dionysius Halicarnasseus scribit, quadraginta millia Romanorum ciuium, voluntario iudicio peremit, præter illos, qui illius ductu, in prælijs ceciderunt.

QVOD IN BONIS NIHIL SIT vtilius Amicitia. VII.

OMPOSITVM genus dicendi, acre & expeditum, non tam verborum filo: quàm rerum texitur testimonio. Multum enim in vno, non parum in altero ad fidem faciendam, Antistites hic sapientissimus semper habuit auctoritatis Solitus autem est dicere, non vtile esse Principi opes: sed amicos parare: quando opes non sint possidentium: sed amicorum. Sic pariter præcepit Polybius: sicq; instituit Scipio, qui ante grauabatur è foro redire, quàm aliquem benemerendo sibi amicũ effecisset.

QVOD AMICVS SVI, NON Alterius causa sit diligendus. VIII.

NTERROGATVS quos, inter familiares haberet charissimos, eos respondit, qui magis mihi, quàm me ipsum metuunt. Nam illi amicum: hi vero seipsos magis amant.

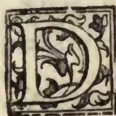
QVOD AMICORVM A PRINCIPE Delectus sit habendus. IX.

TSI non est amicus, quem non absorbet quasi quidam æstus benemerendi. longo tamen interuallo, dispar est amicorum ratio. interroganti igitur, quorum amicitia, & consuetudine oblectari in primis deberet Princeps, eorum dixit, quorum familiaritatem Pyrrhus Rex Epyrotarum aucupabatur. Multò vero sale aspersum responsum. Eloquentes enim viros annuebat, inter

quos

quos Cyneam Thessalum in summo honore habebat: nec falso. Hic enim solus plures ciuitates facultate dicendi debellauit, quàm vniuersus Pyrrhi exercitus. Quare quod falsè fert Euripidis sententia: eos esse neruos, & vires eloquentiæ, vt multa efficiat viri eloquentis oratio, quæ hostile ferrum nequit efficere: id re, & euentu ille comprobauit.

QVOD VBI AMICI, IBI SINT opes. X.

ICEBAT Amicos cùm peterent, non aliena petere, sed repetere quæ sua sunt. Nam cùm tam arctum sit amicitiæ vinculum, vt vnus fiat ex pluribus, omnia amicorum sint communia oportet. fit igitur vt amicus dans egenti amico, non dare videatur, sed reddere quod debet: sin minus suggerit, quod res tempusq; postulat, alienum quod est retinere.

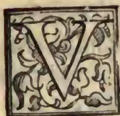
QVOD NVLLVS AMICVS sit vltra aras. XI.

VM in amicitia non solum sint adiumenta salutis: sed etiam ornamenta dignitatis, cuidam petẽti quid ab altero amico, alteri honestè posset negari, quod turpe est, respondit. Itaq; Phocion, cùm Antipater peteret quiddam, quod minimè esset ex æquo, & bouo. O Antipater dixit, tu non potes Phocione & amico simul, & adulatore vti. Ille enim honesta tantum: hic etiam turpia admittit amici gratia. Quare qui ab alio iniusta exorat, non ab amico: sed ab adulatore censetur exorare.

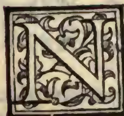
QVOD

QVOD SOLA PROCREATRIX amicitiæ ſit virtus. XII.

IR bonus amoris aculeos, in eorum animis relinquit, à quibus eſt auditus. Nam virtus, qua nihil eſt amabilius, non oculis hauritur, ſed auribus. Quamquam tamen ſuæ partes etiam oculis, ad beneuolentiam ſunt tribuendæ, itaq; ſciſcitanti cuidam quis color amorem maximè conciliaret, virtutis dixit. Nam qui eſt ſanguinis, ſæpe fucum facit. Quare vt Thales Mileſius aſſeuerabat, oris elegantia adulterinos: animi autem pulchritudo veros amicos parit.

QVOD IN OMNI GENERE BONORVM, nihil ſit melius Amicitia. XIII.

VLLIS aſperitatibus rerum, & anguſtijs temporum, vel ad bona comparanda, vel ad depellenda contraria, vnquam intercluditur amicitia. Cuidam itaq;, ex familiaribus interroganti, qui Domum referſerat annuo commeatu, quarum rerum geſtiret copia: amicorum dixit. nihil enim eſt neq; in bonis, melius: neq; in honore, honeſtius amicitia. Quare apud Scythas, is habebatur ditiſſimus, qui non opes plures: ſed amicos poſſidebat. Nam ad vitæ præſidium, plus eſt in amicis, ſine pecunia firmamenti: quàm in pecuniarum redundantia, ſine amicis. dicere igitur ſolitum legimus Socratem, nullam eſſe prætioſiorem poſſeſſionem vero amico; nec aliunde vtilitatis plus, aut iucunditatis poſſe capi. Quocirca non ſolum turpiter ſentiunt, ſed etiam præpoſterè agunt, qui grauius pecuniæ iacturam, quàm amicitiæ ferunt.

QVOD AMICITIÆ MORBVS SIT IN rebus agendis, ipſa cunctatio. XIV.

IN amicitia quædam ſunt amputanda: quædam etiam inſerenda. interrogatus igitur quid, ex amicitia eſſet tollendũ: cunctatio inquit, in primis eſt tollenda: cura verò inſerenda ſolers, & diligens. Acerbum enim redditur, quod amicè fit, niſi pruṁptum ſit, & expeditum. Quare nihil turpius eſt in amicitia, quàm rogari. Non enim dari, ſed rapi videtur, quod precibus extorquetur. Amicum igitur pluribus verbis qui rogat: facit rogando, vt amico videatur diffidere. Nam vt Crates Thebanus teſtatur, veri qui ſunt amici, in rebus aduerſis vltro adſunt inuocati: in rebus autem proſperis, nunquam niſi accerſiti.

QVOD NIHIL PROPIVS AD felicitatem accedat, quàm Amicitia. XV.

NON attenuata, & imminuta eſt amicitiæ gloria: quod ſine ea, neq;, in malis vlla doloris medicina: neq;, in bonis ſenſus vllus ſit fœlicitatis. conſueuit igitur dicere, nihil eſſe amicitiam, niſi conſortem felicitatis, & Sociam: vero autem amico vti, ipſam eſſe felicitatem. ita Sylla cognomento felix, inter felicitates ſuas, duas præcipuè ducebat, vnam quòd Pium Metellum haberet amicum: alteram quòd Athenas non ſubuertiſſet, quarum in ſolo, tanquam in feraciſſimo agro, virtus fructus vberrimos fundebat amicitiæ.

QVOD

QVOD AMICVS ABSENS, Semper adest. XVI.

INQVIEBAT Amicum fide adduci, & officio, vt etiam procul magis, quàm secum ageret cum amico. Nam amici adeo tenax est memoria, vt absens, semper adesse videatur. Est enim amicitia ea animorum coniunctio, quæ nullo disiungi potest locorum, aut temporum interuallo. Nulla igitur apud Amicos excusatio est obliuionis: nisi fortè quis, etiam sui capi possit obliuione.

QVOD NVNQVAM SOLVS SIT Amicus. XVII.

AD verborum angustias, & ad literarum angulos, qui volet reuocare amicos, facile intelliget, amicitiam, quasi animi communis, & consilij officinam esse vocatam. Interroganti cuidam igitur quisnam nunquam esset solus: amicus dixit. Hic enim ex vno fit geminus: nec ambigi de eo potest. Naturæ enim testimonio intercluditur via omnis dubitationis. Etenim quorsum duo Aspides expressi? habet Hieroglyphicum veram amici interpretationem. Aspis enim numquam è latibulo, sine comite exit: eumq; sensum habet beneuolentiæ, vt si eorum vnus occidatur, alter qui superstes remanet, alterius mortem vlciscatur.

QVOD SVVS ETIAM SIT, Amicitiæ fucus. XVIII.

DVLTERINVS amicus cùm aliud habet in pectore clausum, aliud in ore prumptum: ingemiscens aliquando dixit, multos gestare amicitiæ insignia: paucos verò amicitiam attingere: ideo si quid humanitus cuiquam accidisset, illum sine ope, & adiumento, in asperitatibus rerum, & mærore iacere. Hoc ipsum vt docerent Ægypti, Arborem Amyram Hieroglyphicum fecerunt Adulterinæ amicitiæ. Nam & arbor hæc odorem fundit suauem, fructum nullum ferens: & Amicus adulterinus, ostentationem semper spirat officij: numquàm præstat officium.

QVOD SEMPER IDEM IN ALIIS rebus sit amicus. XIX.

NTERROGANTI cuidam quis inter homines non consenesceret, amicus dixit. Nam virescit amicitia, non relanguescit tempore. Notum est ad hanc rem, in sacris Ægyptiorum literis, Canis Hieroglyphicum. id etsi tacitum est, & elingue: non tamen, aut mutum, aut nudum est à doctrina, & virtute. Etenim cur Canis Vlyssis post annos viginti, solus ex domesticis cognouit dominum? quia, si naturam consulimus non canis, sed rationis: nec virtus, nec doctrina subijcitur tempori.

QVOD IN AMICITIÆ CLAVSTRIS vera ſit mortuorum ſepultura. XX.

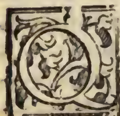
QVERENTIBVS amicis, cùm omnes de ægrotante familiari eſſent ſoliciti, vbi quis optimè ſepeliretur: in amicorum dixit ſinu, & gremio. Sapienter ille quidem. Nam ineptias qui volet ex falſa amicitiæ opinione, reſecare, & tollere quod ſordeſcit; ſentiet amicos non minus mortuis, quàm viuis prodeſſe. Non eſt vulgare Antiquitatis teſtimonium. Etenim cur à Parthis canes alebantur, quorum voracitate cadauera abſumebantur, non condiebantur in ſepultura? vt cùm canis ſymbolum ſit amicitiæ, hoc certè monimēto mortalibus teſtatum relinquerent, homines non poſſe melius ſepeliri, quàm in beneuolorū animis, quorū memoria amici in dies reuiuiſcunt mortui.

QVOD AMICITIA VIM QVASI quandam habeat Numinis. XXI.

ETSI virtus ab Ariſtotele mos, à modo vocatur eò quòd quæ honeſta ſunt, niſi modus adhibeatur, turpia redduntur, & inhoneſta omnia: ſolam tamen amicitiam inquiebat, inter omnes virtutes, & loco, & tempori, & perſonis maximè moderari. magna vero tanti Præſidis: non exigua Antiquitatis Auctoritas. Nam cur à Græcis Amicitia Dea, quam φιλίαν vocabant conſtituebatur? vt certè hoc vnum oſtenderent, Amicum verum, veluti numen aliquod, nihil perhorreſcere: hocq; inter ſapientem, & amicum intereſſe, quod illius ſit parere: huius imperare, & loco, & tempori. Bellè id quidem olim, meo quidē iudicio, Romani. Nam cur apud eos, amicitiæ hæc ſpectabatur imago, Iuuenis aperto capite: tunica rudi indutus: cuius in Fim

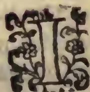
bria ſcriptum erat mors, & vita: in fronte æſtas, & hymens: habebatq; latus apertum, cuius in præcordijs digito inſcriptum oſtendebat longè, & propè? næuos, & nebulas rationi & diſciplinis offutiunt, qui malunt ex verbis, quàm ex his præclariſſimis monimentis amicitiæ vim attentare, quibus cenſetur amicitiam, nec morte, nec loco: neq; deniq; tempóre reuelli poſſe.

QVOD FONS, ET ORIGO duplex ſit amicitiæ. XXII.

VEMADMODVM Anaxagoras, & Empedocles amicitiam, & litem fecerunt principium rerum omnium: eò quòd per conſociationem, & diſiunctionem, generatio fit, & corruptio: ita ſolitus eſt dicere duo eſſe amicitiæ primordia: ſimile, & diſſimile. Summa enim amicitia eſt, vt Teſtatur Cic. quam morum ſimilitudo coniugauit: Lubrica verò, & imperfecta, quā diſſimilitudo conciliauit. Illa vt teſtis eſt, & Prometheus Ægyptiorum legiſlator, & Pythagoras, cadit in virum bonum tantum, quia honeſtate ſolium definitur: Hæc verò, quia ſuauitate, & vtilitate omnia metitur, diſſimilitùdine magis gaudet perſonarum. ita Diues à paupere: & vir à muliere magis diligitur, quàm vel mulier à muliere, vel pauper à paupere, etſi ſui ſunt ſimiliores.

QVOD RATVM AMICI, DE Amico debeat eſſe iudicium. XXIII.

NQVIEBAT, amanti quod erratum eſt, rectum videri: non item amico: eò quòd ille ſenſu, & opinione, hic animi feratur iudicio. Quare de amico

ratum

ratum ſemper debet eſſe, amici iudicium. Nam vt beneuolentia fit eius, qui amatur gratia: amor contra illius cauſa, qui amat: ita amicitia virtutis ergo conflata, nihil præter id, quod honeſtum eſt ſpectat.

QVOD NIHIL SIT NEC FIDENTIVS nec fidelius amicitia. XXIV.

IN ore ſæpè habebat nihil eſſe ad omnes res ardentius amore, & amicitia: nihil valentius, quæ nec vi, nec metu frangi pōt. probant id duo amicitiæ lumina, Damon, & Pythias, Pythagorei diſcipuli, quorum alterum, cùm Dionyſius Syracuſanus interficere vellet, propter ſuſpicionem perduellionis: alter ſe mortis vadem præſtare non dubitauit, tantiſper, dum qui rapiendus erat ad ſupplicium, rebus ſuis compoſitis, reuerteretur. cùm verò adeſſet hora morti deſtinata, & iam obſes eſſet proximus ſupplicio, vnuſquiſq; ſponſorem ſtultitiæ, & temeritatis damnabat: at is nihil de amici fide dubitare conſtanter prædicabat. eodem igitur momento, quo Tyrannus ſupplicium indixerat, qui diſceſſerat, ſuperuenit, obſidem liberaturus, cuius rei Tyrannus percitus admiratione, reum impunè dimiſit, & inter vtrumq; amicum tertius haberi voluit.

QVOD NIHIL SIT IN BONIS optabilius amicitia. XXV.

TA amicus eſt animatus, vt non putet magis ſe ſua, quàm amici cauſa eſſe natum. Quare aiebat nullum in vita bonorum genus eſſe tam grande, quod amicitia non videatur exæquare, aut po-

tius ſuperare. auget ſententiæ huius auctoritatem, vetus Darij votum, qui non aduerſus hoſtes victoriam: non regna: non gloriam: ſed oblato tibi malo punico, tot optaſſe fertur Zopiros, (quia Zopirus non fucatus erat amicus) quot granulis eſſet malum illud refertum. vera enim regni præſidia ſunt amici, quos nec ferro cogere, nec auro parare queas. Sola igitur militum amicitia fretus Scipio Africanus, dicitur bellum Carthaginenſibus intuliſſe.

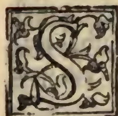
QVOD OMNIA IN VNO AMICITIÆ nomine, lateant bonorum genera. XXVI.

DICEBAT iure amicitiam ab amore eſſe vocatam, quia natura cùm ſit ſuauis, vtilis, & honeſta, nihil ei deeſt, quod amari poteſt. Tantum quippè vnumquodq; eſt ſuaue, quantum amatur: eoq; vtile magis, quò ad res plures vſus eius frequens eſt, & idoneus: nec deniq; quicquam magis eſt honeſtum, quàm μονας ſiue amicitia, quæ anima eſt iuſtitiæ. Sed quò res melior eſt, eò rarior eſt amicitia. nihil enim vnquam ſol vidit rarius virtute. Itaq; conſueuit Menander dicere, illum eſſe felicem, cui vel amici contigiſſet vmbra. eſt enim amicitia animal minimè gregarium. Hac ratione commotus Alexander Magnus, Achillem fuiſſe felicem pronunciauit: eò quod viuens fidum amicum: poſt fata magnum ſui nominis, & famæ nactus eſſet præconem.

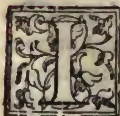
QVOD

QVOD AMICVS SIT ALTER idem. XXVII.

OLITVS eſt dicere amico chariorem eſſe amici vitam, quàm ſuam: atq; iccircò inanem illam eſſe ſententiam, qua vulgo fertur, quòd quiſq; ſibi melius, quàm alteri cupiat eſſe. Nam amicus cùm viuat in amico, in ſe autem ſit mortuus: nihil habet potius amici vita. graue, & elegans eſt Promethæi Ægyptiorum legislatoris teſtimonium. Hic enim vbi interierat coniux, tulit moderate, quòd pars domus perijſſet: vbi direptæ eſſent eius opes: dixit non ſua, ſed fortunæ bona eſſe ſublata: cùm pariter filius de vita migraſſet, dixit parte ſe aliqua tantum eſſe comminutum: at mortuo amico, ſtatim frangi dolore cæpit, atq; in luctu, & ſqualore ita iacere, vt vix ſine ſuſpirio, poſſet reſpirare. quod cùm admiraretur populus, rei admirationem, eius ex animo abſterſit, inquiens amico mortem obtigiſſe: ſibi vero mortis dolorem, quia ipſe vt mortuus, ſenſu non careret: amicum non eſſe amici exemplar: ſed alterum idem. Hoc ipſum Lyricus Poeta ſentiens, amicum dimidium animæ vocat. quaſi vna ſit animæ vis, & libera voluntas, duobus in corporibus.

QVOD AMICITIA ANIMA Sit Juſtitia. XXVIII.

NQVIEBAT amicitiam non ſolum omni iure eſſe imbutam: ſed etiam animam eſſe iuſtitiæ. vbi enim non eſt amicitia, ibi iuſtitiæ ſuccus, & ſanguis ſtatim exareſcit. Nam ius diuinum amore Dei: ius humanum amore hominum definitur,

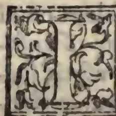
Quanquam enim vulgo amor differt ab amicitia, quòd ille ferarum etiam bestiarum sit: beneuolentia solum hominum: amicitia verò bonorum tantum: tamen amor hoc loco, vim obtinet virtutis, in qua laus omnis consistit amicitiæ. quæ si obseruaretur in ciuitate, nihil ei acciderer iure, & legibus magnopere opus esse. Nam posito fine, nihil ijs opus est, quæ pertinent ad finem.

QVOD AMICITIA PLVRIS SIT, Quàm Iustitia. XXIX.

T circuitum, & quasi orbem relinquam honoris, quo fertur, & ducitur Amicitia, inquiebát Amicum viro iusto esse anteponendũ: eò quòd iustitia malum prohibet, Amicitia bonum ministrat: Estq; illius plerunq; destruere: huius semper seruare. Nam, vt partes corporis se mutuo amant atq; aliæ alijs seruiunt, vnamq; animantem simul omnes constituunt: ita veri amici eo societatis constringuntur vinculo, vt ex pluribus, vnum quasi corpus fiat salutis. Amicitia enim diuitibus est, pro gloria: pauperibus, pro censu: exulibus, pro patria: mortuis pro vita: ac deniq; perditis, pro salute.

QVOD NIHIL SIT CAPITALE Magis, quàm numaria amicitia. XXX.

NQVIEBAT Insidiosam beneuolentiam suo enudari scelere, per hunc Apologum. Annuum se natalem celebrare simulabat vultur: auiculasq; ad cænam inuitarat. aduolant igitur longinquis ex locis Auiculæ, quæ omnes primùm cum applausu excipiuntur

cipiuntur à vulture: tum vbi hora cœnæ adest, illæ omnes ad vnam deuorantur: simile quiddam est, in quæstuosa amicitia, quæ in vtilitate est fundata. Nam amicus ijs potissimum applaudit, quos sibi ad pastum videt prodesse. ijs enim cùm videtur aliquid dare: tum maximè inhiat rapere: estq; in hoc genere ijs amicus, vt oleum plantis: quibus nihil non letale spirat.

QVOD INDVLGENTIA INSIDIOSA Sit beneuolentia. XXXI.

CVM liberorum amore, multos cerneret infatuari, atq; ab ijs liberos, per indulgentiam in educatione non ad disciplinas duci, sed seduci: dixit indulgentem beneuolentiam, suaue esse venenum. Nec contemnendum de ea re est, in Simia naturæ testimonium. Hæc enim bestia, ex pluribus catulis, quos in lucem edit, quem plurimum diligit, lætè in vulnis gestando, & gestiendo cruciat, ac demum cruciatum trucidat. Cæteri, quibus minori plausu indulget, soli anima superant. atq;, vt ab indulgentia parentum recedam, qui Impurus est, & libidinosus, quos maximè diligit, hos in primis inficit omni turpitudine, vel graui potius conficit scelere. Blandè enim amplectendo quos amat, nefariè lædit.

QVOD TRVCES EX AMORIS ARDOre faces sæpe accendantur odij. XXXII.

CONVVLSA, & labefactata multo furore, non paruo scelere sæpè fuit amoris vis. Quare consueuit dicere amorem, nisi modus adsit, facile in capi-

 tale

tale odium commutari. Nec vulgare est apud Poetas testimonium. Medea enim Æetæ Colchorum regis filia Iasonem cùm deperiret, illum in Græciam est secuta, patrem verò insequentem vt vitaret, discerpti Absyrti fratris membris retardauit. At ex tanto amore, statim venit in odium tam capitale, vt odij nomen visa sit omni crudelitate superare. Hæc enim à Iasone repudiata, filios suos, quos ex eo susceperat, occidit: Glaucamq; Creontis filiam, cum qua Iason secundas contraxerat nuptias, incensa regia, viuam cremauit, ac ipsum etiam Iasonem impatientia doloris, manus sibi inijcere coegit. Quare cùm amor odio sit finitimus, nemo rectè, ex Hesioni sententia, amat, nisi qui amat tanquàm aliquando osurus. præsertim quando facile odij flamma, ex amoris ardore accenditur.

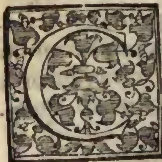
QVOD AMORIS ORIGO NON SIT id, quod bonum est, sed quod placet. XXXIII.

NHONESTA nolim crepare: hoc non queo tacere, plures quod volunt, quàm quod debent sequi. Non enim, vt inquiebat, amatur quod pluris est, sed quod videtur. Ita Canis à Cane in amore, boui præponitur: Sic Formica, Tauro Formicam anteponit: ita ferè inter mortales, amor non fit, ex iudicio, sed ex opinione. Ita Alexander Magnus tanta beneuolentia Ephestionem est prosecutus, vt eo mortuo, propugnacula vrbium diripi, equos mulasq; tonderi, plerosq; gregarios homines interfici ad mæroris argumentum iusserit? idq; vocauerit Ephæstionis inferias.

DE

DE LIBERALITATE TITVLVS DECIMVS.

VM nihil neq; ad robur imperij, populari gratia: neq; ad popularem gratiam liberalitate sit accommodatius: Card. ALDOBRANDINVS ea pietate, summi Pontificatus liberalitatem cõmendat, vt nunquam magis Põtificatus augeat patrimoniũ, quàm cùm sit liberalissimus. Est enim diuini eius ingenij, & summæ liberalitatis, omnia ita largiri, vt qua pietatis semita, ex apostolico ærario exeunt, eadem ad Ecclesiasticas opes redeant cumulatiore mensura. Idq; minimè mirari soleo. Nam qui homines à Principibus beneficium capiunt, faciunt capiẽdo, vt magis capi, quàm capere videantur. Itaq; nec Princeps, nec Deus fieri potest prodigus. Nam vterq; eorum quæ largitur, nihil videtur abalienare, sed semper omnia in sua ditione, & potestate retinere. Quare in ornamentis imperij, nullum neq; clarius beneficio nitet Diadema: neq; gestatur amore præstantius. At inter Principes, & priuatos homines longe dispar est Liberalitatis ratio. Nam inter hos, difficile est liberalem fieri diuitem: inter illos difficilius, auarum non fieri miserum. Pluris igitur ducebat liberalitatem, sine diuitijs, quàm diuitias sine liberalitate. lubens itaq; dabat, grauate verò ab ijs præsertim, in quos beneficium collocarat, quicquam, ne collocati beneficij iacturam faceret, capiebat. Nam si quod redditur, non est datum, quod donum est, ab omni restitutione nudum sit oportet. Vltrò igitur, non necessitate adductus, apud bonos viros beneficia collocat. Nam quod ab inuito extorquetur, non beneficentiam, sed prædam esse putat.

putabat. rogari vero semel poterat læte: sæpius non nisi grauatè poterat, eo quòd dona precibus empta, stomocharetur quasi malefacta. Beneficium enim, quod aut non loco, aut non tēpore, aut non libenter fit, beneficij non solum gratiam amittit, sed etiam maculam quādam capit maleficij. aiebat igitur nihil esse liberalitatem, nisi externorum bonorum artem, & disciplinam, qua qui destitueretur nesciret pecunia vti. Quæ autem de ea tulit Apophthegmata, eorum, quantum colligere potui, series hæc est.

1 *Quòd nihil, in virtute gloriam magis, quàm liberalitas attingat, Principis.*
2 *Quòd Principis liberalitas, nulla exhauriatur beneficentia.*
3 *Quòd liberalitas minus accipienti, quàm largienti sit fructuosa.*
4 *Quòd malè precans, non precari, sed sibi imprecari videatur.*
5 *Quòd tum maximè habeatur Princeps liberalis, cùm parua à paruis capiat.*
6 *Quòd non exigua sit liberalitatis, in Principe commendatio, munera à subditis capere.*
7 *Quòd aurea munera à priuatis capere, negligat Princeps.*
8 *Quòd in liberalitate aliјs, aliud genus beneficentiæ expediat.*
9 *Quòd Res sit insidiosa capere munera.*
10 *Quòd Principis liberalitas in eos, qui resipiscunt, debeat esse propensa.*
11 *Quòd Musis amica debeat esse Principis liberalitas.*
12 *Quòd Capiens honestet, in liberalitate largientem, & largiens capientem.*
13 *Quòd liberalitas ars sit erogandæ pecuniæ.*
14 *Quòd non pecuniosus, sed liberalis sit diues.*
15 *Quòd nulla erga improbos sit liberalitas.*
16 *Quòd liberalitas non meritis accipientis: sed donantis dignitati*

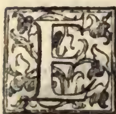
magis

QVOD NIHIL IN VIRTVTE, Gloriam magis, quàm liberalitas attingat Principis. I.

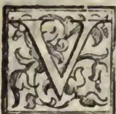

CVM ab omni oculorum consensu, atq; aurium comprobatione, auaritiæ crimen sit exclusum: tum nihil ad popularem gratiam liberalitate est conditius. Atq; quoniam rumores, iam de admirabili beneficentia CLEMENTIS VIII. per totam Italiam calebant, cùm quis curiosa quadam cupiditate iudicij, quæreret, quid in virtute maximè esset gloriosum, alijs respondit commodum, ex suo parere incommodo. Etsi virtus enim non est pecuniæ præmium: est tamen pecunia in loco neglecta, non vulgare virtutis testimonium. Ita Fabius ille, qui cunctando Romanis restituit rem, laudatur. Hic quippe captiuos ab Annibale acceptos, cum Senatus negaret se redempturum, fundum vendidit, vt id solus præstaret, quod tota ciuitas præstare refugeret.

QVOD PRINCIPIS LIBERALITAS, Nulla exhauriatur beneficentia. II.

XILITER, & exiguè est nimis agere: ad calculos omnia reuocare. quæ, inquit, profusio est in alijs: ea est liberalitas, in Principe. Etenim nec Deus, nec Princeps dando, potest miser fieri: Nam vterq; eorum, quæ largitur, remanet dominus. docuit id aliquando Alexander Magnus. Cum enim omnia amicis donasset, & iam regias ferè opes absumpsisset, tum Perdicus, ex intimis eius familiaribus, quid tibi Rex inquit, iam superest? spes respondit. Norat enim si res postulabat, quo ex fonte, quæ per liberalitatem erogarat, eodem propter beneuolentiam posse ad se redire: onus autem beneficij, apud accipientes remanere.

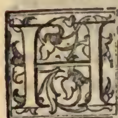
QVOD LIBERALITAS MINVS accipienti, quàm largienti sit fructuosa. III.

BI non adsunt exercitationes styli: non parum prosunt curricula sermonum, quibus eruditio facundiæ coniunx, quasi sopita interdum, est excitanda. Itaq; cùm fortè de liberalitate ageretur, quæ ex persona constat largientis, & accipientis: interrogareturq; quid in ea haberet potius: dare magis, respondit quàm accipere. qui enim dat, alium obligat, qui capit alij obligatur. Quare liberi hominis non est capere, nec quicquàm aliud est Principis donum, nisi veluti quoddam seruitutis vinculum. Itaq, beneficium qui inuenit, compedes inuenit, qui non ferri naturam retinent, sed obsequij, & obligationis. Magna igitur mercede beneficium emit, qui precatur:

summa

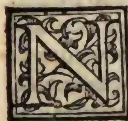
ſumma qui capiendo capitur: nec paruum precium accipit, qui largitur.

QVOD MALE PRECANS NON precari, ſed imprecari ſibi videtur. IV.

ABET verbi vis, in rogando morſus acres, aculeos non hebetes. petimus enim gratia: rogamus precibus: poſcimus iure: flagitamus ardore. Horum verborum, niſi parcus ſit in petente vſus: comminuitur, in largiente, beneficij gratia. Ad beneficia igitur impetranda, non eſt celeritate, ſed prudentia, opus. Importunitas enim poſcentis plerumq; liberalitatem comminuit, & reſtinguit largientis. Sic M. Craſſus petentium vitio, ex liberaliſſimo tenax euaſit, & auarus.

QVOD TVM MAXIME HABEATVR Princeps liberalis, cùm parua à paruis capiat. V.

IHIL eſt tam cognatum præceptis, quàm cautiones, & diuerticula. Etſi enim potior pars eſt in liberalitate largientis, quam capientis: Princeps tamen ſæpe, capiendo fit liberalior, quàm largiendo. Nam multum dat, cum exigua capit ab amicis. addit enim primùm, quia nemo vir bonus vult donari ab improbo, graue virtutis teſtimonium: deinde ſpem oſtendit plurimi meriti. Hoc in virtutis genere laudatur Artaxerxes Perſarum Rex, qui ab operario aquam ſibi oblatam, eo animo accepit, vt plurima gratia compenſarit.

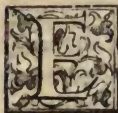
QVOD

QVOD NON EXIGVA SIT Liberalitatis, in Principe commendatio, munera à ſubditis Capere. VI.

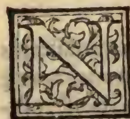
VLINARIVM inquiebat eſſe ingenium, nedum hebes, & obtuſum non odorantis, quantum Princeps munuſcula à ſubditis capiendo, illis impertinet honoris, & gloriæ. Quoniam enim nemo probus, veteri prouerbio, vult ab improbo donari: muneris laus, quod ſit Principi, non eſt penes accipientem, ſed largientem. Quare olim, apud Parthos, vt omnes maiori ad virtutem ſtudio contenderent: nemini Regem ſine munere, licebat adire. Nam acceptum munus, inſigne virtutis: recuſatum, notam criminis afferebat largienti.

QVOD AVREA MVNERA A PRIVATIS capere negligat Princeps. VII.

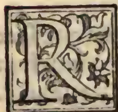
RVDITIO facundiæ coniux, & gloriæ ſocia, nullis magis, quàm ſententiarum pigmentis ſe colorat, & corroborat. Hæc cùm funditur vndiq; à tanto Antiſtite: tum interroganti cuidam, quod munus Principi à priuato viro plurimum haberet gratiæ: non illud inquit, quod accerſitur ex fortunæ bonis. Nam cum ijs redundet, non fortunæ, ſed gloriæ bona ſunt ei miniſtranda. Qui enim Principi aurum, argentumùe largitur, non tam videtur, vt ait Iſocrates, velle largiri, quàm mercari, ac fœnerari.

QVOD IN LIBERALITATE, ALIIS aliud genus beneficentiæ expediat. VIII.

EQ. Cæco caſu, neq; opinionis temeritate duci debet Principis liberalitas: ſed iudicio. Itaq; inquiebat penes Principem plus in dando, quam in rei, quæ daretur magnitudine, reſidere gloriæ. Nam eò ſpectat Principis largitio, vt omnes ad ſui muneris ſtudium, accendat virtutis amore: Quare Reges Perſarum, obuijs mulieribus aurum dono dabant: viris autem Sagittas, & iacula, quò docerent fœminis frugalitatem: viris rem militarem curæ eſſe debere.

QVOD RES SIT INSIDIOSA capere munera. IX.

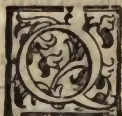
ES cæcæ, & ab aſpectus iudicio remotæ, nulla luce magis clareſcunt, quàm ſententiarum ſplendore. Cùm igitur quæ apud Thebanos ſtatua iudicis erat expreſſa, ſine manibus, ei oſtenderetur: ingemuit quod ei, cui fas eſſet dare, non liceret capere. tum ſciſcitanti cuidam, à quo non liceret munus accipere: ab inſidioſo amico reſpondit, præclara verò, & æternitate digna ſententia. Nam in inimicorum muneribus, morſus latet aſpidis, qui interimit ſine dolore. Itaq; Cyneas cum ingentibus donis à Pyrrho Romam miſſus, ciuem nullum inuenit, cuius domus illius muneribus pateret.

QVOD PRINCIPIS LIBERALITAS *in eos, qui resipiscunt, debeat esse propensa.* X.

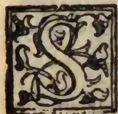
N his carceribus hominum vita tenetur interclusa, è quibus anceps cogitandi ratio nunquam est exclusa. Cum igitur in sermonem, de liberalitate Principis incidisset, interrogareturq; in quos potissimum Princeps deberet esse liberalis: in eos respondit, qui resipiscunt, etsi ei antè graues fuerunt, & infesti. Ita Xerxes, Themistoclem, à quo in bello antè fusus, fugatusq; fuerat, Athenis relictis: beneuolè excepit, atq; in maximo honore habuit: tresq; illi vrbes opulentissimas, dono dedit.

QVOD MVSIS AMICA DEBEAT *esse Principis Liberalitas.* XI.

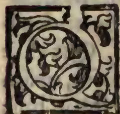

VONIAM Musæ, quæ honesta, non quæ sunt quæstuosa, sequuntur: iccircò ferè qui Musis sunt addicti, cernuntur inanes, & ab opulentia nudi. Quocirca consueuit dicere; Principum liberalitate Musas esse depascendas. Huic eius sententiæ suffragari in primis videtur Alexander Magnus. Nam cùm facilis, & benignus esset in omnes viros doctos, tum Xenocrati, cuius acre ingenium admirabatur, quinquaginta talenta dono misit, eò quòd acceperat ab amicis, illum ex angustia rei familiaris laborare, atq; eam ob rem, Musas ipsas cum viro abiecto, in squalore iacere.

QVOD CAPIENS HONESTET IN Liberalitate largientem, & largiens capientem. XII.

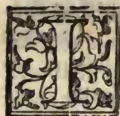

TERILITATE ingenij, & inopia doctrinæ, ſtirps, & ſemen virtutis, in quæſtionum campo, ſæpe exareſcit. Cùm igitur in dubium, & quæſtionem eſſet adductum, vter in liberalitate magis eſſet laudandus, capiens ne, an largiens: eò quòd ille deſiſtit eſſe ſui iuris: hic verò non libertatis, ſed rei poſſeſſioné tantum amittit: Nõ eſt reſpondit, cur id quenquam vllis confodiat dubij ſtimulis. Nam largientis gloriam ex capiente, & capientis laudem, ex largiente metiri oportet. Ex quo ambo videntur in virtute, & honeſtate eſſe pares. Teſtis eſt Diogenes. Etenim cùm à quodam magna recreatus fuiſſet beneficentia, illumq; iccircò, qui Diogeni præſto fuerat, nonnulli magnopere laudarent, tum Diogenes, præclarum, ait, eſt beneficium dare: mereri verò præclarius, quàm dare. Nam, vt vetus Pub. Mimi eſt ſententia, beneficium dando capit, qui digno dat: qui autem non dat, videtur potius quod alienum eſt retinere, quàm quod ſuum eſt, non dare.

QVOD LIBERALITAS, ARS SIT erogandæ pecuniæ. XIII.

VIA Non ſolum pellenda eſt cæca, & temeraria animi dominatrix cupiditas, quæ arcam neſcit reſerare: ſed etiam acceſſenda eſt ars quædam pecuniæ erogandæ: interrogatus aliquando ab amicis, quis optimus eſſet pecuniarum vſus, qui in largitione dixit eſt poſitus. Hùc accedit Ariſtippi plena pon-

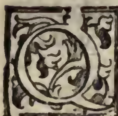
deris auctoritas. Nam reprehensus aliquando, quòd ab amicis pecunias sæpius caperet: non ideo dixit, capio, vt ipse vtar, sed vt illi addiscant, ad quas res sit vtendum pecunijs.

QVOD NON PECVNIOSVS, SED liberalis sit diues. XIV.

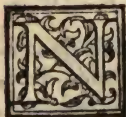
IN hoc, diuitiarum cardo omnis vertitur, vt non adeò pecunia, quàm pecuniæ adsit vsus. Sciscitanti igitur quis esset diues, qui inquit, suas pecunias, vt Alexander Macedonum Rex, deponit apud amicos. Nec falso. Nam vt vetus est Isocratis sententia, nullus præclarior est thesaurus, quàm beneficium apud bonos viros collocatum.

QVOD NVLLA ERGA IMPROBOS sit liberalitas. XV.

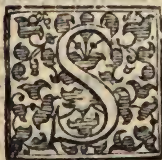
QVOCVNQVE me animo, & cogitatione conuerto, non minus est viri liberalis improbos deserere, quam bonis viris præsto adesse. Solitus verò est tantus Antistes dicere, nō esse magis contra officium, improbos iacentes excitare: quam illis ansam ministrare improbitatis. Laudatur igitur Rex Antigonus, à quo cùm Cynicus talentum peteret, respondit non esse Cynici talentum accipere: tum ille cùm diceret, da igitur denarium, non est respondit Antigoni denarium dare. Qua ex re intelligimus non magis expedire improbo pecuniam, quàm febricitanti aquam gelidam esse suppeditandam. Nam huic interitus: illi infamia ministratur.

QVOD LIBERALITAS NON MERITIS accipientis : ſed donantis dignitati magis reſpondere debeat. XVI.

ON coniectura id proſpicimus : ſed experti videmus,aliquid citra meritum accipientis,poſſcere dignitatem donantis. Quare, cùm de liberalitate Principum ageretur, conſueuit dicere, nihil ei, qui modo leuiter profuiſſet, non grande ab illis eſſe ſperandum : eò quòd dona non fiant ex accipientis imbecillitate: ſed ex magnificentia donantis. Hac ratione Alexander Magnus commotus, cùm ciuitatem cuidam donaſſet, atq; tum indignati æmuli Alexandro inculcarent, non conuenire homini tam humilis fortunæ, tantum muneris: tùm ille non quæro, inquit, quid oporteat illum accipere: ſed quid deceat regem dare.

QVOD RARO AB INCOGNITIS: nunquam ab inimicis ſint capiendum. XVII.

OLITVS eſt dicere, dona ab incogitis capere, rem non inanem eſſe ſuſpicionis: plenam autem periculi,capere ab inimicis. Nec id, ſi Homerum conſulimus, falſo quidem. Nam quorſum apud eum Aiax, & Hector ſibi inter ſe dona ferentes? vt certè ex vtriuſq; oſtento colligeret poſteritas, non minus dona, quàm vulnera ab hoſte eſſe cauenda. Hæc enim minus læduntur, quia vitantur: illa verò grauius officiunt, quia vt bona excipiuntur. Quare, & Hector Baltheo, quod ab Aiace acceperat, ad currum ligatus miſerrimè ab Achille per exercitum fuit diſtra-

ctus: & Aiax gladio, quo ab Hectore donatus fuerat, crudeliter ſe traiecit.

QVOD EX LIBERALITATE NEMO Reddatur inops. XVIII.

INTERROGANTIBVS amicis quomodo res creſceret familiaris: non rapiendo dixit, ſed largiendo. Serendum enim eſt beneficium, vt metere poſſis fructum. Non eſt in Symbolis obſcura ratio. Nam quorſum in ſacris Ægyptiorum litteris, Mulier dextra menſuram: læua cornucopiæ tenens, interpretationem habet liberalitatis? vt certè inde intelligamus opes non comminui, ſed creſcere cùm liberalitate. Nam ex cornucopiæ quicquid detrahebatur: id omne ſta im redibat m ıl tò, quàm antè cumulatiore menſura.

QVOD LIBERALITAS CONTABESCAT ſine Gratiarum conſociatione. XIX.

CVM nonnullis arctior videretur amicitiæ, quàm ſanguinis conſociatio: alij contra aſſererent. Eò quòd ſanguinis coniunctio nō ſolum nodus ſit amoris: ſed etiam vitæ: in re tam ancipiti, cùm fluctuarent, quærerentq; demum quodnam arctiſſimum eſſet ſocietatis vinculum: Gratiarum dixit, cum liberalitate: Neq; enim liberalitas ſtare poteſt, ſine Gratijs: & Gratiæ intermoriuntur, ſine liberalitate. Frigent enim munera, niſi & capiens largienti, & largiens gratus ſit accipienti. Nam quorſum, quòd Hæ numerantur Gratiæ tres θάλεια: εὐφροσύνη, ἀγλαΐα: quæ mutuis amplexibus ſic tenentur conſtrictæ, vt ſola intermedia aduerſa: duæ reliquæ ſpectentur auerſæ? pendet

Libera-

Liberalitas, vt ἐυφρόσυνη loquitur, non ex re, sed ex animi, quo res traditur, bonitate. quæ verò sunt vtrinq; auersæ gratiæ, docent beneficium nullum, nisi vtilitate, & gloria cumulatum, in beneficum, & benemerentem, reuerti debere.

QVOD TARDA SORDEAT liberalitas. XX.

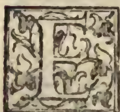
PRVMPTVM, & expeditum aiebat oportere esse beneficium. Nam quemadmodum, qui cito dat, bis dare videtur: ita qui serò dat, semel dando, censetur sæpius negare: nec conferre, sed vendere beneficium existimatur. Est autem liberalitas vna Gratiarum, quæ Græcè χάριτες ἀπὸ τοῦ χαίρειν gaudendo sunt nominatæ: ex quo intelligimus id, quod non datur libenter, non solum naturam, sed etiam nomen amittiere liberalitatis. Hæc inter Gratias honoris ergo medium locum obtinet: quasi nihil liberalitate sit gloriosius. Deus igitur à Dando, quod omnia det, ab ea virtute nomen accepit.

QVOD LIBERALITAS PRVDENTIÆ consors sit, & religionis socia. XXI.

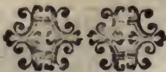
IN Dubiorum tenebris, cæcisq; errorum nubibus, cùm grauiter offendant, qui incognita habent, pro cognitis: tum auaros omnes talpa cæciores esse dicebat, eò quòd ille oculorum: hi mentis cassi sint lumine. cuius ex iudicio maxime prudens habendus est liberalis, quid prudens? imò bis, terq; beatus. Itaq; Alexander Magnus, inter Philosophos de felicitate aliquando

diſputantes, dixit nihil eſſe beatius, quàm multos ſibi donis, & muneribus obſtringere. is enim maximè Dei immortalis, qui proſpicit omnibus, naturã videtur attingere. Quando non ſolum Homines, ſed ſuperi etiã placantur donis, nihil eſt quod à quoquã vir liberalis, metuere poſſit mali. Liberalitas igitur multò, apud me pluris eſt, quàm lapillus Gagacromenon, quem qui gerit, non ſolum ſoſpes, vt volunt lapidarij, ſed etiã victor, ex periculis abit. Quanquam enim, vt aiunt, lapilli huius beneficio Alchides Princeps, & ex nauali, & ex pedeſtri conflictu, victoriam reportauit: multò tamen viri liberalis glo rioſa magis eſt victoria, qui non vires, corporis: ſed animos expugnat hominum.

QVOD QVI LIBERALIS EST, vitam maximè agat hominis. XXII.

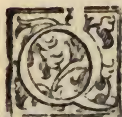

TSI difficile eſt, frangere corroboratam vetuſtate opinionem cupidorum hominum, qui pauca honeſtate, omnia definiunt vtilitate: ſolitus tamen eſt dicere, quia homo homini eſt natus, ambigere ſe, num is, qui alteri non prodeſt, vitam agat hominis. idipſum viſus eſt, non ſolum non dubitare, ſed etiam pro comperto habere Veſpaſianus. Nam in cœna aliquando recordatus, quod eo die nemini benefeciſſet, ingeniſcens, dixit ſe de vita, diem vnum perdidiſſe.

QVOD

QVOD LIBERALIS NON TIMEAT sumptum, sed amici incommodum. XXIII.

VONIAM is Amicorum nece, iura omnia cruentat, qui amicos non tegit, in periculis: eorumq, bona expilat, qui illis, in egestate opem non ministrat: solitus est dicere, neminem esse liberalem, qui impensas magis timeat, quàm amicorum egestates. Hoc olim comprobauit Hiero Syracusanorum Rex. Nam audita clade, qua Romani apud Thrasimenum Lacum, afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici: ducenta hordei: auriq; ducenta, & quadraginta pondo Romanis misit. quod munus capere ne verecundia impediret, prædã simulauit esse hostiũ: non amici beneficentiam. Quare in eo, vt mittendi volũtas: sic prudentia cauẽdi nè remitteretur, est laudata.

QVOD FELIX SIT, QVI SERVIT Liberali Principi. XXIV.

VLLA conspiratio, consensusq; hominum maiorem, in laboriosos homines, spirat mercedem, quàm Principis liberalitas. Quare solet dicere, eum multum lucrari, qui Principi seruit liberali. vetus, at rarum est Alexandri exemplum. Nam Dario superato, cum in itinere videret Agasonem, qui mulum defessum auro onustum agebat, à mulo in humeros suos sarcinam transtulisse, ne eo amisso, ipse quoq; vitam amitteret, & interea ipsum Agasonem oneri succumbentem, ipse Agasoni vicinior factus dixit, vt tibi hoc onus mĩnus graue sit, in tabernaculum tuum, aurum hoc deferto: quoniam iam id omne tuum esse iubeo.

QVOD LIBENTIVS LIBERALIS *Vltrò prosit, quàm rogatus.* XXV.

VM distrahitur in multas partes, ac propè exulceratur cupidorum opinione, dandi ius, & ratio: dicebat liberalitatem non solum artem esse dandi, quæ sunt danda, & retinendi quæ sunt retinenda: sed etiam magistram opportunitatis, nec patientem esse moræ, & tarditatis. Maius enim euadit munus, licet semper idem sit, quod in loco fit, & tempore: gratissimum verò, quod vltrò confertur. præclarum, est Archesilai Philosophi posteritati commendatum exemplum. Hic enim Cresibium ęgrotantem, inopiaq; rerum pressum officij causa visens, marsupium auro refertum, clam eius puluino subiecit, quo reperto, Archesilai, inquit Cresebius, hic est ludus: quo nemo nisi liberalissimus recreatur.

D 2

DE MAGNIFICENTIA TITVLVS VNDECIMVS.

AGNIFICENTIA Græcè Μεγαλοπρέπεια. à μεγαλύνω res grandes facio, dicitur. Eſt igitur Magnificentia magnarum rerum, & excelſarum cum animi quadam elatione adminiſtratio. In hac autem virtute, cùm mihi venit in mentem eximij Senatoris, & Equitis FRANCISCI Seſſe. Eſt quod in dolore, quidem gaudeam: nec poſſum in angore, qui me, alieniſſimo tanti viri tempore, laniat, & lacerat, non pro eximia eius virtute, & conſtantia recreari. Nam quemadmodum Cato nullis vnquàm Caſibus mutatus eſt, nulliq; ſuccubuit tempeſtati: ita Eques ille ſtrenuiſſimus rectæ voluntatis conſcientia potius gaudẽs, quàm aduerſis rerum procellis mærens, tanta ſemper fuit animi conſtantia, vt ſummos tempeſtatum acernos ſibi ad gloriam, virtutis fecerit cumulos. Nam quid altè de ſingulari eius ſapientia repetam? vna eſt ab eo tribus iam ante annis ſcripta Velaſcorum Hiſtoria, in qua tanquam olim Ilias Homeri, in vna nucula, tota temporum antiquitas videtur teneri incluſa. Quare ego in ea, & ingenij acumen, & animi fidem, atq; orantum dicendi, admirabili doctrina aſperſum admiratus, eo ſtudio Hiſtoriam omnem, eam ſum amplexus, vt è vernaculo idiomate, in ſermonem latinum, nõ ſine plurimis vigilijs, & laboribus, traduxerim. Tanta enim arte, tot rerum geſtarum inſignibus, eaq; antiquitatis gloria illam referſit, vt auctor videatur is eſſe, cuius cognitionem nulla poſt homines natos, preterat rerum antiquitas. De ea igitur, eſt cur non parum gratuler huic noſtræ ætati: plurimum verò Antiquiſſimo

mo

mo Velaſchiorum generi, ac in primis Sapientiſſimo Principi IOANNI FERNANDEZ Velaſchio Comiti Stabili: Optimo meo Mecœnati. Magnificentiam autem virtutem in Hiſpania, VELASCHIIS: in Italia ALDOBRANDINIS maximè tribuit, quæ ſicuti principibus eſt glorioſa: ita à pauperibus maximè eſt aliena. Nam his in rebus operoſis, & admirabilibus, agendi nerui, deſunt pecuniæ. Eſt igitur virtus diuitum, atq; in primis Regum, Imperatorum, & Summorum Principum. Atq; vt certis gloriæ Cancellis, teneatur incluſa, refertur potiſſimum ad Hoſpitij Dignitatem: ad victus apparatum: & ad munerum amplitudinem. Hoſpitij dignitas, partim ſplendore ædificij perpenditur: partim munificentia, qua portus & perfugium videatur bonorum omnium: victus autem ratio apparatu ſplendeſcit cum elegantia, & copia: præſertim ſi frequens aſſiſtat concurſus ad nutum parentium. Ad munera deniq; referuntur, veſtes, arma, ſerui, & equi, vtenſilia, agri, pecuniæ, dotes virginum: libertas, ac redemptio captiuorum, atq; alia huius generis. Sed eorum, quæ ex ſapienter dictis, ac reſponſis ſapientiſſimi Antiſtitis, collegi, loci hi ſunt.

1 *Quòd magnificentia non cadat in homines abiecta fortuna.*

2 *Quòd ille eſt Magnificus, qui à rebus magnis non ſuperatur.*

3 *Quòd Magnificentiæ ſit, bona fortunæ, tanquam ludibria exiſtimare.*

4 *Quòd non minoris ſit Magnificentiæ, manus continere, quàm multa ædificare.*

5 *Quòd vix quicquam renitatur Magnificentiæ.*

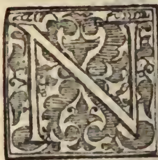
6 *Quòd menſæ Magnificentia, non luxuriæ apparatu, ſed temperantia ſit definienda.*

7 *Quòd in excipiendis amicis, nō ſumptus debeat ſpectari, ſed decus.*

Quòd

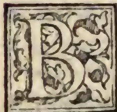
8 *Quòd Abiectis magnifica vestis sit ignominiosa: fortibus vero abiecta sæpè gloriosa.*

QVOD MAGNIFICENTIA NON cadat in homines abiectæ fortunæ. I.

ON potest quis, sine re ampla, esse magnificus. ratio est ab omni dubitatione disiuncta. Nam interroganti quis esset Magnificus: qui muros vrbis, respondit, qui naualia: aquarum ductus: Theatra: porticus: fana, & omnia extruit, quæ ad communem vsum ciuitatis pertinent: nedum ædes in cœlum erectas. Domus vero viri Magnifici non auro, non ebore, non argento, vt sentit Homerus: sed spolijs hostium magis est ornanda. illa enim incontinentiæ sunt blandimenta: hæc veræ virtutis monimenta.

QVOD ILLE EST MAGNIFICVS, Qui à rebus magnis non superatur. II.

ONO viro id omne est dependendum, quod spondet ratio. Interroganti igitur quid esset maximum, non vinci, dixit beneficio. quid secundum? non egere ait, potius, quàm abundare. In vtroq; non desunt gloriæ Lumina. In altero fuit Alexander Macedo Terrarum Princeps, singulare Magnificentiæ exemplar: qui prædicare est solitus, vt refert Cælius, se à nemine vnquam benignitate fuisse superatum. In altero omnibus etiamnum est exemplo Democritus, qui non modo humana omnia est aspernatus: sed etiam luminibus se priuauit, vt quantum

quantum detraheret oculis, tantum adderet menti ad doctrinæ lumen, & rationi. Itaq; cassus lumine, solus plus, quàm vniuersa ferè vidit Græcia.

QVOD MAGNIFICENTIÆ SIT, Bona fortunæ, tanquàm ludibria existimare. III.

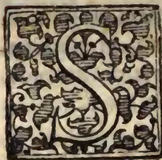

ON minus aiebat esse domiciliũ Magnificentiæ in contemptione, quam in largitione pecuniæ. eò quòd hoc etiam est ambitiosi, illud solum viri boni. Quare Phocion Atheniensis, nihil, in magnificentia concedit Alexandro Magno. Hic enim cum audisset plures esse mundos, ingemuit, quòd vix vnius esset dominus: ille nec habuit quicquam, nec habere voluit. Hic ex Persica Gaza bello parta, Phocioni magnum auri pondùs misit: ille recusans interrogauit ab ijs, qui munus attulerant, cur ad te solum tantum auri, Rex mitteret: quia responderunt te omnium Græcorum optimum esse arbitratur. Sinite igitur inquit, eum esse me, quem ille me esse arbitratur. credidit homo magnificentiæ amicus, nihil fieri posse magnificentius, quàm in continentiæ gyro omnes frenare appetitus.

QVOD NON MINORIS SIT MAGNIficentiæ manus continere, quàm multa ædificare. IV.

VM de rebus gestis, multorum laus communi omnium ore esset diffusa, & dissipata: tum interroganti cuidam, quis esset Magnificus, non qui nouit respondit

ſpondit diteſcere, ſed alios ditare. ſic laudatur Valerius Publicola, qui ter ex hoſtibus victis triumphauit: cæterum tam pauper diſceſſit, vt publico ſumptu ſit funeratus. Ex quo non minus gloriæ reportauit: quàm Agrippa, qui in ſua ædilitate ſeptingentos lacus fecit: fontes mille, & quinquaginta: Caſtella erexit ſupra mille, ſtatuas æreas poſuit ter centum: columnas è marmore quadringentas.

QVOD VIX QVICQVAM RENITA-*tur munificentia.* V.

SOLITVS eſt dicere, res omnes ex difficillimis, munificentia reddi facillimas. Nam homo natura auidus, quia capitur auro, non eſt ſui iuris: ſed aurum largientis. Elegans eſt fabula. Atalanta Schæneí filia, cùm mira corporis velocitate præſtaret, & à nuptijs omnino abhorreret, procis ſuis curſus certamen propoſuit, in quo victum mortis pœna: victorem coniugij ſui præmium ſequerereretur. Multis itaq; ſuperatis, tandem ab Hippomene, Veneris conſilio victa nupſit victori. Nam ex Damaſceno agro, ei tria mala aurea donauit, vt in curſu proijceret virgini, quæ cùm ſequeretur virgo, ille victor euaſit. Hoc commento docent Poetę, muneribus ſumma quæq; facile expugnari, nec eum difficile capi, qui paratior eſt ad capiendum, quàm ad largiendum.

QVOD

QVOD MENSÆ MAGNIFICENTIA Non Luxuriæ apparatu: sed Temperantiæ sit definienda. VI.

VM Romæ regij ferè cernerentur apparatus, nec pauci plurimis curis essent distenti, quo magnificentius aduentantes Heroes exciperent, interrogatus à quodam Principe, cuius mensam magis laudaret: Masinissæ Regis, dixit potius, quàm Cleopatræ vltimæ Ægypti Reginæ: mensarum ornamentum temperantia, non luxuria definiens. Ille enim semel tantum interdiu vescebatur, & sine pulmento: Hæc autem in apparatu vsq; eo excessit, vt Cœnam parauerit Antonio, in qua Centies sestertium, id est ducenta, & quinquaginta millia aureorum, vno ferculo secundæ mentæ, consumpta sunt.

QVOD IN EXCIPIENDIS AMICIS non sumptus debeat spectari, sed decus. VII.

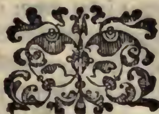
VANDO nonnulli in certamen de Hospitalitate, & discrimen venissent: quæsijssetq; subtilis quidam disputator, quis magnificè amicos hospicio exciperet, qui respondit magni amicitiam: parui pecuniam æstimat: sic apud Romanos laudatur L. Lucullus. Nam cum animaduerteret eadem mensa sæpe amicitiam esse depascendam: domum sic constituit, vt pro varietate amicorum, varia esset tricliniorum ratio. vnum quodq; igitur cænaculum non solum suo appellauit nomine, sed etiam suo definiuit prætio, & apparatu. Siquidem in Apolline, quod cænaculum

culum nomen erat: quingenta millibus cænari consueuit. habebat enim cuncta adeò apparata, vt domesticis satis esset cœnaculi nomen intelligere.

QVOD ABIECTIS MAGNIFICA Vestis sit ignominiosa: fortibus vero abiecta sæpè gloriosa. VIII.

QVEMADMODVM, inquiebat Herculis gloriosum erat exuuio indui Leonis, ei verò, qui non erat Hercules, ignominiosum: ita magni interest, quo quis vtatur vestitu. Nam cùm vestis dicatur à vehendo, quod statum vehat cuiusq; personæ, summa semper apud Antiquos, de vestitu, fuit religio. Quare Lysander, cum à Dionysio Siciliæ Tyranno, pro filiabus, vestes preciosissimas accepisset, illas remisit metuens, ne illis indutæ deformiores fierent. vexillum enim in Luxuria vestium, est incontinentiæ, quæ deformitatem omnem propè habet animi. Itaq; Annibal eodem Sago, quo grægarius miles, vtebatur. Dionysius verò Syracusanus, cùm in fures omnes grauissimè animaduerteret, his tamen ignoscebat, qui croco, & auro vestes sustulissent, quo admoneret mortales ab ornatus luxuria esse abstinendum.

DE GRATI ANIMI VOLVNTATE.
TITVLVS XII.

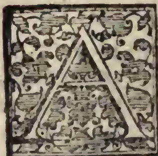

RATI animi voluntas est, vt inquit Cicero, in qua amicitiarum, & officiorum memoria, cum remunerandi voluntate continetur. Dare enim Liberalitatis est: accipere verò, & referre velle, gratiæ proprium. Illius est dati beneficij obliuisci, huius vero meminisse; & cum datur opportunitas, etiam cum fænore, si possit, reddere. Inde, vt Plautus ait, quod bonis benefit beneficium: gratia ea grauida est bonis. Debemus igitur, si Hesiodo modò credimus, in referenda gratia imitari agros fertiles, qui multò plus afferunt, quàm acceperunt. Etenim non dare, multis licet: non reddere nemini. Duæ quippè sunt iustitiæ potissimum partes, gratia, & pœna, quibus reguntur vniuersa. Sed vna longè est præstantior altera. Nam qui gratiam refert, non curat liberalem, sed seipsum: qui verò iniuriam punit, non se perficit: sed iniuriæ auctorem. Iccirco Cato senior aiebat, malle se pro collato beneficio, gratiam non recipere, quàm pro illata iniuria supplicium non subire. Est gratia, & Deo, & hominibus virtutum omnium iucundissima, quàm qui habet, ideo gratus dicitur, quia apud Deum neq; religio, neq; pietas, neq; obseruantia: nec apud homines vlla virtus sine grati animi volũtate, coli, & obseruari potest. Hac vna virtute, cùm ab omnibus optimi Cardinalis fides, & prudentissimi in periculis propulsandis consiliũ vnicè ametur: tum à sapientissimo Senatore LVDOVICO Madio,

Madio, summis laudibus celebratur. quod minimè soleo mirari. Noui enim Senatorem eum, omnium esse gratissimum. Nec vnquam Rex Attalus adeò in P. R. gratus fuit, qui ab eo honoribus auctus, ei deinceps memor beneficij, Asiam testamento legauit: quàm princeps ille virtutis, & doctrinæ Madius erga Cardinalem ALDOBRANDINVM, propter summa ac incredibilia eius merita, semper extitit. Nam si muneris ratio, non ex rei magnitudine, sed ex animi voluntate penditur: nihil est cur in munificentia, Attalo Regi debeat concedere. ille enim Populo Romano multò minora præstitit, quàm potuit præstare: hic verò, ita erga sapientissimum illum Antistitem continenter est animatus, vt plura etiam eius gratia conetur, quàm nauare possit, & efficere. Quæ ille verò de grati animi voluntate fudit Apophthegmata, eorum series hæc est.

1 *Quòd non solum rerum euentus, sed etiam sine euentu, ipsi conatus præmio, sunt compensandi.*
2 *Quòd minus sit Principis beneficio, quàm ferro superari.*
3 *Quòd Principi nulla labes sit minus, quàm ingrati animi nota ferenda.*
4 *Quòd sine ope, frigeat in miseros, verborum consolatio.*
5 *Quòd benefico nulla merces sit vberior, quam gratia.*
6 *Quòd, non relatæ, apud Principes gratiæ, nulla sit excusatio.*
7 *Quòd nullum beneficium, gratiam maiorem exigat, quàm honor.*
8 *Quòd instructio, & disciplina magnos gratiarum aceruos sibi vendicet.*
9 *Quòd Magnam is referat gratiam, qui apud virum bonum beneficium collocat.*
10 *Quòd ingrato homini, qui benefacit, sibi efficit.*
11 *Quòd grati animi expectatione, virtus nutriatur populi.*

QVOD NON SOLVM RERVM *euentus, sed etiam, sine euentu, ipsi conatus præmio sint compensandi.* I.

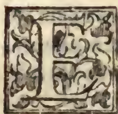
DMIRANTIBVS nonnullis, quòd quæ res magnæ videbantur, exiguo interdum: quæ paruæ; magno à CLEMENTE VIII. sæpè compensarentur præmio: dixit non rebus, sed voluntati, & studio gratiam parem, & æqualem esse oportere. Docuit id aliquando Sibylla Cumana. Hæc enim nouem libros Tarquinio Superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulauit, Rex abnuit: illa indignata, libros tres in conspectu Regis crema-

cremauit: pro ſex reliquis, idem pretium poſcens: rurſus à Rege contemptui habita reliquos tres exuſſit, & pro tribus, qui ſupererant, nihilominus eandem ſummam popoſcit. Hoc teſtimonio doctus Rex, quod non rebus, ſed ſtudio, quo res efferuntur, parem gratiam eſſe habendam: data pecunia illa, Sybillam voti fecit compotem. Non enim ex librorum interitu, deminuta erat, quæ antè ſolers eius, & diligens fuerat opera.

QVOD MINVS SIT PRINCIPIS beneficio, quàm ferro Superari. II.

QVEMADMODVM qui non ſunt ſoluendo, rem differre quotidiè ſolent, & procraſtinare: ita qui dubitant, rei quæſtionem non ſolent diluere, ſed eius certamen, & diſcrimen dicendo augere. Cum igitur ſummis dubijs delibuta ſit gratia Principis, interroganti cuidam, quod morbi genus vitare deberet Princeps: ingrati potiſſimum reſpondit animi. Nam regium eſt magis beneficentia, quàm potentia vincere. Quare Pyrrhus Epirotarum Rex, cum in reſpondenda gratia ſolertiſſimus fuit: tum nullam ex re grauius dolebat, quàm ſi parum alteri, in amore, & officio reſpondiſſet. Itaq; cum de morte Æſopi, quo familiariter vſus fuerat, accepiſſet nuncium: grauiter indoluit, non quòd ille de vita migraſſet: ſed quòd tardior fuerat in referenda ei gratia. Non enim idem eſt pecuniam, & gratiam debere. Nam illa poſt mortem hæredibus: hæc non niſi viuentibus reddi poteſt.

QVOD PRINCIPI NVLLA LABES *sit minus, quàm ingrati animi nota ferenda.* III.

EST ingrati animi nota, non ſolum cũ dedecore: ſed ẽt cum ſcelere coniuncta. Cuidã igitur interroganti, quid maximè, cauere deberet Princeps, qui omnium optimus habetur, & ſapientiſſimus, vt ne minima, dixit, adſit ingrati animi ſuſpicio. Idipſum Cimon, apud Athenienſes ſentiens, etiam in Beſtias, quarum vſus eſſet opera, poſt opus, gratiſſimus fuit. Itaq; Equorum monumenta, quorum opera, victor in olympiacis ludis, coronatus fuerat, iuxta ſepulchrum ſuum, magna impenſa, collocari voluit: ne ingratus, vlla ex parte, mutis etiam animantibus haberi poſſet. Siquidem ingratus, non ſolum, vt aſſerit Plautus, improbus eſt homo, qui beneficium ſcit ſumere, & neſcit reddere, ſed etiam impius, quia qui naturam violat, fit beſtia deterior.

QVOD SINE OPE, FRIGEAT IN *miſeros verborum conſolatio.* IV.

ITA loquitur, vt in digitis ſuis ſingulas cauſæ partes ex tempore conſtituere videatur. Inquiebat ibi, vbi opus eſt facto, rem omnem relangueſcere conſilio. Teſtis eſt Anaxagoras. Hic enim cum iaceret in rerum anguſtijs; & deſperatione: illum Pericles beneuolè monebat, ne ſe perderet, ſed amicis ſeruaret: cui ſtatim ille, ò Pericle dixit, qui lucerna indiget, oleum inſtillat. Hæc ſententia velim in noſtrorum hominum animis ſit defixia, qui nihil, præter bona verba, norunt imitari.

QVOD BENEFICO NVLLA MERCES sit vberior, quàm Gratia. V.

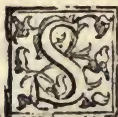

IRTVTEM non ſolum miniſtrat, ſed etiam ornat læpidiſſimis ſuis dictis. Solitus autem eſt dicere, quæſtuoſum magis eſſe dare, quàm accipere. Qui enim dat, facit ſæpè dando vt capientem capiat. Graue eſt, & fide dignum Socratis teſtimonium. magna quippè diligentia Æſchinem diſcipulum cùm inſtruxiſſet, nec haberet diſcipulus vnde perſolueret: Socrati, loco mercedis, gratias egit, quòd ei, vbi res tempuſq; poſtularet, ſemper præſto eſſet futurus. tum Socrates, reddis, inquit, Æſchines gratiam habendo, mercedem cumulatiore, quàm arca poteſt capere, menſura.

QVOD NON RELATÆ APVD Principes Gratiæ, nulla ſit excuſatio. VI.

VM quidam non reſtituti beneficij crimen cum Principe frugalitatis laudibus deprecaretur: dixit nihil eſſe facilius, quàm apud Principes acceptum rependere gratia beneficium. Nam vt ſcribit Heſiodus, ſicuti Superi, qui maxima, in dies bona largiuntur mortalibus, paruo thure ſunt contenti: ſic Principes, & magna dando, & parua capiendo lætari ſolent.

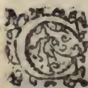
QVOD NVLLVM BENEFICIVM, *gratiam maiorem exigat, quàm honor. VII.*

CISCITANTI cuiusnā sagax, & prudens in referenda gratia, deberet esse excogitatio principis: eius potissimā dixit, qui aliquo collustratus est honoris splendore. ita superior Scipio, Ennio non solum viuo gratiam retulit: sed etiam mortuo. Nam poetæ illius effigiem, in monimentis Corneliæ gentis collocari voluit, vt ei gratiam referret, à quo laudatus fuerat.

QVOD INSTRVCTIO, ET DISCIPLINA *magnos Gratiarum aceruos sibi vendicet: VIII.*

IHIL est indiserta eruditione languidius, tantaq; est Gratiarum cum Musis necessitudo, vt diceret eum, qui pro eruditione, gratiam nō rependeret, ingratiorem esse, quàm qui gratias ipsas truculento scelere exulceraret. vix enim vllæ possunt cum institutione, & doctrina, pares inueniri gratiæ. liquet id vulgato Alexandri testimonio. Hic quippè Aristoteli Magistro, & Philippo patri pares gratias se debere dicebat, quòd ab altero vitam: ab altero vitæ ornamenta accepisset.

QVOD MAGNAM IS REFERAT *gratiam, qui apud virum bonum beneficium collocat. IX.*

VM multorum linguam, in ingrati animi turpitudine suffutos, rei exacuat turpitudo: interroganti cuidam, quid viro bono in collatione beneficij,

maximè

maximè esset metuendum: non impensa dixit est formidolosa, sed ingrati hominis persona. Nam vt Actæon à suis canibus: sic beneficus ab ijs sæpè laceratur, quibus benefecit.

QVOD INGRATO HOMINI, QVI Benefacit, sibi officit. X.

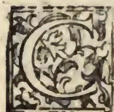
INQVIEBAT Ingratum hominem nefario sceleri, nexu & mancipio esse proprium: vsu, & fructu ne suum quidem. Itaq; quoniam beneficium compensat, maleficio, eum sibi officere, qui illi non vereatur prodesse. Elegans est, per viperam, in Symbolis, testimonium. in earum enim genere femella marem admissum, præ voluptate rei Venereæ, mordicus truncat capite: hæc verò deinceps gerens in vtero, à sobole, cui vitam dedit, descissa, dum illa per vteri medium prorumpit, miserè interit.

QVOD GRATI ANIMI EXPECTAtione virtus nutriatur populi. XI.

GRATI animi exemplis, quasi nutrimentis aiebat esse educanda, inter mortales, virtutum studia. Nec enim aliam ob rem Populus, vel Atheniensis publica alimenta, ad extremum vsque vitæ diem mulis decreuit, quorum opera in Hecatumphylo ædificando, vsus esset: vel Romanus Anseres, in honore habuit, quòd dormientibus vigilibus, cùm Galli in summum Capitolium pertrepsissent, clangore Romanos milites excitassent, nisi, vt spe grati animi omnes, ad optimè de patria promerendum, concitarent. Statuit enim P. R. vt in eo loco, in poste-

rum magnus anserum numerus, publica impensa aleretur, atq; ad eam rem, Censores inter Publica onera, publicanos primo obligauit.

QVOD QVI GRATVS EST, FACILIS item sit, & benignus. XII.

VM omnium aures sitientes expleat plurima eruditionis iucunditate, tum interroganti quid primùm viro grato esset difficile, beneficij dixit obliuisci: deinde quid facile, iniuriæ respondit, non recordari. Præclara verò vox, & æternitate memoriæ digna. exemplum verò in Cæsare minimè contemnendum. Hic enim captis, apud Pharsaliam Pompei Scrinijs, epistolas omnes inclusas, bona cremauit fide, nulla earum lecta, ne timor in vrbe recrudesceret vindictæ. Maluit igitur, qui essent inimici ignorare, quàm sui metu inimicos solicitare.

QVOD INGRATVS SVO SE iugulat gladio. XIII.

NQVIEBAT ingratum hominem, suo se artificio eruditum perdere. quare ex omni salutis spe expulsus est, & eiectus. falsè id loquitur hic Apologus. Cerua quondam venatores fugiens, sub vite delituit. cùm autem ex eorum secessu, se in tuto esse existimaret gratiarum loco, pampinis se ingurgitare cæpit. at statim conuersi venatores, & quod res erat arbitrati, spiculo ceruam traiecerunt. Tum illa moriens, qui nocet, dixit, de se benemerentibus, se ipsum prodit. Nam ingrati animi lues fontem exhaurit pietatis.

QVOD

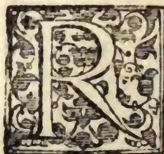
QVOD CVM VIRO BONO, NON moriatur, quæ ei debeatur gratia. XIV.

IHIL apud antiquos, maiori cura, & cogitatione Seruabatur, quàm gratia. Ipse verò inquiebat gratiam nescire mori: solamq; viro bono post mortem esse superstitem. Hoc ipsum itē cum silentio, loqui videtur vrbs Athenarum. Hæc enim mortuo Aristidi, Gratiam reseruauit. Nam filias eius honestè dotatas, ex publico Palatio ad virorum ædes deduxit: Lysimacho autem filio centum argenti minas, & totidem agri iugera, quadragintaq; dragmas in singulas dies, vnde viueret, contulit.

QVOD ETIAM IN BESTIIS, quasi gratæ voluntatis sit sensus. XV.

V M nihil videatur natura, turpius ingrato homine euomere, atq; foras proijcere: tum ille solitus est dicere ingratum hominem, fera bestia ideò esse deteriorem: quòd etiam in feris bestijs sensus aliquis resideat quasi gratæ volūtatis. Insigne est Elephantis exemplū. Nam cum Pyrrhus in vrbem Argos irruisset, Elephas in ipso vrbis ingressu, magistrum à quo regebatur præsensit interemptum: cuius dolore percitus, sine discrimine amicos, hostesq; vrgendo in exercitum progressus, non prius destitit, quàm Magistri cadauer adinuenit: quod proposside, ac dentibus captum retro in turum ab hoste locum retulit.

QVOD EX GRATIARVM SINVATA ſit, quæ ſumma eſt gloria. XVI.

RES eſt cœlo, & hominibus iucunda, grati animi voluntas. Quare ſolet dicere eum, qui gratus eſt, Numen potius, quàm nomen inter mortales, poſſidere virtutis. Itaq; ſingulari, & propè diuina colitur obſeruantia. Gratus fuit T. Flaminius: nō ingrata in eum ipſa Græcia. Nam poſt Philippum Regem victum, vbi Græciæ populis, quorum libertatem Macedonum Rex oppreſſerat, priſtinum fortunæ ſtatum, publica Præconis voce reſtituit: tantus populi clamor, in eius honorem eſt in cœlum elatus, vt aues ſupernè volantes, ad terram deciderint. Quin multò maiora etiam grati animi argumenta extiterunt. Nam Chalcidenſes diu, in eo perſeuerarunt, vt nulli Deorum, templum, niſi Flamminij nomine appoſito, dedicarent, vt Herculi: Mineruæ: Neptunoue, & Flamminio ſacrum inſcriberent.

QVOD MORTVI CVM EXTERNIS Bonis, non amittant Gratiam. XVII.

NON poteſt, inquiebat, Mors benè merenti lucem gloriæ eripere, & quaſi noctem quandam eius ſplendori offùndere: viuit enim continenter beneficij memoria in eorum animis, qui beneficium acceperunt. Teſtis eſt ille Romanarum Mulierum luctus: quæ Iunium Brutum, ob Lucretiæ violatam pudicitiam, inſigniter vindicatam, annum integrum luxerunt. Teſtes ſunt fumoſæ illæ Heroum imagines, & ſtatuæ conflatæ, ac deniq; Panegyrici aliorum ſæculis conſcripti.

QVOD IN ARMIS VINCERE munificentia, non minus gloriosum sit, quàm ferro. XVIII.

RATIONEM præcipitem ex sua sede, inquiebat ab eo exturbari, qui ex bello gratiam exturbaret. eò quòd, in armis non magis de iniuria: quàm de grati animi gloria, sit confligendum. Id etiam Demetrius Asiæ, & Ptolemæus Ægypti Reges, posteris testatum reliquerunt. Nam cùm inter vtrumq; bellum conflatum esset capitale, belli tamen iura vterq; conatus est summa beneficentia, non solum honestare: sed etiam alter alterum superare. Itaq; Ptolemæus cùm Demetrium prælio vicisset, eumq; impedimentis spoliasset, illi Regiam, tentorium, cum alijs opibus, captiuisq; charioribus remisit, noncians inter se de gloria, non de opibus certamen esse. Ptolemæo autem Demetrius cùm gratias egisset, respondit Deum se magnopere orare, vt cito parem ei gratiam pro accepto munere, posset referre. Nec multò post Demetrius Cilem Ptolemæi Ducem collatis signis superauit, quem captum, cum omni aliorum captiuorum manu, dono Regi remisit.

QVOD GRATO VIRO, PLVRIS quàm vita, sit ipsa Gratia. XIX.

QVONIAM non procacitate linguæ, sed plurimo rerum discrimine, vitæ sordes eluuntur, solitus est dicere, illum nullam habere amicitiæ gratiam, cui potior sit vita, quàm gratia. Sapienter ille quidem. Testis est, per Antiochi Regis equum, ipsa natura. Siquidem Centaretrus Gallata cùm Regem Antiochum,

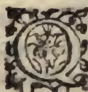
tiochum, in prælio occidiſſet, exultans gloria, Regis equum conſcendit, verum vbi equus tergo ſuo domini hoſtem inſidere ſenſit: ſtatim frænum momordit, atq; citato curſu ad eminentiſſimum ſaxum contendit: ab eoq, vt Domino mortuo gratiam referret, ſe, & inſidentem ſimul hoſtem præcipitauit. eaq; re docuit, antiquiorem mortalibus grati animi voluntatem eſſe oportere, ſine vita: quam vitam, ſine grati animi voluntate.

QVOD BENEFICOS PERSEQVATVR gratia etiam mortuos. XX.

NQVIEBAT tantam vim eſſe gratiæ, vt quæ honorum inſignia, in Imperatorum triumphos eſſent conſtituta: ea in reſtinctorum funera, non veritus ſit Populus Romanus expromere. Enituit hoc animi grati ſpecimen erga Q. Fabium Max. Nam cùm quinq; Conſulatibus benè beateq; adminiſtratis deceſſiſſet, certatim æs contulit, quò maior ac ſpecioſior, eius funeris pompa duceretur. ex quo non difficile eſt cognitu, optimum quemq; glorioſius ſepeliri, quàm ignauos viuere.

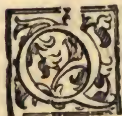
QVOD NE VERBVM QVIDEM benè collocatum, præmio, & gratia ſit indignum. XXI.

VEMADMODVM oratio mores effingit hominum: ita morum commendationem habet grati animi voluntas. Inquiebat igitur nullum verbũ, apud Principem benè collocatum, ſua vacare mercede, & gratia. Non minus graue quàm laudabile eſt Philip-

pi Macedonum Regis Testimonium. Hic enim cùm, in subhastatione quorundam captiuorum, spectator esset, veste supra genua collecta sedens: tum captiuorum vnus exclamauit iura à Philippo violari amicitiæ, quòd eius amici esset filius. petijt Philippus vt nomen exprimeret: respondit captiuus ei soli se dicturum. vicinior igitur factus, vestem, ait, ò Rex, quàm supra genua collegisti, dimitte: neq; enim ita sedendo decorem seruas. Hoc verbo audito Philippus, vt amicæ admonitioni gratus esset, captiuum statim, veluti amicum liberauit.

QVOD IN RESTINCTIS, PRO virtute reuiuiscat gratiarum gloria. XXII.

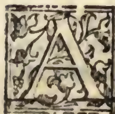

QVOD gloriæ principium, ex Gratiarum fonte trahitur, etsi neq; inuenire, neq; euoluere exitum quis potest: summum tamen viro forti, inquiebat, deberi Gratiæ ornamentum. Nam qui pro publica vtilitate, vitam contemnit, is villicus fit publicæ laudis, & gloriæ. Quod cum sentiret Solon, legem tulit, vt qui in bello occubuissent, præmijs honoribusq; eorum filij publicè alerentur, & instituerentur. Romanorum autem legatis, qui à fidenatibus occisi erant, ex Senatusconsulto, quia ob Remp. occubuerant, statuæ pro Rostris, positæ fuerunt.

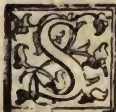
QVOD

QVOD AD POPVLAREM BENEuolentiam, nihil sit Principis facilitate, & gratia accommodatius. XXIII.

D Interitum, exitiumq; ciuilis discordiæ, nata est in Principe gratia, & morum facilitas. Quare id frequenter in ore habebat, & sermone: popularis quietis officinam esse Principis benignitatem, & gratiam. Nam, vt serenum quietumq; cœlum, maria omnia reddit tranquilla, & pacata: ex eoq; cessant omnes fluctuum tempestates, & procellæ: sic ex Principis fronte serena, ciuium omnium placantur animi, & ex communi spe, omnium concordia augetur.

QVOD NVLLVM MAIVS, AD Principem, quam beneficentiæ redeat vectigal. XXIV.

CISCITANTI cuidam quod optimum Princeps, ex ciuitate caperet vectigal: quod populus respondit, pendit potius ex honore, quàm ex onere. Idipsum patet, & Tiberij Cæsaris, & Alexádri Magni testimonio. Ille enim vrgentibus amicis, vt prouinciarum augeret vectigalia, dixit esse boni pastoris tondere, non deglubere oues: Hic cùm accepisset longè vectigalium plus à ciuitatibus exigi posse, odi respondit olitorem, qui radicitus herbas excidat.

DE VERITATE TITVLVS XIII.

ALSITATIS prouincia, vt ait Philo est terra: cœlum veritatis domicilium. Illius fame, & fama mortales: huius nectare, & ambrosia victitant superi. itaq; vt lapis Lydius aurum indicat: Sic hominum virtutem, omnipotens veritas. Nec verus quis habetur iuris, & iustitiæ minister, nisi qui censetur abdita, & retrusa intelligere: æqua & iusta operari, atq; vera potius loqui, quàm grata. Veritas enim res est omnium iustissima: dixi quasi validissima. Nam sola omnes humanas cogitationes superat. Ego igitur, quia suauius semper esse duxit vera dicere, quàm audire, eius de veritate sapienter dicta, in hunc ordinem congessi. Quanti autem sit veritas non solum testis est locupletissimus sapientiæ hic Antistes, sed etiam Antiquitatis Decus Pythagoras. Interrogantibus quippè aliquando amicis, quid mortales Deo faceret similes: veritas respondit. Nihil enim est Deus, nisi lumen ipsum veritatis. Hùc pertinet Magorum auctoritas. Nam illi maximum Deorum, quem Oromagden vocabant, corpore quidem asserebant esse luci similem: anima autem veritati. veritas enim obscurissimam mendatij noctem pællit, eiusq; veluti quodam Sole illuminantur rerum omnes tenebræ. Quapropter veritati famulatur prudentia, eiusq; ministræ sunt omnes scientiæ, & artes ingenuæ. Testis est grauissimus, Senator LAVRENTIVS Pola, cuius in fide, probitate, atq; consilio, tanquàm in sua sede, & domicilio ius omne quiescit, & veritas: quæ in sapientissimo eo Senatore multò est ad imperij incolumitatem, quàm Herculis clara validior.

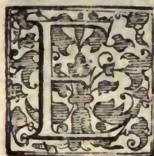
Nam

Nam Hercules nullam vnquam Clauæ vtilitatem accepit, sine pugnæ incendio: LAVRENTIVS autem Pola plurima iustitiæ, & veritati commoda attulit etiam non pugnando. Ad veritatem autem tutandam, cuius in claustris ars omnis habitat, & doctrina, quia nihil est indiserta oratione languidius, eam dicendi artem sibi comparauit subsidio, vt nihil pro communi vtilitate, consueuerit orare, quod statim etiam ab inuito populo, non videatur exorare. Multò quippè maior est, in publici muneris, & officij administratione, eloquentiæ vis, quàm aut in bello armorum, aut in otio, & pace, literarum. Cùm enim nulla ferè res sit, quæ quasi mendacij non aspergatur maculis, vix vlla est aut rei, aut suspicionis infirmitas, cuius medicina non sit, in veritate posita. Sed multa sunt ex sapientissimo eo Principe monimenta veritatis, cuius loci, & quasi Apophthegmatum notæ hæ sunt.

1 *Quòd veritatis fucus non sit à Principe ferendus.*
2 *Quòd Principi nullus sit, veritate iucundior nuncius.*
3 *Quod Res sit insidiosa veritati opinio.*
4 *Quòd Res sit gloriosa, rara tamen veritas.*
5 *Quòd Principis sit non verisimilia, sed vera sequi.*
6 *Quòd Imperium cedat veritati: non Imperio veritas.*
7 *Quòd aut Metus, aut periculi gratia, quæ data est fides, non sit deserenda.*
8 *Quòd Res sit perfida ambitio.*
9 *Quòd fraudalenta fides, non sit fides.*
10 *Quòd res sit suspecta, hominum fides.*
11 *Quòd in Iudicio mendacium veritati cedât, non veritas mendacio.*
12 *Quòd veritas non alia, alijs sit temporibus.*
13 *Quòd virtutes omnes, in veritatis claustris teneantur inclusæ.*

Quòd

QVOD VERITATIS FVCVS NON Sit à Principe ferendus. I.

ETSI res est tam latens, & retrusa veritas, vt Argum etiam sæpè fallat: solitus tamen est dicere, putidum esse Principi, non modo dicere, sed etiam audire, quod à vero sit alienum. audire enim qui non recusat, facit audiendo, vt animi næuos, & rationis nubeculas auribus hauriat, seq; alterius mendacij plurimis aspergat maculis. Mentiri autem est peruersitatis: mendatium effutire inscitiæ. illud enim est callidi, & veteratoris: hoc creduli magis, & inconsideranti animi.

QVOD PRINCIPI NVLLVS VERItate iucundior sit nuncius. II.

VERITAS olim filia, siue hæres effingebatur temporis, quo nihil est neq; potentius, neq; sapientius: cuiq; parere semper sapientis est habitum. interrogatus igitur cuius rei, Principi iucundissimus afferri posset nuncius: veritatis respondit. Nam quæ auditu sunt iucunda, sordent omnia sine veritate: quæq;

ſunt honeſta, ſine veritatis neruis, & viribus flacceſcunt omnia. itaq; nec ars, nec ſcientia quicquam perhorreſcit magis, quàm non obſequi veritati. Hac igitur, vt docet Iſocrates, ſic debet oblectari Princeps, vt cuncti intelligant, iniurato Principi potius, quàm priuatis ſimul omnibus iuratis, fidem eſſe adhibendam.

QVOD RES INSIDIOSA SIT veritati opinio. III.

VOD arte fieri debet, id inani opinione tentandum non eſt. Interrogatus itaq; quid ſuo maximè noceret auctori: ea reſpondit, quæ non ex veritate, ſed ex caduca, & fallaci opiniòne ſumitur deliberatio. Loquitur id Ixionis fabula. vt enim hic pro Iunone, quàm perditè amabat, nubi ſe commiſcuit, & ex ea Centauros genuit: ſic mendacium imaginem induens veritatis, monſtra ſæpè parit horrenda, & nunquàm ferè auctori ſuo non ignominioſa.

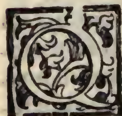
QVOD RES SIT GLORIOSA: Rara tamen veritas. IV.

OTA vrbs, hac eius voce ſæpe percrebruit, paucorum eſſe veritatem aſpicere: multorum deſpicere. altero ignaros: altero momordit improbos: vtroq; difficultatem culpauit veritatis. Hæc autem quantæ difficultatis ſit, ex hoc vno fas eſt intelligere: quòd Heraclitus Aram veritatis, in Antro: Democritus, in puteo latitare affirmat. Nam ex eo intelligimus, hominum mentem non ante ad veritatem penetrare, quàm ad intimas, & obſcuri-

obſcuriſſimas rerum cauſas ſit immerſa: pluraq; videat, quàm Sol ipſe oculus mundi, vnquàm viderit. Duce igitur veritate, non ſolum tollitur errorum infamia: ſed etiam creſcit virtutum omnium cohors, cum gloria.

QVOD PRINCIPIS SIT NON *Veriſimilia: ſed vera ſequi.* V.

VONIAM quæque virtus, in Principe eſfloreſcit ingenij laudibus, inquiebat non eſſe Principis veriſimilia: ſed vera ſequi. Etenim neq; prudentiæ aſtutia: neq; fortitudini audacia quicquam eſt ſimilius, & tamen nihil eſt ijs magis renitens, & controuerſum. Quare omnes doctrinæ alumni, de veritate in circulis degladiantur. Nam vireſcit argumentorum vulnere veritas, eluceſcitq; diſceptationum ventis agitata. Hanc tueri proprium eſt Principis. Etenim non magis fides, ſine veritate: quàm ſocietas humani generis, ſine fide, poteſt conſiſtere.

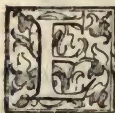
QVOD IMPERIVM CEDAT VERI- *tati: non Imperio veritas.* VI.

VM ad dignitatem cuiuſdam, qui promoueri ardebat deſiderio, eblandita eſſent, non enucleata ſuffragia: dixit Candidatum perbellè egiſſe cum Collegio: peſſimè verò collegium cum Principe: quoniam minimè ſit Principis, fidem fallere. monuit idipſum aliquando Macedonum Rex Alexander. Nam cùm Parmenio quippiam ſuadet Alexandro, quod præter fidem ac decorum eſſet, inculcaretq; ſæpius facerem ſi eſſem Alexander: & ego reſpondit Rex, ſi eſſem Parmenio. Nulla

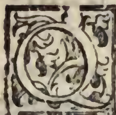
vtilitas Principi: nulla potentia: nulla victoria tanti esse debet, quæ cum fide, & veritate æquari, aut conferri potest. fidei enim, & iusiurandi sponsores vocantur superi.

QVOD AVT METVS, AVT PERICULI gratia, quæ data est fides, non sit deserenda. XII.

ETSI ad optatos exitus, res non prouehitur: illam tamen dicebat nec vi, nec metu extra fidei cancellos debere detrudi. Non minus præclarum, quàm vetus est, apud Romanos M. Attilij testimonium. Hic enim ex seruata fide, tantam consecutus est gloriam: quanta ei vix exæquari potest vllus victoriæ triumphus. Nam datam hosti fidem maluit, quàm sibi vitam incolumen seruare inuiolatã. Quanquam tamen pro comperto habebat, quantus sibi ad næcem, futurus erat cruciatus.

QVOD RES SIT PERFIDA ambitio. XIII.

QVAMQVAM perfidum execrantur, eiq; malè precantur omnes: dicebat tamen, in nemine fidem magis desiderari, quàm in eo qui fertur duciturq; inanis gloriæ aura. Nam quid à fide magis alienum esse potest: quàm propter ambitionem à seipso deficere, nec stare naturæ promissis? Sceleratum est in ambitione perfidiæ: vtile tamen exemplum. Non enim solum Gener Tarquinius superbus Soceri: sed etiam eius vxor Tullia patris sanguine iura cruentauit naturæ. Nam ille à Genero Tarquinio: est per insidias occisus: illa in patris iacentis cadauer, sceleratè Carpentum egit, vt virum suum Regem salutaret.

ex quo intelligimus, quàm minimè tuta ſit ambitioſis fides: quando ex ſanguine etiam domeſtico ipſa exulet.

QVOD FRAVDVLENTA FIDES, *non ſit fides.* IX.

CONSPERSA quaſi verborum, ſententiarũq; floribus cùm ſint tanti Principis dicta: tum hoc vnum, non minimum habet ornamenti: ſalis plurimum. Inquiebat fidem, non fuco, vt res cæteras, commendari: ſed ſtatim reſtingui, & deleri. itaq; vt refert M. Cic. ab ijs cauendum eſt, qui cùm maximè fallunt, id agunt, vt boni viri videantur. Plena ſunt noſtrorum temporum exempla: ſed priſcorum memoriam malo refricare. Thraces, vt Ephorus ſcribit, cum Boetijs inducias certo dierum numero pepigerant: noctu, cùm illi in tuto ſe eſſe exiſtimarent, agros eorum populabantur. At cùm illi violatam fidem conquererentur: negarunt ſe perperam egiſſe, cùm induciæ dierum pactæ eſſent, non autem noctium. Sed non agit ex fide: qui agit ex fide fucata.

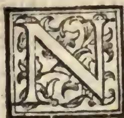
QVOD RES SIT SVSPECTA *hominum fides.* X.

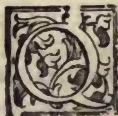
QVAMQVAM in fide domus eſt virtutis, & domicilium gloriæ, interroganti tamen quæ fides, in rebus magnis, & periculi plenis, amicis eſſet habenda, dubia reſpondit. Nam fides neminem adeò fallit, quam eum, qui ſibi plurimum tribuit. Alcibiades igitur iudicium patriæ refugiens, interroganti cuidam an non fideret intimorum iudicio: ego reſpondit, ne matri quidem haberem fidem. vereret enim ne inſciens pro albo

calculo, nigrum immitteret. Nec multum ad rem facit hominum iuramentum. Nam probis iniuratis habenda est fides: improbis ne iuratis quidem.

QVOD IN IVDICIO MENDACIVM veritati cedat, non veritas Mendacio. XI.

VDAM inquiebat esse ab omnibus præsidijs, in foro accusationem, sine veritate: Leue, & nugatorium patrocinium, quod reclamare, non parere videtur veritati. Non enim succumbit in iudicio veritas mendacio: sed mendacium veritati. celebris & peruagata est, de ea re fabula. Nam quorsum Dædalicus ille Labyrinthus, in quo Minotaurus à Theseo occisus est? Non plures sunt eius labyrinthi, quàm mendacij anfractus, ex quibus egressum sola nouit inuenire veritas. Ab ea non Minotaurus: sed Rabula tanquàm à Theseo superatur: ac veluti quoddam naturæ monstrum, plurimis in iure, plagis laceratum dirimitur mendacium.

QVOD VERITAS NON ALIA, alijs sit temporibus. XII.

VIA, puto, veritas finem, & modum nescit transire æquitatis, solitus est dicere veritatem, neq; prospero rerum flatu trahi: neq; earum ventis reflantibus retrahi: sed eundem semper cursum tenere boni, & æqui: nec alio loco, aliam esse. id apud veteres bellè notatur per fabulam Arethusæ. Nam quorsum quòd Alpheus Nympham eam, vt volunt Poetæ, sic amauit, vt etiam in fontem commutatam, aduersus æstus maritimos tutò sit

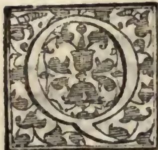
tò sit secutus? res est plena ingenij: doctrinæ minimè inanis. est enim veritas æquitatis non solum ministra, sed etiam pedissequa, faciliusq; mori potest, quàm ab ea reuelli. Alpheus quippè fluuius, mare subterraneo cursu traijcit, ne vndas suas cum marinis misceat. Sic purus, Synceruſq; iuxta Syragusas vberrimo aquarum gurgite, cum Arethusa fonte emergit. Hoc argumentum dedit fabulæ: ex qua intelligimus veritatem non turbari ex rerum procellis: eamq; obscuro aliquo mendacio posse occuli: pollui, & contaminari minimè posse.

QVOD VIRTVTES OMNES IN veritatis Cancellis teneatur inclusa. XIII.

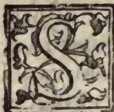
NTERROGANTI cuidam, quibus scientiarum claustris, vniuersa Europæ Gymnasia tenerentur inclusa: veritatis respondit. Nulla enim virtus est, neq; in cognitione: neq; in actione: nec deniq, in hominum ore, & sermone, quæ veritate potest vacare. Nam cum natus sit homo potissimum ad agendum, & intelligendum: hominis vita omnis, & industria in inquisitione, & inuestigatione veri videtur esse posita. Quare quemadmodum Nilus fluuiorum omnium, in Ægypto Rex, & Imperator, imbrium loco terram reddit fæcundam: ita qui Reip. campus inundatus est veritatis fluctibus, feracissimus redditur virtutum omnium. Etenim sola veritas mentem scientia: voluntatem virtute, ac deniq; orationem synceritate potest cumulare, & ornare.

QVOD SINE LVCE VERITATIS intermoriantur artes omnes, & scientiæ. XIV.

VEMADMODVM inquiebat, quæ viuunt in terris, omnia ex sole viuendi vim habent: ita ex veritate, artes: scientiæ: actionesq; omnes non solum sui primordia, sed etiam gloriæ suæ ornamenta trahunt. Nec alia de causa, puto, veritas à Poetis censetur esse temporis filia, & Musarum parens. Est enim non solum virtutum procreatrix, sed etiam gloriæ eius, qua ducuntur omnes, alumna. Si igitur par est rationi, vt quæ virtus plus potest, alijs imperet, omnium imperatrix oportet sit veritas. Siquidem in difficultate robur virium cedit orationi: oratio menti: mens autem veritati.

QVOD RES SIT INVENTV difficilis veritas. XV.

CISCITANTI cuidam, quid inuentu esset difficile: veritas respondit, cuius ars tantum est inuestigatrix, semita prudentia, lampas vero scientia. Itaq; à Græcis Dea est constituta, atq; ἀλήθεια vocata: cuius hæc, vt Philostratus in Amphiarao scribit, spectabatur imago. Mulier niueis induta vestibus, quæ virtutis esset mater, filiaq; temporis, cuius ara in imo latebat putei. Dea autem iccirco, puto, ab illis constituitur, vt docerent orbem terrarum veritatis non esse domicilium: sed cœlum: illamq; ab errantibus mortalibus exulare: atq; in sinu, & gremio tantum bonorum habitare.

QVOD

QVOD SVADENDI VIS SVMMA ſit in veritate. XVI.

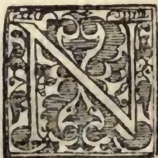
VLTA opinionis errore ſibi fingere ſolent, qui ad ſuadendum, colorem, non admittunt, ſine fuco orationis. conſueuit igitur dicere optimam, artem ſuadendi, & magiſtram eſſe non Rhetoricam, ſed veritatem. Hæc enim, quia nullo negotio fidem facit, ab antiquis Mercurij coniunx eſt habita, eamq; Ægyptij in Mercurij Sacrificijs, melle, & ficu honeſtabant, exclamantes γλυκὺ ἡ ἀλήθεια· hoc eſt dulcis veritas. Mel enim liquorum: ficus fructuum omnium ex amariſſima planta, eſt ſuauiſſimus. Mel quippè non ſolum nutrimenti vim habet, ſed etiam medicinæ: nec prodeſt modo viuis, ſed etiã mortuis, quia ſuo liquore delibuta, incorrupta ſeruat cadauera: atq; vt ficus ſine flore fructum: ita veritas fidem, ſine apparatu facit verborum.

QVOD HVMANÆ CONIVNCTIONIS nodus vna ſit veritas. XVII.

VM de fœdere humanæ coniunctionis fortè ageretur: interrogantibus quibuſdam quod arctiſſimum eſſet humani generis vinculum, veritas reſpondit. Nam ſi neq; fides ſine veritate: neq; ſine fide ſocietas humani generis ſtare poteſt, quid eſt in humana ſocietate, dixit, quod veritati non debeatur acceptum referre? ita quippè vniuerſæ Reip. virtutes, cum veritate tenentur connexæ, vt nulla ante vulnerari poſsit, quàm non eius cruenter vulnere veritas. In omni igitur rerum adminiſtratione, ſumma hæc eſt, vt veritas, quemadmodum trito fertur ſermone prouerbio, prora ſit, & puppis. Nihil enim eſt extra veritatem, quod non veluti quodam æſtu abſorbeatur naufragij.

QVOD VERITAS AD PRINCIPEM maximè pertineat. XVIII.

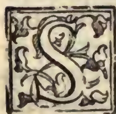

EC fabulæ, nec Apologi mentiuntur. Aliud enim est artificio: aliud mendacio vti. Nam si neq; ars potest errare: neq; mendacium consistere sine errore, nemo Poesim artem vocat, qui fabulas, & Apologos cum Poesi non vendicet ab omni suspicione mendacij. Nec Plato ille diuinus aliam ob rem, suos libros refersit fabulis, nisi quia fabulæ non ad restinguendam, sed ad illuminandam veritatem, pertinent. At cùm illæ tribuantur Poetis: Physicis medicina: Patronis iurisprudentia, cuidam quærenti, quænam virtus potissimum tribueretur Principi, veritas respondit. Eius enim cùm sit in omnium rerum conflictu, & controuersia de veritate iudicare: id nunquàm præstabit, nisi veritatis sensus omnes sic teneat, vt iugulata apud alios veritas, possit ex oris eius spiritu reuiuiscere, atq; depressa caput attollere. Quemadmodum igitur cognoscitur auis ex cantu: ita est Principis vnumquenq; inter mortales, ex sua voce cognoscere.

QVOD VERITAS ÆQVE MENTE, atq; oratione loquentis, sit depascenda. XIX.

VONIAM falsitas, nec in simulationis, nec in dissimulationis artificio diu scit latere: sed statim ipso veritatis splendore, fallaciarum elucescunt tenebræ: inquibat nihil neq; veritati magis esse consentaneũ: neq; mendacio quicquam esse renitentius, quàm vt menti par esset oratio. Nam si mentiri est contra mentem loqui, non po

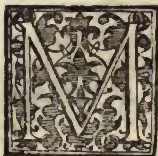
test is non iniuriam inferre veritati, qui etsi verum quod est dicit, id tamen minimè credit. Elegans & euidens est veritatis in Hieroglyphicis ratio: tacita, non contumeliosa mendacij accusatio. Nam cur Ægyptiorum Sacerdotes, Hieroglyphicum veritatis fecerunt pomum persicum, vna cum folio adhærente? in hoc Symbolo veritatis, non solum adiumenta sunt ingenij, & recunditæ doctrinæ, sed etiam ornamenta dignitatis. Nam cùm Pomum illud veluti quoddam specimen habeat humani cordis: foliumq́; eius linguæ formam præ se ferat: hanc videtur vtriusq; coniunctio veritatis legem sancire mortalibus, vt non aliud in ore prumptum, aliud in pectore clausum habeatur, quorum in vtroq; succus, & sanguis residet veritatis.

QVOD NON DEBEAT ESSE venalis: sed gratuita veritas. XX.

SOLITVS est in foro Doctores, auri, non veri cupidos, Battos nō suo, sed alieno nomine vocare. Nam qui aurum in causis, non fidem sequuntur: ij, sicuti in fabulis Battus, non sunt iudices veri: sed indices auri. Nota est Lydij lapidis fabula. Niuea est veritas: non inaurata. auro enim non inuestigatur, sed constupratur veritatis integritas. Testis est, Apud Poetas, Danae Nympha, quæ auri cupida, à Ioue in aurei imbris effigiem verso, est compressa. Nihil est, ne longè abeam, in publica rerum administratione, laudabilius veritate. Nam quantum veritas vnum quodq; vel respuit, vel admittit: tantum id omne, aut renitens est, aut adhærens virtuti: qua terminatur rerum omnis doctrina, & morum simul probitas.

DE CLEMENTIA TITVLVS XIV.

ANSVETVDINEM qui violat, non tam procul videtur ab hominis natura recedere: quàm propè ad immanissimæ bestiæ feritatem accedere. atqui etsi nihil est humanitas sine misericordia, nisi feritas quædam vocata humanitatis nomine, difficile tamen est simul misereri, & sapere. Siquidem nescit, aiunt, neq; iustitia peccati impunitatem: neq; misericordia supplicij cruciatum pati. At longè alia est rationis auctoritas. Nam & iustitia misericordiæ, & Misericordia iustitiæ expers, non solum deserit, sed etiam amittit nomen virtutis. Solet igitur ille Principis eius laudare clementiam, qui cùm improbis parcit, non officit viris bonis: nec eius iustitiam improbare, qui malit, ex improbis bonos viros, commiserandò reddere: quam ipsos improbos puniendo, perdere. Hac vna virtute potissimũ ALEXANDER Ruidius summis laudibus in cęlum effert Card. P. ALDOBRANDINVM, nec quidem sine consilio. Nam quemadmodum, qui aliqua crudelitatis macula est contaminatus, plurimis maledictis laceratur inter mortales: ita haud cuiusquàm Principis in imperio, clarior elucescit gloria, quam eius cuius pietate, & beneficentia, sceleratorum nefaria flagitia, non ferro & flamma, sunt restincta, & deleta. Vt enim Ilij incendium, non est victoriæ vexillum: sed flagitij dedecus, & supplicium: ita sceleratorum medicina in Principe, non sceleris habet infamiam: sed Principis gloriam. Ex hac autem virtute ad splendorem tanti Principis, accedit etiam summi Senatoris RVIDII auctoritas,

qui

qui ornamentum est sui ordinis, eximium patriæ decus, atq; exemplar veræ germanæq́; iustitiæ, & pietatis. In eo quippè dum iuris, & iustitiæ fuit aduocatus, tanta semper fuit auctoritatis acies, tot virtutum ornamenta, tam singularis dignitas, vt eum omnes, non vt curiæ aduocatum, sed vt iustitiæ, & æquitatis propugnatorem acerrimum suspexerint: nunc demum, non vt Senatorem aliquem, sed vt ornamentum, ac summum præsidium Senatorij ordinis colant, & obseruent. In quo, etsi non parum summæ eius virtuti: plurimum tamen eius sanguini, & generi tribuo. Testis est, ne altè repetam, CÆSAR Ruidius frater, qui vix adulta adhuc ætate tanta virtute floruit, vt in eo, si fas est, quod sentio, vel potius, quod omnes loquuntur, dicere, videretur eloquentia Demosthenis: Platonis ingenium: Aristotelis doctrina, ac deniq; ars omnis vno societatis vinculo teneri inclusa. Itaq; à Rege Catholico, in Ticinensi Gymnasio, ad summum honoris gradum, in Philosophiæ penetralibus interpretandis euectus, ita se gessit, vt Regiæ dignitati, in eo munere, gloriæ plus attulerit, quàm ex ea dignitate acceperit. Nam si à Grecis vniuersis Pythagoras Samius, in cœlum; effertur laudibus, quod ex Ægypto artes liberales in Græciam aduexit: quibus gloriæ insignibus dignus est CÆSAR Ruidius, qui non artes, non Philosophiam, sed artium, & philosophiæ magistros, non ex Ægypto, sed recundita, & admirabili disciplina, quasi traxit de cœlo? Multi fuerunt in vno Ruidio Pythagoræ. Nam quid fecit apud Græcos Pythagoras, quod nō multi fecerunt illius disciplinæ alumni? Dum adfuit RVIDIVS, suus fuit Ticinensi Gymnasio Pythagoras, qui vt Ægyptius rerum diuinarum habuit cognitionem: qui vt Chaldeus, Syderum tenuit Cursus: qui vt Græcus, aut potius, vt alter Galenus, artem Medicinæ multis scientiarum dotibus locupletauit. Multum Antiquitas

tiquitas debet Pythagoræ: plurimũ hæc nostra ætas RVIDIO. Nam ille rudimenta solum reperit Philosophiæ, hic summa inuenit doctrinæ eius fastigia: inuentaq; illustrauit, & illustrata, publicè palamq; non sine plurimo auditorum faustu docuit. quod si igitur gloriatur Græcia suo Socrate, quia omnium primus eam Philosophiæ partem, quæ in morum est probitate, peperit: Cur suo Italia, non glorietur Ruidio, qui in omni genere Philosophiæ, aut noua inuenit, aut inuenta ab alijs, auxit, vel deniq; aucta meliora fecit? Socrates emendabat Græciam: Socratem Ruidius. frater autem eius ALEXANDER quod Baldus: quod Decius: quod deniq; Summi sapientiæ antistites, memoriæ prodiderunt, id omne mente, & animo deuorauit. Quare is, virtutis, & gloriæ dignitatem, qua Cardinalis ALDOBRANDINVS vulgo celebratur, facile suo auget testimonio, & auctoritate. Quæ autem, in hoc virtutis genere, carptim collegi, ex summo eo Religionis Antistite, Apophthegmata, eorum veluti quædam notæ hæ sunt.

1 *Quòd clementia virtus sit regia.*

2 *Quòd belli ius, Principis clementia, erga Principem sit depascenda.*

3 *Quòd Belli ingressus acer, & acerbus: clemens laudetur exitus.*

4 *Quòd gloriosius delicta à Principe curentur venia, quàm pœna.*

5 *Quòd clementia, veluti quidam cibus sit regiæ gloriæ.*

6 *Quòd pugnæ audacia: victoriæ ornamentum sit clementia.*

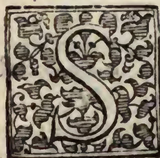
7 *Quòd Mansuetudinis nomen, Principi sit gloriosum: res verò necessaria.*

8 *Quòd clementia declarationem habet sapientiæ.*

9 *Quòd mansuetus Princeps maiora præstet tolerando: quàm reniтendo.*

Quòd

QVOD CLEMENTIA VIRTVS sit Regia. I.

SOLITVS est dicere clementem principem, non solum non lædere, sed ne lædi quidem posse. Nam si iniuria non fit nisi inuito: mitis, & mansuetus ferendo, crimen tollit iniuriæ. Nihil igitur aliud est Misericordia, quàm diuina quædam erga miserabiles, miseriarum medicina: quæ virtus singularis est Principis, & propria. Testis est natura, per Apum Regem: qui solus inter omnes apes, caret aculeo: quasi Regis sit non sæuitia, sed commiseratione vti. Itaq; Iulius Cæsar tantum studuit cæte-

ros Principes mansuetudine anteire: quantum illis semper conatus est gloria antecellere. omnibus igitur ignouit, post Pharsalicam victoriam, qui ante à se defecerant. Summi enim in vna Principis clementia, resident gloriæ aceruì. Nam aliæ virtutes Principi, cum multis sunt communes: clementia sola est Principis.

QVOD BELLI IVS, PRINCIPIS clementia, erga Principem sit depascendum. II.

N exiguum gyrum orationis, res grauis de mansuetudine cùm esset compulsa: atq; interrogaret nescio quis, num fas esset, in armis Principem interimi à Principe. imò interemptores respondit, tanquam nefarios sicarios debet vlcisci. itaq; Iulius Cæsar, victo Ptolemæo, & ad mortem compulso: Achillam, & Phocinum Pompei Magni trucidatores iugulauit. Princeps enim erga Principes, sic affici debet, vt nullus sit miser, qui ei non videatur miserabilis, hoc est commiseratione dignus. in quo vno tantum residet gloriæ, vt longe regium magis sit, hostem benignitate vincere, quàm armis superare.

QVOD BELLI INGRESSVS ACER & acerbus: clemens laudetur exitus. III.

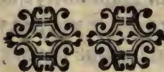

EIVNI, & inanes sermones, ab eo semper cùm procul absint, grauesq; & pleni virtutis tantum audiantur: interrogatus aliquando, quæ commiseratio maximè aduersus hostem laudaretur, in principe: quæ respondit, in truci bello est cum iustitia: sine indulgentia,

gentia, & crudelitate. indulgere enim est fatui: in superatos sæuire bestiæ: sola autem misericordia virtus est Principis, simul & Dei communis. Itaq; Alexander Magnus, sicuti in primo belli ingressu erat terribilis: sic parta victoria exstitit semper clementissimus. Quare cum vidisset Darium à proprijs famulis interemptum, grauiter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darij quoq; corpus dempta sibi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornauit, & ad illius matrem perferri iussit.

QVOD GLORIOSIVS DELICTA à Principe curentur venia, quàm pœna. IV.

VI Princeps non ducitur clementiæ gloria: veræ laudis gustum non habet. Quare id eius percrebruit sermone. Principis esse aliena malè facta, non malè factis compensare: sed beneficijs corrigere. Isocrates igitur Regi præcepit, vt delicta non culpæ magnitudine: sed clementia metiretur. Boni enim est medici oleum potius adhibere, quàm ferrum. Iure igitur laudatur C. Cæsar, qui ne in prauos animaduerteret, gloriabatur nullius rei se magis obliuisci, quàm iniuriarum. Non minus quippè turpia sunt Principi multa supplicia: quàm Medico plurima funera.

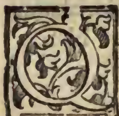

QVOD CLEMENTIA VELVTI quidam cibus sit Regiæ gloriæ. V.

VM penes Principem sit & vitæ, & necis alienæ potestas: asseuerauit aliquando inter eos, qui de Principe, & eius ingenij ornamentis disserebant, Principis gloriam nullo virtutis magis, quàm clementiæ pabulo esse depascendam. Hoc ipsum opinor, vt posteritati testatum relinquerent Ægyptiorum Sacerdotes, Leonem Hieroglyphicũ fecerunt Principis. Rex enim cùm sit ferarum bestiarum: prostratis parcit: in robustos viros sæpe: raro in fœminas: nunquam in pueros sæuitia exardescit, & crudelitate. quo naturæ testimonio admoueri videntur Principes, sua olim gloriæ insignia ab antiquissimis populis ex clementia, & mansuetudine fuisse petita. Nam quò quis propria ope magis destituitur: hoc dignior videtur esse commiseratione.

QVOD PVGNÆ AVDACIA: victoriæ ornamentum sit clementia. VI.

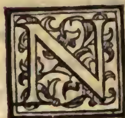

VONIAM vt digladiando miles, ita vir doctus interdum disserendo gloriæ lumen quærit, non veritatis: vis disserendi apud eum, veri pigmentis fucata, parum valet ad fidem: plurimum ad suspicionem faciendam. Quodam igitur supra modum Xerxem Regem Persarum laudante, quòd æquæ ad mortem, ac cædem in bello esset expositus, nec vllo loco, victis etiam hostibus, quiesceret. Dixit æque probari Imperatoris clementiam erga hostes victos, atq; contra pugnantes audaciam, & magnanimitatem. Quare vnicè laudatur Annibal. Nam

eius

eius insidijs cùm perijsset Marcellus, ei mortuo Pœnus anulum quasi virtutis præmium è digito detraxit, eiusq; cadauer splendide, ac magnificè cremari iussit, & reliquias, ac cineres Romam ad necessari os eius perferri.

QVOD MANSVETVDINIS NOMEN Principi sit gloriosum: res verò necessaria. VII.

ISI ex sua mansuetudine Princeps capiat tranquillitatis plus, quàm ex alienis delictis stomachi: res in arte imperandi, iam non est inclinata, sed funditus euersa. Mansuetudinem itaq; dicebat iure, ab assuescendo esse dictam, quod ad ferenda Imperij incommoda, nemo, nisi qui mansuetus sit videatur assuescere. Hanc igitur Alexander Magnus tanta coluit obseruantia, vt iram vincere gloriosius duceret, quam hostem superare. eò quòd illud semper sit virtutis: hoc sæpè fortunæ. Itaq; vbi ex victoria ditiores facti milites insolescerent: Alexandrumq; interdum maledictis lacerarent: id tamen cùm resciret Alexander, eorum petulantiam modestè, placideq; ferebat, asseuerans regium esse, apud eos potissimùm malè audire, apud quos nō cessaret beneficium ponere.

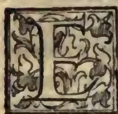
QVOD CLEMENTIA DECLARATIOnem habeat sapientiæ. VIII.

LEMENTIS nomen est gloriosum: res admirabilis. Nam si Clemens, vt Varroni placet, dicitur, quasi clara mens, nec quicquàm est claritas mentis, nisi ipsa sapientia, qui iure optimo potest, aut dici, aut haberi clemens, nisi sapiens? omittit hoc loco,

quod mihi esset dicendum de CLEMENTE VIII. Nam vicit cęlesti, ac diuino suo numine mortalium omnium cogitationes. Hac vna illius virtutis luce sapientissimus ille Antistes Collustratus, interrogantibus quis esset Clemens, nemo respondit, nisi qui omni fulgeat virtutum splendore. quæ omnis sita est in honesti memoria, & inhonesti obliuione. Testis est Imperatoriæ, ac Regiæ virtutis decus C. Cæsar, qui virtutes omnes tenaciter memoria tenebat: iniuriarum tantum quamprimum obliuiscebatur. facile enim eorum nos capit obliuio, quæ contemnimus: nec ea punimus, quæ non curamus. Magnanimus autem, nec curat, & contemnit, quæ sine causa fieri putat. iniuriam igitur pro nihilo ducit: auctoresq; iniuriæ pariter parui pendit.

QVOD MANSVETVS PRINCEPS maiora præstet tolerando, quàm renitendo. IX.

EXILE, aridum, concisum, & minutum est in iracundis imperandi artificium: licet illi polleant ingenio, nec destituantur viribus. Itaq; interrogatus qua arte, imperium ex suis recrearetur incommodis: mansuetudine dixit imperantis. Nec grauis minus hæc illius est sententia: quàm salutare Fabij Maximi exemplum. Hic enim in tolerandis aduersis hominum moribus, felicissimè populo imperauit. Aiebat autem eum, qui alijs imperaret, non verbis, aut verberibus oportere sæuire: sed tolerando, mulcendoq; homines in suam sententiam adducere: absurdum esse feras bestias à nobis cibo, & blanditijs Cicures reddi: homines verò metu, & asperitate morum, ad nostri amorem cogi.

QVOD IN CLEMENTIÆ AMBITV, Incolumitas clausa sit Imperij. X.

VI in Imperio, à clementia deflectit: non deflectere, sed cadere ab eminentissimo dignitatis gradu videtur. Dicebat igitur mansuetum à manu eò esse dictum, quòd Principis sit mansueti, pro rebus vniuersis, manus in Cœlum tollere, id est, omni gestire felicitate. Etenim aliud est, se præstare seuerum: aliud sæuum. eò, quòd illud adumbrationem habet iustitiæ: hoc notã crudelitatis, qua nihil est in Principe detestabilius: vtriusq; tamen scopulus, vna cauetur mansuetudine, vel etiam quiddam grandius. Nam improbus peccat contra legẽ: inofficiosus contra merita: sæuus cõtra Deum, pietatẽ, & humanitatẽ. Quare qui mansuetudine destituitur: truculentus habetur, & immanis, cuius quàm detestabile, in Principe sit crimen, testes sunt Senatores Romani, qui Romulũ, cũ sæuior esset, & atrocior, discerpserunt: ne ex rege fieret Tyrannus. Nam quem seuerum vix: Sæuum ne vix quidem vnquàm potuissent pati.

QVOD PRINCIPI RES SIT NON tam detestabilis crudelitas, quàm gloriosa Mansuetudo. XI.

VANTA labes, crudelitati inuritur infamiæ: tantum, ad mansuetudinem accedit gloriæ. illam igitur non adeò vt detestaretur: quàm vt hanc commendaret, multa plurimo sale aspersa effudit. Atq; in primis solitus est dicere, hominem crudelem, naturam exuere hominis: induere bestiæ: si tamen vlla bestia, tantam stragem humano generi, potest infligere: quan-

ta infertur ab homine crudeli. L. Sylla Romanorũ omnium crudelissimus, hostium capita licitabatur, maximis propositis præmijs, illis qui proscriptos interemissent: & supplicijs, his, qui occultassent. itaq; L. Syllam Dionysius Halicarnasseus scribit, quadraginta millia Romanorum ciuium voluntario iudicio peremisse, præter illos, qui eo Duce, in prælijs ceciderant.

QVOD POST RELIGIONEM, maximè laudetur clementia in Principe. XII.

E virtute Principis, alia opinionis vis est: alia iudicij: alia vox sapientis: alia imperitæ multitudinis: nec idem est sensus rationis, & aurium. Hic enim sæpe falsitati: ille semper auscultat veritati. Solitus autem est dicere, Principem duplici potissimum commendari virtute: religione erga Deum immortalem: & commiseratione erga calamitatem mortalium. Idq; iure optimo. Athenienses igitur Misericordiam, non vt animi affectum: sed tanquam Deam coluerunt, vt intelligerent, opinor, Principes, se diuina etiam præstare, cùm misericordes essent.

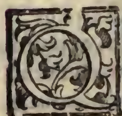
QVOD EX ALIENA CVLPA EFFLOrescat Principis Clementia. XIII.

VONIAM qui clementiam deserit, non adeo videtur officium deserere boni viri, quàm vulnerare: consueuit dicere, satius esse nocentem absoluere: quàm insontem condẽnare. Atq; cùm notaretur aliquando quòd improbum periculo liberasset, non faui, dixit, impro-

improbitati, sed homini: qui nisi esset improbus, nullus relinqueretur, apud eum clementiæ, in quo consisteret locus. Aliena enim culpa Clementię, in Principe seges est, & materia.

QVOD NON SIT AD CVLPÆ supplicium properandum. XIV.

VIDAM patronus, qui norat humilia subtiliter: magna grauiter: mediocria temperatè tractare, ne habetior in iure aduersus improbos haberetur, instabat coram iudice, vt statim de scelerato homine, qui in vincula erat coniectus, supplicium sumeretur. At summus ille virtutum Antistes, neq; Medicus, dixit, si Lippitudinem non potest tollere, tollit oculum: neq; bonus iudex, vbi scelus nequit auferre, debet statim sceleratum perdere.

QVOD HOSTIS VINCENDVS, AC vinciendus sit clementia. XV.

VM ob singularem sapientiam, in nulla re hospes sit, & peregrinus, interrogatus aliquando à strenuissimo milite, quomodo hostis esset vincendus: si fieri potest, dixit, clementia: sin minus ferro. Hoc ipsum cùm sentiret C. Cæsar, dicere est solitus sibi idem esse consilium aduersus hostem: quod plerisq; medicis, contra morbi acerbitatem. Nam Medici non, nisi tentatis omnibus, ad sectionem descendunt.

QVOD NEMINI MAGIS, QVAM improbo debeatur venia. XVI.

IN grauitate delicti, si minus hominis, at humanitatis ratio est habenda. Quare cùm de impiorum pœna infligenda, sermo haberetur: interrogantibus amicis, cuinam esset parcendum, Improbo dixit, ne afflicto addatur afflictio. Nam, vt vetus est Pythagoræ sententia, mali plus patitur improbus, ex animi conscientia, quam ex vllo corporis cruciatu. Quare, vt vetus est, ad hæc vsquè nostra tempora, Socratis opinio: nunquàm sperare debes te lætaturum, si quid mali feceris.

QVOD IVRIS ALVMNA, ET Iustitiæ socia sit clementia. XVII.

MILITE quodam aliquando inimicum, ad certamen lacescente, dixit eos, qui ad arbitrium nutumq; se effingunt sacrosancti iuris, & iustitiæ, nihil minus in offensione, quàm de vindicta cogitare. elucescit ratio, ex veteri mortalium consuetudine. Nam cur olim ex ferro, & ære Deorum non fiebant simulacra, & statuæ? quoniam vt est videre, apud Platonem, tam grata est clementia Deo immortali, vt etiam seges, & materia, ex qua fiunt ad vindictam, bellica instrumenta: Deo sint exosa, & eius pietati controuersa.

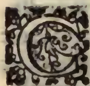

QVOD CLEMENTIA LICET *faueat turpibus, impatiens tamen sit turpitudinis.* XVIII.

VONIAM ignorantiæ coniunx, est stupor animi: stuporis socia linguæ debilitas, iccircò illi de clementia non solum prauè sentiunt, sed etiam malè loquuntur, qui aiunt clementiam turpem videri, quia fauet turpibus. Cõsueuit igitur ille dicere, clementiam non solum obsidem esse regiæ virtutis, quia eius est parcere, cuius est punire: sed etiam ignorantiæ inimicam, & turpitudinis: cuius in opinione etiam fuerunt Ægyptij. Nam cur illi clementiæ Hieroglyphicum expresserunt, per Elephantum? vt certè clementiæ ostenderent synceritatem. Nam elephas tanquam impatiens turpitudinis, ita inter animantes, suem stomachatur, vt interitum facilius, quàm eius gunnitum possit pati. itaq; olim Megarenses in bello, sues pice illinitos, & mox igne inflãmatos in Antipatri elephantos immiserunt: eosq; hoc stratagemate, cũ vniuerso exercitu fugarunt.

QVOD IN CLEMENTIÆ TVTELA, *ars resideat imperandi.* XIX.

VM in vna Dei mansuetudine, spes omnis humanæ salutis est posita: tum ea sublata, Reip. administratio omnis in discrimem, & periculum vocatur. Quare inquiebat clementiam, non solum rem esse salutarem in Principe, sed etiam suauem, & iucundam. Testis est iam, non hominum: sed ipsa Dei schola natura. Cur enim Ros apud Ægyptios Hieroglyphicum est clementiæ? quia sicuti, ex rore fit mel, quod non solum, & sanis ad

paſtum, & infirmis ad medicinam miniſtratur: ſed etiam mortuis ad diuturnam cadaueris conſeruationem additur: ita clementiæ præſidio vniuerſa ſeruantur bonorum genera.

QVOD ERRANTIBVS ASYLVM ſit Principis Miſericordia. XX.

ISERICORDIA apud Deum, vt ait Philo Iudæus, antiquior eſt, quàm iuſtitia: cùm antè ſceleratos toleret, quàm iudicet. Quare ſolitus eſt dicere, nihil eſſe tam æquum, quàm ad miſericordiam refugientes, non reijcere. Eſt enim Miſericordia, Dei templum, quod Athenienſes Aſylum vocarunt, ex quo nemo poterat ad vindictã extrahi: dictumq; eſt iccircò Aſylum ab à priuatiua particula, & συλάω rapio, quòd inde ad ſupplicium nemo rapi poſſet.

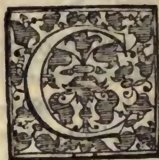
QVOD AD CLEMENTIAM DVO faciunt iræ remedia. XXI.

VM incunabula clementiæ ſint, in minimè iraſcendo poſita, interroganti cuidam quæ eſſent aduerſus iram remedia, duo potiſſimum reſpondit, vnum in mora: alterum in ſilentio. Moram docuit olim Senatus Romanus, qui vt refert Plutarchus, inſtituit, vt ſecuribus, quæ præferebantur magiſtratibus, virgarum alligarentur faſces: ne temerè eam alteri pœnam infligeret, cuius illum poſtea fruſtra peniteret: ſilentium monſtrauit Thenodorus Philoſophus. Nam cum ab Auguſto ſe miſſum fieri vellet, rogatus in poſtremo congreſſu, vt aliquid quod pertineret

neret ad institutionem imperatoris, proderet: monuit Augustum, vt quoties in iram incideret, nihil prius vel ageret, vel diceret, quàm græcum Alphabeticum secum recitaret.

QVOD VIR MANSVETVS, ADVERsus omnes offensiones sit armatus. XXII.

VM quis de iniuria sibi illata quæreretur: querelarum dixit hæc sunt crimina potius: quàm culpæ. vt enim graue est inferre, sic turpe est nescire iniuriam pati. vir quippè bonus non est, qui malos non tolerat. Mansuetus igitur qui est, aduersus omnes iniurias, est armatus. Nam cum benè fecerit, malè audire non iniuriæ, sed gloriæ sibi ducit. Quare sicuti Maluæ succo aspersus neq; apum, neq; scorpionum aculeis, neq; aranearum morsibus lædi potest: ita Mitis qui à mitigando ideo est dictus, quòd summa mitiget hominum odia, nulla redditur deterior iniuria.

QVOD ABIECTIS, ET SVPPLICIbus, spes non sit fallenda. XXIII.

ISERICORDIA olim apud Persas, sic colebatur, vt nunquàm antè Reus in iudicio damnaretur, quàm de eius virtute ageretur: ne crimen plus ad supplicium: quàm virtus ad præmium videretur habere momenti. Dicebat autem ille neminem esse tam peruersum, qui nulla ex parte posset laudari: proinde graue quiddam esse, & acerbum, supplicem à se absterrere, & excludere. ita sensit Zenocrates Carthaginensis. Nam cum

aliquan-

aliquando sederet, in Aprico loco, & Passer, quem ad prædam accipiter insectabatur, ei in sinum deuolasset: ille passerem, quem cum hilaritate exceperat, statim vbi euolauit accipiter, nudato sinu dimisit: inquiens nefas esse, supplicem prodere.

QVOD CLEMENTIA PRINCIPIS *popularis gratia sit socia.* XXIV.

INTERROGANTI cuidam quæ breuis, & compendiaria esset Principi, ad beneuolentiam popularem via: clementia respondit. Nam qui Princeps Clemens est, imperitæ multitudinis linguam, quæ flabellum est plurimarum contumeliarum: in sui laudem exacuit. Testis est Philippus Macedonum Rex. Hic enim cùm maledictis, à Nicanore Macedone laceraretur: atq; idcircò vrgeretur ab amicis, vt in illum animaduerteret, non solum negauit Rex: sed etiam vbi accepit, Nicanorem magna laborare inopia: dono ei pecuniam misit. itaq; statim ex petulanti, & maledico, factus est Regis studiosus, & buccinator eius gloriæ. quod tandem illis mirantibus, videtis inquit, in manu nostra esse, vt quæ velimus, à populo, de nobis audiamus. Non est populi in Principem difficilis amor, si modo adsit clementiæ vmbra. Nam veteri prouerbio, vt hamo pisces: sic beneficio capiuntur homines.

DE VINDICTA TITVLVS XV.

VO in Rep. aiebat Democritus eſſe Numina, ſine quibus, ciuilis dirimitur ſocietas: præmium, & pœnam. Etſi enim vindictam non ſumere mitis fortè, & beneuoli eſt Principis: eſt tamen contra ius, iuſtitiam à vindicta reuellere: non pietatem colere, ſed truculentam plagam iuri, & legibus infligere. Non enim magis vitium ſupplicio, quàm virtus præmio, in bene inſtituta Rep. poteſt vacare. Siquidem nihil eſt vindicta, niſi iuris conſors, & iuſtitiæ ſocia. Quod ſi iudex non debet eſſe mitior lege, vbi vindictam negligit, legem violat. quid legem violat? imò Sonem deteriorem facit. Nam miſer quis non ſupplicio fit, ſed peccato. At cùm aliquando de hac Cardinalis ALDOBRANDINI virtute, & gloria multa afferrentur digna cognitu, diſputationis tamen plena: non potui, non acquieſcere in ore, & ſermone FABRICII Boſſij. Non quia iuriſprudentiam plurimarum artium dotibus locupletauit, viaſq; diſſerendi omnes nouit eas, quibus in rerum diſceptatione, fuga intercluditur tergiuerſantibus: Sed quia in facultate dicendi, quaſi alter Carneades, doctrinam cum delectatione fundit earum rerum, quæ aguntur, & dicuntur, in quo ſales ſunt cæterarum omnium virtutum. Sed quæ partim ab eo, partim ab Alijs, Cardinalis ALDOBRANDINI de vindicta colligere potui Apophthegmata, eorum ſeries hæc eſt,

1 *Quòd nihil graue, & acerbum oleat vindicta.*
2 *Quòd vindictam Principis, populi temeritas vertat in crudelitatem.*
3 *Quòd vir iustus pluris faciat vindictam sine vita, quàm vitam sine vindicta.*
4 *Quòd crimen nullum relinquatur impune.*
5 *Quòd Res momentanea sit peccatum: nota peccati sempiterna.*
6 *Quòd Nemo sit tam improbus, qui supplicio non corrigatur.*
7 *Quòd insontibus tantum, non Amicis, non parentibus parcat vindicta.*
8 *Quòd inulta esse non debeant, quæ funduntur inutilia.*
9 *Quòd qui Male iudicat, se grauissima pœna condemnet.*
10 *Quòd vir bonus maximè vindictam sumat de inimico.*
11 *Quòd ad Deum Immortalem, & Principem solum pertineat vindicta.*
12 *Quòd suos habeat vindicta errorum scopulos.*
13 *Quòd vltrò suæ impietatis vindictam facit, qui Principi infert iniuriam.*
14 *Quòd minime fas sit, impunè peccare.*
15 *Quòd vindicta non sit pœna delinquentis, sed Medicina.*
16 *Quòd supplicij pœna, sit delicti mensura.*

QVOD NIHIL GRAVE ET acerbum oleat vindicta. I.

EST aiebat, vindictæ nomen suaue, res salutaris. Nec enim supplicium est peccati pœna: sed medicina. Vindicta igitur iure à vinciendo est dicta, quòd sola virtutum omnium sit vinculum. Quid enim est aut prudentia, nisi fraudulentiæ: aut temperantia, nisi libidinis: aut iustitia, nisi auaritiæ: aut deniq; fortitudo,

ritudo, nisi ignauiæ vltio, & vindicta? pœnam qui oderit, non debet is occultare peccatum: sed cauere. Etenim nihil diu potest homines latere. optime id Poetæ. Nam cur veritatem Temporis, & Memoriæ filiam fecerunt? quia, vt Ægyptiorum Sacerdotes asserunt, alius de alio iudicat dies: supremus autem de omnibus.

QVOD VINDICTAM PRINCIPIS, *Populi temeritas vertat in crudelitatem. II.*

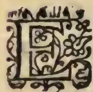
NON falsò Cato Senior solet prædicare, mallè sibi pro beneficio gratiam non haberi: quàm pro maleficio, culpam non expiari supplicio. Nam præmium qui capit, largientem docet esse iustum: qui verò pœnas luit sui criminis, ipse ex iniusto fit iustus. Boni igitur cùm sit Principis, bonis viris malle præmium dare: quàm ab improbis supplicium exigere, cuidam interroganti quid potissimum Principem ad sæueritatẽ iudicij, exacueret: populi respondit prauitas. Etenim Alexander Macedonum Rex, vt ab aliorum exemplis recedam, ex mitissimo, propter nefaria populi scelera, acer euasit, & acerbus. Nam donec Darij opes euertit, nemo eo fuit benignior: at vbi deinceps sensit spem impunitatis, in populo magnam esse illecebram peccandi: atq; per insolentiam conspirationes, nocturnosq; in sui cædem tumultus fieri: ex facili, mite, & placido: sæuus, & crudelis factus est.

QVOD

QVOD VIR IVSTVS, PLVRIS FACIAT Vindictam sine vita: quàm vitam sine vindicta. III.

VONIAM qui peccanti indulget, dupliciter peccat; semel quia legi derogat, & iustitiæ: iterum quoniam Reus pœna destitutus, ea destituitur medicina, qua par est animi eius morbum curari: solitus est dicere, iusto Principi non minus charam esse vindictam, quàm iustitiam: iustitiæ autem vitam semper esse postpositam. Grande in fabulis, argumentum est veritatis. Nam cur Achilles à Thetide matre Dea admonitus, ne occideret Hectorem, eò quòd post illius necem, sibi statim moriendum esset, voluit potius eius morte, Patroclum amicum ab eo occisum vlcisci, quàm Hectore superstite, morti non succumbere? quoniam vindicta pars est iustitiæ, sine qua nemo potest respirare, sine turpitudine.

QVOD CRIMEN NVLLVM RELINquatur impunè. IV.

TSI vindicta in Sacrario iuris, sic videtur esse reposita, vt eius metus ad multos, cruciatus ad paucos pertineat: inquiebat tamen neminem ex peccato abi re sine supplicio. Nec deest in hac re, antiquitatis auctoritas. Etenim cur apud Homerum, Cacus ob surreptas boues, ab Hercule, bobus recuperatis, est suffocatus? quoniam non est satis, innocentem habere quod suum est: nisi etiam habeat qui nocens est. Quod dicitur de Caco, id est eiusmodi, vt ad improbissimũ quemq; possit transferri.

Nam

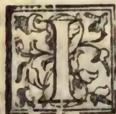
Nam Cacus si vox ad viuum resecetur, Improbi viri habet interpretationem.

QVOD RES MOMENTANEA SIT peccatum: nota peccati sempiterna. V.

VM inter differentes de vindicta peccati, venisset, dixit multò minus esse mortis supplicium, quàm peccati delictum. Partim quia moriens potest esse felix, non potest peccans, non esse miser: partim quoniam mortis pœna, vno definitur momento temporis: peccati verò nota etiam perexiguij, vix vllo abstergitur seculò. Ad rem non inelegans est fabula. Nam quare Coruus, si Poetis credimus, ex albo in nigrum est commutatus? non quia quod falsum: sed quoniam quod verum erat, non loco, protulit. Itaq; leuissimi etiam peccati, vt videre est Corui testimonio, sempiterna sæpe est macula.

QVOD NEMO SIT TAM IMPROBVS, qui supplicio non corrigatur. VI.

NQVIEBAT nihil esse flagitiosis indulgere, nisi ius, & iustitiam iugulare: nihil improbos defendere, nisi bonos viros oppugnare. quæ quidem res non est misericordiæ, sed extremæ crudelitatis. Quocirca grauius sæpe peccant, qui peccatum non puniunt, quàm qui committunt. Tanta quippè est vindictæ vtilitas, vt non solum eius pœna sit delicti commissi medicina: sed etiam cautio tacita futuri. Nam quorsum, si sapientes consulimus, Malus Punica in Hieroglyphicis, Cuneo ad medullam per medium adacta? habet Symbolum ex

 suppli-

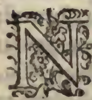
ſupplitio correctionis ſignificationem. Hæc enim arbor fructus pariens acidos, ſi cuneo, ex pinu, ducto, vſque ad medullam transfigatur, fructus ex acidis, & auſteris, in dulces, & ſuaues conuertit. ex quo admoneri videmur, neminem magis noſce, quàm qui dat pœnas ſui ſceleris, malis bene vti.

QVOD INSONTIBVS TANTVM: *non amicis, non parentibus parcit vindicta.* VII.

CVM ageretur de ſcelerati hominis iudicio, & pęna: atq; in hydriam ab ipſo Senatu, atri omnes coniecti eſſent calculi, tum fautori cuidam eius interroganti, cuinam igitur eſſet parcendum: ſi ei non parceretur, cuius pœna diſpliceret multis. Dixit non amicitiæ eſſe parcendum, non ſanguini, ſed innocentiæ: Satiuſq; eſſe improbi vnius ſupplicio, multorum arcere improbitatem: quàm propter multos improbos, vni parcere. Zaleucus itaq; qui legem locris cùm ſtatuiſſet, vt qui in adulterio eſſent deprehenſi, ijs eruerentur oculi: eamq; legem filius violaſſet: tandem veniam rogante populo, iuſſit, vt aliquid videretur facere in gratiam populi, filio vnum, ſibi alterum oculum erui: quò & populo, & legi ſimul obtemperaret.

QVOD INVLTA ESSE NON DEBENT, *quæ funduntur inutilia.* VIII.

NON magni intereſt quàm ſingulari verborum apparatu quid dicatur: ſed quàm munita ratione, & quàm verè dicatur. itaq; eos non ſolum cenſura, ſed etiam pœna dicebat eſſe dignos, qui ſuauia ſcriberent,

berent, non vtilia. sic Lacedæmonij Archilochum Poetam ex vrbe eiecerunt, quod carmen ſcripſerat, in quo oſtendi videbatur ſatius eſſe, in prælio, arma: quàm vitam amittere. Non enim virtus vitæ: ſed vita virtutis gratia ſeruanda eſt.

QVOD QVI MALE IVDICATA, SE Grauißima pœna condemnat. IX.

VM quis ſe muneribus in amorem iudicis inſinuaſſet, magiſq; amici corruptelam, quàm ipſum amicum diligeret: Iudex partes agens potius patroni, quam iudicis, interrogauit fortè, cuius legis, & iudicij grauiſſima eſſet pœna: malè ius reſpondit, dicentis. ita Cambyſes Rex peruerſi cuiuſdam iudicis, ex corpore pellem detractam ſellæ intendit: in eaq; filium iudicaturum ſedere iuſſit. Hoc nouo ſupplicij genere, ne iudices corrumpi poſſent, in poſterum cauit.

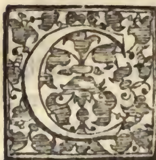
QVOD VIR BONVS MAXIME, VINdictam ſumat de inimico. X.

EQVE in oratione languidum eſt eius ingenij Lumen: neq; ipſa oratio moroſa ſapientiæ interpres. Interroganti num priuatis etiam hominibus licita eſſet vindicta: certè quidem, ſed ea, in primis dixit, quæ à Diogene præſcribitur. Hic enim ſciſcitantibus, quomodo quis in dicta cauſa, poſſet vindictam de inimico ſumere: ſi bonũ virum is, reſpondit, ſe præſtiterit. Nihil enim inimicus minus poteſt pati, quàm laudem, & gloriam inimici. Quare vir bonus vincit ferendo;

victusq; redditur victore superior. Nam iniuriam accipiens potest esse beatus: inferens non pot non esse miser, & infelix.

QVOD AD DEVM IMMORTALEM & Principem solum pertineat vindicta. XI.

VM nullum sit peccatum nisi contra ius: nullaq; nisi peccati vindicta: nihil inquiebat esse rationi tam consequens, quam vt penes Deum, & Principem vindictæ omnis esset auctoritas. Nam duplex est ius, diuinum vnum, quod est Dei immortalis: Alterum quod vocant positiuum, quia poni potest, & tolli, quod est Principis. vindictam igitur aduersus inimicum, qui sibi vsurpat, non fit vindex, sed depopulator iniustus: quoniam, & Deum, & Principem spoliat suo iure. Nam vindicta, vt asserit Plato, est per quam iniuria omnis vlciscendo propulsatur, non autem defendendo. Et enim hoc interest inter defendere, & vlcisci, quòd illud est priuatæ etiam personæ: hoc tantum publicæ.

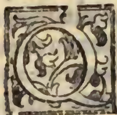
QVOD SVOS HABEAT VINDICTA errorum scopulos. XII.

NTERROGANTI cuidam quam in Principe probaret vindictam: illam respondit, in qua ius neq; relanguescit indulgentia, neq; effertur crudelitate. illa quippè qui labitur, condonando derogat legi: hac qui seducitur, legem obsequio non colit, sed obruit scelere. probanda est igitur iudicij seueritas. Hac enim iudex non sæuus redditur, sed semper verus.

QVOD

QVOD VLTRO SVÆ IMPIETATIS vindictam facit, qui Principi infert iniuriam. XIII.

VÆ ab alijs fit Principi iniuria, summis in auctorem, vindictę acerbitatibus est inuoluta. Consueuit igitur dicere illum, qui aduersaretur Principi, suo se gladio iugulare. Vetus est exemplorum auctoritas: nec in Hieroglyphicis muta est ad hanc rem & elinguis natura. Nam cur Ægyptiorum sacerdotes Regiæ vindictæ Hieroglyphicum, per Leonem telo transfixum fecerunt? Neque Leo, neq; Princeps scit, aut beneficentia, aut iniuria vinci. Illud omitto: hoc ita patet, vt qui studeat principem lædere, seipsum studeat destruere. Non est, de Leone, res obscura, aut tacita. Feruntenim Iubæ Maurorum Regi iuuenem præstantis animi fuisse Comitem, dum per deserta, & inculta Africæ loca exercitum traijceret: Leonem verò ab eo Iuuene, ex armatorum manu, qui fortè occurrerat, sagitta trasfissum fuisse, vulnusq; suum tunc, se in syluas recipiendo dissimulasse: anno verò iam elapso, cùm Rex Iuba, rebus ex voto compositis, eadem via copias traduceret, illum Leonem, obseruato iuuene, à quo vulnus acceperat, per medium exercitum, repente irruisse, atq; ex tam ingenti militum numero percussorem inuasisse sic, vt illum antè in partes discerpserit, quàm quis in ipso exercitu, posset adesse Iuueni.

QVOD MINIMÈ FAS SIT impune peccare. XIV.

VIA mori sæpe fas est: nunquam peccare, potiusq; est moriẽdum, quàm peccandum, peccati nulla est excusatio. Cum autem alterum naturæ; alterũ moribus sit renitens: illudq́;improbo:hoc bono viro longè sit difficilius, quærenti, quæ res omnium esset difficillima, crimen respondit, impunè abire. Nescit.n.virtus. Nescit Natura iniuriam inultam pati. Itaq; T. Manlius Torquatus eò reiecit consulatum, quòd neq; Manlius posset ferre populi vitia: neq; Populus Manlij seueritatem. videtur item esse contra naturæ ius, peccatum inultum remanere. Siquidem & apes, qui hominem pupugit, amisso aculeo interit: & Scorpio collitus, atq; vulneri, quod homini inflixit, appositus dolorem tollit vulneris: atq; sicuti haud quicquam, apud medicos visitatum est magis, quàm ex venenatis bestijs, remedium capere veneni: ita diuinis, humanisq; legibus comparatum est, ex improborum supplicio, medicinam sumere improbitatis.

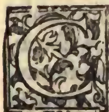
QVOD VINDICTA NON SIT POENA delinquentis, sed medicina. XV.

NQVIEBAT vindictam fellis naturæ esse simillimam. vtraq;.n. amara est: salutaris tamen. Altera sua acritate sensum exacuit oculorum: sanguinem purgat, & attenuat, vniuersumq; corpus prauis humoribus abstergit: altera suo morsu pariter, & acerbitate, ex peccantis animo, sordes omnes tollit vitiorum. Quare Laocon apud Spartanos, nemini parcebat erranti: cũq;

luens pœnas quidam exclamasset peccaui inuitè, castigare igitur dixit, & inuitè. Improbus .n. à supplicio, & pœna ereptus, deteriori est conditione: quàm ægrotus medicina, & salutis præsidio destitutus. Quare quò Princeps est populi amãs magis, & studiosus, eò in eius erratis expiandis est seuerior. Pęna .n. curatur animus: perditur vitio. Sed cauendum est, ne vindicationis amore, ex seueritate ad crudelitatem, Principi pateat aditus. Sic .n. Derbices vindictæ insaniuerunt studio, vt delicta omnia, vel minima vltimo expiarent supplicio.

QVOD SVPPLICII POENA, sit delicti mensura. XVI.

ONFERT & sordidis, & honestis viris Principis vindicta: qua vt medicina, non homines, sed morbi tolluntur hominum: illis ne alios lędant: his, ne ab aliis lædantur. Interrogatus igitur quanta deberet esse pęna, quantum respondit est ipsum peccatum. Nihil .n. est vindicta, nisi peccati cum supplicio æstimatio par, & mensura. At peccatum semper est nimis, nec corrigi potest, nisi sublatum: quia in peccati genere quod parum est, non reperitur. Res est igitur summæ artis, & diuini propè consilij, parem delicto pœnam inuenire.

DE FORTITVDINE TITVLVS XVI.

ORTEM, & prudentem simul aliquem reperire est difficile. Nam vtriusq; causæ sunt contrariæ. Dilutus quippè sanguis, & tenuis prudentiæ: crassus, & niger fortitudinis, in homine habet significationem. Nec ambæ illæ virtutes eiusdem sunt ætatis. Nam prudentia senili: fortitudo iuuenili viget ętate. Nihil autem est in externis malis, quod fortem perterreat. Etenim qui mortem, & dolorem contemnit, quid est, cùm nihil neq; in corpore, neque in fortuna, mali constituat, quod in ijs magnopere possit timere? Quia fortitudo, virtus est pugnans pro æquitate, qui fortis est, non periculum timet, sed dedecus. Victus igitur laudatur, quia non timuit mori: vincens etiam alios ad laudem excitat, quia nihil quod contra ius est sustinet. Solus habet artem audiendi, & timendi. Nam vbi audet temerarius, ibi timefortis: & vbi timidus perhorrescit, ibi effertur audacia fortis. omnia enim audere, est insaniæ: nihil audere desperationis: audere vbi est timendum temeritatis: timere verò vbi est audendum fracti, & remissi animi: horum omnium ars, & scientia in vna fortitudine est posita. Nihil tamen magis, in fortitudine, quàm metus improbatur. Non enim quia res sunt difficiles, eas sæpè timent mortales: Sed quia timent, redduntur difficiles. Fit igitur plerunq; vt plus sit in timore, quàm in eo, quod timetur, mali. Nec ferro vinci, nec malis artibus decipi, scit vir fortis: nec pacientia dedecus pati:

peri-

periculoque succumbere, omni morte tristius ducit. In bello igitur æque est ad mortem, atque ad cædem paratus. Non enim, vt inquit Plato, vita ætate longa: sed virtute aucta; feliciter terminatur. Quare nemo est vir fortis, cui non crescit animus cum ipsa rerum difficultate. Nam si in armis aut vi, aut dolo superandus est hostis, nunquam fortitudo audacia debet vacare. Nam sine audaciæ præsidio, vt ait Thucidides, nullus dolus valet contra periculum. Ad huius autem virtutis gloriam Cardinali ALDOBRANDINO veluti quidam cumulus accedit singularis GEORGII Ripæ Senatoris auctoritas. Nam si ea laus omnis, quæ ab impuris hominibus proficiscitur, contumeliosa est, quia nihil, quod non turpe sit, & putidum, probant: illa demum, qua Cardinalis ALDOBRANDINVS à GEORGIO RIPA sapientissimo Senatore celebratur, plena est auctoritatis, & gloriæ, quia cum iudicij, & virtutis testimonio est coniuncta. Hic enim vnus est Senator, qui non minus fide probatur, quàm eloquentia: quique non ingenium doctrina: sed doctrinam omnem decorauit ingenio. Nam in eo fax illa Promethei de cœlo accensa, ad omnes controuersiarum tenebras illuminandas elucescit. Quare lubens, iam tanto viri auspicio, ad Apophthegmata venio.

1 *Quòd Imperij tutela fidissima sit, in vna fortitudine posita.*
2 *Quòd fortitudo temperantiæ, in Imperio sit anteponenda.*
3 *Quòd fortitudo in periculis, Lydius lapis sit amicitiæ.*
4 *Quòd fortitudo virtus singularis sit Principis.*

Quòd

QVOD IMPERII TVTELA FIDISSIMA sit in vna fortitudine. I.

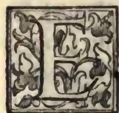
INCVNABVLA Reip. & disciplinæ militaris cùm trahantur ab vno Hercule, interrogáti cuidam qualis deberet esse Princeps: fortis, respondit. Officium .n. Principis non solum versatur circa difficilia: sed etiam circa terribilia. Solitus igitur est Tiberius Cęsar dicere: cùm inter amicos ageret, nescitis quanta sit bellua, quáque multorum capitum, imperium. Tutius quippè est lupum, veteri prouerbio, auribus tenere, quā populo imperare.

QVOD FORTITVDO, TEMPERANTIÆ, in imperio, sit anteponenda. II.

ILLIVS oratio quocunq; ingreditur, eodem semper instructu sapientię, ornatuq; est comitata. Interroganti igitur

ti igitur, cùm de militari disciplina ageretur, cur fortitudo pręstantior esset, quàm temperantia: quia respondit fortitudo ad bonum commune: ad priuatum magis spectat temperantia. Nec id artis solum: sed etiam naturæ, quæ nescit mentiri, conuincimus testimonio. Nam cùm sensus eò maiori commendantur voluptate, quò magis sunt necessarij, cur in re venerea plus, quàm in alimenti necessitate, est voluptatis? vt certè natura magistra intelligamus, quia altera priuatę: altera publicæ consulit vtilitati, publicum bonum semper priuato esse anteponendum.

QVOD FORTITVDO IN PERICVLIS, Lydius lapis sit amicitia. III.

A probatur maximè oratio, quæ in sensus eorum, qui audiunt cum virtutis aculeo influit. Solitus autem est dicere, amicum ab amico in periculis deseri, non culpam esse ignauiæ: sed crimen perfidiæ. Non vacat vox ista, apud multos, iudicij gloria: quam sua auctoritate non debilitat, vel auget potius ipse Solon. Nam legem sanciuit, qua capite puniebatur, qui in ciuili seditione, neutram partem esset secutus: eò quòd patrię, in qua, communis tenetur ciuium omnium amicitia, quaque nihil est amabilius, videretur non desertor, sed proditor.

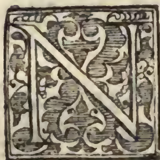
QVOD FORTITVDO VIRTVS singularis sit Principis. IV.

ERBIS eius obscurissima quæq; doctrinæ documenta, quia solent illuminari, illis non est hoc loco obdormiendum. Interrogatus quippè quo fortitudinis

dinis studio duci deberet Imperator: eo dixit, quo ferebatur Pelopedas Thebanus Imperator. Nam cùm aliquando hic, in expeditionem proficisceretur, eiq; vxor quam vnicè diligebat, profusis lachrymis supplicaret, vt saluti suæ consuleret. Non est respondit, Imperatoris: sed priuati militis, suam salutem defendere: Huius enim officium est, se ab hoste tegere: illius vniuersum exercitum incolumem seruare.

QVOD IN BELLO, ANIMI ROBVR præstat corporis viribus. V.

VNQVAM tot occupationibus est inuolutus, vt si modo respirare possit, non videatur quod consonet publicæ vtilitati, spirare. De re igitur bellica cùm fortè incidisset oratio, dixit virum fortem in bello, lungo interuallo, Robusto esse anteponendum: eò quòd corporis viribus pugnamus: animi robore vincimus. Quapropter si Polydamus pugil, qui tanti fuit roboris, vt montem in specum decidentem, voluerit suis humeris sustentare, cum Scęna Centurione certasset, Robustus certè ille, forti succubuisset imbecillo.

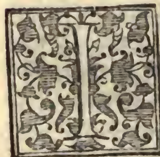
QVOD IMPERATOR NON VITAM in bello, sed victoriam curet. VI.

AVD vnquam est præcisa, & ieiuna oratio, quæ ab eo funditur, cum multorum documento, & iucunditate. vbi inclinatis his temporibus de periculo reip. ageretur, interrogareturq; quid, in armis maximè timere debet Imperator: non mortem dixit, sed

ſed infamiam. comprobatur hæc eius ſententia, grauiſſimo Epaminundæ Thebanorum Imperatoris exemplo. Nam cùm cerneret, in extremo prælio, ad Mantineam, Hoſtium vires, in ſe vnum, ſic eſſe conuerſas, vt aut ſibi, aut exercitui eſſet pereundum: reſtitit inuicto animo, donec exercitum ſuum victorem reddidit. Verum Sparo ad necem traiectus, ſenſim ad ſuos ſe recepit, atq; poſtquam accepit ſuos, profligatis hoſtibus, victores euaſiſſe: ſatis diu, dixit, vixi: deinde ſparum ſibi euelli iuſſit, quo euulſo, ſtatim anima, cum ſanguine effluxit.

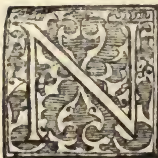
QVOD NVLLA APVD VIRVM fortem ſit minantis auctoritas. VII.

RATO nullus eſt tantus dolor inuſtus: vt vlla eius apud fortē, minantis ſit auctoritas. Fortem igitur virum dicebat adamanti, qui neq;, ferro infringi, neq; igne abſumi poteſt eſſe ſimillimum. Minantem autem, qui à minuendo eſt dictus, ideo vir fortis non timet, quia virtus eius non poteſt minui. Sic Leonidas Perſæ cuidam minitanti, quòd ipſi Lacedæmonij poſtero die, ex telorum multitudine ſolem non eſſent viſuri: in vmbra igitur, reſpondit, commodius pugnabimus.

QVOD QVO RES SIT PERICVLOSA Magis, eò gratior sit viro forti. VIII.

ON est Princeps fortis, in armis, sine consilio: cum animo etiam plurimo. dicebat igitur illum in periculi flamma, non fugere periculum: sed sequi gloriam. itaq; Pædaretus signa cum Hoste collaturus cuidam dicenti magnum esse hostiũ numerũ, tanto inquit gloriæ plus referemus: quanto plures interficiemus.

QVOD FORTEM QVI LACESCAT, suo se iugulet gladio. IX.

VEMADMODVM Brasidas vir magnanimus eadem hasta, quam è vulnere eduxerat, hostem interemit: ita nemo, dicebat, fortis est, qui hostium vim, & impetum non retorqueat in ipsos hostes. Sic Theseus in eodem Labyrintho Minotaurum mactauit: in quo ipse Minotaurus mortales interclusos laniabat. Hac opinione ductus Hercules, viam voluptatis facilem, & expeditam spreuit: virtutis arduam, & horridam arripuit, ex qua monstrorum non solum domitor: Sed etiam triumphator euasit.

QVOD FORTITVDO ADVERSVS Timorem animi sit armatura. X.

B eo semper exit ingenij notis insignita oratio: cùm quisigitur benè loricatus congressum cum hoste subterfugeret: dixit non lorica animum contra

tra timorem, armari: sed fortitudine. Hæc itaq; tanti olim, est habita, vt ea sola à Romanis, virtutis nomine à viro sit appellata: quòd viri singularis sit, & propria. Nec aliam ob rem, Græci fortitudinem τὴν ἀνδρείαν, vocant, nisi vt doceant virum sine fortitudine, non solum dignitate, sed etiam viri exinaniri nomine.

QVOD VIRO FORTI QVANTVM *detrahitur: tantum addatur animi.* XI.

NQVIEBAT virtutis aciem hebescere incõmodis: solam fortitudinem virescere vulnere. Est enim fortitudo animi armatura, quæ ferro non potest penetrari: nec vllo modo vinci: qua qui est indutus, in ipso etiam exultat doloris cruciatu. Testis est ille Mutius, cui scæuolæ, eò quòd læua, propter dextram inflammatam, vteretur, cognomen fuit. Hic enim Porsenæ castra ingressus regium scribam, pro rege interfecerat. captus igitur atq; sui erroris admonitus, dextram flammis iniecit, vt ea parte, qua erratum erat, à seipso pœnam exigeret. visum est id spectaculum, cum cæteris, tum ipsi regi plenum horroris. itaq; Rex vnius Romani ciuis virtute territus, pacem reddidit vniuersæ ciuitati, vrbemq; soluit obsidione.

QVOD RARA RES SIT FORTITVDO: *vmbra fortitudinis frequens.* XII.

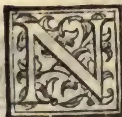

VIA non potest dici, quàm iaceat turbulentis his temporibus, fortitudo: quantoq; fuco contra vmbra clarescat fortitudinis, quærentibus amicis quis

nunc

nunc demum esset fortis: Nemo respondit, nisi qui Horatio Cocliti sit simillimus. Sapienter ille quidem. Nam cùm fortitudo ex duobus maximè consistat, ex susceptione periculorum, & perpessione malorum: vtroq; Claruit Horatius Cocles. In altero enim omnem Hetruscorum vim solus tandiu sustinuit, quoad pons, quo Hostes erant in vrbem irrepturi, fuisset ab ijs, qui à tergo erant, abreptus: in altero autem à suis exclusus, hostium impetus non sustinens, in subiectum Tyberim armatũ se præcipitauit, atq; incolumis ad suos enatauit.

QVOD PRINCIPIS GLORIA, VNA Fortitudine sit depascenda. XIII.

NEMO, aiebat, magis Principem videtur incesto ore lacerare, quàm qui Principi laudem tribuendo: Principis tamen fortitudinem incoluit silentio. nec falso quidem. Nam tota ars Imperandi, in fortitudinis claustris tenetur inclusa. Non obscura, aut vulgaris est Agesilai auctoritas. Nam percontanti quousq; fines paterent, apud Lacedæmones imperij: ille hasta vibrata, respondit, quousq; hæc potest vibrari. Qui enim fortis est Princeps, nouit non solum & in pace sustinere, & in bello defendere: Sed etiam, re iam inclinata, & prope perdita, augere imperium.

QVOD IN HOSTE NON VIRIVM Robur: sed animi timenda sit fortitudo. XIV.

CVM quis in eum inueheretur, qui plurimum haberet animi, non minimum consilij: vide dixit ne Leonem in te excites dormientem. Neq; enim Leo: neq; vir fortis

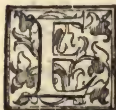
vir fortis ſcit ſuperari: faciliuſq; poteſt mori, quàm perterreri. præclarum eſt Marci Seruilij teſtimonium, qui vicies, & ter amplius ſingulari certamine pugnauit, ac ſemper victor in caſtra eſt reuerſus, hoſtili ſpolio onuſtus. Neq; per leonem obſcurum eſt naturæ Monimentum: qui mauult in conflictu mori, quàm turpiter vulnera vitare. Neq; forti viro grauis videtur mors, ſi honeſta ſit modo: vt aliquando docuit ille Lacon. Inſidijs enim ab Iphicrate Athenienſium Duce intercluſus, interrogantibus militibus, quid eſſet in re tam profligata agendum: nihil aliud dixit, niſi vt vos veſtræ ſaluti conſulatis; ego verò fortiter pugnando glorioſè moriar.

QVOD VIR FORTIS NON VIDEATVR poſſe, in exilium detrudi. XV.

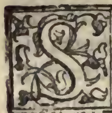
CVM fortè de exilio ageretur, ſciſcitantibus amicis cur omne ſolum forti, vt veteri fertur prouerbio, patria ſit: quia dixit, vbi bonum, ibi patria: ſed forti nihil vſquàm poteſt accidere mali, cùm vniuerſa lucro habeat mala: ergo nunquam exulat, cui vbiq; eſt patria. Hùc accedit, ꝙ nullo locorum interuallo reuellitur, à ſuo munere, & officio, eò quòd vbiq; gẽtium digladiandum eſt. Etenim nihil eſt ipſe mundus, niſi elementorum diſſidium: nihil hominum vita, niſi appetitus cum ratione, ſocietas inſidioſa: nihil Reſp. niſi perſonarum diſcrimen, quarum aliæ imperio, aliæ ducuntur obſequio. Forti igitur ſoli vita eſt glorioſa. Nam is in terræ globo: tanquàm in acerrimi certaminis theatro conſiſtit: in cœli medio, ex quo effugere non poteſt, niſi aut victor, aut victus. vir igitur fortis, Mas quaſi Mars bellandi Deus ab antiquis dicebatur: eò quòd victores ſummo in cœlum rapiuntur triumpho: victi ad inferos detruduntur cum cruciatu, & opprobrio.

QVOD VIRO FORTI, NE MINIMVS quidem inimicus; sit contemnendus. XVI.

AM incudem à viro forti inquiebat tundi oportere, vt etiam minimus hostis caueretur. potuit enim aliquando paruus Culex, vt est in Apologis, Leoni non minimum facescere negotij, sensimutq; eos, qui grandes & potentes viros prostrarunt, ab homonculis interdum fuisse prostratos. Qui enim Italiam vicit Annibal, Capuæ à muliercula victus est. quid? Hercules orbis terræ victor, ab vna victus est Deianira. Quare fortis est, non qui hostes modo superat, sed etiam qui superior voluptatibus existit: parumq; est vim repellere, nisi etiam dolus caueatur. illa in malis: hic in voluptatibus magis delitescit. estq; hic maximè cauendus. Nam vt vires ingenio: sic ingenium facile superatur voluptate.

QVOD VIRO FORTI NVLLA linguæ sit procacitas. XVII.

OLITVS est dicere virtutem esse multæ industriæ, & magni laboris: sermonis verò minimi. ea re Lucius Dentatus, Achilles Romanus est appellatus. Non enim linguâ, sed manus pugnando mouebat, ne canes ignauos, sed Leones videretur imitari. Nam canis timidus vehementius latrat, quàm mordet. Quemadmodum igitur olim vmbrici in bello aduersus hostes, turpissimum esse ducebant victum viuere, atq; iccirco necesse esse aut vincere, aut mori: ita vir fortis mauult virtutem sine vita: quam vitam sine virtute.

DE MAGNANIMITATE SIVE HONORE TITVLVS XVII.

AGNANIMITAS, vt ait Aristoteles, virtus est, per quam vtraq; fortuna: decusq́; & ignominia fertur. Nam si magnanimus quis fuerit, nunquam, vt ait Seneca, iudicabit sibi contumeliam fieri: cùmq; inimicum habebit, in sua potestate: vindictam putabit potuisse vindicare. Magnum enim, & gloriosum est vindictæ genus, ignoscere. Hac virtute qui est præditus tendit ad ardua: nec pericula appetit, vt temerarius: nec formidat, vt timidus. magna enim contemnit, mediocriaq́; mauult, quàm quæ sunt nimia. Quicquid cadere in hominem potest, id omne vincit ferendo. itaq; Pittacus Mitilenæus sic Prudentiam, & Magnanimitatem distrahebat: vt illius esse diceret, ne quid mali fieret cauere: huius autem si quid accidisset, moderate, & leniter ferre. Hanc autem virtutem Optimus Senator MARIVS Conradus tanta semper in Cardinali ALDOBRANDINO coluit obseruantia, vt diceret eorum magis esse metuendam inuidiam, qui tantam virtutem silentio obruerent: quàm eorum fidem esse laudandã, qui illam laudibus in cœlum tollerent. Neq; enim adhuc inuidus vllus est repertus, qui ex alieno bono tantum hauserit acerbitatis, quantum, ex Religiosissimi Principis fructuosissima hac virtute Conradus Senator capit voluptatis. De ea quippè ita sæpè locutus est, vt non solum Cœlestis, &

diuina videretur eius virtus: Sed etiam is aliquo duci numinis afflatu, cum de ea loqueretur. quæ res me ad ſcribendum, quæ in hoc genere collegi Apophthegmata, fecit liberiorem.

1 *Quòd & ſpes, & metus apud Magnanimum, minimum habeat auctoritatis.*
2 *Quòd honore ſit depaſcenda virtus.*
3 *Quòd gloria etiam fugientem ſequatur virtutem.*
4 *Quòd virtutis honor, non in verbis, ſed in factis maximè conſiſtat.*
5 *Quòd Magnanimitas ſit virtutum omnium decus.*
6 *Quòd Magnanimus malit iniuriæ vulnus contemnere quàm vlciſci.*
7 *Quòd Magnanimus omnia aperto Marte, vt aiunt, attentet.*
8 *Quòd Magnanimus amicus ſit honoris: ambitionis inimicus.*
9 *Quòd nullum ſit ad Magnanimitatem iter, non plenum periculi.*
10 *Quòd Honor non cadat niſi in virum bonum.*
11 *Quòd Magnanimitati, quæ ſumma eſt, deſponſa ſit gloria.*
12 *Quòd præmiorum Maximus ſit honor.*
13 *Quòd Duplex ſit Honoris ratio.*
14 *Quòd vir bonus honorem auget fugiendo.*
15 *Quòd Honor non languidæ virtutis ſit interpres, & nuncius.*
16 *Quòd in Sublato etiam honore veſtigia remaneant virtutis.*

QVOD ET SPES, ET METVS, APVD Magnanimum minimum habeat auctoritatis. I.

AIEBAT Magnanimum ſe, neq; in populi: neq; in principum beneuolentiam blanditijs, & aſſentationibus immergere: omnes ſimulandi, & diſſimulandi artificio eruditos ab eo in odio haberi.

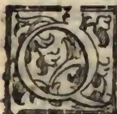
Testis est vnus instar omnium Solon. Nam cùm propter Pisistrati tyrannidem, Athenis malè acceptus esset: ad eumq; Croesus Lydorum, & Babiloniæ Rex scripsisset, vt ad se veniret: rogassetq; vt secum habenas imperij regere vellet: Solon tamen nec populi metu: nec spe tanti Regis adduci potuit, vt consilium Athenas deserendi caperet.

QVOD HONORE SIT DEPASCENda virtus. II.

VIA nulla incursio, & impetus armatorum potest Magnanimum ex arce detrudere rationis, in qua insedit, atq; inueterauit virtutis omnis, & ingenij gloria: inquiebat magnanimitatem, in Principe summis honoribus, quasi quibusdam cibis, esse depascẽdam. Non enim aurum: non gemmæ: non puellæ captiuæ, vt est apud Homerum, merces est virtutis: sed ipsa gloriæ fama, quæ tanta est, vt vix vno capi possit seculo. Atq; hanc ob rem Trophæa: Triumphi: statuæ: Coronæ: Panegyrici, qui ad posteros traducantur, sunt inuenti.

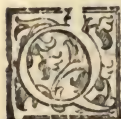
QVOD GLORIA ETIAM FVGIENtem sequatur virtutem. III.

VIA facile eos officij capit obliuio: qui gloriæ incenduntur cupiditate: quò quis propius ad virtutem accedit, eò longius inanis gloriæ auram fugere consueuit. Itaq; interroganti cuidam qua semita Duci ad veram gloriam pateret aditus, qua respondit, L. Brutus: Q. Fabius maximus, & Paulus Æmilius est profectus. Hi enim nihil aliud cogitarunt in

vita: nihilq́; egerunt, nisi quod pro salute populi, & dignitate patriæ, præclarum videretur, & laudabile.

QVOD VIRTVTIS HONOR NON IN Verbis: sed in factis maximè consistat. IV.

VANDO multi norunt honesta nomina, turpissimis rebus imponere: sæpeq́; fortitudo temeritatis vapulet nomine, & temeritas gestiat fortitudinis appellatione: consueuit dicere, in virtute non verba, sed facta rationis pondere esse examinanda: fortitudinis laudem esse non nomen: sed seipsum vincere: iram continere: nullis illecebris capi: aduersis non perturbari, neq; extolli rebus secundis: nec aliũ se in alia fortuna præbere. Quare non est viri, aut cupiditatibus vinci, aut metu frangi: aut iracundia incendi, quæ non solum consilium, sed etiam iudicium tollit.

QVOD MAGNANIMITAS SIT virtutum omnium decus. V.

RAT hoc in eius ore, & sermone habitans, magni esse & elati animi, non hostes in periculis: sed amicis timere: dolorem suum toleranter, grauate ferre alienum: neq, in secundis rebus voluptati, neq; in aduersis cedere languori: nec in consilij deliberatione spem, sed officium sequi: nec deniq; in iudicio pecuniam, sed iustitiam quærere. Nam quemadmodum Caligula Imperator nullius belli tantopere ardebat desiderio, quàm eius, quod plurimum haberet terroris, & periculi: negareturq́; ab omnibus confici posse: ita magnanimitatis est ad ardua in

virtutis ambitu mortales sic instruere, vt non magnum quod est: sed id quo nihil maius est, appetant.

QVOD MAGNANIMVS MALIT iniuriæ vulnus contemnere, quàm vlcisci. VI.

VM demum inquiebat esse magnanimum, qui omnino aduersus iracūdiæ obduruisset aculeos. eò quòd non magnum sit, in iniuriæ vulnere, irasci: sed nullum iræ, in quo consistat, locum relinquere. Nec enim minus est Magnanimus consilio constans, quàm animo fortis. Nam cùm circa id versetur, quo nihil extet melius, nihil minus videtur esse magnanimi, quā mutare consilium. In altero vulgare, & peruagatum est naturæ testimonium. Nam quorsum trito sermone prouerbio Aquila non captat Muscas? non est magnanimitatis, si bene attendimus, ignauorum hominum petulantiam, quæ morsu fertur, & aculeo, curare: sed tanquā futile quiddam, & inane negligere. In altero etiam non minus est euidens, quam præclarum Socratis exemplum. Hic enim tantæ fuit constantiæ, vt accusatus ab Anyto, nec patronum quæsierit ad iudicium capitis: nec iudicibus supplex fuerit. facilius enim Magnanimus potest mori, quàm mutari.

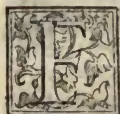
QVOD MAGNANIMVS OMNIA aperto Marte, vt aiunt, attentet. VII.

VIDAM fortè interroganti, quis nesciret simulare: Magnanimus respondit, apertè enim aut odit, aut amat: nihilq; latenter agit. Nam vtrumq; oc-

cultè facere eſt timiditatis. remota omitto exempla. Quia enim Antiſtes hic Ampliſſimus, non ſe, ſed Eccleſiam: non ſua, ſed reip. bona tuetur: nec in vllo tribunali auro, ſed iure capitur: nec in amore gratia ducitur, ſed veritate: nec deniq; curat quàm laborioſè, ſed quàm iuſtè gubernacula tractet Eccleſiæ, à nemine vnquàm maiora, quàm ab eo exierunt Magnanimitatis documenta. Nam cùm robur omne Magnanimitatis, in elatione conſiſtat animi, cuius nerui, & vires definiuntur mente, ratione, & opinione: mentem ſapientia: rationem arte: opinionem omni rerum experientia auxit, & cumulauit.

QVOD MAGNANIMVS AMICVS ſit honoris: ambitionis inimicus. VIII.

FREQVENS, & in omnium ore hæc eius eſt ſententia: nihil Magnanimum aut ſequi magis, quàm honorem, aut fugere longius, quàm ambitionem. ille enim comes eſt virtutis: hæc fraudis ſocia. Ambitioſus enim mauult bonus videri, quàm eſſe: honore quippe contentus, virtutem negligit. hùc accedit, quòd temerè ſe periculis obijcit, vt Torquati docet teſtimonium. Nam propter ambitionem, cum temerè pugnaſſet, victor capite damnatus eſt. Tripliciter errat princeps ambitioſus. primum, quia non virtutem, ſed virtutis gloriam quærit: iterum, quia tanquàm proditor alienæ ſalutis, temere amicos obijcit periculis: ac demum, quia euerſor eſt æquitatis, & iuſtitiæ. Non enim bonis viris: ſed adulatoribus præmia miniſtrat virtutis.

QVOD

QVOD NVLLVM SIT AD MAGNAnimitatem iter, non plenum periculi. IX.

ES est ignauis formidolosa, vtilis tamen, periculi discrimen. Nam in veritatis campo, iter ad gloriam periculo aperiendum est. interrogatus igitur, quænam ad magnanimitatem tenderet via: quæ est respondit, & laboris, & periculi plena. itaq; Romani venationem in otio, potissimum addiscebant. Nam ea, etiam cum ludicra exercitatione, sunt amplexanda, quibus, cùm res postulat, id pellitur, quod non exercitatis plurimum facessit negotij. Quocirca post magnam aliquam victoriam, populo spectaculum aliquod exhibebant, in quo, non modo nostrates feræ: sed etiam ex transmarinis, & remotis prouincijs accersitę lacerabantur truces, & immanes bestiæ. non voluptatis: sed virtutis ergo. Nam ex horribili earum specie, & truculento cum ijs, certamine addiscebat Populus Romanus, nihil aduersus teterrima pericula perhorrescere.

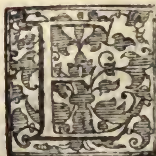
QVOD HONOR NON CADAT, nisi in virum bonum. X.

GNAVI, vt solent olim Parthi, cominus præliari nesciunt: sed omnia tentant eminus: illi non stantes, sed fugientes pugnabant: Hi cæduntur præsentes, nec resistunt fugientes. Quærenti igitur vtrum stans, an fugiens interpugnandũ magis esset laudañdus: nemo, respondit, est laude dignus, nisi vir bonus. Nam Honor non solum præmium, sed etiam opus est virtutis. Hoc declarare cùm vellet M. Marcellus, honori templum non ex detractis è montibus saxis, sed ex manubijs Siracusanæ predæ erexit, sicq; constituit, vt illud ingredi nemo posset, nisi per virtutis Ædem.

QVOD

QVOD MAGNANIMITATI QVÆ summa est, desponsa sit gloria. XI.

TSI omnes ad res operosas, & difficiles incenduntur studio gloriæ: consueuit tamen dicere, gloriam à nemine fieri prædam, sine magnanimitate. Est enim hæc vna virtus, ille apud Poetas, alatus equus, Pegasus, quo vectus Bellerophon monstra superauit. Nihil est magnanimitatis vis, nisi, vt est in fabulis, ille Mineruæ Clypeus, Medusæ Gorgonis capite præfixus, cuius ex intuitu homines omnes in saxa vertebantur. Tanta autem is floret virtute, vt in apparatu belli Ferrariensis, cùm accepisset à Duce fortissimo numerosissimum conflatum esse exercitum, magna dixit, animi molestia me Dux liberauit, qui vires suas omnes in vnum contraxit, vt liceat vno die, de summa rerum decernere.

QVOD PRÆMIORVM MAXIMVS sit honor. XII.

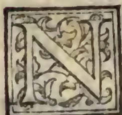

ST honor non voluptatis, & luxuriæ diuersorium: sed ingenij, ac virtutum omnium domicilium. itaq; solet dicere aurum egeni: honorem boni viri esse præmium: tátumq; honori aurum cedere, quantum virtus præstat vtilitati. Quare Titus Labienus multum auri, ex præda Gallica cum donasset strenuo militi: miles aurum, ad pedes labieni abiecit: at paulo deinceps idem armillis argenteis donatus, alacer gaudio abijt: contempsit aurum miles, honores amplexus est. nec temerè. quia vel

minima

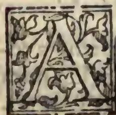
minima honoris aura, omni pretio est potior.

QVOD DVPLEX SIT HONORIS ratio. XIII.

ON debemus sensus, ad res inuestigandas, ita stupidos habere, vt quæ ab ætatis nostræ remota sunt, nihil sentiamus. Cuidam itaq; sciscitanti cur Honor olim Deus constitueretur: eiusq; Ædes, ita virtutis templo esset annexa, vt ad eam nemini pateret aditus, nisi per virtutis templum. Est hæc fabrica dixit, non Numinis, sed ingenij, oleret enim vim atq; naturam diuinæ, & humanæ virtutis, quarum ex altera Honor proficiscitur diuinus: ex altera humanus. ille quasi numen gaudet, in primis, animi religione: hic corporis magis obsequio.

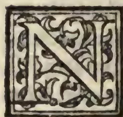
QVOD VIR BONVS HONOREM auget, fugiendo. XIV.

MAT defensorem, non fæneratorem iuris: nec æqui, sed lucri fœdera anhelantes odit, Quocirca cuidam Magistratus dignitate elato dixit, neminem honorem gerere, nisi qui norit vitam, per virtutem, agere. Nec aculeata magis, quàm vera, in ambitiosum hæc eius est sententia. Siquidem est viri boni, nihil aut præter virtutem appetere, aut præter vitium fugere. Nemo igitur debet honorem malis artibus aucupari, quem viri boni censentur augere fugiendo. Quare nemo, inter virtute pares, debet velle alios honore anteire. Vetus est, in Tripode Delphico, inter septem totius Græciæ sapientes, exemplum.

plum. Etenim ipse cùm Apollo respondisset ei dandum esse, qui sapientia cæteris præstaret, nemo eorum inuentus est, qui honorem eum alteri potius, quàm sibi non deferret. Turpe enim est inter pares, alijs velle gloria præcellere.

QVOD HONOR NON LANGVIDÆ, virtutis sit interpres, & nuncius. XV.

ON sunt hæc Apophthegmata, ancipites mentis eius notæ: Sed graues sapientissimi eius consilij diguitate corroboratæ sententiæ. Interrogatus enim, quis sibi inter bonos viros videretur honestandus: qui, vt est in prouerbio, dignus est, respondit, obelisco. Erat autem Obeliscus columna Pyramide minor, Soli sacra: nec vlli erigebatur, apud Ægyptios, nisi ei, cuius vita, veluti solis quidam splendor omnibus posset prodesse.

QVOD IN SVBLATO ETIAM HONORE, vestigia remaneant virtutis. XVI.

RATIO in re ancipiti, & dubia fidem: exempla cognitionem magis pariunt. interroganti igitur num is, cui sit dignitas abrogata, affectus sit ignominia. Neq; gloria respondit, sed virtute paratur honor: neq; dedecus, fortuna, sed animi infligit turpitudo. Testis est Democritus Phalereus. Nam ab Atheniensibus, quorum Remp. administrauerat, trecentis statuis honestatus, neq; animo est elatus: neq; ijs per inuidiam euersis, deiectus. quin illorum iniuriam hoc aspersit sale, statuas dixit, euertunt: virtutes, quarum gratia illas erexerunt, non euertunt.

DE FIDENTIA TITVLVS XVIII.

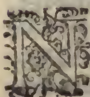

FIDENTIÆ magna est gloria: non exigua viri timidi infamia, cui, quæ bona facit, etiam sunt dedecori. Nam quanquam peccatum non committit: cõsilium tamen peccandi ideo admittere videtur, quòd minimè vacaret peccato, si impunè posset peccare. Quocirca nemo est aut improbus nisi timidus, aut vir bonus nisi fidens. Timor enim non est periculi, sed mentis morbus. Qui igitur mentem habet sanam, non timet: qui verò animi morbo laborat, timet etiam sine periculo. Cùm igitur ageretur de Cardinalis P. ALDOBRANDINI fidentia, quæ in rebus arduis & timẽdi, & audiendi ars est, & scientia, MARIVS Conradus Opt. Senator virtutis eius gloriam suo nõ solum corroborauit, sed etiam auxit testimonio. Hic enim Pater conscriptus cùm nullam, nisi ex virtute, rapiat ansam fidentiæ, tum quemadmodum Medicus Hippocrati Iustiniano, I.C. ita ille non parum doctrinę: multum ingenio: omnia fidit Deo immortali. Præclarius certè quidem hic, quam olim antiquitas. Nam apud Romanos, vsus inoleuerat, vt Geniorum auspicijs fiderent. vidimus enim passim inueterati numismatis inscriptiones Genio Augusti: Genio Senatus: Genio Populi Romani: cæterum in fidentia, nihil est melius, quàm prudentiæ, consilioq; fidere. Hac animi confitione sic ducitur P. ALDOBRANDINVS Cardinalis, vt semper eius consilium vacet temeritate, & negligentia. Nihil enim est in fidentia temeritas, nisi Bruti malus Genius.

Genius. ſcribit autem Plutarchus Bruto ſecum de bello gerendo cogitanti, hominē eximiæ proceritatis apparuiſſe, eumq́;, vbi Brutus interrogaſſet quis eſſet, reſpondiſſe Bruti ſe eſſe malum Genium, quem apud Philippos, in pugna viſurus eſſet, itaq; ille ab eo infauſtum rei euentum, & mortem ſibi imminentem didicit. Periculoſiſſimum eſt igitur in temeritate: tutiſſimum in prudentia ſpem poſitam habere, vt ipſa loquuntur hæc Apophthegmata.

1 *Quòd in Principe fidentiæ comes debeat eſſe conſilium.*
2 *Quòd in Bello victoriæ nuncia ſit fidentia.*
3 *Quòd Hoſti nihil ſit Horribilius, quàm Principis fidentia.*
4 *Quòd Res glorioſa ſit ſui fidentia.*
5 *Quòd non Arca: ſed fidentia homines deddat beatos.*
6 *Quòd Principem ſui fidentia Populo magis, quàm virium robur commendet.*
7 *Quòd Militis ornamentum non ſit in auro, ſed in fidentia poſitū.*
8 *Quòd virtuti fidenti nihil ſit horribile.*
9 *Quòd ſine ſui fidentia nemo rem gerat præclaram.*
10 *Quòd cuiq; fidentiæ par ſit virtus.*
11 *Quòd fidentiæ procreatrix ſit intelligentia: temeritatis inſcitia.*
12 *Quòd quæ habetur pecuniæ confiſio anceps ſit, & dubia.*
13 *Quòd fidentia ſit virtute, non pecunia depaſcenda.*
14 *Quòd Pecunijs minimè ſit fidendum.*

QVOD IN PRINCIPE FIDENTIÆ comens debeat eſſe alienum conſilium. I.

VNQVAM probatur aut leue, aut turgidum nimis genus dicendi: ſemper in Principe medium laudatur, & ad omnes res æquabiliter fluens, atq;

vt hoc loco, si in primis aspersum sit ingenij, & eruditionis sale. interrogatus enim quid potissimum cauere deberet princeps: ne præ nimia sui fiducia, respondit, alienum negligat consilium. ita C. Cæsar sua virtute fretus, eos neglexit, qui rogabant, vt sibi salutis suæ custodes ascisceret. Sed exitus docuit, facilius esse mortẽ præuideri, quàm morti prouideri. Sic pariter Alexander à Chaldæis, per Nearchum monitus est, ne ad Babylonem accederet: quòd immineret ei infelix exitus: at monita spernens, ad paucos dies, veneno ab Iola, in medio victoriarum cursu, sublatus est, quartum & trigesimum annum agens: robore corporis simul, & animi virtute florens.

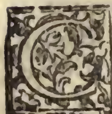
QVOD IN BELLO, VICTORIÆ nuncia sit fidentia. II.

VEMADMODVM, in honoribus virtus, sine acie ingenij: ita in armis, rei bellicæ gloria, fidentiæ præsidio destituta, manca est omninò, atq; imperfecta. Solitus autem est dicere, fiduciam vincendi, in milite, principium esse victoriæ. Neq; enim mens hominis in rebus dubijs, suis de cœlo caret igniculis, qui illum, quo res vocat, quasi inflammant, & incendunt. ita C. Cæsar, cùm Pharsalicæ pugnæ staret acies, omniaq; iam equorum, ac hominum strepitu resonarent, Crastinum decem alarum ductorem, castra egredientem procul nomine compellans, interrogauit, quid de pugnæ euentu speraret, at ille dextram protendens, vinces ò Cæsar ait, & me hodie, aut viuum, aut mortuum laudabis: quorum vtrumq; verum extitit. Nam vicit Cæsar, & Crastinum, qui fortissimè

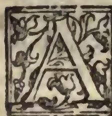
mè pugnando occubuerat, pro concione laudauit.

QVOD HOSTI NIHIL SIT HORRIBILIUS, quàm Principis fidentia. III.

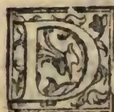
VM iam, ad expugnandam Ferrariam, ipsa regio omnis bello arderet, Centurioni cuidam interroganti, quid Hostem maximè perterreret, fidentia dixit Imperatoris. ea enim non tam additur militibus, quàm adimitur hostibus animus. Sic Alexander Magnus Hostium fortunam fidentia: vires fortitudine superare moliebatur. Quæ res ex voto sic ei cessit, vt consueuerit dicere, nihil fortibus insuperabile esse: nihilq; timido satis esse munitum. Hac enim adiutus virtute, sæpe succumbentem in belli flamma exercitum erexit, ac Hostes victores profligauit.

QVOD RES GLORIOSA SIT, sui fiducia. IV.

D eum quoniam hæreditas virtutis huius pertinet, & gloriæ: interrogatus quanta cuiq; sui deberet esse fidentia: quanta respondit à contemptu, & insolentia se vendicare satis est. in hoc vno laudatur Euripides Tragicus. Nam cum ei Alcestiris poeta tarditatem ingenij obijceret, quòd triduo non vltra tres versus maximo labore deducere potuisset: ipse autem centum perfacile scripsisse gloriaretur. Sed hoc dixit Euripides interest, quòd tui in triduum tantummodo: mei verò in omne tempus sufficient.

QVOD NON ARCA: SED FIDENTIA homines reddat beatos. V.

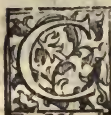

ICEBAT multo esse ditiorem, non inopem fidentiæ, quàm pecuniæ, vulgatum est Alexandri Magni testimonium. Etenim Antequàm in Asiam transiret immunitates, opesq; ingentes cunctis amicis in Macedonia donauit. At Perdicas admiratus dixit, quid tibi ò Rex omnia dando fiet residui: spem respondit, bona Persarum admirabili fiducia ostendens. Eam spe Macedones, vt cum Alexandro haberent communem, fiducia cõtenti, Alexandri renuerũt munera. Longè enim pluris est fidenti spes futurorũ bonorũ: quàm voluptatas existentiũ.

QVOD PRINCIPEM SVI FIDENTIA populo magis, quàm virium robur commendet. VI.

VEMADMODVM ex Amussi Architecti, sic Sapientissimi quiq; viri, ex tanti Antistitis opinione statim quid deceat, & dedecat, vbi rerum vrget difficultas, gestiunt odorari. Interroganti igitur, quid Principem populo maximè commendaret: sui potissimùm respondit fidentia. Testis vnus est instar omnium Antigonus Macedonũ Rex. Nam cùm ad regiam dignitatem recens ascendisset, idq; grauatè ferret, stomacharetúrq; populus: ipse virtute, & conscientia fretus, in populi conspectu diadema, sceptrumq; deposuit, atq; palam monuit, vt si alium quempiã se regno digniorem inuenirent, ad eum ex arbitrio, Diadema sceptrumq; deferrent: commemoratis antè ijs rebus, quas magna virtute, & gloria gesserat. Ita hac animi fidu-

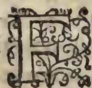
cia, populi animum mouit, vt vltro omnes ad capeſcendum denuo Regnum hortarentur: magniſq; precibus contenderent, quod ipſe conſtanter renuit, niſi antè de ſeditionis auctoribus ſupplicium ſumeretur.

QVOD MILITIS ORNAMENTVM non ſit in auro, ſed in Fidentia poſitum. VII.

CVM virtus multis ſemper incommodis ſit oppreſſa, ac temporum vitio exulcerata: hæc continenter à Principe tanquàm à ſapientiſſimo medico eſt curanda. Interrogatus igitur cùm militiæ multi croco, & auro diffluerent, quo ornamento maximè decoraretur miles, non purpuræ dixit, ſed fidentiæ. Laudatur itaq; quicunq; fuit, vir ille Lacedæmonius. Nam cùm in Clypeo pictam geſtaret muſcam: ſibiq; ab amicis diceretur, inſigne nimis paruum id eſſe, neq; ab hoſte viſum iri: reſpondit ſe ita hoſti appropinquaturum, vt muſcam non ſolum poſſet videre, ſed etiam odorari.

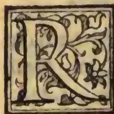
QVOD VIRTVTI FIDENTI, NIHIL ſit horribile. VIII.

FIDENTIA ingenij, & virtutis miniſtra, ſi pellitur à conſuetudine, locũ dare, & cedere ſolet ſocordiæ. Quare ſolitus eſt dicere & artem, & arcem boni militis vnam eſſe fidentiam, ad quam timori vix vllus datur acceſſus. Teſtes duo ſunt Lacedæmonij: quorũ vnus increpatus, ꝙ in aciem claudus deſcenderet, reſpondit pugnare ſibi propoſitum eſſe, non fugere: alter minitanti cuidam, ꝙ ſagittis Perſarum ſol ipſe videretur obſcurari: addis dixit nobis animũ. Nam in vmbra, melius prœliabimur.

QVOD

QVOD SINE SVI FIDENTIA, NEMO rem gerat præclaram. *IX.*

RES Bellica cùm limati, & subtilis: tum acerrimi est iudicij. Cuidam itaq; militum præfecto interroganti, quibus gradibus res militaris ad gloriam procederet, neq; hominis, neq; bestiæ dixit, sed fidentiæ, à qua si imperator cadit, à toto cadit exercitu. Ea igitur iure laudatur Scipio Æmilianus. Nam cùm vrbem præualidam obsideret, suadentibus quibusdam, vt circa mænia eius ferreos murices spargeret, omniaq; vada tabulis plumbatis consterneret, habentibus clauorum spicula, ne subita irruptione hostes in Scipionis præsidia impetum facere possent: respondit non esse eiusdem imperatoris, & capere alios velle, & timere.

QVOD SVI CVIQVE FIDENTIA, par sit virtuti. *X.*

QVONIAM ita natura comparatum est, vt optimus quisq; imperet deteriori: cùm princeps imperat omnibus, par est item rationi dixit, vt omnium sit optimus: Suiq; iccirco fidentissimus. præclarum est C. Fabricij testimonium. Nam cùm ab omni leuitate, & iactantia maximè esset alienus, quantam sui haberet fidentiam ostendit. is enim Legatus ad Pyrrhum missus cùm esset, rogatus est à Pyrrho, vt inter duces atq; amicos suos primum vellet occupare locum. At ille ei in aurem dixit, id ex re Pyrrhi Regis minimè fieri posse. quod vtroq; bene cognito, omnes à Pyrrho, ad C. Fabriciũ deficerent. Tantumq; hæc eius fiducia valuit, vt non modo Pyrrhus eam, quanquam aculeatam, non grauate tulerit, sed etiam, vt veritatis nunciam probarit: illiq;

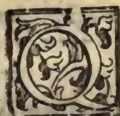
vni captiuos omnes quorum causa, legatus erat, dono dederit.

QVOD FIDENTIÆ PROCREATRIX *sit intelligentia: temeritatis inscitia.* XI.

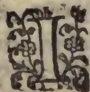
CONSVEVIT dicere Herculis imaginem, apertam habere fidentiæ significationem. Nam cùm ignorantiæ sit, & improbitatis dubitare: ingenij est, & rectè voluntatis confidere. Rectè enim in eo quisq; fedit, quod benè intelligit. Nascitur quippè fidentia ex consilio, & scientia, vt ex inscitia temeritas, & audacia. alterum apud Poetas docet Herculis gloria: alterū Phætontis, & Icari infamia. vis quippè expers cōsilio sua ruit mole.

QVOD QVÆ HABETVR PECVNIÆ *confisio, anceps sit & dubia.* XII.

QVONIAM nerui rerum agendarum sunt pecuniæ, interrogatus quænam in rebus agendis, auro fidentia esset habenda: ea respondit, quam ministrat Ægyptijs sua Regio. falsè id quidem. Nam Ægyptis cum hominum cōuenit ingenijs. Benè quippè vtentibus saluberrima medicamēta præbet: malè vtentibus mortifera, & exitiosa venena. Nec sapienti admodum sunt necessariæ pecuniæ: primùm quia res grandes non auri, sed ingenij fiunt præsidio: deinde quoniam, omnes vt asserunt Stoici sunt diuites, qui cœlo, & terra vti possunt.

QVOD FIDENTIA SIT VIRTVTE, *non pecunia depascenda.* XIII.

INQVIEBAT neq; florem, neq; colorem eorum vocibus adesse, qui asseuerant iccircò spem hominibus cum pecunia crescere, quia omnia obediunt

diunt pecuniæ. Non enim diues eſt, qui bona poſſidet: ſed qui bonus eſt. Nam diues dictus eſt, quaſi diuinus, quòd nihil egeat. Quare vt Hiſtrio non eſt felicior, quòd in ſcenis adornatus Rex, aut Deus videatur: ſic, neq; in bonis fortunæ, vir redditur bonus. Morum igitur probitas multò diuitijs eſt vtilior. illis enim ſæpe turpia: huic nunquam obediunt niſi honeſta. Quocirca iurè reprehenditur Epicharmus, qui inani hac opinione numos fecit deos: quòd illos, qui poſſiderent, nihil fruſtra cuperent.

QVOD PECVNIIS MINIME SIT fidendum. XIV.

QVANQVAM diſputantium laquei, pecuniæ videntur non in abiecto aliquo bonorum genere, irretire: pecuniæ tamen non ſunt, vt fert ſententia Lycurgi, bonæ. Nam diuites, vt ipſe ſentit, ſi opibus ſuis frui volunt, diffluunt voluptate: ſin cuſtodire ſtudent, coguntur per auaritiam, ab ipſa iuſtitiæ ſemita deflectere. Interroganti cuidam igitur, quibus rebus minimè eſſet fidendum, opibus dixit, quæ non ſolum videntur eſſe Ludibria fortunæ, ſed etiam ſui poſſeſſores ludibrio habere. Sed bona ſint, quid ijs bonis eſt fidendum, quæ vt ait Bion, fortuna largitur ignauis, & virtus aufert à bonis? inſidioſa res eſt diuiti pecunia: committitur enim cædes lucri gratia: expilantur templa: amicitia violatur: fides ſoluitur: produntur patriæ, ac deniq; nihil non mali perpatratur. Hoc animaduertens Lycurgus Spartanorum legislator monetam auream, & argenteam ex Lacedæmone ſubſtraxit, inſtituitq; vt ciues ferreo duntaxat numo vterentur.

DE PATIENTIA

TITVLVS XIX.

QVEMADMODVM Eschines Philosophus pro dolore lateris, è quo grauiter laborabat, nunquam ingemuit: semper rationis plagam, & virtutis vulnus grauiter, & acerbè tulit: ita Cardinalis P. ALDOBRANDINVS nunc faces dolorum restinxit patientia, nunc accendit virtute. Id cùm omnes laudant vehementer, tum CÆSAR Galaratus Senator Grauissimus optimo cuiq; asserit esse imitandum. Non enim facit fortiter, qui rerum amat difficultatem: sed qui, aut publicam acriter arcet, aut propriam non grauè sustinet. Nemo quippè ad præclarum aliquod facinus adeò est Idoneus, quàm qui, ad rerum asperitates occalluit patientia. Quid enim attinet, quod res est altè repetere? Est Tolerantia vehiculum, præsertim in bello, magni oneris: in pace, iustitiæ, & æquitatis: quam facile princeps deserit, nisi in rerum asperitatibus adsit patientia, hoc est ars patiendi & scientia. Est autem hæc principi necessaria. Nam qui dolores tam priuatos, quàm publicos nescit perferre: mollis, & effeminatus: qui ferendo vincit, patiens rectè dicitur. Qui autem laborem deserit: fugit quod cupit. Nam vt refert Epichurrus, laboribus omnia nobis Dij vendunt. qui autẽ impatiens est doloris, facit non ferendo, vt duplicem ferat dolorem. Non enim minus graue est dolori cedere, quàm ipse dolor. Atq; contra quæ mala caueri non possunt, libenter ferendo, euadunt bona. quod gratia impetrari non potest, patientia quæri debet.

Nam

Nam cuiusuis doloris remedium est patientia. qui igitur perferre nouit, vincit. Nunquàm est virtus patientia, in rebus prosperis. ille vero est patiens, qui in aduersis conflictatur, nec tamen ab æquo, & bono potest amoueri. Nec minor interdum est victoria, mala ferendo vincere, quàm resistẽdo. Hoc enim est fortunæ, illud magis virtutis. Magnum igitur est vindictæ genus: ignoscere victo. quia bis est victus virtute simul, & armis. Pusillanimus contra est, qui non potest iniuriam pati: nec est vir bonus, qui malos non tolerat: nec fortis, qui ira deijcitur.

1 *Quòd Patientia in Bello, veluti quadam sit, ad victoriam semita.*

2 *Quòd in patientia fundo, virtus omnis radices agat.*

3 *Quòd plus sit in luctu, & mærore mali, quàm in ipso malo.*

4 *Quòd sine patientia quis non solum malo, sed etiam metu mali torqueatur.*

5 *Quòd viro etiam patienti, luctus pro amici interitu sit honestus.*

6 *Quòd virtutes omnes vna pariat patientia.*

7 *Quòd Princeps patientia adminiculis maiora efficiat, quàm robore virium.*

8 *Quòd abundat etiam in paupertate, qui est patiens.*

9 *Quòd Patientia, ad felicitatem maximè pertineat, principis.*

10 *Quòd Patientia sit armatura adamantina, quæ omnes respuit, & ferri, & ignis impetus.*

11 *Quòd Principis patientia sit, in populo obsequij disciplina.*

12 *Quòd aduersus oris procacitatem, non armatura prosit, sed patientia.*

13 *Quòd Res ex difficillimis patientia reddantur facillimæ.*

14 *Quòd neq; Populus plurium dominium: neq; virtus otium norit pati.*

15 *Quòd sine Patientia, nemo non sit miser.*
16 *Quòd Libertatis decus sit Patientia.*

QVOD PATIENTIA IN BELLO veluti quædam sit ad victoriam semita. I.

VONIAM non imperio ius: sed imperium iuris nomine continetur, in iure succus, & sanguis est positus non solum imperandi, sed etiam imperata, & in pace, & in bello faciendi. illud autem cùm appetant omnes: hoc nemo ferè non grauate ferat: quòd in altera multum sit dignitatis: in altero plurimum oneris. Cuidam militi, qui impatiens erat obsequij, sciscitanti quænam via in bello tenderet ad victoriam: non qua sulcatur æquor, aut transgrediuntur montium iuga respondit: sed vna extat patientia, qua sola omnes superantur difficultates. Hac tantum virtutis semita Lacedæmonij, quamuis pauci, & inopes essent, Græcorum omnium euaserunt fortissimi, & Spartæ maximum Imperium opulentissimasq; vrbes, ac regiones subegerunt, quæ totius Laconicæ prouinciæ principatum tenebat.

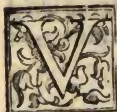
QVOD IN PATIENTIÆ FVNDO, virtus omnis radices agat. II.

VM Ars imperandi in virtute residet, tanquàm in sua sede, & fundamento, atq; ex arte, qui bonus est princeps, nouit non solum florem, sed etiam fructum excerpere imperij: interrogatus

ab amicis, quo in campo, virtus maximè radices ageret, in fundo dixit patientiæ. Malus enim est virtutis minister, qui nescit mala pati. id cùm intelligerent Spartani, non solum pueros algoris, sitis, & inediæ reddebant patientes: sed etiam in bello, ad vulnera assuetos vt haberent, nec mortem formidarent, vltrò plurimis plagis lacerabant: in quibus, pueris facilius erat mori, quàm ingemiscere.

QVOD PLVS SIT IN LVCTV ET Mœrore mali, quàm in ipso malo. III.

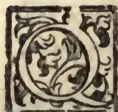

VT res cum imbecillitate languet orationis: sic rei dignitas cum verborum apparatu, & splendore doctrinæ, in ALDOBRANDINO efflorescit. Amico aliquando in luctu, & qualore iacenti dixit, omni malo fœdius esse lugere. eò quòd illud maculam habeat fortunæ, hoc animi dedecus. itaq; in legibus decemuiralibus, quas duodecim tabulas appellant, non modo viris, sed etiam mulieribus eiulatus, fletusq; funebris prohibitus est. Nec est, ait, pro eius interitu, qui gloriosè vltimum vitæ suæ diem obierit, dolendum. Laudant igitur veteres Lacænam illam, quæ cùm accepisset filium suum in prælio dimicantem cecidisse, ne ingemuit quidem, sed Dijs se gratiam habere dixit, quòd eum filium peperisset, qui pro patriæ salute mori non dubitasset.

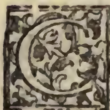
QVOD

QVOD SINE PATIENTIA QVIS non ſolum malo, ſed etiam metu mali torqueatur. IV.

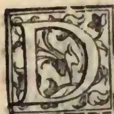
VIA non regit, qui errantes non corrigit, quando nihil ſit regere, niſi opus iuſtitiæ, regia ars eſt, qua vniuerſi homines, ad virtutem informantur, & à vitiorum turpitudine procul pelluntur. interrogatus igitur, à quodam, qui in armis, impatiens erat periculi, vbi eſſet hoſtis: timidis, reſpondit, in animo. ſalſè quidem. Nam metus, in armis, omni hoſte eſt capitalior. Terror igitur dictus eſt, quaſi ter error, eò quòd vir timitus mente ab honeſto: corpore ab incolumitate, ac deniq; ab opibus fortuna procul aberret.

QVOD VIRO ETIAM PATIENTI luctus, pro amici interitu, ſit honeſtus. V.

VM patientia virtus ſit viri, ab amicis interrogatus, vbi luctus viri, nihil, quod effæminati eſt animi, oleret, vbi reſpondit, mors eſt amici. Amicus enim amici difficilius fert caſum, quàm proprium. itaq; Alexander Magnus à virtutis magnitudine ſic appellatus, pro morte Hephæſtionis amici, non ſe ſolum ſordidatum, ac luctuoſum monſtrauit: ſed etiam equorum iubas tonderi, ad cutem vſque iuſſit, & turrium pinnas, ac murorum propugnacula exturbari, vt mænia etiam ipſa deſiderio Hephæſtionis lugere viderentur.

QVOD VIRTVTES OMNES VNA pariat patientia. VI.

DEVS cùm omnia regat, qui regit, dei personam induit: cui omnes debent velle parere. Sed quoniam verbum pareo, quasi à patiendo dictum est, nemo, nisi qui sit patiens, videtur ad virtutem esse accomodatus. Interroganti igitur vbi haberetur optima virtutis schola: in patientiæ dixit regione. Hoc ipsum sentientes Gymnosophistæ, Indi sapientes, summam laudem ponebant in patientia, & in doloris contemptu. Nudi igitur per niuem, & glaciem Caucasi montis errabant, nec cùm ad ignem accessissent, ingemiscebant.

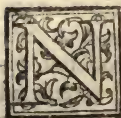
QVOD PRINCEPS PATIENTIÆ adminiculis, maiora efficiat, quàm robore virium. VII.

CVM virtutis laus, in Principe sæpe ex siccitate orationis exarescat, tùm nullius de eius dignitate oratio magis, quàm ALDOBRANDINI vbertate irriganda est. Nam cùm duplex sit Principis officium: vnum in vitiorum sordibus, ex hominum societate abstergendis: alterum, vt omne studium eorum ad virtutem acre sit, & expeditum: vtrumq; semper plurimo studio anhelauit ALDOBRANDINVS, qui aliquando interrogatus, quibus adminiculis tot, tantas, tamq; arduas res gessisset, patientiæ respondit. Hac enim Princeps res grandiores sustinet, quàm potentia, & viribus: tum quia versatur circa dura, & arcerba, quæ ferendo magis superantur, quàm renitendo: tum quoniam homo, vt refert Xenophon Socraticus, omnium animantium, in rectorem suum est ingratissimus.

QVOD

QVOD ABVNDAT ETIAM IN paupertate, qui est patiens. VIII.

EQ; Gregis ſine paſtore: neq; populi ſine Principe, vlla eſt vtilitas. Solus enim princeps, virtutem cùm miniſtrat, ſufficit omnibus. Semper igitur inquiebat, in paupertate abundat, qui eſt patiens. Neſcit enim vir bonus, qui nihil appetit, egere. Hoc ſentiens Socrates dicebat gratiam eſſe habendam naturæ, quæ res bonis viris neceſſarias, vltro expoſuiſſet: difficiles verò, ne paratu quidem eſſe neceſſarias. Quare diues eſt, non qui affluit pecunia, ſed patientia.

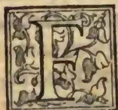
QVOD PATIENTIA, AD FELICItatem maximè pertineat Principis. IX.

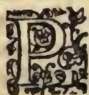
VEMADMODVM ſi Plantæ radices, odoris aliquo inficiuntur genere, qui ab ijs gignuntur flores non vacant odoris eius vel grauitate, vel ſuauitate: ita qui mos eſt Principis latenter repit per vniuerſum corpus populi. Pacientem igitur populum, ex tolerantia conſtituebat Principis, dicebatq; Principem præter eum felicem eſſe neminem, cuius animus aduerſus mala omnia, obduruiſſet patientia. eò quòd ſicut in Boetia, ad Trophonium, iuxta flumen Orchomenon, duo ſunt fontes, quorum alter memoriam: alter obliuionem affert potantibus: ita ferè in Imperio ſine laboribus, & vigilijs, magnæ felicitati, magna pericula ſunt finitima.

QVOD

QVOD PATIENTIA SIT ARMATVRA adamantina, quæ omnes respuit & ferri & ignis impetus. X.

LOS virtutis, & firmamentum gloriæ, vna est, dicebat, patientia. Nam patientiam qui tollit, maximum animi munimentum tollere videtur. patet id cùm multorum virorũ testimonijs, tùm vno potissimum Anaxarchi exemplo. Nam quorsum, quòd hic malleis in doleo cõtusus, potius in dolore exilijt, quàm ingemuit? non est obscura ratio. Dolor enim succumbit patientiæ: non patientia dolori. Hoc sentientes Ægyptiorum Sacerdotes, Hieroglyphicum pacientiæ fecerunt tergus Crocodili: Nec falsò quidem. Nam sicuti id, ea obrigere solet duricia, vt omnes ferreos respuat ictus: ita patiens potest lacessi iniuria, lædi verò minimè potest.

QVOD PRINCIPIS PATIENTIA sit, in populo obsequij disciplina. XI.

RINCEPS iustitiæ, & legibus nõ obtemperans docet imperando, sibi non esse obtemperandum. Siquidem, dicebat non esse verissimile, vt quis alteri onus imponeret, quod ipse non sustineret. Quare nihil est ad imperij auctoritatẽ, in Principe firmius: quàm diuturna in iure, obsequij patientia. Multa sunt veterũ testimonia, sed nulla probationis arx est firmior, quàm quæ naturæ exemplis stipata, septaq; tenetur. Sicuti enim arbor, suber difficile recipit vulnus, & si recipit lucro habet, quia arbor ea præter aliorum naturam, nisi lanietur, suo suffocatur cortice: ita vir patiens, vbi alij flaccescunt, alacritatẽ reuitescit, & robore.

QVOD

QVOD ADVERSVS ORIS PROCACItatem, non armatura prosit: sed patientia. XII.

IHIL est in bonis melius, quàm quod principi debetur. Nam à Principe non solum communis vitæ, sed etiam virtutis reconditæ, & doctrinæ manant summa auxilia. Itaq; olim sapientissimi quiq; viri non ante, libros suos in lucem edebant, quàm illos Principis nomini, vt eò virtus omnis rediret, vnde digressa esset, consecrarent. Res est ex Antistitis instructione, & disciplina in aperto. cùm enim in populi turba, pauci benè sentiant: multi peierent: omnes verò malè loquantur, interrogatus quæ aduersus petulantiæ, & procacitatis morsus esset armatura: non lorica, aut thorax dixit, sed patientia. Nam cùm non fiat nisi nolenti iniuria, qui non ægre fert iniuriam, vim omnem retundit iniuriæ. Demosthenes itaq; à quodam conuicijs lacessitus, nolim tecum dixit in hoc genus Certaminis descendere, in quo qui vincitur ipso victore est melior. is enim demum inter mortales est teterrimus, qui pessimè loquitur.

QVOD RES, EX DIFFICILLIMIS, pacientia reddantur facillima. XIII.

RÆCLARVM obsequij, quod ALDOBRANDINO debetur, testimonium: non molle, & remissum amoris, familiares eius, vt ostenderent, ab eo aliquando percontati sunt, cuius ope adiutus tot res, tam graues, & acerbas sustineret: patientiæ respondit. Nam patiendi virtus hæc est, vt difficillima

lima quæq; ex diuturna consuetudine, reddantur facillima. ita Socrates Alcibiadi miranti, quòd Xantippen ad res omnes acrem, & acerbam, quæ nunquàm in virum dentes non exacuret, pateretur, ego inquit iampridem eius iurgijs sic assueui, vt ipsa iam callum obduxerit meo stomaho.

QVOD NEQVE POPVLVS PLVRIVM dominium: neq; virtus otium norit pati. XIV.

VM plures eundem Imperij clauum tractare contenderent, dixit neq; populum plurium dominium: neq; aspirantem ad virtutem scire otium pati. alterum Lydorum Rex Cræsus sua interdum docuit stultitia. Nam cùm fratrem imperandi sibi asciscerct socium, tum quidam ex lydis, ò Rex inquit, omnium in terra bonorum Sol est auctor: at si gemini soles forent, periculum esset, ne omnia incenderentur: ita regem quidem vnum accipiunt Lydi: duos simul tolerare non possunt. in altero testis est ipse Antistes. Nam interrogatus ab ambitiosis quibusdam cuius ope pararetur imperandi sapientia, non dignitatis dixit, sed temporis, & studij. Non enim vt Cæneus, qui subito è muliere factus est vir, optando tantum: sic repentè qui stultus abit cubitum, surgit sapiens.

QVOD SINE PATIENTIA, NEMO non sit miser. XV.

VM conspiceret plurimis calamitatibus obiectam esse mortalium vitam, multiq; ob id, grauiter in dies ingemiscerent: dixit non eos esse miseros, qui in do-

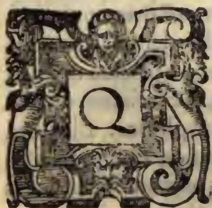
in dolorem inciderent, ſed eos qui patientes non eſſent doloris. neq; enim patiens eſt ſine dolore: neq; vir bonus ſine patientia. Zaleucus igitur fratri in malis quærenti: non quæreris dixit, propter acerbitatem malorum: Sed quia ipſa mala neſcis pati. Elegans huc pertinet Apologus. Cùm enim in Comitijs animantium Aſinus expoſtularet, quòd careret cornibus: ingemuit item Simia, eò quòd caudæ deſtitueretur honore: at Talpa vtrumq; felicem eſſe dixit, ſe autem tantum eſſe infelicem, quando perpetua præmeretur cæcitate. quorſum? nemo, ſi benè attendimus, eſt tam felix, qui ſine patientia, nõ ſibi videatur deteriori, quàm par eſt, eſſe cõditione.

QVOD LIBERTATIS DECVS, SIT patientia. XVI.

QVIA nuda, & enermis eſt ratio, ſine doctrinæ præſidio, Antiſtitis doctrinam cùm paſſim, tùm hoc loco, fas eſt carpere, & colligere. differentibus enim quibuſdam de populi libertate, dixit neminem præter patientem eſſe liberum, eò quòd ſolus is non poſſet cogi. docit idipſum olim apud Romanos Pompei virtus. Hic enim legationis officio cùm fungeretur, à Genthio Rege interceptus eſt, vt Senatus conſilia prodere iuberetur: at ille conſtanti fide, fortiq; animo, admotæ lucernæ cremandum digitum præbuit, eaq; patientia non ſolum Regi deſperationem tormentis quicquam ex ſe cognoſcendi attulit, ſed etiam poſteris vniuerſis teſtatum reliquit, eum non poſſe cogi, qui nouit dolorem pati.

DE SOLERTIA TITVLVS XX.

VANQVAM Populus Romanus ita olim, & lumem, & oculos amauit intuentium, vt neq; ante solis ortum, neq; post occasum, voluerit Senatuscō sulta esse rata: ita tamen solertiæ exarsit amore, vt cùm Dies labori sit Sacer, nox quieti, diem voluerit à media nocte, præter Græcorum, & Ægyptiorum consuetudinem, initium trahere. id autem eò pertinere volebant, vt omnes intelligerent, noctem nullam neq; labore neq; studio, cuiquàm debere esse vacuam. Quoniam aũt difficillimæ quæq; res, solertiæ curantur præsidio: Ægyptij Hieroglyphiũ Regis, qui versatur circa difficillima, fecerunt Draconem, qui inter omnes animantes, solus adeò somni est inimicus, vt eum nemo adhuc viderit dormientem. Tam solers aũt, & Diligens, est P. ALDOBRANDINVS, vt apud eum nulla sedes sit, nisi in labore, quietis. in quo quanta sit Rom. Ecclesiæ felicitas, ex eo liquet, quòd longè res est capitalior principi cum otio, quàm cum hoste. Nam cur Nasica, in Consilio de Carthaginis euersione, magis probabat Carthaginensium aduersus Romanos discrimen, quàm Carthaginis euersionem? quia res secundæ ex otio infelicem: aduersæ felicem, ex studio habent exitum. virtus enim diligentia: inertia vitium omne nutritur. Nam cur Homerus Agamemnonem, cùm cæteri dormiant, semper facit vigilantem? quoniam otiari nescit virtus, quæ omnis in actione consistit. Sed quid ego hæc? vicit is summus Antistes

ſtudio, & ſolertia Scipionem Africanum, qui ſolitus eſt dicere ſe nunquàm minus eſſe ſolum, quam cùm eſſet ſolus, nec minus otioſum, quàm cum eſſet otioſus. In quo amo Sapientiſſimi Senatoris FRANCISCI Gluſſiani teſtimonium. Nam cùm Senatores olim itcirco Patres conſcripti ſunt nominati, quòd eorum nomina, in Diademate eſſent inſcripta, quaſi eadem ſit, & Regis, & Senatoris cura: tùm in eo Senatore, tantum eſt ſolertiæ, & ſtudij, vt Gluſſianus maiori quàm Atea Rex dignus videatur laude, & gloria. Ille enim quanquàm terrori erat PHILIPPO, quòd Philippus Macedonibus tantum imperáret hominibus pugnandi peritis: is verò Scythis, qui etiam aduerſus famem, ſitimq́; pugnare norant, obdormiuit tamen aliquando tempori: Gluſſianus autem tanto continenter publicæ vtilitatis efferueſcit ſtudio, vt nunquam videatur, niſi in plurimarum rerum aſperitatibus quieſcere. Nam quid de Senatu dicerem vrbis Mediolani? nullam admittit ſolertiam ſine fide, & prudentia. illa, vt ſemper appetat quæ honeſta ſunt, declinet contraria: hac, vt quæ vtilia ſunt cæteris, curet & perficiat. Atq; ſicuti Ægypti Reges, neminem ex ijs hominibus, quorum vtebantur opera, admittebant, niſi qui liberali eſſet forma, & virtute inſignis: ita ad incredibilem Senatus Mediolani gloriam, hoc accedit etiam, quòd nullos habet ſui adminiſtratores, niſi quorum ars, ſummæ ſapientiæ miniſtra ſit, & famula. Teſtis eſt vnus pro omnibus IO. FRANCISCVS Landrianus, à ſecretis, qui in ſcriptis dictiſq́; Lyram extorſit Apollini, & ita extorſit, vt ex eius concentu videatur, vel Landrianus ex Apolline natus, vel ex Landriano reuiuiſcere iam ipſe Apollo. Nam ex ſoluta & libera eius oratione, duplex percipitur fructus, vnus artis & ingenij: alter virtutis, & doctrinæ, quorum vterq; eſt eiuſmodi, vt haud ſciam an quic-

quam

quam viro docto possit accidere laudabilius. facundia enim nisi rerum cognitionem attingat, verborum quædam est inanitas: Rerum vero cognitio, sine facundiæ præsidio, infantia potius, quàm doctrina. Sed quò mea me abducit oratio? Quot in Senatu Mediolani, sunt virtutum opifices, & Architecti: tot sunt solertiæ, qua rerum Asperitates, atq; temporum angustias omnes Cardinalis PETRVS ALDOBRANDINVS superat, aperti, & expediti obsides.

1 *Quòd Imperatoriæ artis difficultas, nihil ferat vacui temporis.*
2 *Quòd Ingenij eos, & doctrinæ procreatrix sit solertia.*
3 *Quòd nulla sit imperandi tutior via, quàm animi solertia.*
4 *Quòd studio, & solertia, superetur hominis vis & natura.*
5 *Quòd in Diligentiæ tutela, omnia bonorum genera sint posita.*
6 *Quòd Principi solerti, non sit properandum, sed maturandum.*
7 *Quòd Acres sint in honore, ad res arduas, solertiæ stimuli.*

QVOD IMPERATORIÆ ARTIS difficultas, nihil ferat vacui temporis. I.

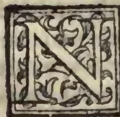
QVANTI sint neruorum, ac laborum fructus, ij omnes nisi solers, & diligens adhibeatur ratio, iniuria sæpè absorbentur temporum. Sciscitantibus igitur amicis, quis in discrimine rerum, Princeps abundaret auxilio: qui inops est otij dixit. docuit id C. Cæsar, cui, in vita, nulla hora fuit labore, & studio vacua, quiq; adeò tenax, & auarus fuit temporis, vt quemadmodum Oppius meminit, duobus pluribusue scribis plerumque epistolas alienissimi argumenti, eodem tempore dictitaret. Nam semper inops est otij, qui nescit otio vti.

QVOD INGENII, COS ET DOCTRINÆ procreatrix sit solertia. II.

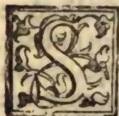
VM minutis, & angustis quæstiunculis aliquando ageretur de re literaria, nonnulliq;, in nostris hominibus desiderium priscæ eruditionis refricarent, dixit non doctrinam, sed docendi artem, hac nostra ætate deesse: at qua dixerunt: qua Demosthenes respondit ex infantissimo, factus est oratorũ omnium eloquentissimus, quo responsò solertiam potissimum fecit ingenij, & doctrinæ magistram, atq; dominam. Nam Demosthenes, vt refert Cic. eo exarsit ardore studij, vt iniquo animo ferret, si quando opificum antelucana vinceretur industria. Hic etsi omnia, ad doctrinæ, & eloquentiæ laudem, habebat impedimenta naturæ: labore tamen, & studio tantum effecit, vt doctissimos, ac eloquentissimos quosq; longo interuallo post se reliquerit.

QVOD NVLLA SIT IMPERANDI tutior via, quàm animi solertia. III.

ON imperandi via solum est solertia, sed etiam imperantis ad summa quæq; vehiculum. Sciscitantibus igitur amicis, quibus gradibus, in imperio, ex rebus paruis, ad magnas fieret ascensus: non dignitatis dixit, sed Solertiæ. Nam magnæ res labuntur ignauia: paruæ crescunt solertia. idipsum vt doceret Agathocles ex figulo patre natus, cum Sicilia potitus esset, Rexq́; declaratus, solitus est in mensa fictilia pocula iuxta aurea ponere, eaq; iuuenibus ostendens dicere fictilia, propter solertiam, aureis facta esse potiora.

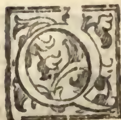
QVOD STVDIO, ET SOLERTIA superetur hominis vis, & natura. IV.

OLERTISSIMVS quisq; princeps pessimè sæpè audit. Nam virtuti simul, & otio vulgi difficillimum est morigerari. dicebat tamen ex diuturna laboris consuetudine; & ingenio acumen, & corpori robur ministrari. illud probatur Alcibiadis testimonio, qui ex studiorum assiduitate, statim quæ minus expressa erant, percipiebat, & quæ callidè versutèq; dicebantur cauebat: hoc admirabili quodam elucescit Anus cuiusdam exemplo. Nam cum consueuisset paruum vitulum, quotidie portare, nec ab incepto, vllum diem intermisisset, tandem adultum quoq; bouem dicitur portasse.

QVOD IN DILIGENTIÆ TVTELA omnia bonorum genera sint posita. V.

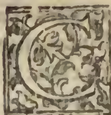

VEMADMODVM terra ab Homero mater, Oceanus externorum bonorum pater vocatur: ita diligentia à tali, tantoq; Antistite, eorum, quæ diliguntur magistra, & domina est nominata. Etenim neq; vtile, neq; honestum quod est, potest nisi in diligentiæ fundo succrescere. Nã quod consueuit Antisthenes discipulis, antè quàm ad se eos admitteret, dicere, opus esse libro nouo: stylo nouo: nouaq; tabella, res est plena studij, & solertiæ, sine qua summa est bonorum omnium desperatio. Nam ad ea non solum comparanda, sed etiam conseruanda animus requiritur vigilans: studium acre, & tenax memoria.

QVOD PRINCIPI SOLERTI NON sit properandum: sed lente maturandum. VI.

VEMADMODVM ex solis accessu, & recessu, quæ è terris gignuntur omnia aut meliora, autem deteriora fiunt: ita, ex principis diligentia, & negligentia, vniuersa vel pelluntur, vel accersuntur Reip. mala. Solet igitur dicere nihil esse solerti Principe gloriosius, si in armis præsertim, non properet: sed maturet. vincit enim, non qui celeriter ferit: sed qui suo ferit tempore. Præclarum est in Rhombo naturæ testimonium. Nam cùm Rhombus tardissimus sit omnium piscium, semper tamen eius in vtero mugil reperitur, qui piscium omnium est velocissimus, ex quo intelligimus, non esse sapientis accelerare, sed lentè maturare, semperq; cito satis fieri, quod benè fit: neq; res magnas corporis, sed ingenij administrari viribus.

QVOD ACRES SINT IN HONORE, ad res arduas solertiæ stimuli. VII.

VM trita sit Apophthegmatum, & peruagata ad veritatem via: qui tanti Præsulis Apophthegmata negligit, is non adeò videtur illa negligere, quàm qui breues sunt, & compendiarij tramites, refugere veritatis. Cùm autem res amicis plurimum facesceret negotij, nec onus satis sustinerent, interroganti cuidam, cuius presidio tanta rei difficultas redderetur facilis: honoris dixit. Nec falso. Nam res omnes, propter honorem ex difficillimis, redduntur facillimæ. itaq; Scipio Aphricanus solet ex Xenophontis libro, de Cyri institutione, fortes laudare: non vt hoc faceret, sed vt viris, eos laudando, vires adderet. Siquidem neq; Imperatori, neq; militi labores ij videntur graues, quibus vehuntur ad honores.

DE PERSEVERANTIA SIVE CONSTANTIA TITVLVS XXI.

EST Perseuerantia fida patientiæ comes, & in rebus aduersis perferendis, adiutrix. Nec vlla est certior ad finem vsq; perseuerandi ratio, quàm viribus æquare onus, vt quisq; non quantum ferre potest, sumat: sed perferre. Hæ sunt in Principe columnæ Herculis. Quia firmi, ac fortis est animi, summam conseruare virtutem, quam semel amplexus fuerit: optima autem perseuerandi ratio est, non solum non retrocedere: sed etiam in dies vlterius progredi, & quantum possumus, semper ad sublimiora tendere. Quod grande est opus, tarde est aggrediendum: deinde perseueranter progrediendum. Cæpisse quippe, est multorum: perficere paucorum. alterum enim est consilij: alterum laboris. Nec enim qui pugnat, sine perseueratione, victoriã consequitur: nec virtus sine, perseuerantia perficitur. dicitur perseuerans, quasi semper sequens verũ: Eò quòd nulla gratia, nullis illecebris nulloq; terrore sit mutabilis. Hac in virtute, vt ALDOBRANDINORVM iam exempla prætercam, habet etiam temporum antiquitas sua monimenta gloriæ. Nam ea sic floruit Aristides, vt ab eo filiam, in matrimonium cùm peteret Dionysius, responderit filiam suam eiusmodi esse educatam, vt mallet mori, quam tyranno in vxorem dari. Eam igitur cum de medio sustulisset, quæreretq; Tyrannus iterum ab Aristide num etiam in

eadem persisteret sententia, dixit factum dolenter se ferre: dicto autem lætari. Sed quid ego remota attento, propinqua relinquo? LVCIVS Albricius Senator, ita ad vrbis publicũ, & cõmune hominum commodum, in iure perseuerat, vt ius non solum videatur seruare, & tueri: sed etiam plurimarum virtutum gloria honestare. Nec est eius perseuerantia, in labore, & studio, otij, quod cupit ex ciuitate exulare, patiens. Nam ex otio voluptas: ex voluptate flagitium: ex flagitio offensio, ex offensione interitus demum fit iuris, & iustitiæ. Quare olim in benè instituta Rep. perseuerantiæ gratia fiebãt Gymnasia & ludi, & artes exercebantur. Nam cùm virtus omnis in actione consistit: tum in ea non satis est, virum bonum temeritate vacare, & negligentia: sed ars, etiam & perseuerantia requiritur. Hoc est, quod sapientissimus ille Senator, in vno maximè suspicit Card. ALDOBRANDINO. Nam quid de ipso Senatu, atq; admirabili eius virtute dicerem? Quemadmodum non difficilis est, ex ipsis militibus, de Imperatore coniectura: ita ex Senatoriæ gloriæ ministris, qui potissimum sunt à secretis, facile est de Senatus admirabili sapientia, iudicium. Nam cùm nullos habet sui ordinis ministros, nisi ingenuarum artium magistros, plurimarumq; virtutum dominos: tum vnus adest IO. BAPTISTA Saccus à secretis, in quo Senatoriæ virtutis, & gloriæ non obscurum, sed euidens est testimonium. Nam quod is vita sit honestus: ingenio subtilis: doctrina politus: quodq; sic oratione est elegans, vt eius oratio, quasi scientiarum floribus conspersa, omnium animos oblectet, nemoq; sit, qui ex ea gustum, sensumq; non capiat summi ingenij eius, & eruditionis, id omne est eiusmodi, vt non exigua censeatur esse Senatus gloria. Nec enim ex Sacco obscurum est: qui fundus sit in Senatorio ordine sapientiæ: quod imperij decus:

quæ

quæ felicitatis officina, cuius alumni liquido, fuso, vago, atq; multiplici floreant genere dicendi. Sed ne mea me alio abducat oratio, venio ad Perseuerantiam, qua vnus maximè floret Card. ALDOBRANDINVS, vt doctè eius docent Apophthegmata.

1 *Quòd tanquàm fluctus à Saxo, dolores omnes infringantur constantiæ scopulo.*
2 *Quòd sine perseuerantia, virtus omnis ruat.*
3 *Quòd inconstans nesciat in suscepto consilio persistere, sed ruat semper in deterius.*

QVOD TANQVAM FLVCTVS À Saxo: dolores omnes infringantur constantiæ scopulo. I.

ERSÆ nulla in re magis, quàm in obseruatione regis, erant constantes. Itaq; si quis regi non paruisset: is capite, & brachijs amputatis, insepultus abijciebatur. Sapientissimus aūt hic Antistes, quia acerba ferre robusti animi est, magnæq; cōstantiæ, interrogatus quid, in dolorum cruciatu esset boni: constantia dixit. Nam vt voluptates, continentiæ: sic dolores constantiæ infringuntur viribus. præclarum est, in dolore contemnendo Cassij Scæuæ testimonium. Nam ei, ad Dyrrachium oculus sagitta cùm esset excussus: nihil cessit dolori, sed forti animo in pugna continenter perstitit. At in dolore ferendo, alia gens, aliter se habet. Nam Galli pugnacissimi habentur, & fortes in bello: morbo autem afflicti statim ingemiscunt:

Græci

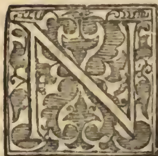
Græci contra ignaui ſunt in prælio, in lectulis verò ſuis conſtanter ægrotant.

QVOD SINE PERSEVERANTIA Virtus omnis ruat. II.

VIA perſeuerantia eſt, in ratione bene conſiderata, ſtabilis & perpetua permantio, ſolitus eſt perſeuerantiam, baculum virtutum omnium eſſe dicere, ſine quo ſtatim coguntur omnes ruere. Eſt autem virtus hæc magni & conſtantis animi. Nam celeritas, & magnitudo, raræ eſt felicitatis: multo vero rarioris diuturnitas, & conſtantia. Hac vna duce, non ſolum virtutes, ſed etiam fruges omnes cenſentur ad maturitatem peruenire. natura enim in omni rerum genere, nō niſi gradatim, ſolet progredi: nec antè perficere opus, quàm ad vltimum vſq; gradum peruenerit. Nihil eſt igitur in moribus perſeuerantia, niſi animi excelſi, atq; inuicti magnitudo, ac robur. Teſtes ſunt Ægyptiorum Sacerdotes. Nam cur apud eos, Hieroglyphicum per Gruis pennas conſtituitur perſeuerantiæ? vt docerent virum conſtantem nunquam cedere temporum iniuriæ. Nam Gruis pennæ nulla ſolent, vt cæterarum alitum, mutari, per ætatem, coloris viciſſitudine: ſed eodem ſemper perſiſtunt colore: quin eorum alæ ſi geſtantur, aiunt geſtantibus laboris ſenſus, ad res omnes, hebeſcere.

QVOD INCONSTAS NESCIAT IN suscepto consilio persistere, sed ruat semper in deterius. III.

IHIL est magis in oratione, aut vitandum, quàm quod aurium habet satietatem, aut appetendum, quàm quod earum sitim auget, cum doctrina & iucunditate. id hoc exempli patet testimonio. Inquiebat enim fortem virum non tam felicem esse, & beatum: quàm hominem & inconstantem, alijs exosum, & sibi miserum. Alterum, quoniam æqua qui grauate patitur, iniqua vt plurimum, cogitur pati: alterum, quoniam nulli conuenit, qui sibi est renitens, & controuersus. semper enim inconstans abit in deterius. inde vetus prouerbium. ἐπὶ μανδραβούλου χωρεῖ τὸ πρᾶγμα. hoc est Res Mandraboli more succedit. quadrat in inconstantem virum, & instabilem: qui hoc laborat vitio, vt nunquam mutet cõsilium, nisi in deterius. veritatis est in proberbio, testimonium. Nam Mandrabolus thesaurum cum reperisset, primùm auream ouem posuit Iunoni Samiæ: proximo anno Argenteam: tertio Æneam: eò res pertinet, vt quò sæpius mutetur in constans, semper melius quod est, postponat deteriori.

DE TEMPERANTIA TITVLVS XXII.

ST temperantia virtus Principis. Nam, vt inquit Socrates, virtutum omnium est saluberrima, tamq; publicæ, quàm priuatæ humanę societatis conciliatrix. Itaq; vetat ille, ex Magorum sententia, ante curari corpus, quàm curetur animus. Nec obscurè in eos inuehitur, qui minima curantes, summa curare negligunt. Quid enim ijs ridiculum magis videri potest, qui & equis, & canibus ægrotantibus remedia quæritant: in sui verò & corporis, & animi morbis, medicos minimè consulant? animum ferunt intemperantem: Citharam minimè ferunt nō temperatā, quotidieq; curiosè aliena tractant, propria deserunt. Nam, si bene attendimus, omnia sunt aliena, præter animum, qui minimè curari potest, sine temperantiæ præsidio. Plato igitur, in Charmenidis vult sapientiam quoque, in ipso latere temperātiæ nomine. Nec falsò id quidem. Nam primi perturbationum sensus, vel ad fortitudinem, per iram: vel ad prudentiam, per timorem: vel ad iustitiam, per amorem: vel ad patientiam, per dolorem, iter ostendunt. Soli verò Temperantiæ, omnis impetus opponitur perturbationis. Nam temperantiā qui habet, omnia decenter agit, cum summa animi tranquillitate. Temperatis autem hominibus, vt ait Plato, lex est ipse deus: intemperantibus voluptas. Quanquam tamen ne voluptatis quidem expers est temperantia. Nam vt satietas omnia ex iucundis, reddit iniucanda: ita temperantia voluptatem rariore vsu maiorem facit. In hac vna

virtute

virtute, optimum ingenij, incolumitatis, ac modeſtiæ, per vniuerſum vitæ curriculum, poſitum eſt viaticum. Hæc autem virtus ſapientis eſt potius, quàm diuitis. alterum quia res eſt difficilis, aut diuitem temperantia, aut temperantem oblectari diuitijs: alterum quoniam nihil Eſt Deo gratius viro temperante. Nam modeſtè viuere, diuinum officium eſt: eoq; tanquàm optimo rerum omniũ concentu maximè colitur Deus. Hac virtute cùm maximè oblectetur: tũ in ea, omnibus rebus nouit MARTINVS Veraſtigius Senator Æquiſſimus, niſi laboribus temperare. Nam publicæ vtilitatis, & communis commodi gratia, tot ſolicitudinum ſtimulis, & curarum aculeis confoditur, vt ſemper finis vnius negotij, principium ſit futuri, nec ei quicquam aliud ſit labori finem imponere, quàm laboris primordia capere. Hæc enim eius eſt natura, hoc tam acre, tam ardens ſtudium, vt ſolum videatur menſura carere. Nam vt publicæ quieti conſulat, nullam partem capit quietis, omneſq; ſuas curas tam intento animo, atq; incredibili labore, in publica vtilitate tuenda fixit, vt qui Veraſtigium benè norit, verum conglobatæ virtutis, & doctrinæ exemplar norit. Quare eius, ad Cardinalis ALDOBRANDINI Apophthegmata, geſtio hoc loco, vti auctoritate, & teſtimonio.

1 *Quòd malus ſit virtutis magiſter: qui turpitudinis ſit miniſter.*
2 *Quòd nulla ſit tam inſidioſa, quàm quæ maximè placet voluptas.*
3 *Quòd Princeps alios iuſtitia: ſeipſum magis perficiat Temperãtia.*
4 *Quòd res ſit difficillima virtutem ſimul, & pecuniam amare.*
5 *Quòd voluntaria paupertate nihil ſit beatius.*
6 *Quòd Populus venter ſit Principis, cui debet morigerari.*
7 *Quòd intolerantia, Rationis, & iudicij ſit inimica.*

Quòd

8 Quòd non minus gloriosa sit, aduersus voluptatem, quam contra hostes victoria.

9 Quòd Principis frugalitas, veluti quandam ansam porrigat populo admirationis.

10 Quòd parere virtuti, Regi sit gloriosius, quàm hominibus imperare.

11 Quòd Princeps, nec in armis odio; nec in otio amore debeat superari.

12 Quòd Temperantia maximè expediat ciuili societati.

13 Quòd quasi in temperantiæ vtero concipiantur laudes virtutum omnium.

14 Quòd Temperantiæ Semita, non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias aperiatur aditus.

15 Quòd in Temperantiæ penu reposita sit acies ingenij, & robur virium.

16 Quòd abstinentia pabulum sit ingenij, & integritatis.

17 Quòd Abstinentia sales omnes habeat, & animi, & corporis.

18 Quòd in fame non adeo cibus, quàm in cibo abstinentia sit requirenda.

19 Quòd Abstinentia animi simul, & corporis sit medicina.

20 Quòd cum Abstinentia, vires corporis crescant, & decrescant eaq; virtute maximè res gaudeat militaris.

21 Quòd victus laus commendatur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.

22 Quòd in cibis nihil sit ipso appetitu conditius.

23 Quòd Abstinentia flagitiorum sit medicina.

24 Quòd Abstinentiam sequantur ducem summa quæq; bona.

25 Quòd vbi sobrietas non sit, ibi nec rationis, nec imperij vllus sit vsus.

26 Quòd Principis cõtinentia popularem gratiam maximè conciliet.

27 Quòd ditissimus sit, qui inops sit cupiditatis.

QVOD

QVOD MALVS SIT VIRTVTIS MAgister: qui turpitudinis sit minister. I.

VÆ Constituitur virtus Principis, non scholastica dape: sed rerum omnium vsu, & experientia est depascenda. Hac qui est prææditus, ad ardua tendens, stomachatur cupiditatum omnia Lenocinia. Interrogatus itaq;, quis summus esset Imperator: qui ventri, dixit, qui voluptati, quiq; suis sic imperat sensibus, vt nullis vitiorum irretiatur illecebris. ita quippè laudatur superior ille Cato, qui pellibus hædinis, pro stragulis, domi, militiæq; vtebatur: quiq; Hispaniam gubernans, trium seruorum comitatu contentus, eodem & cibo, & potu, quo illi vtebantur, vitam trahebat eam, quæ exemplo erat amicis: terrori inimicis.

QVOD NVLLA SIT TAM INSIDIOSA, quàm quæ maximè placet voluptas. II.

INIS benè imperandi, non est artis cognitio: sed eius rei, quam ars adhuc nulla ferè intellexit, inuestigatio. Non enim artis est, sed virtutis honestè viuere. cùm autem multarum deliciarum comes sit Principis dignitas, sciscitanti fortè cuidam, quid in delicijs potissimum esset cauendum: quod maximè placet dixit. Hoc ipsum non verbis: sed re ipsa aliquando cõprobauit Scipio Aphricanus. Nam puellam sibi in Hispania eximiæ formæ oblatam, non modo renuit: sed etiam aurum, pro ea redimenda, doti adiecit, eamq; accersitis parentibus, integram, & incorruptam viro restitui iussit.

QVOD

QVOD PRINCEPS ALIOS IVSTITIA: seipsum magis perficiat temperantia. III.

QVI non poteſt quæ acerba ſunt, & difficilia ferre: non eſt credibile, vt ijs cedendo, poſſit ad res grandes aſpirare. Nam quæ res grandis eſt, & glorioſa, ea omnis plurimis rerum aſperitatibus eſt intercluſa. Interrogatus igitur quid maximè probaret, in principe, eam dixit virtutem, qua Cic. in primis, commendat Deiotarum Regem. Erat quippè in eo, vt ait, ſingularis, & admiranda frugalitas. Etſi inquit, hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere: nec frugi hominem, multum laudis habet in rege: ſed fortem: iuſtum: ſeuerum: grauem: magnanimum: largum: beneficum: liberalem: ego tamen frugalitatem, id eſt modeſtiam, & temperantiam, virtutem maximam eſſe iudico. Nam Princeps alios illis virtutibus: hac autem virtute ſe magis perficit.

QVOD RES SIT DIFFICILLIMA virtutem ſimul, & pecuniam amare. IV.

NON conſiſtit ingenij laus, in rebus nouis inueniendis, ſed vtilibus: nec iudicij gloria eſt de rebus reconditis, ſed veris: In vtroq; autē quantum præſtet ſapientiſſimus hic Antiſtes, non difficile eſt odorari. Nam cuidam interroganti, quid homini maximè eſſet operoſum, & difficile. Sapienter, dixit, viuere, & opes amare. In hac ſententia cùm eſſet Anaxagoras Clazomenius, omne patrimonium neceſſarijs ſuis vltrò largitus eſt. qui enim in cœlo fixit omne bonum, nihil eſt in terris, quod quicquam putet retinere boni. Quare ille per varias regiones peragrans, compellantibus

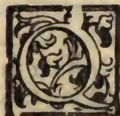
pellantibus quibusdam quò tenderet iter: cœlum intuens, in patriam dixit. illa enim vera est patria, in qua quis non est inquilinus: sed habitandi dominus: & ex qua non solum sine crimine, sed etiam sine criminis suspicione, originem traxit.

QVOD VOLVNTARIA PAVPERTATE nihil sit beatius. V.

VLLA virtus, tam angustis terminis, & finibus sui nominis est definita: cuius quasi doctrina, non videatur, eo nomine teneri inclusa. cùm igitur Temperantia, ab vberrimo eius fructu, & animi, & corporis, rerumq; omnium, frugalitas à latinis sit nominata: interrogatus aliquando, cuius in terris diuitias maximè probaret: non Crœsi, dixit, sed Diogenis Cynici. Grauis in summa breuitate responsio. Non enim est diues, qui multum possidet: sed qui minimum appetit. Id autem Diogenes Alexandro ita interdum comprobauit, vt ipse Alexander visus sit Diogenis felicitati subinuidere, cuperetq; quasi commutato Alexandri nomine, esse Diogenes. Diogeni enim nihil deerat: plurima deerant Alexandro. Nam cùm tantum cuiq; desit, quantum appetit: qui contentus est, nihil etiam habens, omnia possidet.

QVOD POPVLVS VENTER SIT Principis, cui debet morigerari. VI.

VONIAM neq; turpe quod est, opinione tollitur honesti: neq; quod est erratum, nomine artis, imminuitur, & doctrinæ: falsò rebus turpibus, vt fit, honesta imponuntur nomina. Interrogatus igitur, quem non auarum: sed frugi duceret esse principem: non qui vni ventri, respondit, imperat: sed qui

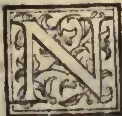
tanquam Briareus multos plurimis brachijs alit ventres. Hoc apertè magis, quàm Poetæ, Plato ad Archytam Tarentinum. Ne quicquam igitur Princeps sapit, qui non plurimis sapit.

QVOD INTEMPERANTIA, RATIONIS, & iudicij sit inimica. VII.

VM in vino, nec regi, nec vehi potest rationis clauo, imperium: inquiebat principem, in vino non solum mentem: sed etiam principatus amittere auctoritatem. Non vulgare est priscæ vetustatis exemplum. Nam cùm Philippus Macedonum Rex oscitanter inter Scyphos, peregrinam quandam mulierem, indicta causa, damnasset: tùm illa grauibus verbis iudicium, ac iudicem mordens, exclamauit, se prouocare ad alium iudicem: ad quem Philippus Rex respondit: tum illa ad Philippum sobrium. tunc rex ad se rediens, atq; re bene cognita, mulierem, vt postulabat ius absoluit, liberamq; dimisit.

QVOD NON MINVS GLORIOSA sit aduersus voluptatem: quàm contra Hostes victoria. VIII.

VLLA est in suasionis, & dissuasionis fluctibus, firmior anchora, ad versus omnes fallaciarum tempestates, quàm viri sapientis in ratione fundata auctoritas. Solitus autem est dicere, gloriosius esse Imperatori Hostem temperantia, quàm armis superare: nec minus esse honestum, temperatè aduersus voluptatem, quàm fortiter contra pericula pugnare. Nam ferro, hostium robur: virtute animus magis

sui era-

ſuperatur. itaq; Scipio Maior non tantum gloriæ ex hoſtium trophæis, quantum ex victis voluptatibus reportauit. Hic enim illas ita continenter frenauit, vt ſemper à captiuis mulieribus abſtinuerit, nec vllam vnquam in conſpectum ſuum venire voluerit, vt non ſolum mentem, ſed etiam ſenſum oculorum continentem haberet. Cùm autem virgo quædam captiua ad eum duceretur formæ elegantia admirabili, illam honeſtè integreq; cuſtodiri iuſſit, atq; Luceio Principi Celtiberorum Sponto integram, intactamq; reſtitui. quæ res Celtiberis cauſam tantæ beneuolentiæ præbuit, vt illi vltrò in poteſtatem Romanorum venerint. Quod igitur armis Scipio aſſequi nequiuerat: continentiæ præſidio ſtatim aſſecutus eſt.

QVOD PRINCIPIS FRVGALITAS *veluti anſam quandam porrigat pobulo admirationis.* IX.

VÆ fluunt à tanto Sapientię Antiſtite Apophthegmata, eo ſale ſunt aſperſa, vt in ijs nullus ſatietatis: plurimus etiam ſit iucunditatis ſenſus. Cùm de populari gratia, erga principem fortè ageretur: cuidam ſciſcitanti, quo in primis adiumento Princeps gratus redderetur populo, & admirabilis: vitæ reſpondit integritate. Hanc enim virtutem non ſolum ciues, ſed etiam hoſtes, in imperatore amant, & admirantur. Quare ad Scipionem Aphricanum, qui Linterni exulabat, viſendum, & ſalutandum Prædones longa nauigatione acceſſerunt, vt eum aliquando cernerent, quem pro fama temperantiæ, & rerum geſtarum gloria, ſummo ſemper amore coluerant.

QVOD PARERE VIRTVTI, REGI sit gloriosius: quàm hominibus imperare. X.

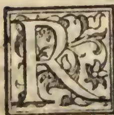
PLVRIMVM amo in Præsule, sentẽtiarum doctrinam: nec minimum laudo dicendi genus. Nam cum orationis grauitate, argumenti crescit dignitas. Cùm de optimis Regibus, & Imperatoribus fortè incidisset quæstio: rogareturq; quem iudicaret optimum: non qui multis dixit, sed qui sibi vni nouit imperare. Hanc laudem Anacharsis Scytha sibi vendicans, statuis, & imaginibus suis inscribebat, linguæ, ventri, pudendis obtemperandum. Gloriosius enim est virtutis imperata facere, quàm ne ab alijs omittantur, cauere.

QVOD PRINCEPS NEC IN ARMIS odio: nec in otio amore debat superari. XI.

DELICTI, & erroris fuga: virtutis laus est, & gloria. cùm igitur nihil magis in honoris splendore cauendum sit, quàm dedecus, & ignominia: interrogareturq; quid Principi, qui magni, & inuicti est animi, sit metuendum: ne, dixit, qui in armis, non potest vinci odio hostium: in otio amore vincatur voluptatis. comprobauit hoc eius sapienter dictum, aliquando Alexander graui temperantiæ testimonio. Nam cùm inuitaretur, vt Darij Regis filias, quas captiuas tenebat, viseret, quòd admirabili essent formæ elegantia: recusauit inquiens, non esse sibi committendum, vt qui viros vicisset, à mulieribus vinceretur. Nec enim Principi minus præclarum est, imperare cupiditatibus, quàm hominibus.

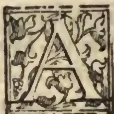
QVOD

QVOD TEMPERANTIA MAXIME expediat ciuili Societati. XII.

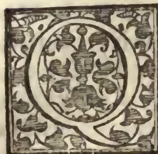
ERVM asperitas, virtutis compensanda cum sit suauitate, sciscitanti cuidam quid ciuitati benè moratæ maximè expediret: Temperantia dixit. Nam sublata cupiditate, nihil est, quo quis magnopere possit egere. Itaq; Pythagoras, qui primus Philosophi nomen inuenit: viris fortitudinem: mulieribus pudicitiam: pueris verecundiam: omnibus frugalitatem proposuit.

QVOD QVASI TEMPERANTIÆ vtero concipiantur laudes omnium virtutum. XIII.

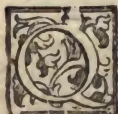
VIDE illæ ab omnibus, & animo, & auribus hauriuntur voces, in quibus non solum scintillæ sunt suauitatis, sed etiam faces ardentes doctrinæ, & virtutis. cùm autem de bonorum generibus ageretur, quorum fons, & caput est Princeps: Dixit in Imperij bonis, nihil esse melius temperantia. nec falsò id quidem. Nam auctore Pythagora, mensura rerum omnium est optima. à fructu igitur dicta est hæc virtus latinè frugalitas, eò quòd sola fructum habeat virtutum omnium. Ægyptij igitur, vt docerent hac virtute regnum esse muniendum, Taurum quadrupedum omnium continentissimum, Regis fecerunt Hieroglyphicum.

QVOD TEMPERANTIÆ SEMITA, *non solum ad virtutes, sed etiam ad scientias omnes aperiantur aditus.* XIV.

VIA laudatur antiquitatis diligentia, in inuestiganda eruditione: felicitas, in reperienda: ars deniq; in declaranda, dicebat eorum ingenia maximè esse probanda, quæ antiquam Musarum integritatem sibi viderentur olere. Nam & Musæ, & Pallas, vt scribit Lucianus, omnes tutæ fuerunt à sagittis cupidinis. Atq; vt, est in fabulis, iccirco à re Venerea censentur alienæ: quia voluptas non solum virtuti, sed etiam doctrinæ, & ingenio exitialis est, & pestifera. Non est res in fabulæ argumento: sed in Anacharsis, qui Græcorum fuit sapientissimus, testimonio. Hic enim in conuiuium receptus, intemperantes omnes, vt, etiam cum silentio, reprehenderet: quasi accumbens quieti, alteram manuum pudendo: alteram ori adiecit. Hoc ex testimonij signo, omnis ferè intellexit posteritas, quæ Resp. summa mala vitare vellet: ei neq; gulæ, neq; Veneri esse indulgendum.

QVOD IN TEMPERANTIÆ PENV, *reposita sit acies ingenij, & virium robur.* XV.

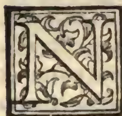

VÆ demum Temperato viro tribuitur laudatio, non inanis est iudicij, & gloriæ. Nam si abstinentiæ decoratur coloribus, & pigmentis, ad speciem est honesta, nec ad sensum, & cogitationem sit impurior. Interrogatus igitur quo cibi genere

maximè

maximè oblectaretur, eo dixit, quo fames: non voluptas curatur. qua vna voce abſtinentiam maximè commendauit. Natura enim ventrem non delectari vult, ſed ſedari: non impleri, ſed obſonari. Nam ciborum copia, lumen reſtinguitur ingenij: vis & robur obruitur corporis. Etenim alimenta, vt medicamenta, nihil proſunt, niſi loco, & tempore, adhibeantur, cum menſura.

QVOD ABSTINENTIA PABVLVM ſit ingenij, & integritatis. XVI.

ON olet ſolum temperantia, morum integritatem: ſed etiam ingenij acumen. itaq; interrogatus aliquando qua elegantia, & copia apparatus maximè honeſtaretur, Temperātiæ reſpondit. cibi enim tenuitate acies exacuitur ingenij: ac faces ſimul reſtinguntur libidinis. Alterum docuerunt priſcorum temporum omnium ſapiētiſſimi, ſui teſtimonio, Perſarum Magi: Indorum Gymnoſophiſtæ, ac deniq; Ægyptiorum Sacerdotes, qui omnes à carnibus, & vino abſtinuerunt: Alterum in re aperta, non eget probatione, non neceſſaria. Nam veteri prouerbio, ſine Cerere, & Bacho friget Venus.

QVOD ABSTINENTIA SALES omnes habeat, & animi, & corporis. XVII.

VEMADMODVM lumen reſtinguitur prudentiæ, ſine ingenio: ita ingenij acies hebeſcit, ſine abſtinentia. Sanguis enim non ſolum ieiunitate attenuatus vim habet, in homine ad res intelligendas, acumi-

 nis:

nis: ſed etiam ſacietate oppreſſus, ſtuporis. Sciſcitanti igitur cuidam quis ſtudioſis cibus maximè eſſet accommodatus: qui eſt dixit, parciſſimus: inculcanti rurſus quis eſſet, ſuauiſſimus, quem reſpondit, commendat ipſe neceſſitatis vſus. Id re & euentu, docuit aliquando Artaxerxes Regis Cyri frater. Nam cùm ei nihil eſſet in fame, quod præter panem hordeum voraret, iurauit nihil vnquam ſe commediſſe ſuauius.

QVOD IN FAME NON ADEO CIBVS, quàm in cibo, abſtinentia ſit requirenda. XVIII.

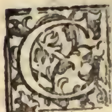
NIHIL eſt tanti Antiſtitis, aut pietate in Deum: aut humanitate in homines: aut iudicio in Reip. adminiſtratione ſapientius. Ab eo igitur ne recedā, cùm cerneret multos largius, quàm par eſt, ſe cibis ingurgitare, dixit nihil cibo, neq; vtile, neq; exitiale magis eſſe homini. Nam venter, niſi modus adſit, plures occidit, quàm nutrit. Nec alia ratione Lacedæmonij, ex Lycurgi legibus, conuiuio interdicebantur, niſi, quoniam nimio cibo ſanitas: nimio potu mens: ac deniq; nimia verboſitate morum decus amittitur.

QVOD ABSTINENTIA ANIMI ſimul, & corporis ſit medicina. XIX.

DIOGENIS abſtinentiam vincere non potuit Alexander, etſi cognomen inuicti eſt aſſecutus: potuit Diogenes Alexandri, & aurum, & vires ſuperare abſtinentia. Hanc qui habet, vix quicquā eſt, quod metuat mali. Sciſcitanti igitur cuidam, quæ aduerſus ſumma mala, daretur medicina, & animi ſimul, & corporis, abſtinentia dixit. reſponſum verò graue, & omni obſeruantia

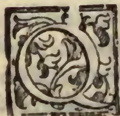
uantia dignum. Nam & Plato abstinentiæ præsidio, sapientissimus euasit: & C. Cæsar comitiali morbo, quo primum correptus est Cordubæ, per cibi parcimoniam est liberatus.

QVOD CVM ABSTINENTIA VIRES *corporis, crescant, & decrescant, eaq; virtute res maximè gaudeat militaris.* XX.

ONSVEVIT dicere nulla esse potiora, aduersus ætatem ingrauescentē, animiq; languorem: quàm quæ ex abstinentia, reportantur victoriæ trophæa. Nec quisquam, sine huius virtutis præsidio, potest in bello ad rem militarem esse idoneus. Id Milites suo vt doceret exemplo Masinissa, solet præter cæteros Reges, tenuitate gaudere. Stans quippè semper antè tabernaculum cibum, sine pulmento sumebat, cibario pane, & bellarijs militaribus contentus. proinde in senecta adeò viguit, vt post sextum, & octogesimum annum, filium genuerit: postq; nonagesimum annum secundum, Carthaginenses, qui contra fædus ei bellum intulerant, superarit.

QVOD VICTVS LAVS COMMENDE- *tur abstinentia, non epularum elegantia, & copia.* XXI.

VOD ventri suaue est simul, & honestum: id sequi, res est planè operosa & difficilis. Cùm igitur in populo multos animaduerteret, ex epularum varietate, & redundantia, magnificentiæ gloriam quærere: dixit illos eruditum magis habere palarum, quàm ingenium, eò quòd in apparatu, maior sit laus parcimoniæ,

moniæ, quàm elegantiæ, & copiæ. In hanc item ſententiam venit aliquando Socrates. Nam admonitus ab amico, vt apparatum, qui erat tenuis, augeret propter hoſpitum aduentum: ſi boni viri ſunt, inquit, ſatis erit: ſin minus, plus ſatis.

QVOD IN CIBIS NIHIL SIT IPSO appetitu conditius. XXII.

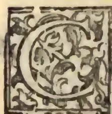
VM turpitudinum omnium officina ſit venter: eiuſq; voluptate non tam homo, quàm hominis nutriantur flagitia: multa in eo damnauit, quæ probantur ab alijs. Sciſcitanti autem cuidam, quod in cibis optimum eſſet obſonium, quod, inquit, ſapit. Hoc ipſum ſentiens Socrates, ſolitus eſt dicere, optimum cibi condimentum eſſe famem: potionis ſitim. ſatiatis enim ſordent omnia: placent etiam abiecta eſurientibus. Teſtis eſt Perſarum Rex Darius, qui in fuga cum aquam cruore miſtam, & cadaueribus contaminatam auidè hauſiſſet, negauit, vbi ſitim reſtinxit, ſe vnquam bibiſſe iucundius.

QVOD ABSTINENTIA FLAGITIOrum ſit remedium, & medicina. XXIII.

IFFICILE eſt, inquiebat, ventri ſimul, & pudicitiæ parere. Nequiſſimus enim libidinis miniſter eſt venter, quem qui frenat, libidinem tollit. Itaq; Ægyptij olim, vt viuentes ad abſtinentiā hortarentur: nunquā mortuos ante ſepelire ſolent, quā exectis inteſtinis. idq; vt quod contra ius, faſq; ab ijs admiſsū, in vita fuerat, cauſa ſublata, quodammodo videretur expiari.

QVOD ABSTINENTIAM SEQVANtur ducem summa quæq; bona. XXIV.

VIDAM interroganti, qui iucunde viueret, non qui molliter dixit, & delicatè: sed qui temperanter viuit. Temperantiæ enim attributa numerantur hæc. corporis robur: animi tranquillitas: rationis obsequium: vitæ integritas: lumen ingenij: formæ dignitas: ac deniq; fortunæ vtilitas. Qui igitur abstinentiam habet, nihil est, quod vltra magnopere appetat. Accedit hùc M.Curij qui Romanæ virtutis fuit exemplar, graue testimonium. Hic enim ad focum sedens, cum vasis fictilibus, rapas edens, Samnitum auri pondus his verbis reiecit. malo, inquit, habentibus aurum imperare, quàm auro abundare. Fortis enim est, vt ait Eusebius, qui non tantum hostium, sed etiam cupiditatum est victor.

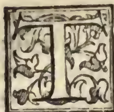
QVOD VBI SOBRIETAS NON SIT: ibi nec rationis, nec imperij vllus sit vsus. XXV.

ON alio condimento commendabant suos cibos Spartani, quàm fame. Victus enim iucunditas, in appetitu est, non in ciborum genere, & sacietate. Tenuitas quippè in cibis, quæ iucunda sunt, auget, & voluptatem maiorem facit. Atq; quoniam tantum detrahitur rationi: quantum additur ventri, sobrietas maximè decet Principem, penes quem bona sunt omnia. Interroganti cuidam quod periculum in Gubernatore nauigantibus in alto maximè esset timendum, ebrietas dixit. Periculum id Solon ad Remp. referens, cùm esset Atheniensium legislator, legem statuit, qua Princeps, si ebrius deprehenderetur, impunè occidi

cidi posset. Nam quid de abstinentiæ vtilitate, vt honestatem præteream, dicerem? expeditissima est ratio augendi census: detrahere sumptibus.

QVOD PRINCIPIS CONTINENTIA *popularem gratiam maximè conciliet. XXVI.*

TEMPERANTIA, alio nomine Continentia à continendo est dicta, eò quòd temperantem ab omni turpitudine gulæ, luxuriæ, cupiditatis, auaritiæ, ambitionis, & superbiæ pellat, eumq́; plurimis virtutibus circunuallatum, in rationis gyro contineat. Quare solitus est dicere, nullam semitam Principi magis ad gratiam popularem esse compendiariam, & expeditam, quàm continentiam. qui enim Princeps non solum auaritiæ crimine, sed etiam caret suspicione, solet populo gratissimus esse. Sic Paulus Æmylius populo fuit peroptatus. Hic enim ex maximo auri, & argenti pondere, atq; regia Gaza, quam in potestatem suam, ex victoria redegerat, nihil contrahere voluit, aut in rem suá conuertere: sed quæstoribus negotium dedit, vt omnia in publicũ ærariũ referrentur. Atq; quamquam Persen vicit, & eum in triumphum duxit, & ex Hispania, ac Macedonia maximas opes, in publicum, retulit: ad tantam tamen tenuitatem, res eius familiaris redacta est, vt vix post eius mortem, superfuerit, vnde vxori dos redderetur.

QVOD

QVOD DITISSIMVS SIT, QVI *inops ſit cupiditatis.* XXVII.

S demum diues eſt, & beatus, non cuius ad opes, & copias magnus, in dies accedit cumulus: ſed cui ex earum vſu, demitur neceſſitas. longè enim quiddam eſt beatius externis bonis non egere, quam abundare. Qui autem opes non cupit, neq; ijs remotis mæret: neq; adiectis gaudet. Quocirca conſueuit dicere, nullam, neq; apud continentem, pecuniæ: neq; apud fortem, periculi eſſe auctoritatem. itaq; vt iter ad continentiam, & fortitudinem pariter olim ſuis ciuibus aperirent Lacedæmonij, lege apud eos cautum erat, vt ſi aurum, argentumue penes aliquem deprehenderetur, res eſſet capitalis: felicioreſq; illi iudicarentur, qui fortiter morirentur in bello: quàm qui in pace proſperè viuerent,

DE MODESTIA TITVLVS XXIII.

ODESTIA vt inquit ingenij, & eloquentiæ Princeps M Cicero, est scientia eorum, quæ aguntur, aut dicuntur, collocandorum. Siue enim à verbo m edeor est dicta, quod certa sit perturbationum omnium medicina: siue à verbo moderor, quod moderetur rebus omnibus, censetur eorum, quæ in dictis, factisq; res postulat, magistra & domina. Moderantur autem voluptati, non qui penitus abstinent, sed qui hoc modo vtuntur, vt non abripiantur cum ipsa. Siquidem non naui, & equo moderatur, qui haud vtitur: sed qui quo libuerit ducit. Nihil est in benè instituta ciuitate, hac vna virtute potius. Agesilaus igitur à quodam interrogatus, quid vtilitatis Spartæ attulissent Lycurgi leges: quòd norit, respondit, voluptates contẽnere: iudicans non alia ex re magis Reip. corruptelam nasci, quàm ex delicijs. Testes sunt in Senatu Mediolani duo Sapientiæ lumina. HIERONYMVS Sansonius, & PAPIRIVS Cataneus. Nam summa quæq; in trauctando Imperij clauo, illius temperantur consilio. Tanta quippè est acritate ingenij, tanta virtute, & doctrina, vt sicuti equus freno circumagitur, ita eius auctoritate populus omnis, quò ius, quò ratio vocat, duci videatur. PAPIRII autem Catanei tanta est auctoritas, vt eius consilium non ex virtute, sed virtutem ex eius consilio non vereantur omnes, qui illum benè norunt, probare. Res enim ab eo gestæ plenæ videntur diuinitatis: ipse verò virtutis nomen, animi magni-

tudine

tudine superare. Ambos illos sapientissimos Patres conscriptos libenter hoc loco nomino, quia Cardinalis P. ALDOBRANDINI virtus admirabilis, & Modestiæ gloria, maximè recreatur grauissimo vtriusq; testimonio.

1 *Quòd nec salutare: nec gratum quicquam sit magis quàm modus.*
2 *Quòd turpe sit, in rebus prosperis, animo efferri:*
3 *Quòd sine modo, & Modestia, ars omnis iaceat, & doctrina.*
4 *Quòd non adeò quid fiat, quã quo quid modo fiat; sit spectãdum.*
5 *Quòd consors modestiæ sit verecundia.*
6 *Quòd Modestiæ, quasi cos quædam, sit verecundia.*
7 *Quòd Pudor non solum vim virtutis, sed etiam numinis habeat in mulieribus.*
8 *Quòd Pudor naturam maximè attingat humanam.*
9 *Quòd Pudor virium plus habeat, quàm metus.*
10 *Quòd Pudoris color censebatur, apud veteres, habere non solum ornamentum virtutis, sed etiam numinis.*
11 *Quòd olim nihil in Rege statuebatur esse potius Modestia.*
12 *Quòd vbi non adsit modestia, ibi minimè seruari possit concordia.*
13 *Quòd minimè verbosa sit Modestia.*
14 *Quòd, & Prudentiæ, & verecundiæ, & silentij comes sit Modestia.*
15 *Quòd, vt Modestia virtuti: ita Modestiæ ornamento sit silentium.*
16 *Quòd Ars statuatur dicendi: virtus vero silendi.*
17 *Quòd Principis sit plurimum cogetare, minimum loqui: summa verò quæq; operari.*
18 *Quòd alijs dicere: alijs magis expediat tacere.*
19 *Quòd, & decorũ, & tutum sit cum Principibus minimũ loqui.*
20 *Quòd sapienti probanda est magis, quam appetenda Regum familiaritas.*

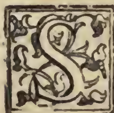
QVOD

QVOD NEC SALVTARE, NEC gratum quicquam ſit magis, quàm modus. I.

IOGENES Cynicus eos ſolet irridere, qui propter bonã valetudinem ſacrificium facerent: deinde iura ſanitatis cibo, potu, atq; omni luxuria violarent. Nec quicquam eſt homini inſulſius, quàm à medico id præcari: quod ipſe ſibi poteſt largiri. Dicebat autem nihil neq; tenuitate, ad valetudinis firmitatem: neq; morum facilitate, ad beneuolentiam eſſe accommodatius. vtrumq; docuit etiam Imperatorum fortiſſimus Annibal. Nam, vt Græci referunt ſcriptores, neq; cùm, in Italia bellum geſſit, neq; poſtquàm in Africam rediјt, cubans cœnauit, ampliuſq; vini ſextario indulſit: ſumma quoq; comitate, & gratia, ſecum agere volentes, ſemper excepit.

QVOD TVRPE SIT, IN REBVS proſperis, animo efferri. II.

ATIS vindictæ eſt, nolle nocere, cùm licet vlciſci. Itaq; Perſæ cùm ſupplicium de illuſtri viro ſumpturi eſſent, veſtem ei, & Tiaram detrahebant, atq; vtramq; ſuſpenſam, pro homine verberabant. Nec eſt inconſiderata ſuſpicio: ſed virtutis laus, principem paululum de ſuo iure, in vlciſcendo recedere. itaq; cuidam interroganti, quid in rebus ſecundis, turpe eſſet, inſoleſcere reſpondit. Non obſcurum eſt in Archidamo Ageſilai filio teſtimonium. Nam cùm à Philippo Macedonum Rege poſt cladem ab eo acceptam, literas aculeatas, &

tas, &

tas, & plenas terroris accepisset: Si tu respondit, ò Rex metieris vmbram tuam, illa nihilo maior erit, quam erat ante victoriam. grauiter admonens non esse sapientis animo turgere, in rebus secundis.

QVOD SINE MODO, ET MODESTIA ars omnis iaceat, & doctrina. III.

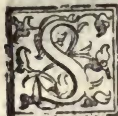
EST modestia sciētia oportunitatis, atq; idoneorum ad agendum, temporum magistra, & domina. Interrogatus igitur, quis esset sapientissimus, qui alijs dixit, præcellit modestia. Nec deest antiquitatis auctoritas. Etenim Menedemus Etriensis cùm videret multos, in doctrina, nec modum, nec modestiam tenere, solitus est dicere plurimos nauigare Athenas, studiorũ gratia: qui primum essent sapientes: deinde fierent Philosophi: tam progressu temporis, euaderent idiotæ: omnium autem maximè censetur profecisse Socrates, qui dixit hoc vnum se scire, quod nihil sciret.

QVOD NON ADEO QVID FIAT, quàm quo quid fiat modo, sit spectandum. IV.

NON est in iudicio præpropera habenda fides. Nam credulitas iudicis sæpe calamitas est innocentis. Solitus igitur est dicere, virtutem sine modo, fieri vitium. vetus huic eius sententiæ consonat prouerbium. πλεον ἥμισυ παντος: dimidium plus toto. Sicuti in hoc prouerbio sita est aurea mediocritas: ita in ipsa mediocritate, vis omnis consistit modestiæ. Nam vt studium quidam modus est, inter negligentiam, & curiositatẽ: ita virtus omnis refugit quod aut parum,

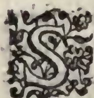
aut nimium est. Laudatur itaq; Archidamus, cuius filiæ cùm essent donatæ à Dionysio vestibus præciosis, recusauit pater, ne ijs indutæ turpiores fierent. Etsi enim pulchræ erant vestes: quicquid tamen fit præter modum, est turpe.

QVOD CONSORS MODESTIÆ SIT verecundia. V.

CISCITANTIBVS amicis, quo colore maximè commendaretur mulier, pudoris respondit. est enim verecundia cupiditatum moderatrix. verum virtus hæc magis est fœminæ, quàm boni viri. Minimè enim virum bonum decet verecundari, cùm ex erratis nascatur verecundia. Quare hæc laudatur in iuuene, vituperatur in sene. in illo enim rubor virtutis est color: in hoc dementiæ, & improbitatis. Demades igitur consueuit dicere pudorem in muliere, arcem esse pulchritudinis, & custodem officij. Nam plures pudore peccandi, à peccato sæpè abstinent: quàm honesti studio, & virtutis amore.

QVOD MODESTIÆ QVASI COS quædam sit verecundia. VI.

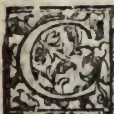
OLITVS est dicere, vbi adsunt verecundiæ aculei: ibi cupiditatem rationi parere. Nam frenum turpitudinis est verecundia. Hæc autem duplex est: vna, qua quis peccare, altera qua peccasse erubescit. Illam laudare soleo: hanc nunquam non vituperare. illa enim virtutis habet adumbrationem: hæc peccati ignominiam. atq; sicuti apud Medicos magis præclarũ est præcauere à morbo, quàm morbum curare: ita pudor is magis est probandus, qui culpam impedit, quàm qui corrigit admissam.

QVOD PVDOR NON SOLVM VIM *virtutis, ſed etiam numinis, habeat in mulieribus.* VII.

CISCITANTI cuidam, cùm fortè ageretur, de admirabili animi præſtantia, qua, cum formæ dignitate, MARGARITA Aldobrandina cõmendatur, quænam virtus eſſet mulierum, non conſilium dixit, nõ armata fortitudo: ſed verecundia. Hæc enim non ſolum oris figuram, ſed etiam animi pulchritudinẽ honeſtat. Eſt autem verecundia, à verbo vereor dicta, quod verbum, vt ſpero, eſt rerum futurarum. Sed hoc inter metum, & verecundiam intereſt, quod ille ſit periculi: hæc nominis, & famæ: ille in corde, hæc ſita ſit in ore, & oculis. pudor dicitur alio nomine, quaſi pudendorum timor, qui ſitus eſt in incontinentiæ dedecore. Eorum decus quoniam vix reperitur, iccirco Pudorem cum Nemeſi in cœlum euolaſſe canit Heſiodus, æneo ſeculo. Quia autem magiſter, & dominus cõtinentiæ eſt pudor, Xenophon in Sympoſio pudorem Deũ fecit, pudoriſq; Ara Athenis fuit, in Acropoli, vt ait Heſychius.

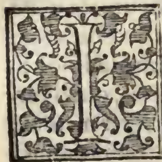
QVOD PVDOR NATVRAM MAXImè *attingat humanam.* VIII.

VM nonnullos aliquando cerneret perfricta fronte, in flagitiorum ſordibus inuolutari, dixit hominem, ſine pudore, & pudicitia, amittere, & nomen, & naturã hominis. Nec id falſo quidem. Nulla enim animans, præter hominem, ſenſum vllum habet pudoris, Itaq; veteres, quia natura ſolis vultum dedit ho

minibus, consueuerunt dicere impudentes, os non habere. hinc laudatur Catonis Maioris in Lentulũ dicacitas: ille enim cum Lentulus in eius faciem expuisset, affirmabo omnibus dixit, Lentule, falli eos, qui te negant os habere. arguté hominis impudentiam notauit, etsi de sputi natura dicere videbatur.

QVOD PVDOR VIRIVM PLVS habeat, quàm metus. IX.

INTERROGANTI cuidam quid in humano genere, dominaretur naturæ, & affectibus, pudor, respondit. cõprobarunt id, multis antè seculis, sui exemplo Milesię virgines. Nam cùm in dies propter vitæ cõtemptum, laqueo vitam finirent: decreuerunt Milesij, vt virgines nudæ, cum eodem laqueo, quo essent suffocatæ, efferrentur. itaq; quas non potuit mortis metus: turpitudinis pudor in officio retinuit.

QVOD PVDORIS COLOR CENSEBATUR, apud veteres habere non solum ornatum virtutis, sed etiam numinis. X.

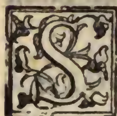

INTERROGATVS quis inter colores omnium esset pulcherrimus, verecundiæ respondit. est enim pudor virtutis apparitor, & erroris simul censor. Itaq; Pudoris simulacrum in Laconia spectabatur. Fuit item olim Numus, cuius inscriptio erat, Sabina Augusta Hadriani Aug. ab altera parte, dea sedẽs velo faciem cooperta, & digito dextræ, indice ad iugulum admoto conspiciebatur, cuius inscriptio erat Pudicitia. Hæc.n. vis est pudoris. & pudicitiæ, vt qui pudens sit, multò magis dedecus

quàm

quàm mortem timeat. præclarũ est Iulij Cæsaris exemplum, qui tribus & viginti vulneribus confossus, vt verecundiam, si minus vitam poterat, retineret: in ipso mortis puncto, togam vtraq; manu dimisit, vt inferior pars corporis tecta collaberetur, nec quicquàm cadendo, non modestum admitteret.

QVOD OLIM NIHIL IN REGE statuebatur esse potius Modestia. XI.

OCRATES Cygni nomen cùm sibi vsurpasset: Pyrrhus Aquilæ: Accipitris Antiochus, Dixit quia Cygnus est sapientiæ Typus, solusq; Deus est sapiens, arrogantius à Socrate id esse factum: à Pyrro contra abiectius, eò quòd hæc ales Symbolum sit fortitudinis in bello, qua, iure vti volentibus, nihil accidit opus esse: omnium sapientissime fecisse Regem Antiochum, eò quod Accipiter interpretationem habeat modestiæ, quæ nihil est, nisi veluti quædam virtutum omnium mensura. Itaq; sicuti aues cæteræ sursum volaturæ, per circuitus ascendunt, atq; id cum faciunt transuerso, & tortuoso volatu vti coguntur; ita solus accipiter sursum versus tendens, recta effertur, eiusq; delapsus ad terram, recto tendit tramite. non solum enim modestia est ars rerum agendarum, sed etiam, & loci, & temporis, quo quid agendum sit.

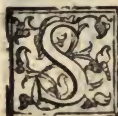
QVOD VBI NON ADSIT MODESTIA, ibi minimè seruari possint concordia. XII.

IVS in primis dicebat laudandam esse modestiam, cui cum plurimum liceret, minimum tamen existimaret decere. est in hac leui admonitione, gra-

uis aduersus insolentes obiurgatio. Nam Pierus, vt est in fabulis, ex Euippe vxore nouem suscepit filias, quæ propter cantus suauitatem animo elatæ, nihil sunt veritæ Musas ipsas, ad certamen cantus prouocare: quocirca à Musis superatæ in totidem picas sunt mutatæ: factumq; est, vt deinceps Musæ earum nomen, veluti trophæum vsurpantes, Pierides sint cognominatæ. At cur illæ in picas? quia vbi deest modestia, ibi semper indignatio præsens est, & discordia, vt patet in fabula. Nam pica Marti, qui gaudet dissidio, est sacra.

QVOD MINIME SIT VERBOSA modestia. XIII.

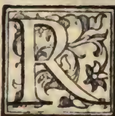
CISCITANTI cuidam cuius maximè, inter quosdam disertos viros, probaret eloquentiam: eius respondit, qui nouit in loco tacere. plura enim decet sapientem tacere, quàm loqui. atq; silentium in primis, mulieri, & fatuo maximum est ornamentum. vim enim habet responsionis, quæ caret reprehensione. Nam vituperari potest oratio: non potest silentium, quod apud sapientes, est responsi loco. Itaq; Simonides modestiam cùm seruaret silendo potius, quàm dicendo; interrogatus, cur id faceret, quia respondit nunquam tacuisse me pœnituit: pœnituit sæpè esse locutum.

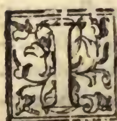
QVOD ET PRVDENTIÆ, ET VErecundiæ, & silentij comes sit modestia. XIV.

VM nihil sit honestum, quod modestia vacat: interrogatus ab amicis, qui in rebus agendis, decoraretur ornamentis modestiæ: qui tria respondit præcepta tenet Socratis: hoc est, cuius mentem prudentia: faciem verecundia: linguam verò honestat silentium. Nec enim ab eo res magnæ sustineri possunt, cui tacere est graue: nec loqui nouit, qui tacere nescit: in iurgijs verò acriores sæpè sunt aduersus petulantes, & maledicos silentij, quàm orationis aculei. præclarum igitur in eo est modestiæ genus, qui & tacere, & loqui in loco didicit.

QVOD VT MODESTIA VIRTVTVM: ita modestiæ ornamentum sit silentium. XV.

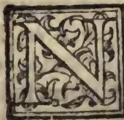

ES est, inquiebat, sapientiæ plena silentium: Ideoq; fatuus, à fando dictus est, quia qui à sapientia nudus est, silentium nescit tenere. Deus igitur qui sapientissimus est: parcissimus est orationis. Quare homines dicendi: superos tacendi habemus magistros, quorum in sacrificijs vnicè laudatur silentium. Romani igitur olim Angeronam Deam fecerunt silentij: cuius os, vt scribit Macrobius obducebatur indice, vt silentium denunciaret. Est enim index sacer prudentiæ, quæ docet, & loqui, & tacere. Angenora autem ab angendo est dicta, eò quòd, vt refert Verrius Flaccus, eos ab angore, & animi solicitudine, ad maximam voluptatē traducat, qui suos angores, & molestias, vbi res, tempusq; postulat, ferunt dissimulando.

QVOD ARS STATVATVR DICENDI: virtus vero silendi. XVI.

NTER totius Græciæ sapientes, Pittacum in modestiæ doctrina, dixit maximè esse laudandum. Hic enim nihil, in hac vna virtute, potius ducebat esse silentio. Quare ab Ægyptiorum rege rogatus, vt quod optimum esset, ex animante ad se mitteretur: ille linguã misit: deintegrò item rogatus, vt pessimũ quod esset mitteret, linguã pariter mandauit, innuens nihil esse, neq; melius si modus adsit, neq; deterius si absit, oratione. omni enim gladio acutior est oratio: quæ non solum armatos, sed ẽt procul absentes lædit. Anacharsis igitur linguæ procacitatẽ, omni flagitio libidinis fecit capitaliorem: nec id verbis solum: sed etiã signis omni sole clarioribus. Nã in conuiuio apud Solonẽ, vt hoc ipsum testatũ relinqueret, ita decubuit, vt læua comprimi pudenda viderentur: os aũt eò dextra arceret, ꝙ freno valentiore putaret linguã indigere. Nec enim facile tot recensueris hoĩes, qui venereorũ intẽperantia, calamitatẽ sibi cõtraxerint: quot ciuitates, Principatusq́; arcanorum dissoluerit enudatio.

QVOD PRINCIPIS SIT PLVRIMVM cogitare, minimum loqui: summa verò quæq; operari. XVII.

IHIL, inquiebat, est princeps, nisi reip. villicus, à quo imperij voragines, & scopuli non verbis, sed factis sunt infringendi. Quare cùm nihil sit neq; gloriosius, neq; difficilius, quàm audire, & silere, haud quicquam est principis dignitati consentaneum magis, quam silentium:

Nam

Nam cur aut Aquila apud Romanos, aut Crocodilus apud Ægyptios Principis Hieroglyphycum constituebatur? vt rem docerent esse regiam silentium, atq; agendo, non dicendo administrari imperium. Illa enim sola inter alites volat sine clangore: hic autem, vt inter aues Ciconia, lingua, & voce destituitur. Nam quasi quædam regula benè agendi, & intelligendi, quorum causa homo in lucem est editus, in silentio vno est posita. Siquidem quæ mala nunquam audimus: illa nec cognoscimus, nec incognita appetimus.

QVOD ALIIS DICERE, ALIIS magis expediat tacere. XVIII.

NTERROGANTI cuidam qualis esset ars, & dicendi, & tacendi: qualis est, respondit, natura magistra, in Cicadarum genere. Responsio certè plena ingenij, & doctrinæ. Nam inter Cicadas mares, quæ apud Hesiodum dicuntur Achatæ, perpetuo canunt: fœminæ contra, quæ Tettigonæ nuncupantur, voce destitutæ, perenni silentio vtuntur. Hoc ipsa loqui videtur similitudo, nunquam neq; sapienti esse tacẽdum: neq; stulto loquendum. Res enim est non solum honesta: sed etiam tutissima imprudentibus silentium. Etenim in rebus bonis, habetur pro asseueratione: in peruersis pro inficiatione: ac demum, vt vulgatum est, apud iurisperitos: expressa sæpè nocent: non expressa nunquam nocent.

QVOD ET DECORVM, ET TVTVM sit cum Principibus minimum loqui. XIX.

TSI non tam exornationis in dicendo, quàm veritatis momenta quærenda sunt: vera tamen omnia ingeruntur vberius, quæ funduntur cum orationis suauitate. Ita sapientissimus ille Antistes res sæpè graues, & acerbas, lenitate dicendi compensat. Itaq; à quodam equite, qui principum consuetudinem affectaret, interrogatus quid in eorum familiaritate, potissimum esset cauendum: plurimum, respondit, loqui. aurea certè, & magno philosopho digna sententia. Nec enim Callisthenes, si non cum Alexandro, sed cùm æqualibus libertate loquendi vsus esset, miserandas in cauea pęnas dedisset suæ licentiæ.

QVOD SAPIENTI PROBANDA EST magis, quàm appetenda Regum familiaritas. XX.

VM fortè de cæde in regia, patrata ageretur Car. Lotharingiæ, dixit Regum probandam magis, quàm appetendam esse familiaritatem. vitam enim perdit is, qui eorũ gratiã amittit. Idipsum sentiens Lacydes Cyrenæus plurimis promissis accersitus ab Attalo Rege vt in suam amicitiam, & regni societatem veniret: respondit Regi se ingentem gratiam habere: negauit tamen se venturum, eò quòd Philosophi, à Regibus, vt picturæ, & imagines, eminus, non cominus sint videndi,

DE FELICITATE TITVLVS XXIV.

SI quæ datur, in hoc vitę curriculo felicitas: non ea est, quæ vulgo videtur, vt pauperi, pecunia: ægroto sanitas, ignaro doctrina: sed hominis perfectio, quæ est iustè operari, & doctè sentire. Etenim non possidere, sed non egere felicitas est. Quare locuples potest esse miser: non potest temperãs, rebus etiam destitutus, non esse beatus. Perfectio enim cupiditatis est temperantia: voluntatis iustitia: prudentia mentis, fortituto partis irascibilis: atq; vt vno verbo dicam, perfectio hominis est sapientia, vt ignorantia, summa eius calamitas, & miseria. Sed duplex est felicitatis ratio, vna perfecta, quam qui habet, nihil est, quod amplius desideret: altera imperfecta, cuius Supellex, in externis bonis est posita. Multum amo Cardinalis ALDOBRANDINI felicitatem: non parum summos duos eius Buccinutores IOANNEM BAPTISTAM Sormanum, & PETRVM ANTONIVM Magnocaballum, acres iuris, & iustitiæ propugnatores, qui tamen in eodem virtutis, & doctrinæ genere, sic inter se differunt, vt alter Romæ ius Pontificum: alter Medulani, in summo doctorum collegio, ius Cæsareum magis tueatur. Nam Sormanus vir æquissimus, sui ordinis dignitatem plurimo decorat virtutis splendore. Est enim tam acris ingenij, & synceræ integritatis, vt cum lucro habeat ipsa corporis, & fortunæ detrimenta, tum vix vlla sit ciuitatis gloria, ad quam, per eius virtutem, non plurima fiat accessio. Siquidem

quemadmodum olim de Catone Censorio prædicabant Romani, optima est IO. BAPTISTÆ Sormani virtus, suadendi magistra: summus consulendi opifex, eius doctrinæ sensus: atq; maximus augendi imperij magister, iustitiæ fundus, & pietatis. Quare libenter ad recunditas Cardinalis P. ALDOBRANDINI virtutes illuminandas vtor tanti viri splendore. Cæterum PETRVS ANTONIVS Sapientissimi Senatoris HIERONYMI Magnocaballi filius, non solum nominis, sed etiam paternæ virtutis hæres, tanta pietate, & iustitia: ad laudes eas summi Antistitis vehitur, vt veluti cœlesti quodam Pegaso elatus, multa fundere videatur, quæ potius de cœlo, quàm ab homine videar capere, vt idipsum nunc loquuntur hæc Apophthegmata.

1 *Quòd ex virtute generis, semina quædam trahantur felicitatis.*
2 *Quòd non parua sint felicitatis adminicula in educatione,*
3 *Quòd non Minima pars felicitatis hauriatur è natione, & patria.*
4 *Quòd non Regni, sed virtutis præmium sit felicitas.*
5 *Quòd solus sapiens nouit bonis feliciter vti.*
6 *Quòd ex animo felicitas: ex corpore animus cognoscatur.*
7 *Quòd virtus cum ætate: felicitas crescat cum virtute.*
8 *Quòd felicitatem maximè attingat vir sapiens.*
9 *Quòd veluti quædam felicitatis fabrica sit, in temperandis affectibus.*
10 *Quòd felix sit, non qui bona possideat, sed qui bonus sit.*
11 *Quòd extra fines virtutis exulent omnia mala.*
12 *Quòd publicæ societatis fælicitas, concordia est depascenda.*
13 *Quòd iuris æquabilitas, vrbis sit felicitas.*
14 *Quòd veluti quidam publicæ felicitatis cibus sit ciuium concordia.*

Quòd

QVOD EX VIRTVTE GENERIS, *semina quædam trahantur felicitatis.* I.

SOLITVS est dicere, magnam partem felicitatis esse benè nasci. Nec huic eius sententiæ, deest antiquitatis auctoritas. Nam cur à Poetis Theseus Neptuni: Hercules Iouis: Achilles Thetidis: Æneas Veneris: Romulus Martis dictus est filius? vt certe docerent virtutem generis, posteris esse veluti quandam supellectilē felicitatis. Itaq; apud Spartanos legibus cautum erat, vt nemo matrimoniũ contrahere posset, nisi præclaro aliquo facinore perpatrato. volebant enim nō prohibere matrimonium: Sed vetare ex timidorũ matrimonio, ignauos nasci liberos. Atq; si propter appetitũ matris, infantibus in vtero inuruntur næui: quibus vitiorum maculis, ab improbis parētibus aspergentur infan-

infantium animi? Maior certè quidem ars est generandi hominem: quàm pingendi. Nam in pictura forma: in procreatione affectus etiam fingi debent.

QVOD NON PARVA SINT FELICItatis adminicula, in educatione. II.

VM aliquando de educatione puerorum incidisset oratio: dixit pluris esse benè institui: quàm benè nasci. Graue est non solum Ptolemæi Ægypti Regis testimonium, qui ex Lago patre gregario Alexandri milite natus, per virtutem, Regnum est assecutus: sed etiam naturæ singulare exemplum. Etenim si spinæ truncus surculo Persici inseratur, mespila inde oriuntur maxima. Nam quod in reliquis plantis arbor non sua, sed surculi fert poma: ex eò fas est intelligere, naturam arte superari. hac autem opinione Philippus Macedoniæ Rex permotus, nato Alexandro, scripsit ad Aristotelem, non tam gaudere se, quod sibi natus filius esset, quàm quòd natus esset Aristotelis tempore, à quo erudiri posset.

QVOD NON MINIMA PARS FELIcitatis, hauriatur è natione, & Patria. III.

VM interdum de patria, eiusq; nomine ageretur, quod denominationem habeat à patre: articulum à matre, quia vim & naturam retinet vtriusq; parentis: Dixit iccircò nihil in amore esse charius patria, quòd non minimam ansam mortalibus porrigat felicitatis. Nam quemadmodum alia regio, aliam plantam parit:

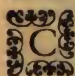
ita

ita diuersas nationes, diuersi mores, & disparia ingenia sequuntur. Quare Plato tribus de rebus, superis gratias agere solitus esse dicitur: primùm quia natus esset homo, quod generi tribuitur: deinde quoniam Socratis tempore, quo vsus est præceptore, quòd ad educationem refertur: tum deniq; quod Græcus, quod patriæ est, & nationis.

QVOD NON REGNI, SED VIRTVTIS præmium, sit felicitas. IV.

VIA vulgò homines, vbi plusculum accessit pecuniæ, efferuntur animo: eumq; in primis tanquam beatum suspiciunt, cui sunt amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, ac demum diuitiæ, interrogatus aliquando, quis esset felix, non qui Regna possidet: sed qui Deo respondit, est simillimus, hoc est qui nec lædere, nec lædi nouit iniuria. alterum est facile: alterum tam difficile, vt qui hoc præstat, nullos sensus in viuo corpore, nisi virtutis videatur retinere. Nam, vt refert Sophocles, in Iouis tantum hortis aurea felicitas colitur.

QVOD SOLVS SAPIENS NOVIT bonis feliciter vti. V.

VM in hoc vitæ curriculo, acres sæpè sunt dolorum aculei, nec hebetes iniuriæ morsus, quibus obiecta est hominis vita: solitus est dicere felicitatem esse voluptatem, quam nec mæror sequeretur, nec turpitudo. Nam cui res est, & ingenium simul, is demum ad extremum vsq; vitæ nouit, frui bonis, In hanc tanti Antistitis sentētiam venit

Pariter

pariter Antisthenes cùm inquit nihil esse felicius, quàm beatum mori. qui enim feliciter vitam obsoluit, nihil ei, quod melius agat, sit reliqui.

QVOD EX ANIMO FELICITAS: ex corpore animus recognoscatur. VI.

SCISCITANTI cuidam vndè petenda essent felicitatis monimenta: incerta dixit, non tamen contemnenda è corpore. Nam sicuti animus obses est felicitatis: ita corpus animi est simulacrum. itaq; Socrates cùm Xenophontem rara indole vidisset, statim recognouit, quæ in eius animo semina essent felicitatis. ab eo igitur sciscitatus est, vbi fierent nundinæ, is cùm apposité respondisset: interrogauit, vbi fierent boni viri, negauit se scire. tum Socrates me igitur, ait sequere: Nec enim frons tacita solum est animi oratio: sed etiam morum interpres, & nuncia.

QVOD VIRTVS CVM ÆTATE: felicitas crescat cum virtute. VII.

QVONIAM nescit virtus otiari, crescitq; virtutis gloria cum ætate, dicebat eum esse felicem, cui vita fruendo contigisset, ad senectæ limen peruenire. Acta enim ætas, vt ait Cic. honestè, ac splendidè tantam affert consolationem: vt eos, qui ita vixerint, nec tangat ægritudo, & oblectet summa præmij expectatio.

QVOD

QVOD FOELICITATEM MAXIME attingat vir ſapiens. VIII.

VM pauperem miſericordia: diuitem ſequatur inuidia: ſapientem tranquillitas ab omni ægritudine remota, conſueuit dicere eos eſſe felices, qui virtutum non ſolum habent cognitionem, ſed etiam poſſeſſionem. Hoc vox ipſa etiam aperire videtur. Fœlix enim dicitur quaſi fœtus legis: Beatus tanquàm bonis omnibus auctus: diues veluti diuinus, quod rebus nullis indigeat. Hùc pertinet Paridis fabula. Nam quorſum illæ inter Palladem, Iunonem, & Venerem de elegantia formæ controuerſiæ? tria ſi bene attendimus conſtituuntur vitæ genera: vnum intelligendi: agendi alterum: vltimum voluptati deditum, quod Ilij fuit exitium. qui vera intelligit doctus dicitur: qui iuſta operatur, vir bonus nuncupatur: qui autem vtrumq; facit, ſapiens nominatur, qui felix eſt, & beatus: Biſq; cenſetur viuere, quia vitam agit docti ſimul, & boni viri.

QVOD VELVTI QVÆDAM FELICItatis fabrica ſit in temperandis affectibus poſita. IX.

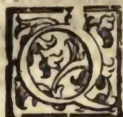

VONIAM & virtus, & vitium ex affectu, non euentu, apud iuriſperitos, penditur, dicebat felicitatis fabricam in temperandis affectibus eſſe ſitam. Hos igitur maximè ſpectant, & iuriſperiti, & medici. illi, quia anſam in maleficijs, habet affectus culpæ, & innocentiæ: hi verò quoniam in ipſo affectu, ſæpe reſidet ſalutis vis, & medicinæ. Itaq; Galenus ſcribit ægrotos

quotan-

quotannis non paucos saluti, ex animi perturbationibus esse restitutos: & Æsculapius Mimos etiam risus conciliatores adhibuit sæpè medicinæ loco.

QVOD FELIX SIT NON QVI BONA possideat, sed qui bonus sit. X.

VIA felicitatis commendatio in virtutis alicuius inuolucris, oportet sit demersa: interrogatus, cur qui boni viri sunt, contemnant diuitias: quia dixit, virtus non eget externis bonis: quibus nec augeri, nec comminui potest. Itaq; laudatur Diogenes, qui præclarius duxit pecunijs non egere, quàm abundare.

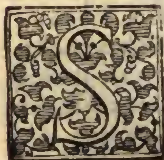
QVOD EXTRA FINES VIRTVTIS exulent omnia mala. XI.

VM ex probitatis coloribus, & doctrinæ pigmentis, benè institutæ ciuitatis forma est deducenda: quærenti quænam ciuitas præ cæteris esset felix, & beata: ea respondit, quæ non eget virtute. Virtus enim vt asseuerabat Zeno Critticus, Stoicorum princeps sola sufficit, ad bene beateq; viuendum. Etenim si in Phalaridis tauro vratur, qui bonus est, quia virtus est summum bonum, nec vri potest: in ipso incendio felicitatem minimè deponat.

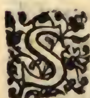
QVOD

QVOD PVBLICÆ SOCIETATIS felicitas, concordia est depascenda. XII.

SOLITVS est dicere, ciuibus iter ad felicitatem, vna beneuolentiæ semita patere: duo esse concordiæ vincula beneficium, & gratiam, quorum alterum beneuolentiam connectit accipientium: altera largientium amorem, & studium stabili charitate confirmat. Communis enim spes, communisq; metus maximam concordiam parit. illa vt quæ animo concepimus bona consequamur: hoc, vt quæ imminent mala, subterfugiamus.

QVOD IVRIS ÆQVABILITAS, vrbis sit felicitas. XIII.

SCISCITANTI cuidam, qua arte communis societatis felicitas, & concordia seruaretur potissimum à Principe: iuris respondit æquabilitate. Hoc vno responso docuit, Principi cauendum esse, ne maior pœna sit, quàm culpa: neue ijsdem ex causis, alij plectantur, alij impunè dimittantur. Nihil enim iniquius tulit P. R. quàm ab Imperatore Domitiano in eodem crimine depræhensos pauperes capitali supplicio damnari: opulentiores, ac diuites pecunia mulctari, & patrimonijs exutos absolui.

QVOD VELVTI QVIDAM PVBLICÆ felicitatis cibus sit, ciuium Concordia. XIV.

CONSVEVIT dicere vrbis felicitatem non solum nasci ex ciuium concordia, sed etiam eius veluti quodam pabulo nutriri. Hinc vetus illa Salustij sententia.

ſententia. Concordia paruæ res creſcunt: diſcordia maximè dilabuntur. Ex huius eluuione peſtem omnem imperij parari ſcribit Xenophon; Platoq; in lib. de Rep. eam pluribus deteſtatur rationibus. Hæc quippè illa eſt furia infernalis, quæ à Poetis Alecto dicitur à Græcis ἀλυκτω diſſoluo, quòd regna vniuerſa, per diſcordiam diſſoluantur, & intereant. Itaq; Antiſthenes concordiam inquiebat, quouis muro eſſe firmius munimentum.

QVOD PRINCIPIS ELOQVENTIA non vacet felicitate. XV.

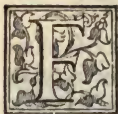
PRINCIPI ſuam etiam tribuebat eloquentiæ felicitatem. interrogatus enim quis feliciter regeret, non qui opulentia dixit, aut robore plurimum pollet, ſed eloquentia. Hæc enim ſola poteſt omnia rationis imperio ſubijcere. Homerus itaq; Vlyſſi cùm artem tribuit imperandi, illum maximè eloquentem facit. Heſiodus verò Reges eos, qui Deo ſunt chari, omnes ait, diuinitus eloquentia donari: qua detracta nulla diuturna poteſt remanere Principis gloria. Quocirca repræhenditur Pericles, qui cùm in re bellica, & conſilio rerum geſtarum floreret gloria, voluit ſtylo neglecto, Athenis à Phidia pingi, in ſcuto Mineruæ, cum Amazone pugnans. Multò enim maior eſt ſtyli, quàm picturæ gloria. illa igitur iure C. Cæſarem compulit vt rerum à ſe geſtarum ſcriberet commentarios. Nam imaginis pulchritudo pictoris eſt opus: quæ autem virtus ſcriptis celebratur, non ſcriptoris eſt, ſed eius, qui ea virtute fuit honeſtatus. Quare præ ſtylo iacet omnis imaginum gloria.

QVOD IN PRINCIPE, NON SOLVM ingenij, sed etiam imperij, facultas dicendi alat Felicitatem. XVI.

NTERROGATVS quæ facultas dicendi, in Principe vim oleret felicitatis, ea, respondit, qua floruit C. Cæsar. Is enim omnium oratorum facultatem exæquauit, orationis lepore. Homerus Menelaum dulcem in dicẽdo fuisse tradit: breuem tamen. Nam breuitas in Principibus laudatur. Lacones ex omnibus Græcis, breui genere dicendi laudantur, ac in primis eorum Rex Agesilaus.

QVOD IVRIS FELICITAS IN PRINcipis eloquentia, maximè sit fundata. XVII.

AVSTVM felixq; iuris propugnaculum, in Principis eloquentia, dicebat esse fundatum. Testis est Iulianus Cæsar. Nam Delphidius orator cùm aliquando Numerium Narbonensis prouinciæ paulò antè Præsidem repetundarum accusaret: isq; documentorum inopia, in ipso cursu orationis deficeret, exclamauit optime Cæsar, Ecquis nocens esse poterit vspiam, si negare satis fuerit? tum scite Iulianus inquit, Ecquis innocens fuerit, si accusasse tantum satis erit? Hoc vno dicto, & innocentem virum seruauit, & petulantem simul tabulam repressit.

QVOD NE DICTERIA QVIDEM Principum, ab instructione publicæ felicitatis videantur nuda. XVIII.

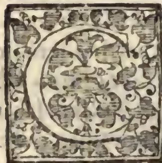

NQVIEBAT Principum dicteria nunquam ad imperij felicitatem, non esse plena instructionis, & disciplinæ. vulgare est, & peruagatum Annibalis exemplum. Nam Antiochus Populo Romano bellum illaturus, cùm copias in ordinem duxisset, non tam armis instructas, quam auro, & argento ornatas: Annibalem rogauit, num satis eas Romanis esse putaret, tum Pœnus, satis, inquit, esse puto, etsi sunt auarissimi. Rex de victoria rogabat: ille de præda respondebat.

QVOD PVBLICÆ FELICITATIS opifices sint viri eloquentes. XIX.

OLITVS est dicere publicæ felicitatis opifices, & Architectos, in Imperio esse viros eloquentes. Itaq; Agamemnon apud Homerum, principes aliquot exoptans, ad Troiam expugnandam, non Achilli, non Diomedi: Sed Vlyssi, & Nestori, qui facultate dicendi plurimum valebant, optabat similes. Sic Pyrrhus Cineam dilexit: Sic Alexander Oratorem Phocionem amauit, vt victo Dario, cùm Magnus ex virtute cognominaretur, nulliq; mortalium per literas salutem diceret, Phocioni tamen, & Antipatro, in ipso literarum ingressu, & vestibulo, plurimum impertiret salutis.

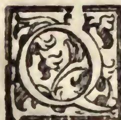
QVOD

QVOD IN DICENDI FACVLTATE veluti quoddam, ad felicitatem Imperij sit vehiculum. XX.

VIDAM interroganti quod imperij esset, ad felicitatem vehiculum: non armati exercitus robur, dixit, sed vis, & facultas dicendi. Itaq; tanti apud Alexandrum Magnum fuit Ilias Homeri, vt eam, rei militaris viaticum, atq; virtutis, & gloriæ officinam nominaret. Nec eloquentiæ præsidio modo, sed etiam eloquentium virorum familiaritate adiutus Magnus euasit. Probauit id etiam per Onesicrum oratorem, quem in bello nunquam à se dimisit, resq; à se gestas literis ab eo mandari voluit.

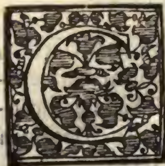
QVOD FELICITER IMPERET, QVI manibus potius, quàm linguâ loquatur. XXI.

VONIAM par est in Rep. vt imperet qui plus sapiat, obediat, qui minus: atq; vt sapientia ingenij: ita sapientiæ decus est eloquentia, interrogatus aliquandò quos potissimum inter viros eloquentes probaret, eos dixit, qui moribus potius, quàm verbis fidem faciunt. Nam qui benè loquitur, nec rectè viuit, similis est, vt Diogenes solitus est dicere, Citharæ, quæ prodest audientibus, ipsa verò nec sentiat quicquam, nec audiat.

QVOD

QVOD IN IMPERIO FELICITATIS propugnaculum ſit eloquentia. XXII.

VM eloquentia non ſit alicuius doctrinæ conſors, & ſocia, ſed omnis doctrina, conſueuit dicere, nullum eſſe imperij vallum firmius: quàm quod in eloquentiæ campo eſt fundatum. Nam cur Argus, vt eſt in fabulis, à Mercurio capite eſt truncatus? cedit prudentia, in qua & conſilij, & armorum vis omnis eſt poſita, eloquentiæ: non eloquentia, in rerum deliberatione prudentiæ. Iccirco enim Mercurius geſtat caduceum, qui à cadendo eſt dictus, quòd eloquentiæ interuentu, ſtatim cadant controuerſiarum tempeſtates omnes, & procellæ. Non temerè igitur olim Athenis Statua Mercurij ſpectabatur quadrata. Nam quadrat eloquentia perſonis, rebus, atq; locis vniuerſis, nec vis, nec dolus vllus ei poteſt reniti.

Laus Deo.

